KORKU KÜLTÜRÜ • Frank Furedi

Korku kültürü

Frank Furedi

RİSK ALMAMANIN RİSKLERİ

İngilizceden çeviren: Barış Yıldırım

FRANK FUREDI

İngiltere'nin Kent şehrindeki Canterbury Üniversitesi'nin sosyoloji bölümünde öğretim üyesidir. Frank Furedi, özellikle risk, toplumsal panikler, ırk ve nüfus gibi güncel toplumsal sorunların kurgulanışı ve kimlik ve aidiyet sosyolojisi konularında çalışıyor. Bu konulardaki çalışmalarını 1997 yılında çıkan *Korku Kültürü* dışında şu iki kitapta toplamıştır: *Population and Development* (1997; Nüfus ve Gelişme) ve *The Silent War* (1998; Sessiz Savaş). Yazar bu üç kitabında toplumsal kaygının çeşitli biçimlerinin (ırk, nüfus ve risk gibi) yapısını incelemiştir. Yazar şu anda iki kitap üzerinde çalışıyor: *Victims and the Sociology of Emotion* (Kurbanlar ve Duygunun Sosyolojisi) ve *Litigation and the New Subject* (Mahkemeler ve Yeni Gündem). Yazar bu metinlerde günümüz ahlâkının, risk bilinci ve suçlama gibi çeşitli tartışmalı yönlerini ele alıyor.

Ayrıntı: 348
İnceleme dizisi: 178

Korku Kültürü
Risk Almamanın Riskleri
Frank Furedi

İngilizceden çeviren
Barış Yıldırım

Yayıma hazırlayan
Can Kurultay

Kitabın özgün adı
Culture of Fear
Risk-Taking and the Morality of Low Expectation

Cassell/1998
basımından çevrilmiştir.

Kapak illüstrasyonu
Sevinç Altan

Kapak düzeni
Arslan Kahraman

Düzelti
Sait Kızılırmak

Baskı ve cilt
Mart Matbaacılık Sanatları Ltd. Şti. (0 212) 321 23 00 (pbx)

Birinci basım *2001*

Baskı adedi *2000*

ISBN 975-539-350-1

AYRINTI YAYINLARI
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com.tr
Dizdariye Çeşmesi Sk. No.: 23/1 34400 Çemberlitaş-İst. Tel.: (0 212) 518 76 19 Faks: (0 212) 516 45 77

Frank Furedi

Korku Kültürü

Risk Almamanın Riskleri

İçindekiler

Yeni basıma önsöz

Dünya Ticaret Merkezi'nin yıkıldığı günün ertesinde, *Los Angeles Times*'ın yorumcularından biri şöyle yazıyordu: "Bundan sonra bizi bekleyen büyük olay teknolojik ya da tıbbi bir buluş değil, ancak korku olabilir".[1] 11 Eylül 2001 tarihinde yaşanan trajik olaylar, milyonlarca Amerikalının daha korku dolu bir dünyada yaşıyor olmasına yol açacak kuşkusuz. Ancak, ne yazık ki korku, bu korkunç olaydan çok önceleri de ciddi bir mesele haline gelmişti. ABD'nin dış dünyaya yansıttığı imaj, geleceğe dair iyimserlikle ve özgüvenle dolu olmuştur. Tüm dünyanın zihnindeki imgede dev gökdelenler, kocaman arabalar, dinamik bir popüler kültür ve enerji dolu in-

1. Bkz. David Rieff 'Fear and Fragility Sound a Wake-Up Call', *Los Angeles Times*; 12 Eylül 2001.

sanlar vardır. Ancak bu görünüşün altında, Amerikalılar –akrabaları olan İngilizler gibi– bir korku kültürü tarafından kuşatılmış halde.

Korku, beklenmedik ve öngörülemeyen bir durumla karşılaşan insanın, zihnini yoğunlaştırmasını sağlayan bir mekanizmadır. Korkmakta haklı olduğumuz birçok olay vardır. Annemin savaştan ve şiddetten duyduğu korkunun nedeni, İkinci Dünya Savaşı'nın vahşetini yaşamış olması ve birçok arkadaşının, akrabasının yaşamını yitirdiğine, pek çok acılar çektiğine tanık olmasıdır. Kişisel deneyimlerimiz hayal gücümüzü ve korkularımızı biçimlendirir. Oysa günümüzde yaşadığımız korkuların çoğu kendi kişisel deneyimlerimizden kaynaklanmıyor. Batı toplumlarında yaşayan insanlar, geçmişe kıyasla, hastalık, acı ve ölüm gibi deneyimlerin oldukça uzağında; bunun yanında kişisel güvenlik de görülmedik ölçüde artmış durumda; ama korku giderek hayatımıza daha çok yayılıyor. Batı toplumları bir korku kültürünün etkisine giriyor. Bu kültürün temelinde, insanın, gündelik yaşamını tehdit eden yok edici güçlerle kuşatılmış olduğu inancı var. Gerçeği bilimkurgudan ayıran çizgi giderek belirsizleşiyor. Son yıllarda hükümet yetkilileri "katil" meteorların insanoğlu için yarattığı tehdidi hesaplamaya çalışıyor. Kimi bilim adamları bir küresel grip salgınının başlamasının an meselesi olduğunu belirtiyor. Küresel ısınma sorunu çözülemediği takdirde insanlığın sonunun geldiği uyarısını her gün duyuyoruz. "Sonumuz yakın" uyarısı artık sadece fanatik dincilerden gelmiyor. Sorumluluk sahibi bir yurttaşın felaket tellallığı yapmasında bir mahzur görmüyoruz. Bu önsözün yazıldığı sırada İngiliz Bilim Cemiyeti'nin Glasgow'da düzenlediği festivalde, teoride, bir atom parçalama deneyinde ortaya çıkabilecek küçük bir nükleer parçacığın dünyanın merkezine yerleşip, gezegeni içten dışa doğru yok etmesinin mümkün olduğu belirtiliyordu.[2] Uzmanlar artık mevcut riskleri incelemekle yetinmiyor; teoride mümkün olan riskleri ortaya çıkarmak için de harıl harıl uğraşıyor. Teoride herşey mümkün olduğu için de, teorik risklerin ardı arkası kesilmiyor.

Birbirimize anlatıp durduğumuz korkunç rivayetler toplumdaki huzursuzluğun bir göstergesi. Bu rivayetlerin çoğu birer sağlık

---

2. Bkz. 'End of the world is nigh, scientists insist', *The Guardian*; 7 Eylül 2001.

uyarısı niteliğinde. "Dikkatli ol!" emri, tahayyülümüze hâkim olmuş durumda. Elinizdeki kitap da, toplumun risk almaktan duyduğu bu korkuya dair. Kitabın asıl amacı, toplumun sürekli olarak bir yiyecek, ilaç ya da teknolojik yenilik yüzünden paniğe kapılmasının nedenini açıklamaktı. Bu soruyu cevaplandırma sürecinde, toplumun çevre veya teknoloji gibi meselelerde yaşadığı paniklerin, insan ilişkileri gibi daha günlük konularda beslenen korkulara benzediği ortaya çıktı. Çevre meselesindekine benzer bir güvenlik takıntısı, insan ilişkilerinde de yaşanıyor. Bu kitapta, çocukların güvenliği konusunda yaşadığımız paranoyayı ortaya çıkaran kültürel dinamiklerle, gıdalara ya da iklim değişimine dair korkularımızı üreten dinamiklerin ortak olduğunu savunuyorum.[3] *Korku Kültürü'*nün amacı günümüz toplumunun neden olağanüstü bir güvenlik saplantısı içinde olduğunu açıklamak.

Bu kitabın 1997 yılındaki ilk basımından bu yana, kitapta tartışılan birçok eğilim daha da yaygın hale geldi. Örneğin, 2001 yılının ilk iki ayını ele alalım. Bu dönemde; "uzun süreli uçuşların zararları", hormonlu sığır ve domuz eti, cep telefonları, genetik müdahaleye uğrayan tarım ürünleri ve çocuklara yapılan karma aşı gibi çeşitli konularda uyarılar yapıldı. Bu olguların herhangi birinin olumsuz bir sonuca ya da ölüme yol açtığı kanıtlanmış değildi. Ancak olumsuz bir sonucun sırf teoride bile mümkün olması, ispatlanmamış bir hipotezin dehşetli bir söylentiye dönüşmesine yetiyordu. Uçak yolculukları konusunda ortaya atılan "ekonomik-sınıf (*economy class*) sendromu" bu duruma mükemmel bir örnek. Bu örnekte, uçak koltuğuna kenetli halde uzun süreli yolculuk yapmanın damarlarda "derin ven trombozu" (DVT- *deep vein thrombosis*) yaratarak akciğerlere kan pıhtılarının dolmasına neden olduğu iddia ediliyordu. Avustralyalı bir kadının Sydney-Londra arasındaki 20 saatlik bir uçuştan birkaç dakika sonra DVT yüzünden ölmesi yüzünden uzun süreli uçuşların ölüme yol açtığı iddia edildi. Uzun süreli uçuşların kanda pıhtılanma yaratarak ölüme neden olduğuna dair hiçbir tıbbi kanıt olmasa da, "ekonomik-sınıf sendromu" sağ-

3. Korku kültürünün çocuklar üzerindeki etkisi şu kitapta incelendi: Furedi, F. *Paranoid Parenting*, 2001 (Londra: Alan Lane).

lığımıza yönelik gerçek bir tehdit gibi sunuldu. Bazı gazeteler yeni keşfedilen bu sendromun geçmişte 2000 kişinin ölümüne yol açmış olabileceğini yazdı. Bu dehşet verici haberler, Heathrow havaalanına en yakın hastane olan Middlesex'teki Ashford Hastanesi'nden bir doktorun yorumlarına dayanıyordu. Dr. John Belstead, son üç yılda, havaalanından hastanesine getirilen 30 kişinin DVT yüzünden öldüğünü iddia ediyordu. Dr. Belstead buna dayanarak ülke çapında 2000 kişinin uçuş kaynaklı DVT yüzünden öldüğü tahminini yürütüyordu. Bu tahmin ve yeni keşfedilen sendromla ilgili medyada çıkan haberler, uzun süreli uçuşlar ve DVT arasında bağlantı olduğu varsayımına dayanıyordu. Bu mantığa göre, uzun süreli bir uçuşun ardından yaşanan bütün hastalıklar bu uçuştan kaynaklanmalıydı. Ancak yolculuk ve DVT arasında kurulan bu bağlantı bilime değil spekülasyona dayanıyor. Heathrow havaalanından 12 milyon insanın geçtiği düşünülürse arada birkaç DVT'li hastanın bulunması tesadüf de olabilir. Bu kişilerin yolculuk yapmamaları halinde ölmeyeceklerinden emin olabilir miyiz?[4]

Ekonomik-sınıf sendromuyla ilgili bilimsel çalışmalar, bu tehdidin ne kadar spekülatif olduğunu ortaya çıkardı. Amsterdam Üniversitesi'nden bilim adamları tarafından yürütülen önemli bir çalışmada, DVT ve uçak yolculuğu arasında hiçbir ilişki olmadığı ortaya çıktı. Bu sonuç saygın bir İngiliz tıp dergisi olan *The Lancet*'te de yayınlandı; ama medya çalışmaya ancak birkaç satır ayırdı.[5] Hiçbir tıbbi kanıt olmasa da, uçak yolculuğu hakkındaki korkulu rivayetler devam etti. İngiliz Lordlar Kamarası, bir raporunda havayolu şirketini yolcuların sağlığını "esef verici bir biçimde ihmal etmek"le suçlayınca, uzun uçuşlarla ilgili temelsiz spekülasyonlar meşruiyet kazanmış oldu. Lordlar Kamarası'nın çeşitli üyeleri ucuz uçuşlara olan talebe dikkat çektiler. Lord Winston "çok ucuz uçuşlar çok riskli olabilir" diyordu.[6] Konuyla ilgili olarak kurulan ko-

---

4. "*Economy class*" sendromu Josie Appleton tarafından *Spiked-online*'da çıkan bir dizi makalede incelendi: Bkz. 'Spot the clot – smell the rat', *Spiked-online*; 12 Haziran 2001.
5. Bkz. Kraaijenhagen vd. (2000) 'Travel and risk of venous thrombosis', *The Lancet*, 28 Ekim.
6. Aktaran: 'Perils of cheap flights may force up prices', *The Guardian*: 23 Kasım 2000.

misyon, verilerin yetersiz olduğunu belirtmesine rağmen, panik düğmesine basmaya karar verdi.

Yeni tehlikelerle ilgili korkulu rivayetler, insanların kaygı ve korkularını artırmakla kalmıyor; bu rivayetler var olan korkuları iyice güçlendirip, insanların yaşam biçimini değiştiriyor. Ekonomik-sınıf sendromu örneğinde, insanların yaşamına bazı ufak tefek değişiklikler geldi. Artık, yolcular uzun uçuşlarda bacaklarını hareket ettiriyor, egzersiz yapıyor ve koridorda yürüyor. Yoğun risk korkusu olanlar ise destekli çoraplar giyiyor ve sadece kafeinsiz içecekler ve su içiyor. Bu durumda, bu önlemlerin basit ve mantıklı tedbirler olduğunu söyleyip, "neden boşuna riske girelim ki?" demek mümkün. Öyleyse sorun nedir? Sorun, uzun uçuşların sonuçları konusundaki kaygılarımızın, diğer riskler karşısında yaşadığımız korkuları beslemesidir. Bu tür kaygılar savunmasız olduğumuz fikrini ve sağlık kaygımızı perçinliyor. Uzun uçuşlarda egzersiz yapma şeklindeki yeni ritüel, yolculuk yapma konusundaki yeni ruh halini ele veriyor. Ucuz uçak yolculuklarını olumlamak yerine, bunları yeni bir sağlık meselesi olarak algılıyoruz.

Bazı olaylarda, korkulu rivayetler sadece zararsız ritüeller yaratmakla kalmayıp, gerçekten zararlı sonuçları olan uygulamalara yol açar. Kızamık, kabakulak ve kızamıkçık aşılarını içeren karma aşı (*MMR vaccine*) konusundaki tartışmayı ele alalım. Andrew Wakefield adlı bir gastroenterolog, 1998 yılında *The Lancet*'te basılan bir çalışmasında karma aşının çocuklarda bağırsak rahatsızlıklarına ve otizme yol açtığını iddia etti. Wakefield'ın çalışması sadece 12 vakaya dayanıyordu, ama yazarın yaptığı spekülasyon medyanın kimi kesimlerinde kesin bir kanıt olarak ele alındı. Bazı medya yorumcularının karma aşı ve otizm arasındaki ilişkinin kanıtlanmadığını belirtmesine rağmen, ana-babaların zihninde sadece "otizm" sözcüğü kalmıştı. Birçok ana-baba, en kötü olasılığı düşünerek çocuklarına karma aşı yaptırmamaya karar verdi. Finlandiya'da 1.8 milyon çocuk üzerinde gerçekleştirilen, dünyanın en büyük çalışmasında aşı ve otizm arasında hiçbir ilişki bulunmaması, paniği dindirmeye yetmedi. Bu panik sonucunda, kızamık, kızamıkçık ve kabakulağa karşı etkili olan bu aşının kullanımı hızla düştü –günü-

müzde İngiliz çocuklarının sadece % 15'i aşısız– ve bu hastalıkların tekrar hortlama olasılığı var.

Ocak ayında, İngiliz hükümeti, ana-babaları karma aşının güvenli olduğuna ikna etmek için 3 milyon sterlinlik bir kampanya başlattı. Ne yazık ki karma aşının savunucuları, aşılanma oranının toplumu salgınlardan koruyacak seviyenin altına düşmesi yüzünden sadece tek bir kişiyi, Andrew Wakefield'ı suçluyor. Sağlık görevlileri, karma aşı paniğinin tek bir kişinin işi olmadığını göremiyor. Korku içinde olan toplum, günümüzde sağlık konusundaki en temelsiz iddiayı bile ciddiye almaya hazır. Bu korkuyu yersiz bulan kişiler ise –tıbbi kanıtlar gösterseler bile– kamuoyunu yanıltmak ve gerçekleri gizlemekle suçlanıyor. Wakefield'ın çalışması kamuoyunun ilaçlara ve aşılara yönelik şüphesiyle örtüşüyordu. Günümüzde hâkim olan kültür yüzünden insanlar eşzamanlılığı (otizmin ortaya çıkışı ve aşılanmanın aynı ana denk gelmesi) neden-sonuç ilişkisiyle (aşının otizme yol açması) bir tutuyor. Otistik çocukları olan çaresiz ana-babalar Wakefield'ın iddialarına derhal sarılıyor. Topluma hâkim olan şüphe kültürü, ana-babaların hükümetin çağrılarına kulak vermesini engelliyor. Bir annenin BBC'ye söylediği gibi, "deli dana olayından sonra, hükümete güvenmediği için kimi suçlayabiliriz?".[7]

Hükümete ve resmi kurumlara duyulan güvensizlik toplumdaki diğer bireylere de yöneliyor. Bu panikler sadece gıda ve sağlık konularıyla da sınırlı kalmıyor. *News of the World* adlı medya kuruluşunun 2000 yılı temmuzunda sübyancılara karşı başlattığı kampanya toplumun histeriye kapılmaya ne kadar meyilli olduğunu gösterdi. Toplumda sübyancı katillere duyulan korkudan beslenen kampanya, kaygılı ana-babaları çeteler halinde örgütlemekte başarılı oldu. 1998 nisanındaki sübyancı paniği gibi, bu kampanya da korkunun nasıl başıboş şiddete dönüşebildiğini; toplumda ve ailede çözülmeye yol açan ne menem yıkıcı bir etken olduğunu gösterdi.

Kampanyanın yarattığı çılgın ruh hali birçok sağduyulu insanı hayrete düşürdü. Ancak çoğu gözlemci, bu cadı avının sadece tabloid gazetelerin palavracı yazarlarının ürünü olmadığı gerçeğini

7. Bkz. 'The MMR vaccine remains controversial', *BBC Online*; 29 Ağustos 2001.

gözden kaçırdı. Bu olaydan önceki yıllarda toplumun tahayyülünü çocuk kaçırma, cinayet ve tecavüz haberleri sarmalamıştı. Bu sayede sübyancılığın yaygın bir olay olarak görülmesi, yani "normalleşmesi" yüzünden, bütün yabancıların çocuklar için tehlike olduğu inancı güçlendi. Bu korku atmosferinin bir sonucu ana-babaların çocuklarını bakım için başka yetişkinlere teslim etmekten korkar olması oldu.

Korku zihinlere hâkim hale gelince, dünyadaki sorunlar ve zorluklar abartılmaya ve olası çözüm yolları gözardı edilmeye başlanır. Korku ve panik kendi kendini haklı çıkaran bir dinamiğe sahiptir. Örneğin, gıdalar konusunda kaygıları olan bir insanın kendisinin hasta olduğu sanısına kapılması daha muhtemeldir. İngiliz halkı artık daha uzun ve sağlıklı bir yaşam sürse de kendini hasta kabul eden İngilizlerin sayısı giderek artıyor. Ülkede yapılan "Genel Hanehalkı Anketi"nde, İngiltere'nin bazı bölgelerinde her on kişiden dördü uzun süreli bir hastalıktan muzdarip olduğunu belirtmiş. Bu sayı 1972 yılına göre yüzde 66 oranında bir artışa işaret ediyor.

Uzun süreli bir hastalığı olduğunu düşünen insanlardaki artış dahi, kendini özürlü olarak kabul eden gençlerdeki artışın yanında hiç kalıyor. Yeni bir anket, kendini özürlü kabul eden İngilizlerin sayısının 1985 ve 1996 yılları arasında yüzde 40 arttığını gösteriyor. En büyük artış da gençler arasında: Kendini özürlü olarak tanımlayan 16-19 yaş arası kişilerin sayısı yüzde 155 artmış durumda. Anketi değerlendirenler 1985 ve 1996 arasındaki artışın "özürlü sayısında gerçek bir artışa tekabül edemeyecek kadar büyük" olduğunu belirtse de, bu tanımı benimseyen insanlardaki artışı açıklamakta yetersiz kalıyorlar. Giderek daha fazla insanın kendini özürlü ya da hasta olarak görmesinin basit bir açıklaması elbette yoktur; ama bu olgunun, dünyayı tehlikeli bir yer olarak algılamaktan doğan kaygıları yansıttığı ortadadır. Böyle bir durumda hasta olmak kural haline gelir: Yaşayan herkes hastadır. Günümüzün korku kültürü kişinin kendisini işte böylesine depresif bir biçimde tarif etmesine çanak tutar.

"Katil" meteorlar veya küresel ısınmayla ilgili kaygılarla, seks sapıkları meselesi tamamen ilişkisizmiş gibi gözükebilir; oysa bü-

tün bu olgular insanların karşı karşıya olduğu riskleri ve tehlikeleri sürekli olarak abartan bir kültür tarafından üretiliyor. Bu kültürün temel özelliği, bir çocuğun kaçırılması gibi istisnai olayları normal bir risk haline getirmesidir. Herhangi bir hastalık vakasının ortaya çıkması derhal bir "salgın"a dönüştürülür. Kullandığımız dil de bu gelişmeyi yansıtır. "Risk" ya da "risk altında" gibi ifadeler bütün gündelik olaylarla ilgili olarak kullanılıyor. Dil, ne ölçüde risk saplantısı içinde olduğumuzu gösteriyor. Örneğin "risk altında" ifadesini ele alalım. İngiliz gazetelerinde yapılan bir tarama bu ifadenin 1994 yılında 2037 kere kullanıldığını gösteriyor. 2000 yılına gelindiğinde ise ifadenin kullanımı neredeyse 9 kat artmış.

İngiliz gazetelerinde "risk altında" (*at risk*) ifadesinin kullanımı:

1994	2037 defa
1995	4288
1996	6442
1997	7955
1998	11234
1999	14327
2000	18003[8]

"Risk altında" ifadesinin kullanımı toplumun gündelik hayata yaklaşımını ortaya koyuyor. Giderek artan sayıda olayı tehlikeli olarak görmek, altta yatan bir eğilimin belirtileri. Âşık olmak gibi istenir bir durum bile riskli bir süreç olarak sunulabiliyor. Bir grup Amerikalı akademisyen rehber öğretmenlerin üniversite öğrencilerini "âşık olmanın potansiyel tehlikeleri" hakkında uyarması gerektiğini savunuyor. Neden? Çünkü bu kişiler gençlerin "aşk adına" riskli davranışlar sergilediğini keşfetmişler.[9]

Günümüzde kullanılan dil, sorunları ve olumsuz olayları ölüm kalım meselesi haline getirme eğilimini yansıtıyor. "Salgın", "veba" veya "sendrom" gibi kelimeler, insanoğlunun varlığının tehdit

8. Sayılar *Reuters* veri tabanında yapılan bir araştırmadan elde edilmiştir.
9. Bkz. Knox, D. ve Zusman, M. (1998) 'What I did for love; risky behaviour of college students in love', *College Student Journal*, c.32, S .2, s.203.

altında olduğunu vurgulamak için bol bol kullanılıyor. "Salgın" ya da çağın vebası deyimleri günlük konuşmalarımıza iyice yerleşti. İngiliz basınında 1990 yılında 45 defa kullanılan deyim 2000 yılında 2298 defa geçiyordu.[10] Kıyamet Günü fanatikleri deli dana veya şap hastalığı gibi salgınlar karşısında büyük mutluluğa kapılıyor. Bu tür olaylara olağanüstü bir ahlâki anlam yükleniyor ve bunlar insanlığın çöküşünün göstergeleri olarak görülüyor. Bu olaylar, insanın doğaya düşüncesizce yaptığı müdahalelerin cezası olarak yorumlanıyor. Hesap verme gününün geldiği, doğanın kendini beğenmiş uygarlığımızdan öç almaya hazırlandığı mesajı veriliyor.

Korku kültürünün en olumsuz sonuçlarından biri, herhangi bir yeni sorun veya zorluğun bir ölüm kalım meselesine dönüştürülmesi. Günümüzde hâkim olan kültür, 2000 yılına yaklaşırken bilgisayar sistemlerimizin yenilenmesi gereğini teknik bir sorun olarak görmek yerine, bununla ilgili sayısız Kıyamet Günü senaryosu geliştirmişti. Sözkonusu "milenyum virüsü" paniği, hayal gücümüzün bir ürünüydü ve toplumun kendi kendini korkutma kapasitesinin ne kadar büyük olduğunu gösteriyordu. Korku korkuyu besler ve pusuya yatmış bizi bekleyen tehlikelerle ilgili spekülasyonlar yapmamıza yol açar. İngiltere'de ortaya çıkan şap hastalığı, bütün felaket tellallarına başka tehlikeler konusunda da spekülasyon yapmak için koz verdi. Örneğin, hayvan leşlerinin yakılmasının solunum yolu hastalıklarında artışa yol açacağı iddiası çeşitli kırsal bölgelerde mini paniklere yol açtı. Çürüyen leşlerin içme suyu kaynaklarını kirletmesi riski ve dezenfekte edici maddelerin toksik etki yapma olasılığı ciddi kaygılar yarattı.[11] 2001 yılı eylül ayında, geçmişte hükümetin bilim başdanışmanlığı görevini yapmış olan Sir William Stewart, hükümetin şap hastalığıyla baş etmede yetersiz kalışının, İngiltere'nin gelecekte bir biyolojik savaşın yaratacağı tehlikelere karşı ne kadar savunmasız olduğunu gösterdiğini belirtti.[12] Sir William'ın, İngiliz tarımının kriziyle biyolojik savaş arasında rahatlık-

10. Sayılar *Reuters* veri tabanında yapılan bir araştırmadan elde edilmiştir.
11. Bkz. 'Potential health concerns over foot and mouth outbreak', *The British Medical Journal*; 14 Nisan 2001.
12. Bkz. *BBC Online*; 2 Eylül 2001.

la bağlantı kurması günümüzde toplumun hayal gücünün nasıl işlediğinin iyi bir göstergesi.

Biyolojik savaş tehdidi gibi büyük korkular haricinde, bunların on katı kadar da gündelik korkumuz mevcut. Gıdalarımızla ilgili kaygılar, çeşitli uyarılar yüzünden sürekli perçinleniyor. Gıda Standartları Kurumu (*Food Standards Agency*) tarafından basına verilen "Yazın Tüketilen Gıdalara Dair Uyarı" adlı açıklamada mangal keyfinin, hayatımıza yönelik bir tehdide nasıl dönüşeceği anlatılmış. Kurum, bahçede veya piknikte yemek yemenin gıda zehirlenmesi riskini artırdığını belirtmiş. Metinde, mutlaka ellerinizi yıkayın, deniyor. Bundan bir ay sonra kurum, "Ulusal Gıda Güvenliği Haftası"nı başlattı. Bu kampanyanın amacı, milyonlarca insanın ellerini yıkamadığı için gıda zehirlenmesi riskiyle karşı karşıya olduğunu kamuoyuna duyurmaktı. Profesör Hugh Pennington şu dehşet verici uyarıyı yapıyordu: "bir daha karşılaştığınız birinin elini sıktığınızda, o kişinin tuvaletten çıkarken elini yıkamayan insanlardan biri olma ihtimalinin beşte bir olduğunu akıldan çıkarmayın." Pennington, "bunun çok ciddi sonuçları olabilir," diyordu.[13] Bakalım "el sıkışma sendromu" ne zaman keşfedilecek!

EL SIKIŞMAK RİSK HALİNE GELİRSE...

Korku Kültürü ilk yayımlandığında, asıl olarak toplumun sağlık, çevre, teknoloji, yeni icatlar ve kişisel güvenlik konularındaki panikleriyle ilgileniyordum. Geçtiğimiz yıl ise, riskten kaçınma eğiliminin en zararlı etkilerinin insan ilişkilerinde görüldüğü ortaya çıktı. El sıkışma davranışı bile hastalık kapma korkusu ile ilişkilendirildiğine göre, insanlar arasındaki temas ve selamlaşma sağlık kaygılarıyla sarmalanmış demektir. Şu ana kadar el sıkışmanın yasaklanmasını öneren kimse olmadı. İnsanların el sıkışırken eldiven kullanmalarını savunan bir tıbbi kampanya da henüz başlatılmadı. Ancak giderek insan ilişkilerinin, özellikle de samimiyet içeren ilişkilerin, risk prizmasından değerlendirildiği bir ortam yaratılıyor.

13. Aktaran: *BBC Online*; 12 Haziran 2001.

Korku kültürünün en rahatsız edici sonuçlarından biri insan ilişkilerinin risk çerçevesine oturtulması. İnsanlar artık ilişkilerine daha yoğun bir risk duyarlılığı ile yaklaşıyor. ABD'de, romantik ilişkileri ele alan önemli bir sosyolojik çalışmada, bireylerin "aşk ilişkileri ve eş seçimiyle ilişkilendirdikleri riski azaltmak için yoğun bir çaba içinde olduğu" belirtiliyor. Bunun sonucunda bireyler "ilişki kalıplarını değiştirerek" kendilerine yönelik riski en aza indirmeye çalışıyor. Çalışmada "bu riskler karşısında bireyler, toplumun bir ritüel haline getirdiği rasyonel yönetim ilkelerini ilişkilerine uygulamaya başlıyor," deniyor.[14] Yazarlar, romantik ilişkilere böyle araççı bir tarzda yaklaşılmasının başarısızlık riskini artırdığını belirtiyor. Sorun çıkacağı beklentisi ilerde gerçekten sorunlara yol açarak kendi kendini haklı çıkarıyor.

İnsanın, duygusal ilişkilerden kaynaklandığını düşündüğü risklerle baş etmesinin bir yolu, sosyologların "kültürel soğuma" dediği durum. Sayısız uzman ve rehber kitap, insanlara aşka kapılmamayı ve beklentilerini azaltmayı tavsiye ediyor. Aşk giderek riskli bir yanılsama olarak görülüyor ve insanlara kalbin diline güvenmemesi söyleniyor. İngiliz akademisyen Wendy Langford, *Revolutions of the Heart* (Kalbin Devrimleri) adlı kitabında, romantik aşkın kadınlara zarar verdiğini yazıyor.[15] Hükümet bile, bu "arayı soğut" korosuna katıldı. 1999 yılının ağustosunda, hükümet, kadınları eşleriyle ortak banka hesabı açmama konusunda uyardı, aksi takdirde evliliğin sona ermesi halinde mağdur duruma düşeceklerini belirtti. Kimi organizasyonlar açık açık, samimi ilişkilere şüpheyle yaklaşılmasını savunuyor. Aile içi tacize karşı mücadele veren *Refuge* (Sığınak) adlı dernek, kadınların romantik duygularını yok etmek için Sevgililer Günü'nde "kalp atışlarınız saldırgan bir canavara dönüşebilir" açıklamasında bulundu.[16]

14. Bkz. Bulcroft, R.; Bulcroft, K.; Bradley, K ve Simpson, C. (2000) 'The management and production of risk in romantic relationships: A postmodern paradox', *Journal of Family History*, c.25, S.1., s.63.
15. Langford, W. (1999) *Revolutions of the Heart: Gender, Power and the Delusions of Love*, (Routledge : Londra).
16. Bkz. 'Valentine sweet talk could mask a violent monster, abuse charity warns', *The Independent*; 13 Şubat 1998.

Birçok insan hâlâ romantik ve samimi ilişkiler kurmak için çabalıyor olsa da, bu deneyimleri tehlikeyle ilişkilendirme eğilimi gittikçe güçleniyor. Artık insanların özel ilişkiler konusunda kendini daha yoğun bir duygusal risk altında hissettiği söylenebilir. Bu riskle baş etmenin bir yolu, hayal kırıklığı yaşatacağı düşünülen kişiden uzak durmaktır. Başkalarından uzak durmak duygusal acılardan sakınmanın etkili bir yöntemi olarak görülüyor. En azından, erkek ve kadın samimi ilişkilerden kaynaklandığı düşünülen risklerle baş etmeye teşvik edilir oldu. Duygusal konularla ilişkilendirilen riskleri alt etmek için bir dizi taktikten yararlanılıyor: Düğün öncesi imzalanan anlaşmalardan tutun yalnız yaşamanın erdemlerinin yüceltilmesine kadar.

Romantik ilişkilerin bir risk olarak yeniden tariflenmesi, tutkulu bir ilişki yaşamak isteyecek kadar aptal olan herkese yönelik bir uyarıdır. Aşkın riskle özdeş tutulması, yetişkinlerin ilişkilerinde yaşadığı sorunların kaçınılmaz olduğu inancından kaynaklanır. Bu durumda geliştirilen pragmatik yaklaşım, yakın ilişkilerimizle ilgili beklentilerimizin gerçekdışı olduğunu savunmaktır. Dikkat et zarar görebilirsin, düşüncesi günümüzün ruh halini iyi yansıtıyor. Böylece risk yönetimi ilkeleri bir ilişkinin bitirilmesini emredebilir.

İlişkilerle ilgili bu "gerçekçi" yaklaşımın bir sonucu toplumun ilişkiler konusundaki beklentilerinin aşağı çekilmesidir. Hükümetin de desteğiyle, insanlara ilişkilerin sonsuza kadar sürmeyeceği söylenir ve tutkular soğutulmaya çalışılır. Buradaki niyet iyi bile olsa sonuç insan duygularının körelmesi olacaktır. Tutku ve ani heyecanlar olmadan insan ilişkileri piyasada var olan pragmatik ilişkilere dönüşecektir. Aklı başında hiçbir insan böylesine banal ve anlamsız bir ilişkiye yaşamını adamaz. Sayısız kadın ve erkeğin toplumun kendilerinden istediği "gerçekçi" taleplere kulak asmamasını anlamak hiç de zor değil.

Yalnız yaşamak, riskli ve zararlı bir ilişkiden daha çekici gibi görünebilir. Tutku sağlık açısından riskli olduğuna göre, yalnız bir yaşam en azından risksiz olacak demektir. Yalnız yaşayan yetişkinlerin sayısının artması da pek şaşırtıcı olmuyor bu durumda. Yalnız yaşamanın yaygınlaşması; aile kurumunun krize girdiğinin değil,

tutkunun giderek risk olarak görüldüğü bu çağda ilişkilerle baş etmede güçlük yaşandığının göstergesidir. İngiltere'de 7 milyon yetişkin yalnız yaşıyor: bu 40 yıl önceki sayının üç katı. *Social Trends* dergisinin en son sayısında 2020 yılında tek-kişilik hanelerin toplamın yüzde 40'ına varacağı tahmini bulunuyor.

Korku kültürü insanları birbirine yabancılaştırıyor. Bu kültür, insanların toplumun karşı karşıya olduğu sorunlarla mücadele etmelerini engelleyen bir şüphe atmosferi yaratıyor. Bu kitap risk almanın çoğu zaman yaratıcı ve yapıcı bir girişim olduğu düşüncesiyle yazıldı. Günümüzde, risk almayı olumsuzlama yolundaki talihsiz çabalar yüzünden keşfetme ve deney yapma ruhu yok oluyor. Pasif yaşam sağlığımıza, pasif sigara içiciliğinden bile daha fazla zarar veriyor belki de.

Elbette korkunç olaylar yaşanır ve yaşanacaktır. Bu önsözü tamamlarken, New York ve Washington'daki korkunç olaylarla ilgili haberleri duyuyorum. Televizyon'da Dünya Ticaret Merkezi'nin yıkılışını seyrederken "bunlar toplumdaki korku kültürü açısından ne anlama geliyor?" diye düşündüm. Dünyanın pek de güvenli bir yer olmadığını haykıran böyle bir olay yaşanmışken, geleceğe umutla bakmak kolay değil. "Dünyanın Sonu mu Geldi?" (*The Daily Star*) veya "Kıyamet Günü" (*The Daily Mail*) gibi başlıklar hiç de abartılı gözükmüyor. Ama elbette dünyanın sonu gelmedi. İnsanın zorluklarla baş etme gücü son derece büyüktür.

11 Eylül 2001 tarihinde yaşanan olaylar, kültürümüzün bize yanlış şeylerden korkmayı öğrettiğini gösteriyor. Dünyayı tehdit eden şeyler ne "Frankenstein-gıdalar", ne cep telefonları, ne hücre araştırmaları, ne de yeni teknolojiler. Bilimin ve dehanın bu başarıları insanlığın olumlu yönlerini yansıtıyor. 11 Eylül'de gerçekleşen ise insan tutkularının yıkıcı yönünün yansımasıdır. Birçok bakımdan bu olay sınırsız bir nefretle dolu olan bir avuç fanatik tarafından gerçekleştirilen eski tip bir terör eylemiydi. Ancak biz, "teorik riskler" konusundaki takıntılarımız yüzünden toplumu her zaman tehdit etmiş olan bu tür eski tip tehlikelerle baş etmeyi unutuyoruz.

12 Eylül 2001.

Önsöz

Elinizdeki kitap, toplumun risk alma korkusuna dair. Metnin esas amacı, toplumun sürekli olarak bir yiyecek, ilaç veya teknolojik süreç yüzünden paniğe kapılmasının nedenlerini açıklayabilmekti. Bu sorunu çözme sürecinde, çevre ve teknoloji konularında toplumun yaşadığı paniklerin, biçimsel olarak, toplumun stres, cinsel suçlar ve taciz konularındaki obsesyonuna benzediği ortaya çıktı. *Korku Kültürü* günümüz toplumunun bu derece yoğun bir güvenlik kaygısı içinde olmasının sebeplerini incelemeye çalışmaktadır.

Bu kitabın ilk baskısından bu yana, kitapta tartışılan birçok trend daha da belirgin hale geldi. Artık sadece deli dana tehdidi altında değiliz! 1997 yılında "Tavuk Gribi", Hong Kong'da ciddi bir panik yarattı. Medya, sürekli olarak antibiyotiğe dirençli yeni bir

"süper virüs" soyunun oluştuğu konusunda uyarılarda bulunuyor. Bu uyarıları yapanlar, *Superstaph* adlı yeni bir süper virüsün hastanelerde yatan hastalarda korkunç ve ölümcül enfeksiyonlara yol açtığını ileri sürüyor. Hastaneler artık hastaların iyileşeceği yerler olmaktan çıkıp, mutasyon geçirmiş virüslerin masum insanları enfekte etmek için pusuya yattığı tehlikeli alanlar haline dönüşmüş anlaşılan. Süper virüs birçok bakımdan bizi bekleyen tehlikeleri temsil eden bir metafor haline geldi zaten. "Milenyum Virüsü" de korku kültürünü mükemmel bir biçimde sembolize ediyor. Oldukça sıradan görünen teknik bir sorun -mevcut bilgisayar yazılımlarının 1 Ocak 2000'i gösteren saatlere uyum sağlayamayacağı iddiası- yaşam biçimimize yönelik bir tehdit olarak gösteriliyor.

Milenyum virüsü kavramını yayanlar, bilgisayar sistemlerimizi yenileme ve güncelleştirme ihtiyacını teknik bir sorun olarak betimlemek yerine, topluma bir Kıyamet Günü senaryosunu yaymaktan keyif alıyor. Bu felaket tellallığının, sorunun gerçek boyutuyla neredeyse hiç ilgisi yok; kendinden menkul bir korku yaşayan bir toplumun panik eğilimiyle ilişkili.

Yiyecek, sağlık, çevre ve suç konularında panik yaşamak artık neredeyse rutin hale geldi. Geçtiğimiz yıl, yemek yemek dahi tehlikeli bir işe dönüştü. ABD'de, ahududundan tutun hamburger etine, Maryland'de çıkan deniz ürünlerine kadar bir dizi gıda maddesinin sağlığa yönelik ciddi bir tehdit olduğu ilan edildi. İngiltere'de ise yiyecek panikleri monoton bir düzen içerisinde birbirini izliyor. Genel olarak et yemenin ve özellikle de kırmızı et tüketmenin sağlık için büyük bir tehdit olduğu kabul ediliyor. 1997 eylülünde yayımlanan bir hükümet raporunda, insanın yediği küçük bir miktar kırmızı etin bile kanser riskini önemli ölçüde arttırdığı belirtilmişti. Bir ay sonra yayımlanan başka bir çalışma, bu uyarının sağlam bir bilimsel araştırmaya dayanmadığını ortaya koyduğu halde, et yeme konusundaki tedirginlik aynen devam etti.

Bunu izleyen aylarda kemikli et yeme konusunda da önemli tartışmalar yaşandı. Kısa bir süre için kuzu etinin insan sağlığı açısından, deli danaya yol açan BSE virüsü benzeri bir tehlike taşıdığı kuşkuları ortaya çıktı. 1998 ocağında *British Medical Association*

(İngiliz Hekimler Birliği) buzdolabınızdaki çiğ etin enfekte olmuş olabileceğini ve gıda zehirlenmesine yol açabileceğini bildirdi. Bir ay sonra, şubatta, George Orwell'in kitaplarını çağrıştıran bir ismi olan *Local Authorities' Coordinating Body on Food and Trading Standards* (Yerel Yönetimler Gıda ve Alım Satım Standartları Koordinasyon Merkezi) restoranlarda çiğ yumurta kullanımını ele aldı. Sözkonusu merkez, hükümete çiğ yumurta kullanımının yasaklanmasını önerdi. Birkaç gün sonra, ilgili bakanlığın İngiltere'de pastörize edilmemiş süt satışını yasaklamayı planladığı duyuruldu, gerekçe olarak da hükümetin laboratuvarında test edilen her beş örnekten birinin kalitesinin kabul edilemez olması gösterildi. Bir yiyecek paniği diğerini izlerken, Britanya gıda sektörünün bizzat bir hedef haline gelmesi an meselesiydi. 1998 martında, büyük prestij sahibi *National Consumer Council* (Ulusal Tüketici Konseyi) tarafından yayımlanan bir raporda İngiltere'deki entansif tarım yöntemlerinin tüketiciler için giderek artan bir risk teşkil ettiği belirtildi. Rapor, "yaşamı tehdit eden bir dizi hastalık" konusunda uyarıda bulunuyor ve "tüketicilerin içinde bulunduğu riskin inanılmaz boyutta olduğunu" belirtiyordu. Bu raporun yayımlanmasından bir hafta sonra sıra Amerikan tarımsal sanayi çevrelerine geldi. Donmuş gıda zinciri Iceland, 770 mağazasına, ABD'den gelen ve genetik müdahaleye uğramış soya fasulyesiyle yapılmış olma ihtimali bulunan yiyeceklerin iade edileceğini duyurdu.

Yiyecek konusundaki resmi ve toplumsal kaygılar yemek yemenin neredeyse her boyutunun bir riske dönüştüğünü gösteriyor. İnsan yaşamının neredeyse tamamının bu trendin etkisine girmesi trajik bir durum. Risk konusundaki yeni yaklaşımların sonucu olarak, uzun yıllardır banal ve sıradan olarak görülen faaliyetler bugün birer güvenlik meselesi haline geldi. New York Metrosu'nu kullananlar, "Yürüyen merdivenlerin size verebileceği zararlar konusunda bilmedikleriniz" başlıklı broşürün hemen her istasyonda dağıtıldığını görmüştür. Bu broşür "nasıl kullanacağınızı bilirseniz yürüyen merdivenler tamamen güvenlidir" diyerek okuyana güven veriyor. Broşürün amacı bize "yürüyen merdiveni güvenli bir biçimde kullanma" konusunda bilgi vermek; "trabzanı tutun" ve "dikkatli bir

şekilde binip inin" gibi müthiş yararlı tavsiyelerde bulunuyor. İnsan broşüre bakınca bunca yıldır yürüyen merdiveni kullanan New York'luların yürüyen merdiven kullanma sanatı dersleri almadan hayatta kalmayı başarması karşısında doğrusu hayrete düşüyor. New York Metrosu'ndaki yürüyen merdivenin bir güvenlik meselesi haline gelmesi, bugüne kadar rutin kabul edilen deneyimlerin nasıl bir risk meselesine dönüştürüldüğünün iyi bir örneği. Korku kültürünün ulusal sınırları aştığını da belirtmek gerek. Son aylarda Londra Metrosu yolcuları da bu ulaşım sisteminin güvenli bir biçimde kullanılması konusunda bilgilendirildi.

Paniğe yol açan sadece yiyecek ve sağlık konuları değil. Kitabın yazıldığı sıralarda, İngiltere'de endişe içindeki ana-babalar vahşi çocuk katillerine karşı çeteler örgütlemekle meşguldü. 1998 nisanındaki çocuk sapığı paniği, korkunun nasıl çeteler yarattığını göstermişti. Oysa, korkunun kendisi de toplumları ve aileleri erozyona uğratan yıkıcı bir etkendir. Bir çocuk sapığına yönelik bir kundaklama yüzünden genç bir kız yanarak can verdi. Manchester'da yeni bir eve taşınmış olan yaşlı bir adam, onu Sydney Cooke sanan bir çetenin saldırısına uğradı. Çocuklara cinsel tacizde bulunduğu için hüküm giymiş ve serbest bırakılmış kişilerin yanında, sadece kimlik karışıklığına kurban giden onlarca insan da saldırıya uğradı. Sydney Cooke'un teşkil ettiği tehlike konusunda toplumun kaygısı o kadar yoğundu ki, Knowle Polis Karakolu'nun önünde çıkan bir arbedede 46 polis memuru yaralandı. *The Times*'in önde gelen yazarlarından biri "İngiltere'nin, hayatımın tümünü geçirdiğim bu bölgesini böylesine histeri ve korku içinde görmek inanılır gibi değil," diyordu.

Korku kültürü sol ve sağı ayıran eski sınırı aşar ve politik kurumlardan bağımsız olarak varlığını sürdürürken, Tony Blair'in Yeni İşçi Partisi'nin bu kültürün en ateşli savunucusu haline geldiği söylenebilir. 1997 mayısında Yeni İşçi Partisi'nin başa gelmesinden beri panik politikası sistematik ve kurumsal bir hâl almıştır. Güvenlik, her bakımdan, Yeni Britanya'nın temel değeri haline geldi. Başta hükümetin politikaları olmak üzere her türlü girişimin güvenlik gerekçesiyle meşru kılınması mümkün. Yeni İşçi Partisi hükümeti,

İngiltere'deki insanların güvenliğini sağlama konusunda son derece kararlı. Bu hükümete hakim olan eğilim -azıcık bile olsa- risk içeren her şeyin yasaklanması. Parasetamol, Aspirin, B6 vitamini ve kemikli et, Yeni İşçi Partisi'nin ateşli uygulamalarının kurbanlarından yalnız birkaçı.

Korku içindeki bir toplum, riskin kendisini ortadan kaldıramasa bile, riskli sandığı her davranışı mahkum eder. Hükümetin yayımladığı "Daha Sağlıklı Bir Toplum" adlı tartışma metni, "içki içmeyin, egzersiz yapın, arabanızı yavaş sürün, sigara içmeyin, salata yiyin, eti azaltın" gibi öğütleri, bütünsel bir davranış sistemi haline getirmeyi hedefliyor. Bir sosyolog olarak işin beni ilgilendiren yanı korku kültürü yüzünden, sadece hapisten yeni çıkmış taciz mahkumunun değil "güvenlik dini"nin kurallarına uymayan herkesin günümüzde sık sık duyduğumuz "bizi riske atıyorsun" suçlamasıyla karşılaşmasıdır. Buna, sadece sigara içenler veya araba kullananlar değil, davranışını onaylamadığımız herkes dahil.

Bu kitap risk almanın çoğu zaman olumlu ve yaratıcı bir girişim olduğu düşüncesiyle yazıldı. Maalesef günümüzde, riskleri yasaklama çabası yüzünden araştırma ve deney yapma ruhu ölüyor. Toplumumuz bugün gerçekten de ciddi bir sağlık tehdidi ile karşı karşıya. Pasif yaşam, sağlığınıza -pasif içicilikten bile daha fazla- zarar verebilir.

30 Nisan 1998

Giriş
Risk altında mıyız?

Güvenlik 1990'lı yılların temel değeri haline geldi. Bir zamanların dünyayı değiştirme (ya da olduğu gibi koruma) tutkularının yerini güvenliği sağlama kaygısı aldı. "Güvenli" etiketi insanın bir dizi faaliyetine yeni bir anlam kazandırıyor günümüzde; ve bu faaliyetlere katılan anlamları bizim otomatik olarak onaylamamız bekleniyor. "Güvenli seks" sadece "sağlıklı" biçimde yaşanan seksi değil, hayata dair bütünsel bir yaklaşımı ifade ediyor. Dahası güvenli seks, günümüzdeki güvenlik meseleleri içinde yalnızca en fazla gündeme geleni.

Kişisel güvenlik büyüyen bir sektör haline geldi. ABD'de ortaya çıkan ama hızla Atlantik'i geçerek İngiltere'ye de yayılan yeni bir trendle beraber, her hafta bireye dönük yeni bir risk ve buna uy-

gun bir güvenlik önlemi keşfediliyor. Kişisel güvenliğin her yönüyle ilgili tavsiyeler sunmayı amaçlayan geniş bir örgüt ağı gelişmiş durumda ve önemli siyasi partilerin çoğunun programında bu konudaki kaygılar dile getiriliyor. En açık ifadesini "yardım hattı" fenomeninin kurumsallaşmasında bulan bu gelişmenin toplumsal ve kültürel hayat üzerindeki ciddi etkisi ortada.

Günümüzde bütün kamusal ve özel mekanlar güvenlik perspektifinden inceleniyor. Profesyonel sağlıkçılar açısından, hastane güvenliği temel bir sorun haline geldi. Yeni doğmuş bebekleri kaçırılma tehlikesinden uzak tutma kaygısı ve bunun için alınan önlemler güvenlik takıntısının yaşı olmadığını gösteriyor. ABD'de şiddet uygulayan bebek bakıcılarına dair korkular, "bebek bakımı güvenliği" mesleğinde müthiş bir patlamaya yol açtı. ABD'li bir gizli gözlem ekipmanı üreticisi olan *Quark International* 1996 yılı yazında, "bakıcı-kamerası" satışlarında patlama yaşandığını bildiriyordu. Bunlar genelde oyuncak bebeklere yerleştirilen ve ana-babalar tarafından çocuk bakıcısını denetlemede kullanılan çok küçük video kameralardı. Amerikan basınında bakıcıların istismarları konusunda çıkan haberlerden sonra, bu cihazların satışında artış yaşanmıştı.

İngiltere'deki okullarda güvenlik önemli bir konu. Günümüzde rutin hale gelen kameralar, manyetik kartlar ve diğer önlemlerden oluşan geniş bir yelpaze sayesinde okullar birer düşük güvenlikli hapishaneye dönüştü. Arabasında saldırıya uğramaktan korkan kadınların güvenliği için araba telefonları pazarlanıyor ve elektronik endüstrisi kapalı devre televizyonun evlere girmesinin an meselesi olduğunu iddia ediyor.

Günümüzde, ekonomik hayat da açıkça riskin önlenmesine yönelmiş durumda. Batı dünyasında sağlık harcamalarındaki inanılmaz artış genelde yeni tıbbi buluşların yüksek maliyetinin bir sonucu olarak açıklandı; oysa sağlık endüstrisini ABD'deki en kârlı sektörlerden biri haline getiren yeni tıbbi teknolojiler değil riskleri minimuma indirme kaygısıdır. Alternatif ilaç ve tedavi pazarındaki büyüme, talebin sadece ileri teknoloji ürünlerine dönük olmadığını gösteriyor. Risk önlemeye yönelik bütün ürün ve hizmetler iyi iş yapıyor. İngiltere'de içecek pazarında en hızlı büyüyen sektör şişe-

lenmiş sudur. Musluktan su içmenin riskli olduğu gerekçesiyle şişe suyu satışları 1990'dan 1995'e iki kat arttı. Büyüyen bir diğer sektör de kişisel güvenlik endüstrisi. 1990'lı yıllarda hırsız alarmı, yangın alarmı, araba alarmı ve kişisel alarmlara talep ciddi ölçüde arttı. 1990'lı yıllarda, ekonomide durgunluk yaşanmasına rağmen güvenlik önlemlerine duyulan talep sayesinde bu endüstri yılda yüzde 10 büyüme gerçekleştirdi. Gazete başlıklarına kişisel güvenliğe yönelik yeni bir tehdit çıkar çıkmaz yeni risk önleme ve korunma yöntemlerine gösterilen talep daha da artıyor.

Risk kaygısının yaygınlaşmasından en çok yararlanan sektör kuşkusuz sigortacılık oldu. Finansal hizmetler sunan *Allied Dunbar*'ın reklam sloganı "Hayatın henüz bilmediğiniz yönlerine karşı", günümüzün ruh halini çok iyi yansıtıyor. İngiltere'de hane başına düşen yıllık sigorta harcaması son on yılda iki katına çıktı. 1980'lerden beri özellikle ciddi hastalıklara karşı yapılan sigortalarda büyük bir artış yaşandı. *Laing & Buisson* sağlık danışmanlığı firmasına göre, 1983 yılından beri özel sağlık sigortası yaptıran insanların sayısı yüzde 50 arttı.[1] Amerikalı ve Britanyalı tüketiciler arasında yapılan araştırmaların birçoğuna göre özel sağlık sigortası yaptıranların harcama kalemleri arasında güvenlik kaygısı ciddi bir tutar teşkil ediyor.

Risk önleme, politik tartışmalar ve toplumsal eylemler açısından da önemli bir konu haline geldi. Çeşitli çıkar grupları kampanyalarında riski minimuma indirme amacını savunuyor. Bu yöneliş sendikalarda da hakim. İş veya ücret konusunda artık nadiren eylem örgütleyen sendikaların asıl hedefi iş güvenliğini artırmak ve üyelerini taciz ve saldırılardan korumak üzere yönetimle görüşmek haline geldi. Eskiden siyasi konularla yoğun bir biçimde ilgili olan öğrenci aktivizmi de yerini güvenlik konulu kampanyalara terk etti. Öğrenci birliklerinin tecavüze karşı alarm sistemleri kurması ve güvenli içki içme konusunda tavsiyeler vermesiyle birlikte öğrenciler kampüste düzenli olarak güvenlik konusunda bilgilendirilmeye başladı. Kitabın yazıldığı sırada *National Union of Students* (Ulusal Öğrenci Birliği) ülke çapındaki olayları takip etmek için in-

1. Bkz. Association of British Insurers, *Insurance Trends*, Nisan 1996.

ternette bir suç ihbar sayfası kurma fikrini değerlendiriyordu. Uyuşturucu kullanımı bile güvenlik konusuyla ilişkilendiriliyor. Birçok insan Ecstacy'i tercih etmesine gerekçe olarak bunun kendisini daha güvende hissetmesini sağladığını ifade ediyor.

Güvenlik gündemi kesinlikle kişisel güvenlikle ilgili risklerle sınırlı değil. Gerçekten büyük olan tehlikelerin yanında kişisel güvenlikle ilgili riskler hiç kalıyor. Çevresel tehlikelerin yarattığı riskler medya kanalıyla sürekli olarak bize hatırlatılmakta. İnsan türünün varlığının da tehlikede olduğunun söylenmesiyle, hayatın kendisi büyük bir güvenlik meselesi haline geldi. Karşımızdaki risk yelpazesi neredeyse gün be gün genişliyor. Bir gün, trombosise yol açan gebelik önleyici hapların, ertesi gün et yiyen süper virüslerin tehdidi altında oluyoruz. Bu arada, aldığımız gıdaya dahi güvenemiyoruz. En son olarak biftek ve yer fıstığının güvenli olmadığı ilan edildi. Musluklarımızdan akan suyu da içemez olduk. Potansiyel tehlikeler kümesinin dur durak bilmez biçimde genişlemesinin sonucu olarak güvenlik giderek kalıcı bir kaygıya dönüşüyor.

Güvenlik takıntısının rutin ve banal hale gelmesinden sonra, insan davranışlarının hiçbir alanı bunun etkisinden muaf kalamaz. Bugüne kadar sağlıklı ve eğlenceli olarak görülen faaliyetlerin (güneşlenmek gibi) sağlık açısından önemli riskler barındırdığını öğrendik. Ayrıca, özellikle riskli olduğu için yapılan faaliyetler dahi tekrar güvenlik perspektifinden değerlendiriliyor. Bu bakış açısıyla gençler ve risk konusunu inceleyen bir yazı dağcılık alanında yeni güvenlik önlemlerinin uygulanmasını olumlu buluyor:

> *Hiç kimse gençleri risk almaktan alıkoyamaz. Ancak bu tür risklerin boyutlarının azaltılması da mümkündür. Son yıllarda kaya tırmanışı yapanlar daha iyi ipler, sağlam botlar, kasklar ve çeşitli ekipmanlar sayesinde riski önemli ölçüde azaltmıştır.*[2]

Bizi kendimizden korumaya çalışan ve yüksek bir güvenlik bilincine sahip olan bu uzman, dağcılıkla uğraşan gençlerin riskin ürper-

2. Plant, M. ve Plant, M. (1992) *Risk Takers: Alcohol, Drugs, Sex and Youth* (Londra: Routledge), s. 142-3.

ticiliğinden vazgeçmek istemeyeceği gerçeğini hiç hesaba katmıyor.

Her şeyin güvenlik perspektifinden değerlendirilmesi günümüz toplumunun belirleyici niteliklerinden biridir. Güvenliği mutlaklaştıran ve riski toptan kötü gören toplum, yaşama dair bir değer yargısında bulunuyor demektir. Dağcılık bir kere riskten kaçınma ile ilişkilendirildikten sonra bu sporun tamamen yasaklanması an meselesidir. Dağcılık yaparken kaza geçirenlerin "buna kendilerinin sebep olduğu" söylenecektir; çünkü onlar güvenlik öğütlerine uymayarak yeni ahlâk anlayışını hiçe saymıştır.

A. RİSK BİLİNCİ

Yukarıda değinildiği gibi risk büyük bir sektör haline geldi günümüzde. Binlerce danışman "risk analizi", "risk yönetimi" ve "risk ilctişimi" konularında tavsiyeler veriyor. Medyanın da konuya ilgisi giderek artmış bulunuyor; gazete sütunlarında "risk toplumu" ve "risk algılaması" gibi terimler sürekli geçer oldu. Aslında, bizi yeni tehlikelere karşı uyarmaya çalışan ve görünüşte uzman olan kişilerin sayısı o kadar çok ki bunların tavsiyeleri birbirleriyle çelişmekte ve neyin güvenli neyin riskli olduğu konusunda tam bir kafa karışıklığı hüküm sürmekte. Ara sıra alınan bir kadeh şarap sağlık açısından yararlı mı yoksa zararlı mıdır? Erkeklerin kalp krizini önlemek için günde bir aspirin almaları doğru mudur, yoksa kanlı ülser ve diğer yan etkiler yüzünden bundan uzak durmak mı gerekir? Kadınlara bir yandan sağlıklı olmak için diyet ve egzersiz yapmaları söylenirken diğer yandan da bunun ilerki yaşlarda osteoporoz riskini artırabileceği belirtiliyor. Bir yüksek gerilim hattının yanında yaşamanın kanser riskini artırdığının kamuoyuna açıklanmasından sadece birkaç hafta sonra yayımlanan önemli bir çalışma bu uyarıyı yalanlayabiliyor.[3]

Güvenliğimize yönelik çeşitli tehditlerin yoğunluğu ve niteliği ile ilgili farklı yorumlar olsa da hepimizin şöyle ya da böyle bir risk

3. Bkz. *Medical Monitor*, 30 Ekim 1996.

altında olduğumuz konusunda kesinlikle herkes hemfikir. Risk altında bulunmak adeta, herhangi bir spesifik sorundan bağımsız, kalıcı bir durum olarak görülüyor. İnsanoğlunun etrafı risklerle sarılmış durumda. Bu riskler adeta bağımsız bir biçimde var olmaktadır. Okulda veya işyerinde risk altında bulunduğumuzdan kesin ifadelerle bahsedebilmemizin sebebi budur. Riski özerk ve her yerde hazır ve nazır bir güç haline getirerek, her tür insan deneyimini bir güvenlik meselesine dönüştürüyoruz.

İngiltere'nin önde gelen güvenlik uzmanlarından Diana Lamplaugh tarafından yazılan tipik bir broşür, okuyucuya her durumda mevcut riskleri değerlendirmesi konusunda tavsiye veriyor. Örneğin, broşür toplu taşımacılıktan yararlananları tetikte olmaya çağırıyor:

> *Akıllı yolcu, toplu taşımacılığın da kamuya açık bir ortam olduğunu asla aklından çıkarmaz. İstasyonlarda giriş çıkış serbesttir. Kimse dışlanmadan herkes yolcu olarak kabul edilir. Dahası, yolculuk halindeyken genelde rahatça hareket edemeyiz ve tehlikelerden kaçınamayız.*[4]

Burada "kamuya açık" ifadesi riskli olma ile özdeşleştirilmiş; tanımadığımız insanların varlığı bir sorun olarak görülmüş. İşe gidip gelme gibi rutin bir deneyim bile güvenlikle ilgili korkularla ilişkilendirildiğinde, risk altında olmak, insanın durumunu belirleyen temel etken haline gelir.

Artık bütün iyi kitabevleri risk ve risk algılaması analizlerini konu alan ciltlerle dolu. Risk literatürünü etkileyen varsayımlardan biri, bugün geçmişe göre daha fazla riskle yüz yüze olduğumuz inancı. Bilim ve teknolojinin gelişiminin, potansiyel felaketler barındıran yeni riskler yaratacak biçimde çevreye zarar verdiği varsayılıyor. Bu tezin daha kaba versiyonlarına göre karşımızdaki sorunlar çok büyüktür ve insanoğlunun soyunun tükenmesi fazla uzak değildir. *The End of The World: The Science and Ethics of Human Extinction* (Dünyanın Sonu: İnsanlığın Yokoluşu Sorununun Bilimsel ve Etik Boyutları) gibi iç açıcı başlıkları olan kitaplar kitabev-

4. Lamplugh, D. (1994) *Without Fear: The Key to Staying Safe* (Gwent: Old Bakehouse Publication), s. 51

lerinde ve çok satanlar listelerinde belirmeye başladı bile.

Ciddi yorumcuların çoğu, insanların gerçekte eskisine göre daha uzun yaşadığını ve eski dönemlere göre daha sağlıklı ve rahat olduğunu kabul ediyor. Ancak birçok kişi bu iyileşmeyi mümkün kılan toplumsal, ekonomik ve bilimsel ilerlemelerin sadece daha büyük ve yeni sorunlar yarattığını iddia ediyor. Konusunda söz sahibi olan yazar ve düşünürler teknolojik tehditlerin riske sınırsız bir nitelik kazandırdığını ileri sürüyor. İddialarına göre bilimsel gelişmelerden kaynaklanan tehlikeleri hesaplamak mümkün değil. Günümüzdeki olayların hızlı ritmi ve bugün etkili olan küresel güçler yüzünden insan eylemlerinin sonuçları her zamankinden daha yaygın ve ölçülemez durumda. Dolayısıyla sorun bilememek değil. Sonucun bilinmesi zaten imkansızdır.

Bu perspektiften bakıldığında, yeni teknolojik süreçlerin çevreye görülmez zararlar verdiğinden ne zaman şüphe duyulsa, uzman ve akademisyenlerin çağdaş yaşamın tehlikelerine karşı yüksek bir risk bilinci geliştirmenin rasyonel bir tepki olduğunda ısrar etmesi anlaşılır. Riski ele alan birçok sosyolojik incelemede de günümüzdeki geniş güvenlik kaygısının temelinde teknolojinin ve bilimin yıkıcı etkilerinin farkında olmanın yattığı belirtilmektedir. Çernobil nükleer kazası gibi felaketlerin veya son yıllardaki petrol tankeri sızıntılarının etrafımızdaki tehlikeler konusunda toplumu uyardığı söyleniyor. Birçok risk teorisyeni toplumdaki risk kaygısının artmasını kirlilik ve çevre sorunlarıyla ilgili yeni ve kişisel bir duyarlılığa sahip olan sorumlu bir yurttaş kesiminin bir göstergesi olarak değerlendirmektedir. Birçok tartışma yaratan *Risk Society* (Risk Toplumu) kitabının yazarı Ulrich Beck'e göre "artık doğanın zarar görmesi ve yok edilmesi süreci kişisel deneyimin uzağındaki kimyasal, fiziksel veya biyolojik tepkime zincirlerinde gerçekleşmemekte; aksine, bu süreç göz, kulak ve burunlarımıza doğrudan etki yapmaktadır".[5] Teknoloji ve bilimin günümüzde yarattığı tehlikeler konusunda son derece dar bir bakış açısına sahip bir yorumdur bu. Gerçekte, günümüz toplumunun risk konusundaki algılayış ve kaygılarını belirli bir olay ya da teknolojiye verilen bir tepki olarak

5. Aktaran: *Times Higher Educational Supplement*, 31 Mayıs 1996.

açıklamak mümkün değildir. Bu kaygıların, tehlikenin gerçek boyutu ve yoğunluğu ile de pek ilgisi yoktur. Örneğin, yetersiz beslenmeden ölen insan sayısı, şu sıralar sık sık kamuoyu gündemine gelen gıdalardaki toksik maddelerden ölen insan sayısından çok çok daha fazladır. Bizi öldüren risklerin, bizi paniğe sokan ve korkutan risklerle aynı şeyler olduğu söylenemez. Tarih boyunca birçok afet ve felaket yaşanmıştır, ancak bu olaylara verilen tepki o dönemde toplumun içinde bulunduğu ruh haline göre değişmiştir. Felaketin tanımı zamanla değişir. Amerikan medyasındaki risk haberleri üzerine yapılan bir çalışma, nükleer enerjiyle ilgili 1960 yılındaki haberlerin çoğunun "bu enerjinin nelere mal olacağını değil yararlarını vurguladığını; 1984'e gelindiğinde ise bu oranların tersine döndüğünü" ortaya koyuyor. Çalışma ayrıca kürtaj haberlerinin çerçevesindeki dramatik değişime de işaret ediyor; 1960'da yasadışı kürtajların kadınlar için yarattığı riskler vurgulanırken, 1984'te yasal kürtajların cenin için yarattığı tehlikelere yoğunlaşılıyordu.[6] Görüldüğü gibi medyanın ve diğer kurumların neyin risk olduğunu seçici bir biçimde belirlemesi, risk bilincinin gerisinde bir toplumsal dinamik bulunduğunu gösteriyor.

Risk bilincinin dar teknik yorumu tehlike algısının değişimini irdeleyemez. Böylesi bir yorum, insanın daha sağlıklı hale geldikçe sağlığı konusunda daha saplantılı hale gelmesi paradoksunu açıklayamaz. 1967 ve 1991 yılları arasında İngiltere, İskandinavya ve ABD'de çıkan tıbbi dergilerle ilgili önemli bir çalışma "risk" teriminin kullanımında devasa bir artış olduğunu ortaya koymuştur. Sözkonusu dönemin ilk beş yılında "risk" konulu yayımlanmış makalelerin sayısı 1000 iken, son beş yıl için bu sayı 80.000'in üzerindedir.[7] Sağlık risklerine ilgideki bu önemli artış, tepkinin kendisinin tepkinin nesnesinden daha önemli olduğunu gösteriyor olabilir.

1967 ocağındaki ilk Apollo uzay mekiğinin ve 19 yıl sonra da Challenger mekiğinin parçalanmasına kamuoyunda verilen farklı

6. Singer, E. ve Endreny, P. (1993) *Reporting on Risk: How the Mass Media Portray Accidents, Diseases, Disasters and Other Hazards* (New York: Russell Sage Foundation), s. 160.
7. Skolbekken, J. (1993), 'The Risk Epidemic in Medical Journals', *Social Science and Medicine,* c. 40, no.3, s. 296.

tepkiler bu bakımdan öğreticidir. Apollo alev alıp üç astronot öldüğünde Amerikan kamuoyu şok geçirerek dehşete kapılmıştı. Ancak olayla ilgili yaygın üzüntü ve kaygılara rağmen, prestijli ay projesinin geleceği ciddi bir tartışmanın konusu olmamıştı. Bunun aksine Challenger'in parçalanmasına verilen tepki sağduyunun yok olduğu topyekûn bir paniğe dönüştü. Çoğu insan bu trajediyi teknolojinin kontrolden çıktığının kanıtı olarak gördü. ABD uzay kurumu NASA'nın kendisi de ciddi bir travma geçirdi ve üç yıl boyunca uzaya yeni bir mekik gönderilemedi.

Bu iki benzer trajedi, iki çok farklı tepki yarattı; çünkü herhangi bir olaya toplumun verdiği tepki zaman ve mekana özgü koşullara bağlıdır. Bu tür tepkilerin felaketin kendisinden çok, toplumda o an var olan daha derin bir bilinç tarafından şekillendirilmesi ihtimal dahilindedir.

Tükettiğimiz gıdalarla ilgili olarak da benzer bir durum sözkonusudur. Toplumun risk faktörleriyle ilgili kaygıları, tıpkı felaketler gibi, yemek yeme konusuna da önemli bir etki yaptı. Yemek yeme yaklaşımının değişimi, risk takıntısının yaygın hale geldiğini gösteriyor. İngilizlerin bir Gallup araştırmasına 1947 yılında verdikleri yanıtlarla bugünkü yanıtlarını karşılaştıralım:

Bazı insanlar her istediğini yiyebilmektedir. Bazılarıysa yediklerine dikkat etmelidir. Siz her istediğinizi yiyebiliyor musunuz, yoksa dikkat etmek durumunda mısınız?

	Nisan 1996	Nisan 1947
İstediğimi yerim	58	80
Dikkat ederim	41	20

Gallup Political and Economic Index, Nisan 1996, s. 19.

Yediklerine dikkat eden insan sayısının iki katına çıkması insanların günlük yaşamındaki ciddi bir değişimi yansıtıyor. Yaşamın diğer yönleriyle ilgili incelemeler de daha ihtiyatlı, daha tedbirli yaklaşımlara doğru benzer bir kayma olduğunu gösteriyor.

"Güvenlik ve ihtiyat dini"nin müritleri, risk kaygısının bilim ve teknoloji bilgimizin bir yan ürünü olduğunu iddia eder sık sık. Oysa olayları tarihsel bağlama oturtan bir perspektif, güvenlik ve risk kaygısında günümüzde yaşanan artışla teknoloji ve bilimdeki ilerleme arasında bir bağlantı bulunmadığını ortaya koyar. Kaldı ki, kaygı ve korku yaratan tek etken teknolojik ve bilimsel gelişme sonuçları değildir. Çevre ve teknoloji konulu korkular risk bilincinin büründüğü biçimlerden yalnızca biridir.

Günümüzde insan faaliyetinin tüm alanlarına, yoğun bir riskten kaçınma duygusu hakim. Geçmişte olsa talihsizlik diye geçiştirilecek olan kötü olaylar artık büyük bir felaketin habercisi olarak yorumlanıyor. Tayland'da 1996 ocağında genç bir İngiliz kadının öldürülmesi "güvenli yolculuk" konusunda bir öğüt patlaması yarattı. Nadir görülen bir kişisel trajedi böylece bütün İngiliz turistleri ilgilendiren bir riske dönüştürüldü. *Daily Telegraph*'taki bir tavsiye yazısının başlığı "Sakın 'milyonda bir ihtimal'in size düşmesine izin vermeyin"di.[8] Milyonda bir ihtimal için niye kaygılanalım, şeklindeki bariz soru elbette sorulmamıştı. Bunun yerine tatil yapmak bir güvenlik meselesine dönüştürülmüştü.

"Güvenli yolculuk" konusunun gösterdiği gibi, günümüzdeki güvenlik kaygısının yeni veya teknoloji kaynaklı risklerle pek ilgisi yoktur. Risk duyarlılığındaki artış ve güvenliğe olan talebin çevre ve daha genel konulara olan ilgisi, kişisel ve bireysel deneyimlerle olan ilgisi kadar nettir. Pratikte toplum bunu kabul etmektedir. Örneğin "risk altındaki çocuklar" ya da "risk altındaki kadınlar"a dikkat çekilirken değinilen tehlike teknoloji ya da bilim değildir. Risk bilinci, teknolojinin uygarlığı yok edeceği korkusundan çok, gündelik hayatla ilgili gibi gözükmektedir.

B. GÜVENLİĞİN YÜCELTİLMESİ

Güvenliğin yüceltilmesini nasıl açıklayabiliriz? Güvenli olmayan bir dönemden geçtiğimiz ve sonuç olarak insanların daha kaygılı

8. *Daily Telegraph*, 20 Ocak 1996.

olduğu ve risk almaktan korkma eğilimlerinin arttığı genel olarak kabul ediliyor. Mary Douglas ve Aaron Wildavsky ilginç bir yazılarında, modern toplumların risklerin daha farkında oluşunu, kararların giderek daha belirsiz bir ortamda alınmasına bağlıyor. Bu yaklaşım, riski, gerçek tehlikelerdeki artışın bir yansıması olarak değil toplumda hakim olan bilince bağlı bir toplumsal yapı olarak açıklama avantajını taşıyor. Peki, güvensizlik ve risk bilinci arasındaki bağlantı nedir?

Güvensizlik, analitik değil tanımlayıcı bir kategori olarak ele alındığında zararlı değildir. Bu anlamda güvensizlik mutlak biçimde riskten kaçınmaya ya da bilim ve teknoloji korkusuna yol açmaz. Bazı durumlarda güvensizlik hisseden toplumların güvenliği artırmak için bilim ve teknolojiye başvurması gayet mümkündür. Bunun aksine günümüzde, güvensizlik güçlü ve muhafazakar bir ihtiyat duygusuyla bağlantılıdır. Önlem alma ilkesinin etkisindeki artış bu açıdan önemlidir. Çevre yönetimi bağlamında gelişmiş olan önlem alma ilkesi giderek toplumsal deneyimin diğer alanlarına da yayılmıştır. İçtiğimiz suyu incelemekten tutun, bir gıda konservesinin üzerindeki etiketi dikkatle kontrol etmeye kadar, ihtiyat ilkesine uymuş oluruz.

Önlem alma ilkesi bizim sadece riskler yüzünden kaygı içinde olmakla kalmayıp, kendi durumumuza bir çözüm bulma konusunda şüpheli olduğumuzu gösterir. Önlem alma ilkesine göre, sonucu önceden bilinmediği sürece yeni bir riske girmemek en doğrusudur. Çevre yönetimi alanında sağlam bir uygulama olarak kabul gören bu ilke uyarınca, ispat sorumluluğu değişimi öneren tarafa aittir. Değişimin sonuçlarının önceden tam olarak bilinmesi asla mümkün olmadığından, bu ilkenin tam olarak uygulanması her tür bilimsel ya da toplumsal deneyimin önünü kesecektir. Önlem alma ilkesi, ihtiyatı kurumsallaştırarak bir sınırlama doktrini dayatır. Güvenlik sağlar ama bunun karşılığı beklentilerin azaltılması, büyümenin sınırlanması ve deney ve değişimin engellenmesidir.

Önlem alma ilkesi genelde çevre yönetimi bağlamında tartışılsa da günümüzde sağlık, cinsellik, kişisel güvenlik ve üreme teknolojisi gibi başka alanlarda da hayata yön göstermektedir. İçinde bu-

lunduğumuz dönemin özellikle çarpıcı olan yönü güvensiz oluşu değil, bu durumun oldukça muhafazakar bir biçimde yaşanmasıdır. Ancak risk konusunda yorum yapanların çoğu güvenlik takıntısı ve muhafazakarlık dürtüsü arasında bir bağlantı kuramamaktadır. Aslında önlem alma ilkesini destekleyenlerin ya da farklı güvenlik kampanyalarını savunanların çoğu kendilerini muhafazakar değil sistemi eleştiren kişiler olarak görmektedir. Bunun sonucu olarak politik yelpazenin tamamında, ihtiyatlı olma hali ve güvenlik doğal olarak ya da kendiliğinden olumlu değerler olarak ele alınmaktadır.

Güvenliğin yüceltilmesi aynı zamanda insanın potansiyeliyle ilgili son derece karamsar bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Önlem alma ilkesinde ısrar edenler bunu insanlığın kendi yeniliklerinin sonuçlarını önceden göremediği iddiasıyla temellendirmektedir. Risk toplumu teorisyenlerinden çoğu insanlığın bilgisinin çözüm sağlamaktan çok sorun yarattığını savunmaktadır. Beck'e göre "tehlikenin kaynağı artık cehalet değil bilgidir". Bilginin tehlikeyle eşitlenmesi insanoğlunun kendi davranışının sonuçlarını kontrol etme yeteneğinin olmadığı anlamına gelmekte, Frankenstein modeli bilgi ve bilim iddialarının ardında yatan dehşeti ortaya koymaktadır. Bu bakış açısından bakıldığında, insan sorun çözücü olarak değil bizzat sorunun kendisi haline gelir.

Risk saplantısının nihai sonucu insanın çaresiz bir varlık olarak görülmesi ve insanın ilerleme potansiyelinin küçümsenmesidir. Sonuçta ortaya çıkan insan oldukça garip bir varlıktır. İnsanın yaşadığı başarısızlıklar, hatalı bir kararın sonucu ya da ders alınacak birer deneyim olarak görülmez, gündelik yaşamla başedemeyen bir yaratığın doğal durumu olarak kabul edilir. İnsanın yaşamla başedemeyeceği şeklindeki bu varsayım risk yelpazesini daha da genişletir. Önlem ilkesinin barındırdığı, kötümser insan anlayışı bireyi çaresiz ya da hasta olarak resmeder.

Günümüzde, insanın başarısızlıklarını anlamlandırmak için, insanları etkilediği iddia edilen çeşitli tıbbi veya psikolojik bozukluklara ya da sendromlara başvuruluyor. Yeni risklerin icat edilmesiyle, yeni bozuklukların "keşfi" arasında çok yakın bir ilişki var. "Risk altında" olduğu ilan edilen insanların yeni bir tıbbi ya da psi-

kolojik rahatsızlığın pençesinde olduğu varsayılıyor.

Sözkonusu bozukluklar meselesi özellikle çocukları etkiledi. Özel yardıma ihtiyaç duyduğu ya da belirli bir bozukluktan muzdarip olduğu söylenen çocukların sayısı hızla artıyor. New York'taki devlet okullarında, yaklaşık olarak her sekiz öğrenciden biri "engelli" olarak nitelenmiştir. Hiperaktivite, dikkat eksikliğinden kaynaklanan hiperaktivite, travma sonrası stres bozukluğu veya okuma bozukluğu tanısı konan çocukların sayısı giderek artıyor. Zayıf notların kötü bir eğitim sisteminden değil de bir "akademik başarı bozukluğu"ndan kaynaklandığının açıklanması da an meselesi!

Yetişkinler de bu sürecin dışında kalamıyor. Bazı tahminlere göre, Amerikalıların yüzde 20'si tanı koyulabilen bir hastalıktan mağdur. Seçilen kritere bağlı olarak, obezite sorunu ya da "yemek yeme bozukluğu" yaşayan Amerikalıların oranı yüzde 50'ye varıyor. İlişkilerinde sorun yaşayan kişilerin uyum bozukluğu çektiği belirtiliyor. "Mükemmeliyetçilik ve inatçılık" davranışı gösterenlere ise "obsesif-kompulsif bozukluk" tanısı koyuluyor. Utangaç kişiler ise sosyal fobi mağduru.

Bunların dışında yeni bağımlılıklar da var. *American Association on Sexual Addiction Problems* (Amerika Cinsel Bağımlılık Sorunları Merkezi) tahminlerine göre, Amerikalıların yüzde 10 ila 15'i seks bağımlısı. Bazı yazarlara göre, "gıda bağımlılığı en az alkol bağımlılığı kadar ciddi bir mesele".[9] Yeni bağımlılıkların keşfedilmesi olgusu sadece ABD'yle sınırlı değil. İngiliz akademisyenler de kervana katılıp bugüne kadar bilinmeyen çeşitli bağımlılıkların tehlikelerine dikkat çekmeye başladı. Bir akademisyen, *Economic and Social Research Council* (Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Konseyi) tarafından sağlanan destekle alışveriş bağımlılığı olgusunu inceliyor; Plymouth Üniversitesi'nde görevli iki akademisyen ise bilgisayar oyunu takıntısı olan çocukların "alkol ve sigara tiryakilerinin aldığı hazzı duyduğu"nu ve dolayısıyla bağımlılık belirtileri gösterdiğini belirtiyor.[10]

Yeni bozuklukların, belirtilerin ve bağımlılıkların icadıyla bir-

---

9. Bkz. *Addiction Letter,* Temmuz 1995.
10. Aktaran: *Alcoholism and Drug Abuse Weekly,* 10 Mart 1994.

likte, giderek artan sayıda toplumsal sorun tıbbileşiyor, yani insanın hiçbir etki edemeyeceği tıbbi sorunlara dönüştürülüyor. Bu eğilim, insanoğlunun sayısız eksikleri olduğunu ve insan potansiyelinin zayıflığını vurguluyor. İnsanın yaşamla baş edemediğine inanılıyor. Çeşitli travma ve bozukluklar yaşayan insanların sayısının bu kadar yüksek çıkması, zavallı insanoğlunun gündelik yaşamın risklerine karşı sürekli gözetim altında tutulup korunması gerektiği inancını daha da pekiştiriyor.

Belirsizlikler içindeki toplumumuz, giderek en zayıf üyelerinin standartlarını benimsemeye başladı. Bu sürecin sonucunda da kurban ya da mağdur kültürü oluştu. Herkes risk altında olduğuna göre, herkes kurbandır. Günümüzde insanlar bu mağduriyetle baş edebilmek için profesyonel rehberlik hizmeti alıyor. Bu tedavinin tek sonucu ise kişinin yaşamındaki tehlikelerin "farkına varması" ve risk bilincinin iyice pekişmesi oluyor. Kendi hayatınızı kontrol etme çabası olumsuzlanıyor. ABD'de kendi "bozukluk"unu aşmaya ve yaşamına devam etmeye kalkışan insanlara "mükemmeliyet kompleksi" tanısı koyuluyor.[11] Güvenli bir yaşam sürmek için harcanan çabalar ise son derece meşru görülüyor.

C. ÇARESİZ İNSANOĞLU

Sürekli risk uyarıları eşliğinde güvenliğin yüceltilmesi, insan düşmanı bir entelektüel ve ideolojik atmosfer yaratır. Toplum ve bireyler, azimlerine ket vurmaya ve davranışlarına sınır getirmeye çağrılır. Bu sınırlama talebi, bilim, eğitim, yaşam standartları vb. farklı konulardaki tartışmalarda dile getiriliyor. Beklentilerin bu şekilde azaltılmasını meşrulaştırmak için de, bilimin yıkıcı boyutu abartılıyor ya da insanlar hayatla baş edemeyen zavallı varlıklar olarak resmediliyor.

Güvenliğin kutsanması ve risk almanın lanetlenmesinin gelecekte önemli sonuçları olabilir. Eğer yenilik ve deneyler engellenir-

11. Bkz. Kaminer, W. (1993) *I'm Dysfunctional, You're Dysfunctional: The Recovery Movement and Other Self-Help Fashions* (Reading, MA: Addison-Wesley Publishing Company), s. 25.

se, toplum karşısına çıkan sorunlarla uğraşmaktan aciz olduğunu kabul etmiş olur. Bizi ve çocuklarımızı riskten koruma adına deney yapmanın sınırlandırılması aslında insanın potansiyelinin hor görüldüğü anlamına gelir.

Buradaki paradoks, güvenlik arayışının er ya da geç geri tepecek olması. Gerçekten de güvenlik arayışı diğer insan faaliyetlerinden daha az riskli değil. Örneğin, Peru'nun başkenti Lima'daki su uzmanlarının klorun risk taşıdığı düşüncesiyle şehirdeki su kuyularını klorlamaktan vazgeçmesi üzerine Güney ve Orta Amerika'da baş gösteren kolera salgınında 6000 kişi öldü ve 700.000 kişi hastalandı.[12] Tarih boyunca her zaman güvenliğin asıl kaynağı çeşitli yenilikler ve deneyler olmuştur. İnsan deney yaparak toplumsal ve doğal süreçlere dair kavrayışını artırdıkça yaşam daha güvenli bir hale gelmiştir. Güvenliği artırmak için onu daha fazla istemek yetmez. Riskten kaçınmaya ve güvenliğini artırmaya çalışan kişi, sonuçta yalnızca saplantılarının arttığına tanık olur. Oysa, toplumlara geçmiştekinden daha fazla güvenlik getiren şey, sosyal ve bilimsel yenilikler sayesinde insanın yaşamı üzerindeki kontrolünün artmasıdır.

Günümüzde, risk alma korkusu kahramanı değil kurbanı alkışlayan bir toplum yarattı. Herkesten, adeta bir televizyon programındaki bir yarışmacı gibi, en garip ve sıradışı insan olduğunu ve uzman yardımını en fazla hak eden kişi olduğunu ispatlaması isteniyor. Aktif olmanın değil pasif olmanın, cesaretin değil güvenliğin en önemli erdemler olduğu düşünülüyor. Sonuçta ortaya çıkan çaresiz bireyi avutmak için kendisine, krizler ve felaketlerle dolu bu dünyada hayatta kalmakla bile büyük bir iş başardığı söyleniyor.

---

12. Bkz. 'Cholera Epidemic Traced to Risk Miscalculation', *Nature*, no.354 (1991), s. 255

1
Risk patlaması

Toplumun giderek büyüyen bir risk takıntısına kapıldığı gerçeği yaygın kabul görüyor artık. Bu bölümün amacı, risk tartışmasında sıkça karşılaşılan bazı kalıpları irdelemek. Bu bölüm, riske bağlı kaygıyı açıklamaktan çok bu kaygının neyi temsil ettiğini belirlemeye çalışıyor. Risk patlamasının ardında yatan olguları açıklamaya geçmeden önce (bir sonraki bölümde açıklanmaya çalışılacaktır bu), sorunun belirlenmesi gerektiğini düşünüyorum.

Bir risk tartışmasında kaza, yaralanma, hastalık ve ölüm ihtimalleriyle, karar verme sürecindeki insanların bu tehlikeleri algılayış şekli arasında bir ayrım yapılması gerekir. Çoğu zaman, insanların neyin tehlikeli olduğu konusundaki algılarıyla, sözkonusu kaynaktan gerçekten zarar görmeleri olasılığı arasında neredeyse

hiç ilişki yoktur. Örneğin, 1996 yılının ilk yarısında İngiltere deli dana hastalığı paniğiyle çalkalanıyordu. Bu panik sonucunda binlerce çiftçinin geçimi tehlikeye düştü. Britanya kırmızı et endüstrisi bir ölüm kalım tehdidiyle karşı karşıya kaldı. Konu derhal politik bir boyut kazandı ve Avrupa Birliği içerisinde de önemli bir politik çekişme yarattı. Avrupa Komisyonu İngiltere'den kırmızı et ithalini yasakladı; Londra hükümeti de buna karşılık olarak Komisyon'un işleyişini engellemeye başladı. BSE (*Bovine Spongiform Encephalopathy*) virüsü ile ilgili kaygılar toplumun davranışlarını da etkiledi. Deli dana hastalığına yakalanma riski altında olduğundan şüphelenmek için hiçbir nedeni olmayan binlerce insan kırmızı et yemeyi kesti. İngiliz kamuoyunda, kısa zaman içinde yaygın bir BSE salgınının patlak vereceği fikri hakimdi. Creutzfeld-Jakob hastalığı (CJD) vakalarından on tanesinde virüsün BSE taşıyan hayvanlardan geçme olasılığının (hiç de kesin olmayan iddialara dayanarak) dikkate alındığı düşünülürse, tepkinin paniğe nasıl dönüştüğü anlaşılabilir. Bu dönemde sigaranın yol açtığı hastalıklardan ve trafik kazalarından ölen insan sayısı, BSE'yle bağlantılı hastalıklardan ölenlerin sayısından çok daha fazlaydı. Ancak daha sıradan bir hal almış bu diğer ölüm ve yaralanma nedenleri -özellikle de kamuoyunda geniş yankı yaratan BSE riskine oranla- pek fazla ilgi çekmiyordu.

Korktuğumuz şeyle bizi öldürme ve sakat bırakma ihtimali olan şeyin her zaman aynı olmadığı iyi bilinir. ABD'de yapılan araştırmalara göre, Amerikalılar hayattaki en önemli risk olarak nükleer enerjiyi görüyor. Tek bir Amerikalının bile sivil nükleer endüstriden kaynaklanan radyasyon nedeniyle öldüğünü göstermek imkansız olsa da, bu teknolojiyle ilgili korkular kamuoyunu etkilemeye devam ediyor. Kamuoyunun korkuları ve insan yaşamındaki gerçek tehlikeler arasında da aynı şekilde bir fark bulunuyor. Suç konusunun algılanışı ve suç vakaları arasındaki fark da çevresel tehlikelere verilen tepkiye benzemektedir. ABD'yle ilgili raporlar, insanların, içinde bulunduğu durumu değerlendirme konusunda son derece hatalı olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırmalar, bir grubun suç konusundaki kaygılarıyla suça kurban gitme oranı arasında bü-

yük bir fark olduğunu göstermektedir. Medyadaki suç haberleriyle ilgili bir araştırmaya göre, "örneğin, en fazla sayıda kurbana ve en düşük korku düzeyine genç siyah erkekler arasında rastlanırken; en yüksek korku düzeyine ve en düşük kurban olma oranına yaşlı kadınlarda (siyah ve beyaz) rastlanmaktadır."[1] Suç tehlikesi ve suç algılaması konusundaki ilişki son derece açıktır. Atlantik'in her iki yakasındaki üniversite kampüslerinde yaygın olan bir kanı, yaşamın giderek daha fazla şiddet içerir hale geldiğidir. Aslında bu tepki kampüsteki yaşam gerçekliği ile tam bir çelişki oluşturmaktadır. Araştırmalara göre ABD'de 1985 yılından beri hem şiddet içeren suçların hem de hırsızlık ve soygunların oranı düşmektedir. Ayrıca, öğrenciler kampüste, etraftaki şehir ve semtlere kıyasla çok daha güven içerisindedir.[2]

Öznel algı ve tehlikenin gerçekliği arasındaki fark, risk alanındaki uzmanların temel tartışma konularından biridir. Geleneksel olarak, risk araştırmaları alanı temelde teknik gelişmelere yoğunlaşmıştı; teknolojik yeniliklerin ters etkilerini en aza indirmek veya ortadan kaldırmak için modeller geliştirilmekteydi. Son on yılda bu yaklaşım yerini daha geniş bir yaklaşıma terk etti. Odağın bu şekilde kayması, neyin güvenli ve neyin riskli olduğu konusunda uzmanların ve kamuoyunun görüşleri arasında oluşan farka verilen bir tepkiydi. Uzmanların görüşleriyle genel olarak farklılık gösteren, yoğun bir risk duygusunun ortaya çıkması, araştırma alanının tekrar tariflenmesini zorunlu hale getirdi. Sonuç olarak, risk araştırmaları alanı daha çok, riskin toplumsal boyutuna yoğunlaşmaya başladı. Bu tür çalışmalar risk algılamasını doğru veya yanlış olarak ayırmanın pek yararlı olmadığını göstermektedir. Bu algılamalar bireyin zihninin verdiği basit tepkiler olarak da görülemez. Risk kaygısındaki bu patlama, bir bütün olarak toplumun imgeleminde gerçekleşmektedir. Bu imgelem hakim toplumsal ve kültürel ikli-

1. Bkz. Singer, E. ve Endreny, P. (1993) *Reporting on Risk: How the Mass Media Portray Accidents, Diseases, Disasters and Other Hazards* (New York. Russell Sage Foundation), s.62.
2. Bkz. Volkwein, J. F., Szelest, B.P. ve Lizotte, A J. (1995), 'The Relationship of Campus Crime to Campus and Student Characteristics', *Research in Higher Education,* c. 36, no.6.

min parçası olan bir dizi dinamik tarafından şekillendirilmekte ve aynen bireysel sevinç ya da hüzün duygusunda olduğu gibi, rasyonel veya irrasyonel olarak tanımlanamayacak bir ruh halini veya bir dizi tutumu ifade etmektedir. Daha iyi bir risk iletişimi sayesinde kamuoyunu etkilemeye çalışan yönetici ve uzmanların etkisiz kalmasının nedeni de budur. Belirli bir olay karşısında oluşan panik ve aşırı tepkilerin, esas olarak yetersiz iletişimin sonucu olduğunu söylemek yanlış olur. Bu tepkiler toplumun kendisini nasıl gördüğü konusunda ilginç veriler sağlar. Bunların anlaşılması ancak ilerde değineceğimiz daha geniş toplumsal süreçler bağlamında mümkün olabilir.

Risk teriminin kullanımı konusunda pek çok şey belirsizdir. Bu terim bir dizi değişik bağlamda ve farklı konularla bağlantılı olarak kullanılıyor. Sık sık dile getirilen riskler: suç riski, nükleer enerjiden ya da üreme teknolojisinden kaynaklanan riskler, cilt kanseri riski, Körfez Krizi Sendromu riski, siyasal riskler veya internet kullanma riskidir. Terim, genelde belirli faaliyetlerin sonuçlarına dikkat çekmek için kullanılıyor: AIDS kapma riski, futbol oynarken sakatlanma riski veya yağlı yiyeceklerin (vücutta kolestrole dönüşerek) sağlık için yarattığı risk gibi.

A. RİSKİN TANIMI

Risk terimi, belirli bir tehlikeyle bağlantılı olarak hasar, yaralanma, hastalanma, ölüm ve başka olumsuzlukların meydana gelme olasılığını ifade eder. Tehlike ise genelde insanlara ve onların değer verdikleri varlıklara yönelik bir tehdit olarak tanımlanır. Tehlike sadece zehir, bakteri, toksik atıklar ya da kasırgalar gibi bariz tehditlerle sınırlı değildir. Zaman zaman, yer fıstıkları, tamponlar, otomobiller ve doğum kontrol hapları da -ve daha niceleri de- birer tehdit olarak görülmüştür.

Jogging yapma, içki içme ya da seyahat etmeyle ilgili risklerden bahseden raporlar, sözkonusu faaliyetin bir tehlikeye yol açma olasılığına işaret eder.

Yukardaki de dahil hiçbir risk tanımı, kavramın anlamının ve kullanımının her yönünü kapsayamaz. Ayrıca terimin kullanımı sürekli olarak değiştiği için, terimin belirli bir toplum ve belirli bir bağlam çerçevesinde değerlendirilmesi gereklidir. Toplum ve toplumun geleceği konusunda, belirli bir dönemde geçerli olan fikirler ve değer yargıları, riskin algılanış biçimini etkiler.

Bütün risk tanımları gerçeklik ve olasılık arasındaki ayrıma dayanır. "Geleceğin önceden belirli olması ya da mevcut insan faaliyetlerinden bağımsız olması halinde" kavramın hiçbir anlamı olmazdı.[3] Şimdi ve gelecek arasındaki ilişki toplumun kendisi hakkında günümüzde sahip olduğu fikre bağlıdır. İnsanı korkutan şey gelecek olunca risk karşısında verilen tepki olumsuz sonuçların ortaya çıkması olasılığına yoğunlaşacaktır. Sonuç olarak, riskin anlamını, toplumun kendisinin değişimle ve gelecekle baş etme konusundaki yeteneğini nasıl gördüğü belirleyecektir. Örneğin, yakın zamanlara kadar, insanlar hem iyi hem de kötü risklerden bahsediyordu. Onsekizinci yüzyılda Samuel Jackson terimi "kesin olan azı, daha fazlası uğruna riske atmak" şeklinde kullanıyordu. Bazı dönemlerde ise risk alma saygıdeğer bir girişim olarak görülmüştür. Son yıllarda riskin bu nötr niteliği gitmiş bunun yerine risk, tanım icabı, bir sorunu anlatır hale gelmiştir. Riskler değerlendirilirken geleneksel olarak yapıldığı gibi olumlu ve olumsuz sonuçları karşılaştırmak yerine, yalnızca tehlike hesaba katılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla bugün riskten bahsettiğimizde olumsuz bir sonuçla karşılaşma tehlikesini kastediyoruz. Almaya yatkın olduğumuz kararı genelde "iyi bir risk" olarak tanımlamayız. Riskin giderek tehlikeyle eşitlenmesiyle birlikte, riskten kaçınma stratejileri benimseme eğiliminin güçlenmesi pek de şaşırtıcı değildir. Geleneksel olarak "risk alma"ya yüklenen olumlu çağrışımlar yerini kınamaya bırakmıştır. Dolayısıyla birçok durumda "risk almak" toplumun eleştirisini çeker.

Konunun bir diğer güncel boyutu da her tür insan faaliyetinin barındırdığı riske işaret etme eğilimidir. Örneğin İngiltere tüketici rehberi *Which*'in 1996 Haziran sayısındaki bir reklam şöyleydi:

3. Bkz. Renn, O. (1992) 'Concepts of Risk: A Classification'. Krimsky, S ve Golding, D. (der) (1992) *Social Theories of Risk* (Westport, CT: Praeger) s.56.

GÜVENLİ SEYAHAT

ARAŞTIRDIK:
UÇAK, GEMİ VE TRENLE
SEYAHAT ETMENİN RİSKİ NEDİR?

Bu tür araştırmalar evdeki ya da okul ve işyerindeki faaliyetleri konu alarak da yapılıyor. Doğal olarak bu araştırmalar güvenliği günümüz toplumunun temel değerlerinden biri mertebesine yükseltmektedir. Bu tür değerlerin yüceltilmesi dolayısıyla her tür insan deneyimi yeni bir anlam kazanmaktadır. Bilinçli bir biçimde güvenliği ön plana koyan bir seyahat, araştırmayı ve keşfi hedefleyen bir seyahatten çok farklıdır. Güvenli bir seyahat, beklenmeyen durumlardan kaçınmaya çalışır; çünkü beklenmeyen durumların tehlikeli olması gayet muhtemeldir.

Günümüzdeki tartışmalar özellikle "risk altında" olma kavramı sayesinde anlaşılabilir. Terimin bu yeni ve kendine has kullanımı o kadar yaygınlaşmıştır ki, riskin bu şekilde düşünülmesinin yeni bir gelişme olduğu hatıra bile gelmez kolay kolay. Risk altında bulunmak muğlak bir kavramdır. Bu kavram özellikle çeşitli tehlikelerden zarar görebilecek insan gruplarına atfen kullanılır. Örneğin, risk altındaki çocuklar genelde belirli bir yaşam tarzı ile ilişkilendirilir. Bu kavram aynı zamanda insanoğlu ile ilgili bir değer yargısını içerir. İnsanların elindeki seçenekler ve önlerindeki gelecek, onları etkileyebilecek risk faktörleri tarafından sınırlanmış durumdadır. Risk altında olmak kavramı aynı zamanda belirli durumlara, olaylara ve deneyimlere de gönderme yapar. Seks, aile yaşamı, enerji santrallerinin yakınında yaşamak ya da geceleri dışarda yürümek gibi faaliyetlerin insanları risk altına soktuğu söylenir.

"Risk altında" kavramının ortaya çıkışıyla beraber, bireyin davranışı ile belirli bir tehlikenin meydana gelme olasılığı arasındaki geleneksel ilişki kopmuştur. Artık risk altında olmak, sizin sadece yaptıklarınızla değil kim olduğunuzla da ilgilidir. Kişinin el ya da ayak ölçüsü gibi, risk de bireyin değişmez bir özelliğidir; dolayısıyla farklı disiplinlerden uzmanlar kimin risk altında olduğunu gösteren çizelgeler hazırlamaktadır. Bu yüzden sosyal hizmetler görevli-

leri, ana-babaların geçmişini araştırmakta ve bu bilgiyi çocukların risk altında olup olmadığının göstergesi olarak değerlendirmektedir. Risk faktörleriyle ilgili araştırmalarda, en çok risk altında olması muhtemel kişilere özgü davranış biçimleri tespit edilmeye çalışılmaktadır. Sigara içmek, şişmanlık ve stres, sağlık reklamcılığı sektöründeki sayısız risk faktörü arasında sadece en bilinenlerdir.

Risk altında olmak kavramı, insanların karşılaştığı tehlikelerin *özerk* olduğunu da ima eder. Risk altında olan kişi kendi elinde olmayan tehlikelerle karşılaşır. Bu durum, tehlikenin herhangi bir bireysel davranışın sonucu olmayıp, failden bağımsız bir varlığı olan özerk bir olay olduğunu ima eder. Böylece kazanma ve kaybetme seçeneklerinin bilgisini kullanarak risk almaya dayanan olasılık faktörü gitmiş, bunun yerini tehlikeden kaçınma vurgusu almıştır. Risk, insanın müdahalesinden bağımsız, kendinden menkul bir varlık olarak görülmeye başlanınca en mantıklı davranış şekli ondan topyekûn uzak durmaktır. "Risk altında" kavramının örtük olarak insanın aktif rolünü küçültmesiyle birlikte riskin hesaplanması büyük ölçüde değişmiştir. Kitabın ilerleyen bölümlerinde görüleceği gibi, riskin günümüzdeki anlamı geçmişteki kullanımından neredeyse tamamen farklıdır. Olumsuz sonuçlar kesin kabul edildiğinden, bir faaliyetin hem olumlu hem de olumsuz sonuçlarına hazır olmak önemini kaybetmiştir.

Riskin özerk olması, herhangi bir davranış ya da bireyden bağımsız olarak varolması anlamına gelir. Risk faktörleri de, Antik Yunan tanrıları gibi, kendilerine ait bir dünyada yaşarlar. Toplumun görevi, üyelerini içinde yaşamaya zorunlu oldukları bu tehlikeler bütününe karşı uyarmaktır. Risk altında olmak yaşamın bir zorunluluğudur.

Bu yüzden, geleneksel olarak yapıldığı gibi riskin belirli bir tehlike ya da teknolojiyle ilişkili biçimde kavramsallaştırılması son derece yetersiz kalmaktadır artık. Risk faktörleri herhangi bir bireysel davranıştan bağımsız bir sistemmiş gibi gösterildiği için, risk altında olma hali adeta tekil deneyimlerin ötesine geçmiştir. Kişisel güvenlik konusundaki yaklaşımlar da tıpkı çevre sorunları karşısında verilen tepkiler gibi bu düşünceyi yansıtıyor. Bunun sonucu ola-

rak risk bilinci insan davranışlarının tamamını etkiliyor. Risk etkenlerinin özerk hale getirilmesiyle birlikte, birey ve deneyimleri arasındaki insan merkezli ilişki tersine döner. Bu yeni senaryoya göre, özerk birey yok olur ve insan, özerk risk etkenlerinin otoritesine tabi bir hale gelir.

Bu kitabın temel iddialarından biri, kişinin kendini risk altında görmesinin toplumda yaygın olan bir ruh hali olduğu ve bu durumun davranışları genel olarak belirlediğidir. Bu ruh hali adeta başıboş biçimde boşlukta süzülür ve farklı farklı kaygılara ve korkulara kapılır. Kamuoyunun, sadece önemli teknolojik yenilikleri değil gündelik deneyimleri de potansiyel tehditler olarak görme takıntısı yüzünden, gündeme gelen her türlü tehlikeye tepki vermeye hazır bir ruh hali vardır. Başıboş biçimde dolaşan bu kaygıların özelliğini anlamak için, risk bilinci farklı boyutlarıyla ele alınmalıdır.

B. TEHLİKE ENFLASYONU

Günümüz toplumunun gündemi tümüyle insanların karşı karşıya bulunduğu tehlikelere odaklanmış durumda. Son on yılda yeni tehlikelerin sayısında gözle görülür bir patlama yaşandı. Yaşam giderek daha fazla şiddet içerir biçimde resmediliyor. Çocukların gittikçe kontrolden çıktığı düşünülüyor. Suç oranları artıyor. Yediğimiz gıda, içtiğimiz su ve yaşadığımız binalardan tutun da cep telefonlarına kadar, yararlandığımız her materyal incelemeye alınıyor. Ancak, bu tür rutin tehlikelere verilen tepkiler, insanoğlunun varlığını tartışma konusu haline getirdiği söylenen büyük tehditlerin yanında hiç kalıyor.

Son on yıl boyunca, insanoğlunun varlığına yönelik o kadar çok tehdit bildirildi ki, insanlar gökten bir kurtarıcının inmesini bekler hale geldi. Hayalgücümüz olayları hep en olumsuz şekilde yorumluyor. Çeşitli risklerle bağlantılı olarak sürekli muazzam felaket senaryoları üretiliyor. AIDS'in, bu ölümcül salgının yayılması korkusu; nükleer savaş, küresel ısınma ve başka çevre felaketleriyle ilgili kaygıları daha da pekiştiriyor. AIDS, günümüzün vebası imajını

sürdürüyor ve bunun yanına hem Ebola ve deli dana hastalığı gibi yeni tehditler ekleniyor, hem de kolera, sıtma, tüberküloz ve difterinin ilaçlara bağışıklık kazanmış formları gibi eski tehlikeler yeniden hortluyor.

Risk değerlendirmesi enflasyonu diyebileceğimiz bu durum artık sistematik bir biçimde üretiliyor ve yaygın bir kabul görüyor. John Leslie'nin *The End of The World: The Science and Ethics of Human Extinction* (Dünyanın Sonu: İnsanlığın Yok oluşu Sorununun Bilimsel ve Etik Boyutları) başlıklı kitabı, ismiyle bile en kötü senaryoya inanma eğilimini iyi bir biçimde yansıtıyor. Kitabın ilk sayfalarında, Leslie'ye göre insanoğlunu ortadan kaldırma ihtimali olan bir dizi tehlike bir liste halinde sıralanmış. Bu listede, yazara göre toplumun şimdiden farkında olduğu -nükleer savaş ve ozon tabakasının parçalanması gibi- yedi risk var; ayrıca toplumun genel olarak farkında olmadığı -bir yıldızın patlaması ya da bilgisayarlarla ilişkili felaketler gibi- on altı risk daha sıralanıyor.[4] Leslie'nin karamsar görüşü biraz egzantrik olsa da, bu görüş insanoğlunun bir dizi doğal, toplumsal ve teknolojik etkenin tehdidi altında olduğu şeklindeki genel görüşün bir yansımasıdır. Çevre konulu yayınlar, kriz söylemini gerçekten de sık sık kullanıyor. Örneğin, *Worldwatch Institute*'un 1996 yılı araştırmasında "dünyanın ekolojik altyapısının uğradığı zararlar" konusunda "balıkçılığın çöküşü, tatlı su kaynaklarının ve ormanların azalması, toprağın erozyona uğraması, göllerin ölmesi, hububatın sıcak dalgaları yüzünden kavrulması ve çeşitli türlerin yok olması" gibi konulara dikkat çekiliyor.[5]

Çevre ile ilgili kaygılar, tıbbi kıyamet günü senaryolarının yanında oldukça iyimser kalıyor. Arno Karlen'in *Plague's Progress: A Social History of Man and Disease* (Vebanın İlerleyişi: İnsan ve Hastalıkların Toplumsal Tarihi) ve Laurie Garret'ın *The Coming Plague: Newly Emerging Diseases in a World out of Balance* (Yaklaşan Veba: Dengesi Bozulan Dünyada Yeni Hastalıklar) adlarıyla yayınlanan ve yeni çoksatar kitapları, Atlantik'in her iki yakasında

4. Leslie, J. (1996) *The End of the World: Science and Ethics of Human Extinction* (New York: Routledge) s. 4-10.
5. Brown, P. (der) *State of the World* (Londra: Earthscan), s. 4. 1996.

da önemli bir etki yarattı. Bu kitaplar, bilim ve popüler kültür dünyalarını kasıp kavuran yeni veba paniğine bir bütünsellik getiriyor. Veba kelimesi daha önce hiç bu kadar değişik fenomenlerle bağlantılı bir biçimde kullanılmamıştı. Örneğin Karlen, hıyarcıklı vebanın ya da akciğer vebasının yeniden ortaya çıkması, yeni bir öldürücü grip virüsü, hava yoluyla bulaşan kanamalı ve ateşli bir hastalık veya diğer hayvan türlerinde yaşayan bilmediğimiz mikroplar gibi etkenler sonucunda "küresel çapta, kitlesel ve topyekûn bir ölüm" yaşanabileceğini düşünüyor.[6] Hatta primattan-insana organ nakli konusundaki çalışmalara yönelik önemli bir itiraz, insanlara hayvanlardan bilinmeyen virüslerin bulaşması ihtimaline dayandırılıyor. Dolayısıyla, hangi hastalığın insanoğlunun varlığını tehlike altına sokacağı belirsiz olsa da, bu tür bir tehdidin varlığının kendisinin kesin olduğu düşünülmektedir. Bu senaryoya göre, bir dizi veba bizim başıboş korkularımızın onları keşfetmesini beklemektedir.

AIDS paniğinin Batı dünyasını ilk kasıp kavuruşundan sonra geçen on yılda, bulaşıcı hastalıklarla ilgili birçok dramatik deneyim yaşandı. Bunların bazıları virüs bulaşmış gıdalarla (yumurtada *Salmonella*, beyazpeynirde *Listeria*) ilgili olarak ortaya çıktı, bazıları da egzotik yabancı ülkelerden kaynaklandı (Zaire'deki Ebola salgını gibi). Tüberküloz ve difteri gibi eski hastalıklar da bunlara dahil edilebilir. İngiltere'deki en son büyük çaplı sağlık krizi ise, 1996 martında, BSE içeren etlerin insanlarda CJD hastalığına yol açtığı korkusuyla yaşandı.

Bu hastalık korkularındaki ortak nokta tehlikenin boyutunun sistematik olarak abartılmasıdır. Bulaşıcı hastalıklar artık -en korkunç örneği olan AIDS de dahil- geçmiştekine kıyasla daha küçük bir tehdittir. Veba virüsü, *Yersinia pestis*, 1346 ve 1350 arasındaki dört yıllık dönemde Kuzey Avrupa nüfusunun üçte birini yok etmiştir. İnsanın bağışıklık sistemini çökerten HIV virüsünün bir benzerinin daha olmadığını sananlar, 1918-1919 kışında dünya çapında 20 milyon -Birinci Dünya Savaşı'ndan fazla- insanın ölümüne neden olan grip salgınını hatırlamalıdır. Kamuoyunda büyük

---

6. Karlen, A. (1995) *Plague's Progress: A Social History of Man and Disease* (New York: Random House) s.276.

yankı yaratan "süper-virüsler"e gelirsek, en meşhur yeni virüsler - Ebola, Lassa, Marburg ve böcek ve kemirgen kökenli diğer organizmalar- gerçekten son derece ölümcüldür ve tam da bu nedenle bir salgına dönüşmeleri daha zordur. Bu virüsler kurbanlarını çok hızlı bir biçimde, daha enfeksiyon başka bir canlıya bulaşamadan öldürür. Dolayısıyla bu virüsler küçük ve kısa süreli salgınlara yol açar ve nispeten az sayıda insanı etki altına alır. Ayrıca, Zaire'de 1995 yılında sıtma, kızamık ve ishal gibi dikkat çekmeyen hastalıklar yüzünden ölenlerin sayısının, dünya medyasının gözümüze soktuğu Ebola yüzünden hayatını yitiren 245 kişiden çok fazla olduğu birçok kez dile getirilmiştir. İngiltere'de 1989-1990 salgın yılında 29.000 kişinin gripten hayatını kaybettiği ise pek az dikkat çekmiştir.[7]

Yeni sağlık sorunları keşfedildikçe, bulaşıcı hastalıklarla ilgili korkular iyice pekişiyor. "Sendrom" kelimesi, "salgın"la beraber 1990'ların en gereksiz yerlerde kullanılan kavramları arasındadır. Giderek genişleyen bir yelpazedeki deneyimler bir sendroma bağlanmaktadır. Körfez Krizi sendromundan tutun kronik geç kalma sendromuna kadar pek çok çeşit sendrom mevcut. Birçok yorum, sanayileşmiş dünyada yaşayan insanların giderek daha sağlıksız hale geldiği izlenimini yaratmaktadır. Bazı yazarlara göre birçok insanın kanserden ölmesi bizim asıl olarak sağlıksız bir dünyada yaşadığımızın kanıtıdır. Shrader-Frechette'e göre "her yıl kanserden ölen Amerikalıların sayısı İkinci Dünya Savaşı, Kore Savaşı ve Vietnam Savaşı'nın tamamında ölenlerin toplamından fazladır; kanser her yıl otomobil kazalarına göre sekiz kat daha fazla insanın ölümüne yol açmaktadır".[8] Kanser oranının böyle çarpıcı bir biçimde ifade edilmesi karşısında, bir kanser salgınının ABD'yi kasıp kavurduğunu düşünmemek imkansızdır. Oysa gerçek oldukça farklıdır. İstatistiklere göre, akciğer kanseri hariç bütün kanser türlerinin neden olduğu ölümler, 1950 yılından beri, 85 yaş üstü hariç tüm gruplarda düşüş gösteriyor. Dolayısıyla kanser oranında patlama

7. Sayıları aktaran: *Guardian*, 8 Ekim 1996.
8. Shrader-Frechette, K. (1991) *Risk and Rationality: Philosophical Foundations for Populist Reforms* (Berkeley. University of California Press), s. 24

olduğu doğru değildir. Gerçekte kanser yüzünden hâlâ bu kadar çok insanın ölmesinin nedeni genel sağlık düzeyinin yükselmesi yüzünden insan ömrünün uzamasıdır. Kanser, yaşla birlikte artan bir hastalıktır. Geçmişte, birçok insan kanserle karşılaşacağı yaşa kadar yaşayamıyordu.[9]

Birçok gözlemciye göre, sürekli bir sağlık saplantısı içinde olan ve devamlı tıbbi ya da çevresel bir panik yaşayan bir toplumda yanlış giden birşeyler vardır. Ancak, sağlık konusunda bir sorun olduğunu düşünen bu yazarların gözden kaçırdığı nokta, toplumun neredeyse bütün alanlarında bir risk patlamasının yaşandığıdır. Sorunların salgınlarla ilişkilendirilmesi sadece sağlık alanına özgü bir durum değildir. Çocuk istismarı da çağdaş bir salgın olarak görülmektedir.

Örneğin, *American Association for Protecting Children* (Amerika Çocuk Koruma Derneği) çocuklara kötü davranılması konusundaki ihbarların 1976 ve 1987 yılları arasında yüzde 225 arttığını iddia etmiştir. Başka kaynaklar çocuk istismarının salgın düzeyine ulaştığını bildirmektedir. Bu konuyu ele alan bir yazara göre:

> *Cinsel istismar başka ülkelerde olduğu gibi Amerika'da da önemli bir sorundur. İstatistiklere göre 18 yaş altı her beş kız ya da erkek çocuktan biri cinsel istismara uğrama riskine maruzdur; bu nedenle, bazı yazarlar cinsel istismarın bir salgın düzeyine ulaştığını savunmaktadır.*[10]

Aile-içi şiddetin patlaması, okullarda zorbalığın (bullying) artışı ve diğer taciz türleriyle ilgili olarak da benzer iddialar öne sürülmüştür.

Suç oranlarındaki yükselişin önlenemez olduğu fikri, sağlık ve çevre konularındaki paniğe paralel biçimde ilerlemektedir. Birçok çalışma, kişisel güvenlik konusunda toplumda yaygın bir kaygı ol-

---

9. Bu konuyla ilgili ilginç bir tartışma için bkz. Ames, B. ve Swirsky-Gold, L. S. (1989) 'Misconceptions Regarding Environmental Pollution and Cancer Causation', Moore, M. (der.) *Health Risks and the Press* (Washington, DC: Media Institute).
10. Freeman-Longo, R. E. (1996) 'Feel Good Legislation: Prevention or Calamity', *Child Abuse and Neglect*, c. 20, no.2, s. 95.

duğunu ortaya koymuştur. Şiddet içeren suçlarla ilgili korkular toplumun her düzeyindeki insan ilişkilerini etkilemektedir. Sağlık korkularında olduğu gibi toplumun risk konusunda yaşadığı havada uçuşan panik de her gün farklı bir suç tipiyle ilgili saplantı yaratıyor. Son birkaç yıldır, İngiltere'de kamuoyunun gündemine giren konular arasında trafik terörü, çocuk suçlular, yankesicilik ve kamuya açık alanlarda yaşanan başıboş şiddet gibi meseleler var.

Suç konusundaki yoğun kaygıların tek sonucu, maalesef dünyanın daha da güvensiz hale gelmesidir. ABD'de trafik terörünün gündeme gelmesiyle deneyimsiz sürücüler daha büyük bir paranoya yaşamaya başlamış ve ölüm oranları yükselmiştir. 1980'lerin sonlarında trafik terörüne bağlı olarak 1200 ölüm bildirilmiştir. Bu açıklamanın sonucunda insanların kapıldığı korku büyümüş, araba sürücüleri yolcu koltuğunda silah taşımaya başlamıştır. Bu tepkinin sonucu, doğal olarak daha fazla insanın ölmesi olmuştur.

Çocuklara yönelik suçlarla ilgili kaygılar sık sık paniğe dönüşmektedir. FBI istatistiklerine göre her yıl yabancılar tarafından kaçırılan çocuk sayısının 100 olduğu ABD'de, kamuoyunun çocuk kaçırma konusundaki kaygısı olağanüstü düzeydedir. Örneğin, Ohio'da okul çocukları arasında yapılan bir araştırma bu çocukların neredeyse yarısının kaçırılma korkusu yaşadığını göstermiştir. Bu tepkiler hiç de şaşırtıcı değildir. Süt kartonları, posterler ve video kasetlerdeki toplumu bilgilendirici ilanlar yüzünden çocuk kaçırmanın yaygın bir tehdit olduğu kanısı güçlenmiştir. İngiltere'de de aynı abartılmış tehlike hissi hakimdir. Birçok aile yabancılar tarafından öldürülen çocuk sayısının artış göstermediğini kabul etmemektedir. Bu sayı ortalama olarak yılda beştir. Birkaç çocuk cinayetinin medyada abartılması yüzünden bu tür trajedilerin "her çocuğun başına gelebileceği" gibi bir izlenim doğmuştur.

Çocuklarla ilgili suçlara verilen tepkilerin en kaygı verici yanlarından biri gerçeklerin gözardı edilmesidir. Örneğin çocuk bakım uzmanı Penelope Leach'in yakınlarda yaptığı bir yoruma bakalım: "Çocuklara yönelik veya çocuklardan kaynaklanan dehşetin gerçek

boyutları ne olursa olsun, Batı toplumunda ihmal edilen çocukların sayısı yüzler veya binlerle değil ancak milyonlarla ölçülebilir."[11] "Gerçek boyutları ne olursa olsun" gibi belirsiz bir ifadeyle başlayan bir cümle milyonlarca kurban olduğunu bildiren kesin bir yargıyla bitmektedir. Okuyucularını benzer biçimde uyaranlardan biri de Rosalind Miles: "Günümüzde, suç işleyen, istismara uğrayan ve kontrolden çıkan çocuklarla ilgili haberlerin çokluğu –bu haberler: gazete palavralarına ve ahlâki paniğe bulanmış olsa da– gerçek, büyüyen ve haklı bir kaygıya işaret etmektedir".[12] Bu bakış açısından, "palavra" ve "ahlâki panik" haklı bir kaygının göstergesi olmaktadır. Kaygının haklı olduğu da kesindir. Ancak "istatistikleri boşver, sorun herhalde korkunç bir boyutta olmalı" tarzı sayesinde bu kaygının neye dayandığı pek anlaşılmamaktadır.

Son yıllarda çocuklarla ilgili konuların son derece sansasyonel bir tarzda ele alındığı genel kabul görüyor. 1988 yılında Leeds'de *Home Office** tarafından düzenlenen "Tehlikeli Yabancı" kampanyasının trajik sonuçları birçok yorumcu tarafından ortaya konmuştur. Çocukların tanımadığı insanlara güvenmemesi uyarısının tüm kasabayı sardığı bu kampanya, neredeyse bir histeriye dönüşmüştür. İngiltere'de çocukların sokakta yalnız başına yürüme özgürlüğünün, Avrupa'nın geneline göre çok daha sınırlı olması pek şaşırtıcı değildir. Bazı yerlerde çocuklarını okula götürüp getirmeyen ana-babalara çocuklarını riske sokuyor gözüyle bakılmaktadır. Çocukların bağımsızlığını ele alan yakın tarihli bir çalışmada, bu "Tehlikeli Yabancı" kültürünün sonuçları iyi bir biçimde özetlenmiştir.

> *Çocuklarımıza, güvenliğin korku aracılığıyla sağlandığı bir dünya yarattık. "İlk hatada işiniz bitti" türünden kampanyalar, korkunun kaynağından uzak durmayı telkin eder. Bu tür bir dünya savunulurken, çocukların güvenliğinden sorumlu olan kişilerin yüzünün kızarmaması*

11. Leach, P. (1993) *Children First: What Society Must Do -and Is Not Doing- for Children Today* (Londra: Penguin), s. xiii.
12. Miles, R. (1994) *The Children We Deserve: Love and Hate in the Making of the Family* (Londra: Harper Collins), s.46.
* İngiltere'de İçişleri Bakanlığına denk düşen kurum.

ve kamuoyunun öfke göstermemesi, kabul edilemez olanın nasıl kabullenildiğinin iyi bir göstergesidir.[13]

Çeşitli olumlu amaçları savunmak üzere korkunun bir araç olarak kullanılması ne yazık ki oldukça yaygınlaşmıştır.

Korkunun yayılmasını ve bilginin propaganda amacıyla manipüle edilmesini haklı çıkarmak üzere topluma bir mesaj vermek için bunların zorunlu olduğu belirtilir. Örneğin, cilt kanserinin tehlikeleriyle ilgili bir sağlık kampanyasında, kanserin nedeni olarak güneşe maruz kalma gösterilmektedir. Ancak, sözkonusu bireyin genetik kodunun asıl belirleyici etken olduğu ve çoğu insanın cilt kanseri olmaktan korkmadan güneşlenebileceği de belirtilmiştir. Birçok sağlıkçı, bu gerçeklerin bilincinde olduğu halde, verdiği bilgiyi ayrıntılandırması halinde bunun toplum üzerindeki etkisinin azalacağını iddia ediyor. Başka bir deyişle, insanların bilinçli bir seçim yapmasını sağlayacak bilgiyi sağlamak yerine, insanlara risk altında oldukları şeklinde bir uyarı yapılıyor. Birbirini izleyen AIDS kampanyalarının önemli bir özelliği, risk altında olan ve olmayan insanlar arasında herhangi bir ayrım gözetilmemesidir. Medya, ancak yaklaşık on yıl süren bir kampanyadan sonra AIDS'in heteroseksüeller açısından ciddi bir tehdit olmadığını anlamıştır. Fakat sözkonusu kampanyayı düzenleyenler de yanlış propaganda karşısında itirazda bulunmamıştır. Mark Lawson, *Guardian*'daki yazısında "hükümetin yalan söylemiş olmasından memnunum," demiştir. Lawson hükümetin "abartmalı ve hatalı" bilgiler yaydığını, ancak bu "iyi bir yalan" olduğu için ortada bir sorun olmadığını belirtmiştir.[14] Demek ki, cinsel davranışları ve kişisel ilişkileri ciddi bir biçimde etkileyen yaygın bir panik yüzünden doğruları saptırmak olumlu bir davranış olarak görülüyor.

Giderek artan bir dizi tehlikeye dair haber ve bilgi yaymak hiçbir kısıtlamaya tabi değil. Oysa her şeyin aynı anda daha tehlikeli hale gelmesi pek akla yatkın olmasa gerek. Olasılık yasalarına gö-

13. Hillman, M., Adams, J. ve Whiteleg, J. (1990) *One False Move...A Study of Children's Independent Mobility* (Londra: PSI Publishing), s. 111.
14. Lawson, M. (1996) 'Icebergs and Rocks of the "Good" Lie', *Guardian*, 24 Haziran.

re düşünürsek, en azından bir iki şey de daha iyiye gidiyor olmalı. Ancak çoğu durum için "işler kötüye gidiyor" deniyor. Ayrıca, riskli olduğu düşünülen faaliyetlerin sayısı giderek artıyor ve insanoğlunun varlığına yönelik önemli bir tehditten tutun da, okula gitme gibi gündelik bir soruna kadar herşey risk bilincinin etkisi altına giriyor. Adeta hiçbir çıkış yokmuş gibi gözüküyor. Sağlıkçılar, insanların belirli risklerden kaçınmak için egzersiz yapmalarını öğütlüyor ama egzersizin de riskli olduğu ortaya çıkıyor. Bir yazarın belirttiği gibi: "Birçok spor etkinliğinde risk alma ve vücudu zorlama sözkonusudur. Egzersiz yapan yetişkinlerin artmasıyla beraber, risk oranı da artmıştır."[15] Egzersiz ve tembellik arasında tercih yapmak mümkündür. Ancak riskten kaçmak olanaksızdır: Spor yapmak da yapmamak da risklidir.

Toplumsal hayatın her alanında tehlikenin sürekli olarak büyütülmesi, altta yatan başka bir sorunun belirtisi olsa gerektir. Amerikalı eleştirmen Susan Sontag'ın dediği gibi "bu kadar çok insanın, en aşırı felaketleri öngörmeye böylesine hazır olması toplumdaki bir soruna işaret etmektedir."[16]

C. YAN ETKİ KORKUSU

İlginçtir ki, tehlikeyle ilgili korku ve kaygılar oldukça seçicidir. 1995 yılında Zaire'de Ebola virüsünün ortaya çıkması uluslararası medyanın ilgisini oldukça çekmişti. Medya bu haberin yapılması için epeyce para harcamış ve böylece Batılı kamuoyu yeni bir tehlikenin daha farkına varmıştı. Ancak bu riski aktaran kişiler, Ebola'nın, Afrika için bile, görece küçük bir sağlık sorunu olduğunu belirtmeyi unutmuştur. Zaire'de uyku hastalığı yüzünden ölen insanların sayısı Ebola salgınında ölenlerden daha fazlaydı. Bu virüsle ilgili haberleri diğerleriyle karşılaştırabilmek için, medyanın bu dönemdeki diğer trajedileri nasıl ele aldığına bakmak gerekir. Bu salgın, Bangladeş'te üç günlük bir fırtınadan sonra ortaya çıkan is-

15. Quick, A. (1991) *Unequal Risks; Accidents and Social Policy* (London Socialist Health Association), s. 81.
16. Sontag, S. (1990) *Illness and its Metaphors* (Londra. Penguin), s.28.

hal salgınıyla aynı tarihe denk gelmiştir. Bangladeş'teki salgında 400 insan öldüğü, 50.000 kişi de hastalandığı halde (Zaire'den daha yüksek bir sayı), Batılı medya bu haberle ilgilenmemişti. Risk duygusu dünyada çok daha fazla insanın ölümünden sorumlu olan ishale değil Ebola'ya yönelmişti.

İnsanların bazı tehlikelerden niçin daha çok korktuğunun birçok açıklaması vardır. Uzmanların riski algılayış şeklinin, kamuoyununkinden farklı olduğu iddia edilir. Uzmanlar nükleer atıkların veya enerji santrallerinin neden olduğu riskler konusunda kamuoyundan daha az kaygı duyar. Yaşam tarzı riskleri söz konusu olduğundaysa -sigara ve alkol gibi- bunun tersi doğrudur. Bazı uzmanlarsa tepkiyi belirleyen temel etkenin riskin niteliği olduğunu belirtir. İnsanın, kontrol edemediği kimyasal kirlilik gibi risklerden ziyade, dağcılık gibi "gönüllü" riskleri kabullenmeye daha yatkın olduğu da söylenir. Son zamanlarda, en fazla kaygı yaratan durumun doğal felaketler olduğu iddia edildi. Çok büyük dehşete yol açan ve doğal olmayan tehlikeleri betimlemek için "yapma risk" gibi kavramlar icat edildi.

Doğal ve doğal olmayan risk arasında yapılan ayrım, risk tartışmasında önemli bir yer tutar. Bütün kavram çiftlerinde olduğu gibi, doğal-doğal olmayan kavramları da önemli soruları akla getirir. Bazı riskler doğalken, diğerleri neden değildir? Gerçekte, bunları birbirinden ayıran çizgi hiç de net değildir. Günümüzde "doğal" kavramı kendiliğinden ve topyekûn olumlu bir durumu çağrıştırsa da, neyin doğal olduğu pek açık değildir. Örneğin bazı insanlar vücutlarına doğal olmayan maddeler almamak için doğum kontrol hapı gibi hormon içeren ilaçlara karşı çıkar. Bu fikre karşılık olarak vücutta zaten birçok hormon bulunduğu söylendiğinde de hayrete düşerler.

Doğal maddelerle doğal olmayan sentetik toksinlerin birbirine zıt nitelikte olduğu düşünülür. Ancak hormon örneğinde görüldüğü üzere, yaşam daha karmaşıktır. En güzel yabanıl çiçek ve bitkiler kanserojen madde içermektedir. Birçok bitki kendisini yemek isteyen hayvanları uzak tutan toksinler üretir hayatta kalmak için. Kendi değerler sistemimize uygun olarak, bir bitkinin doğal toksinini

"doğal korunma" olarak, ilaç şişesinden çıkan bir hapı ise zehir olarak niteleriz. Oysa hem doğal hem de sentetik zehirlerin kanserojen ya da teratojen bir etki yaratması olasıdır.

Doğal olan ve olmayan arasında olduğu farz edilen tezat ve Batılı toplumların zihnindeki olumlu doğa imgesi, günümüz kültür ve değerleriyle yakından ilişkilidir. Geçmişte, doğayla ilgili hem olumlu hem olumsuz yorumlar yapılırdı. Doğanın tehditkar ve yıkıcı bir güç olduğu fikri zaman zaman hakim hale gelirdi. Bugün dahi, birçok tarım toplumunda doğa güçleri karşısında sevgiden çok korku hissedilir. Oysa günümüz Batı toplumlarının bu tür tehlikelerden korkması sözkonusu değildir. Teknolojik yenilikler sellerin, depremlerin ve fırtınaların neden olduğu zararı en aza indirdi. Bunun sonucunda tehlikenin temel kaynağının insanoğlu olduğu kanısı yaygınlaştı. Trafik kazaları, kimyasal kirlilik ve şiddet içeren suçlar; sellere veya şimşeklere göre daha fazla ölüm ve yaralanmaya yol açıyor. Sonuç olarak tehlike bilinci daha çok teknolojiye, yani insan yapımı ya da yapma risklere yoğunlaşmaktadır.

Teknoloji ve bizim tehlike duygumuzun yoğunlaşması arasında kurulan ilişki, risk patlamasını betimler ama açıklamaz. Tartışmayı daha doğru kavramak için şu soru sorulabilir: Doğal olanın yüceltilmesinin ve doğal olmayanın aşağılanmasının nedeni nedir? Sözkonusu eğilim yakın zamanda ortaya çıkmıştır. İnsanlık tarihi doğanın dönüştürülmesi, değiştirilmesi ve yeniden düzenlenmesinin tarihi olarak görülebilir. Hayvanları evcilleştirmek, aşılar hazırlamak ve denizi doldurmak hiç de doğal olmayan işlerdir. Geçmişte doğal olmayan bu davranışlar -evde hayvan beslemek gibi-, artık tamamen doğal kabul ediliyor. Bir zamanlar büyük başarı olarak görülen işlerin de yıkıcı bir niteliği olduğu fark ediliyor. Bu ruh hali, insanın varlığını en iyimser açıdan karmaşık bir nimet, en kötümser açıdan ise mutlak bir tehlike olarak kabul eden, "yirminci-yüzyıl-sonu-kültürü"yle yakından ilişkilidir; bu görüşe göre insanlar doğayı bozar, kirletir ve onu yok eder. Felaketin kaynağı, kontrol etme ya da dönüştürme çabasının kendisidir. İnsanların özellikle yağmur ormanları gibi ekosistemlere müdahale etmesi yüzünden ortaya çıktığına inanılan ve insanlık için bir tehdit haline gelen virüslerden

biri olan Ebola'dan korkmamızın nedeni bu olabilir. Abartılı tehlike duygumuzla, yenilikleri kuşkuyla karşılama eğilimimiz arasında en azından dolaylı bir bağ vardır. Yukarıda değinilen paniklerin çoğu, yenilikleri karalama ve insanın potansiyelini önemsememe eğilimini yansıtmaktadır. İnsan tasavvurlarına, yaşananların yıkıcı yanı hakim olmaktadır. "Nüfus patlaması" ifadesi bile, dünyada ne kadar az insan olursa o kadar iyi olur, şeklindeki anlayışı yansıtmaktadır. Amerikalı yorumcu Malcolm Gladwell'in gözlemlediği gibi, yeni salgın tehlikelerine odaklanan günümüz kültürünün temelinde, insanoğlunun kendinden nefret etme duygusu yatar. Bu duygu Soğuk Savaş dönemindeki düşman imgesinden ve hatta İncil'deki, kötülüğün cezası olan veba imgesinden bile daha yoğundur.[17] Bu tür yoğun anti-hümanist duyguların boyutu, Richard Preston'un çoksatar kitabı *The Hot Zone*'un bir paragrafında görülebilir. Preston'un ABD'ye Ebola virüsünün girişini anlattığı bölümde insanoğlunun kendisi bir salgın hastalık, bir veba olarak nitelenmektedir. "Dünya, insan parazitlerin yarattığı enfeksiyondan kurtulmaya çalışıyor. AIDS, bu doğal arınma sürecinin ilk adımıdır belki de."[18]

Preston'un yeni salgınları insan parazitlerden kurtulma süreci olarak görmesi, egzantrik bir örnek olabilir; ancak yazarın insanlığı bu tür olumsuz niteliklerle eşitlemesi hiç de egzantrik değildir. Bu fikir kültürel ve politik tatışmalarda sık sık geçmektedir. Bu görüş şiddet, suç ve taciz konularındaki tartışmaları da etkilemiştir. Aşağılık insanoğlu veya doğuştan saldırgan ve katil olan insan, popüler kültür ve medyanın hayalgücüne yerleşmiş bir karakterdir.

İnsanoğluna duyulan güvenin azalması risk konusundaki algılamaları büyük ölçüde şekillendirmektedir. Toplumun risk konusunda duyarlı oluşunun nedeni, bu güvenin azalması olarak düşünülebilir. Ancak güvendeki azalma, soruna yeterli bir açıklama getirmemektedir. Bu açıklama güvenin neden azaldığı sorusunu akla getirir. Güven, bizim risk bilincimizin nedeni değil bir sonucudur. Gü-

---

17. Bkz. Gladwell, M. (1995) 'The Plague Year: The Unscientific Origin of Our Obsession with Viruses'. *New Republic,* 17 ve 24 Temmuz.
18. Preston, R. (1994) *The Hot Zone* (Londra. Corgi), s.367.

venin azalması yüzünden insan davranışlarını potansiyel bir tehlike kaynağı olarak görme eğilimi doğmuştur. Risk konusundaki önemli bir çalışmaya göre, "hem kurumlar hem de bireyler riski küçümsemektedir".[19] Risklerin sürekli olarak "küçümsendiği", "gözden kaçırıldığı" ya da "gizlendiği" inancı, birçok durumda gözle görülmeyen risklerin var olduğunu düşündürür. Bu gelişmenin bir sonucu da teknolojik yeniliklerin ya da toplumsal deneyimlerin yan etkileriyle ilgili güçlü bir korkunun var olmasıdır. Yan etkilerle ilgili bu kuşkular risk bilincinin ana motiflerindendir.

Birçok konuyla ilgili olarak "yan etkileri nelerdir?" sorusu sorulur. Bu soru sadece ilaçlar ya da karmaşık teknolojik süreçlerle ilgili olarak sorulmaz; neredeyse bütün yenilikler bu açıdan değerlendiriliyor. Yan etki korkusu, belirli endüstriyel süreçler yüzünden kendi durumunun zarar göreceğini düşünen tüm toplumları topyekûn etkiliyor. Medya, bilinmeyen ya da gözle görülmeyen bir toksin maddenin hastalıklara yol açtığı iddiasına hemen destek veriyor. ABD'de çevresel bir etken ile bir hastalık arasında epidemiyolojik bir ilişki olduğunu iddia etmek dava konusu olmuştur.

Günümüz Batı kültüründe, birçok yeniliğin yan etkilerinin, yararlarına baskın çıktığı inancı hakimdir. Bu yaklaşımın sonuçlarından biri, hem ilişkilerin hem ürünlerin riskli kabul edilmesidir. Her şeyin somut bir risk olarak kabul edilmesi mümkündür. Bu sürecin varacağı nokta, her durumda en kötü sonucu bekleyen bir kafa yapısının gelişmesidir. Bunun bir örneği Manş Tüneli'nin inşaatıdır. Medyanın eğilimi, Fransa ve İngiltere'yi birleştirecek yüzlerce yıllık bu hayalin gerçekleşmesini kutlamak yerine sorunları ve yan etkileri araştırmak oldu. Kısa süre içinde İngiliz kamuoyu Manş Tüneli'yle ilgili bir dizi riskten haberdar oldu. İlk başta tartışma birçok ölüme yol açacak önemli bir kaza olasılığı üzerinde yoğunlaştı. Daha sonra, uluslararası teröristlerin tüneli havaya uçurup büyük zarara yol açabileceği üzerinde duruldu. Kamuoyu, anakaradan İngiltere'ye tünel aracılığıyla kuduz mikrobu geçme olasılığı konusunda bile uyarıldı. Bütün uyarıların sonucunda, bu gelişmenin ya-

---

19. Leiss, W. ve Chociolko, C. (1994) *Risk and Responsibility* (Montreal. McGill-Queen's University Press), s.259.

şam standardını artıracağı gerçeği göz ardı edildi. Manş Tüneli, insan dehasının bir örneği olarak değil, yeni tehlikelerin kaynağı olarak görüldü. 1996 kasımında bir kamyonda çıkan bir yangın yüzünden tünel kısmen kapatılınca, adeta kuşkucuların iddiaları doğrulanmış oldu.

Yeniliklerin özünde riskli olduğu inancı, bunların yan etkileri konusunda birçok spekülasyona yol açar. Bu tür tartışmalar genelde çeşitli ters etkilerin nasıl önleneceğinin incelenmesine yöneliktir. Tehlikeyi önceden görme saplantısı yüzünden, gelecekte ortaya çıkabilecek sorunlar hakkında hayal ve varsayımlar oluşturulur. Bu spekülasyonlar incelendiğinde, bunların güncel toplumsal sorunların teknoloji alanına taşınması biçimini aldığı ortaya çıkar. Kuduz ve terörizm konusundaki korkuların kaynağı Manş Tüneli değildir. Bu tünel zaten var olan korkulara bir biçim sunmuştur.

Bir diğer örnek de üreme teknolojisidir. Bu alandaki yeni gelişmelerin kısırlık sorununun çözülmesi ya da kadınların kendi doğurganlıkları üzerinde daha fazla denetim kurması açısından sağladığı katkıları olumlanacağına insanları bunun sonuçlarına karşı uyarma eğilimi hakim olmuştur. Medya, bu teknolojinin yaşlı kadınlar ve lezbiyenler tarafından nasıl kötüye kullanıldığına dair haberleri yayımlamaktan büyük haz duymaktadır. Çeşitli bildiriler etik sorunları dile getirirken, muhafazakar yazarlar da tüp bebek teknolojisini doğal olmadığı için karalamaktadır. Bu uyarıların altında yatan şey nedir? Bu tartışmanın incelenmesi kaygının kaynağında, aile içindeki, erkek ve kadın arasındaki, ana-baba ve çocuklar arasındaki ilişkilerdeki değişimin kabul zorluğu olduğunu ortaya koyar. Bu teknoloji var olmasaydı dahi, geleneksel norma uymayan yaşam tarzlarıyla ilgili kaygılar dile getirilecekti.

Üreme teknolojisinin yan etkileriyle ilgili saplantılar yüzünden, kimileri de tüp bebek teknolojisi sayesinde doğan çocukların herhangi bir risk altında olup olmadığını araştırmıştır. Bu araştırmalar bu tür bir sorun olduğuna işaret eden ampirik verilere dayanmıyordu. Bu araştırmaların kaynağı, üreme teknolojisinin bu şekildc doğan kişiler üzerinde bazı ters etkileri yaratacağı inancıydı. 24 ila 30 aylık çocuklardan, suni döllenme ya da IVF (*İn vitro Fertilization*)

yöntemiyle doğanlarla doğal hamilelik sayesinde doğanları karşılaştıran bir çalışma ana-baba-çocuk ilişkisinde hiçbir fark bulamadı; ama bu bile, araştırmacıları IVF sayesinde doğan çocukların özel bir risk altında olduğunu düşünmekten alıkoyamadı.[20]

Üreme teknolojisinin çocuk güvenliği açısından yarattığı riskleri inceleyen yakın tarihli bir yazıda da, yan etki paradigması hakimdir. Yazar Ruth Landau, herhangi bir ampirik kanıt sunmadan, bu teknolojinin çocukların güvenliği için bir risk teşkil ettiğini savunmaktadır; olası tehlikeler hakkında soyut spekülasyonlar yapmaktadır. Yazarın değindiği ilk risk, tıp teknolojisi yardımıyla doğan çocukların önceden planlanmış oluşudur. Ana-baba, kendi yüksek beklentilerini karşılayamayan bu planlanmış çocuktan memnun kalmayabilir yazara göre; ve bu tür yüksek beklentileri olan ana-babaların "çocuklarını istismar etmesi, ihmal veya terk etmesi hiç de şaşırtıcı değildir." Landau'nun, üremenin önündeki engelleri aşmak için plan yapan ve kaynak sarf eden ana-babanın çocuğunun rahatı için son derece elverişli bir ortamı da yaratabileceğini düşünmemesi çok ilginçtir. Çocukların sağlıklı gelişiminde önemli bir etken olan "istenme hissi" Landau tarafından görmezden gelinmekte, hamileliği planlayan ebeveynlerin (aslında sadece tıp teknolojisine başvuranlar değil Batılı toplumlardaki ebeveynlerin büyük çoğunluğu hamileliği planlı olarak gerçekleştirmektedir) kötü niyetlere sahip olduğu ve doğuştan istismar eğilimli olduğu varsayılmaktadır.

Landau'nun risk konusundaki yorumunu temellendirdiği ikinci argüman, biyolojik ebeveyn ve çocuk arasındaki geleneksel bağların kopması şeklindeki muhafazakar korkudur. Yazar; IVF ve evlat edinme olgusunun ebeveyn ve çocuk arasındaki ilişkiyi belirsizleştirdiğine inanmaktadır. Ana-baba açısından, bu belirsizlik "ebeveyn sorumluluklarının ihmaline" yola açabilir. Bu durum, "ebeveyn ve çocuk arasındaki bağı karmaşıklaştırıp, ensest tabusunu zayıflatabilir". Çocuk sahibi olmak için hatırı sayılır bir zaman ve kaynak sarf

20. Bkz. Colpin, H., Demyttenaere, K. ve Vandemeulebroecke, L. (1995) 'New Reproductive Technology and the Family -The Parent-Child Relationship Following In-Vitro Fertilization', *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, c. 36, no.8.

eden insanların başkalarına göre neden daha sorumsuz olduğu açıklanmamaktadır. Birçok çocuğun kendi biyolojik ebeveynleri tarafından yetiştirilmediği bir dönemde, tüp bebek teknolojisi sayesinde doğan çocukların neden geleneksel bir bağa sahip olamayacağı sorusu cevapsız kalmaktadır.

Landau, tüp bebeklerin hangi risklerle karşılaşabileceği konusunda pek de emin değildir. Ancak yazar bazı risklerin olması gerektiğine yürekten inanmaktadır. Bu inancın kaynağı, yeniliğin tehlikeli olduğu şeklindeki moda öğretidir. Yazar herhangi bir tehlikeyi tespit etmek zorunda değildir; tek yapması gereken üreme teknolojisinin "tıbbi ve toplumsal sonuçlarının" "hâlâ bilinmediği"ni söylemektir. "Dolayısıyla, genel olarak hızlı tıbbi gelişmeler, özel olarak da yeni teknolojiler çocukların güvenliği ve ailedeki huzuru açısından yeni ve görülmemiş riskler teşkil etmektedir."[21] Buradaki "yeni ve görülmemiş riskler" kavramının temelinde, doğaya yapılan herhangi bir müdahalenin yüksek bir maliyeti olduğu görüşü vardır. Bu görüşün bir yönü de, ters etkilerin avantajlardan baskın olduğu inancıdır. Bu görüşün kanıtlarla desteklenip desteklenmediği ise önemsizdir. Kendi oluşturduğu korkularla sürekli olarak korkuya kapılan bir toplum için, korku tek başına yeterlidir. Landau'nun tepkisinin kaynağı olan etken, mantıksal ve kronolojik açıdan IVF teknolojisinden önce gelmektedir. Ana-baba olmaya dair eski şüpheler, yeni bir teknolojik risk biçimine bürünmüştür.

Kısa süre öncesine kadar, İnternet yaşam standardımızı yükseltecek güçlü bir araç olarak görülüyordu. Fakat toplumun ters etki saplantısı, tıpkı üreme teknolojisinde olduğu gibi, siber-uzaya da yayıldı. Siber-uzay sosyolojisi ile ilgili yorumlarda, olumsuz sonuçlar öngören günümüz düşüncelerine giderek daha sık rastlanmaktadır. Bunun sonucunda, İnternet'teki yeni riskler ve tehlikeler önemli bir tartışma konusu halini almıştır. "Siber-porno" önemli bir gündem maddesi haline geldi. Birçok yoruma göre siber-uzay; sübyancılık vb. diğer siber seks suçluları ile dolu tehlikeli bir bölge ha-

21. Landau, R. (1995) 'The Impact of New Medical Technologies in Human Reproduction on Children's Personal Safety and Well-being in the Family', *Marriage and Family Review*, c. 21, no. 1-2, s. 133.

line gelmiştir. Önde gelen haftalık Amerikan dergilerinden birine göre, siber-uzay "kötü niyetli kişilerin rahatlıkla size ait değerli dijital varlıkları -çalışmalarınız ya da kredi kartı bilgileriniz gibi- çalabileceği... acımasız bir mekandır".[22] İnternet'le ilgili bu betimleme, 20 yaşında bir öğrenci olan Jake Baker, sınıf arkadaşlarından birine ismiyle atıfta bulunduğu bir işkence ve cinayet fantazisini internete vermekle, "siber-tecavüz" suçu işlediği iddiasıyla FBI tarafından tutuklandığında doğrulanmış gibi görünüyordu. Bu suçlamalar daha sonra düştü.

İnternet de dahil birçok yeni teknolojinin özünde riskli olarak görülmesi mümkündür. Keşfedilen bütün yeni riskleri, gerçekten ciddiye alma yönünde bir eğilim ortaya çıkmıştır. İki yıl önce, New York'lu bir psiko-farmasist olan Dr Ivan Goldberg, İnternet bağımlılığı sendromunu (IAD- *Internet addiction syndrome*) ilk tanımladığı zaman, bunun bir şaka olduğu düşünüldü. Ancak o günden bu yana başka uzmanlar da İnternet kullanıcılarının siber iletişime bağımlı hale gelme tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu "doğrulamıştır". Bir yoruma göre IAD, "kopan ilişkilerin, işten atılmanın, iflasın ve hatta intiharın sorumlusu" olarak görülmüştür.[23]

Var olan korkularımız İnternet'in sunduğu yeni alanda tekrar filizlenebilir. İnternetle ilgili olarak dile getirilen kaygılardan anlaşıldığına göre mesele sadece teknolojinin fiziksel-maddi boyutundan ibaret değil. Bazı yorumcular teknolojik yeniliğin yararlarına karşı çıkarken buna gerekçe olarak bu yeniliklerin insanların huzur ve güvenliğini tehdit eden kişilere yeni fırsatlar sunmasını gösterir. İşçi Partisi'nin yayınladığı yeni bir bildiride şu ifade yer alıyordu:

> *Teknolojinin gelişmesiyle şiddetin ve cinsel tehdidin yeni biçimleri ortaya çıkmıştır. Telefon, erkekler tarafından kadınları -kadın erkeği ister tanısın ister tanımasın- taciz veya tehdit etmek üzere hep kullanıla-*

22. Bkz. *Business Week*, 27 Şubat 1995. Bilgisayar panikleriyle ilgili mükemmel bir inceleme için bkz. Calcutt, A. (1995) 'Computer Porn Panic -Fear and Control in Cyberspace', *Futures*, c. 27. Ayrıca bkz. Faucette, J. F. (1995) 'The Freedom of Speech at Risk in Cyberspace', *Duke Law Journal*, c. 44, no 6.
23. Bkz. Hammond, R. (1996) 'Internet Users Risk Addiction to Computers', *The Sunday Times*, 9 Haziran.

gelmiştir. Bilgisayarlar da özellikle iş ortamında buna yeni bir kanal daha açmıştır.[24]

Risk duyarlılığıyla ilgili bu bakış açısına göre, bütün yenilikler sadece potansiyel tehlikeyi artırır. Birçok yeniliğin, bütün gelişmelerde tehlike potansiyeli gören kişiler tarafından eleştirilmesinin nedeni de budur.

İnternet gibi bir yeniliğin ters etkileriyle ilgili bu kadar çok kaygı oluştuğuna göre, biyoteknoloji ya da genetik gibi daha tartışmalı teknolojilerin neden olduğu gürültü ve düşmanca yorumlar hiç de şaşırtıcı değildir. Bu tür teknolojiler, oldukça spekülatif birtakım tepkilere neden olmuştur. Bu teknolojileri eleştirenler "varsayımsal risklerin" tehlikesini ele alır. Genetik mühendisliği muhalifleri, aslında zararsız olan organizmaların insan ya da hayvanlar için tehlikeli virüslere dönüştürülebileceğini ve bunların da dünyaya yayılıp milyonlarca kişiyi öldüreceğini iddia etmiştir. Bu senaryo herhangi bir gerçek deneyime değil, uydurma bir karabasana dayanmaktadır. Varsayımsal risk düşüncesinin altında, her şeyin olmasının mümkün olduğu fikri yatar. Eskiden bilimkurgu olarak değerlendirilen konuların artık gerçek kabul edilmesi, toplumun kaygılarının iyi bir göstergesidir.

Toplumsal kaygılar ne kadar yaygın olursa olsun, gene de, bu kaygıların herhangi bir teknolojik süreç karşısında gelişen tepkiler olmadığını anlamak gerekir. Örneğin, İnternetle ilgili panik; toplumda, özellikle çocukların güvenliğiyle ilgili olarak zaten artmış olan kaygıların üzerinde yükselmektedir. İnternet; çocukların gördüğü ve duyduğu şeyler ve konuştuğu kişilerle ilgili kaygıların somutlaştığı bir çerçeve sunmaktadır. Çocukların güvenliği ile ilgili bu kaygıların video ya da bilgisayar oyunlarıyla ilişkilendirilmesi de gayet mümkündür. Geçmiş deneyimlere bakarsak, ortaya çıkan her yeniliğin, çocukları riske attığının ya da seks suçları ve uluslararası terör için zemin yarattığının ilan edilmesi mümkündür.

24. Labour Party (1995) *Peace at Home* (Londra. Labour Party), s. 4.

D. GİZLİ, GÖRÜNMEZ VE GİDEREK KÖTÜLEŞEN TEHLİKELER

Yan etkilere ve tehlikelere dair kaygılar genelde temelsizdir. Görünen ya da ölçülebilen gerçeğin, buzdağının sadece görünen kısmı olduğu varsayılır. Bu tür yorumlar genelde kabul görür, çünkü insanlar yetkililerin doğruyu söylemesini beklemez. İnsanların "gizli gerçek"leri bu kadar kolay kabullenmesi, bir bakıma, geçmiş deneyimlere verilen anlaşılabilir bir tepkidir. Ancak bu durum aynı zamanda, herhangi bir konuyla ilgili en aşırı iddiaların dahi, aksi ispatlanana kadar, ciddiye alınabildiği bir ortamın oluşumunu sağlamıştır. Bu tür iddiaları çürütmek bazen gayet kolaydır. Fakat, görünmez ya da gizli olduğu ya da ters etkilerinin ilerki kuşaklarda ortaya çıkacağı söylenen bir risk karşısında ne yapılabilir acaba?

Batı toplumlarında bu toplumları karakterize eder hale gelen risk patlamasına paralel olarak, yıkıcı yan etkilerin sınırsız olduğu tasavvuruna dayalı bir bilinç de mevcuttur. Toplumun bu havada uçuşan risk duygusu rastgele bir deneyime bağlanabilir durumdadır; üstelik görünür olanla ya da mevcut gerçeklikle sınırlı da değildir. Dolayısıyla belirli bir ürün ya da teknoloji bugün hiçbir görünür sorun yaratmasa dahi, mesele kapanmaz. Olumsuz sonuçların ancak gelecek kuşaklar tarafından görülebileceğini varsaymak yaygın bir eğilimdir. Bu anlayış çevreci düşünceyi yoğun bir biçimde etkiler. Hatta çevrecilerin birçok politikasının gerekçesi, gelecek kuşakları bugün farkında olmadan yarattığımız risklerden korumaktır. Ancak ilerde göreceğimiz gibi, bu duygu insan ilişkileriyle ilgili akademik araştırmayı ve toplumsal politikayı da etkiler.

Risklerin, özellikle de yoğun olarak korkulan risklerin, görünmez olduğu da söylenir; tıpkı veba gibi onlar gözlerden uzakta, harekete geçmeye hazır beklemektedirler. Bu görünmez riskler, HIV'den toksik atıklara kadar geniş bir yelpazeyi kapsar. Günümüz toplumunda, kirlilik sadece endüstrinin bir yan ürünü olmakla kalmaz; kirlilik ayrıca bir dizi deneyimi anlamak için önemli bir metafordur. İnsan hastalıklarının çevreyi kirleten çeşitli maddelere bağlanmasıyla beraber, bu görünmez sürecin varlığı sürekli olarak

doğrulanır. Ancak kirlilik geçmişte olduğu gibi günümüzde de, hayalgücüyle, toplumsal değerler ve kültürle yakından ilişkilidir. Bazı toplumlarda, örneğin kutsal bir mekanın kirletilmesi olayı fiziksel ve somut bir biçimde gerçekleştirilir. Bu bakış açısı, bir toplumda bir hastalığın ortaya çıkmasının bir tesadüf değil, çevreyi kirletme yüzünden oluşan bir fiziksel tepki olduğu şeklindeki inançtan daha saçma görülemez.[25]

Bilimsel bir yayın olan, *Nature* gibi bir dergi dahi, görünmez risk fikrini kabul edip bunu olumsuz bir biçimde yorumlayabiliyor. İngiliz erkeklerinin sperm sayısının düştüğünü iddia eden bir çalışmanın 1966 şubatında yayımlanmasından sonra, dergi, "bu, çevreyi kirleten maddelerin neden olduğu sinsi tehdidin bir göstergesidir," yorumunu yapıyordu.[26] Çevreyi kirleten maddelerle sperm sayısındaki düşme arasındaki ilişkinin kanıtlanmasına bile gerek görülmüyordu; bunun varlığı *a priori* kabul ediliyordu. Oysa çevresel kirlilik ve sperm sayısındaki düşme arasında ilişki olduğuna işaret eden pek az delil vardır. Hatta verilerin ne anlama geldiği dahi tartışmalıdır. Sperm sayısının düştüğü hâlâ kesin olarak ispatlanmamıştır; üstelik, bu tür bir düşmenin herhangi bir öneminin olup olmadığı da ortaya konmuş değildir. *Nature* dergisi de, popüler medya gibi, bu "sinsi tehdit"in toplum için ciddi bir risk olduğunu varsaymıştır. Üreme oranının erkeklerin sperm oranındaki düşme tarafından değil, doğum kontrol yöntemleri tarafından belirlendiği İngiltere gibi bir ülke için sözkonusu yapılan tehlike nedir?

Gizli tehlikelere dair korku duyma eğilimi, bilimkurgu düzeyinde spekülasyonların yapılmasına yol açmaktadır. Dünyanın geleceği ile ilgili hem akademik hem de akademik olmayan yorumlarda bu tür bir perspektifin etkisi görülür. *Worldwatch Institute*'un (Dünya Gözlem Enstitüsü) "Dünyada Durum 1996" başlıklı raporu gizli tehlikelerle ilgili günümüzde varolan korkuyu gözler önüne sermektedir. Bu yayın, sadece iklim değişiklikleri ya da sulardaki doğal ortamın zarar görmesiyle ilgili uyarılar yapmakla kalmıyor. "Biyo-işgal" tehditlerine koca bir bölüm ayrılmış; raporun bu bölü-

25. Bu konuyla ilgili olarak Mary Douglas'ın ilginç çalışmasına bakılabilir (1992).
26. *Nature*, 7 Mart 1996, s. 48.

münü yazan Chris Bright'a göre, çeşitli organizmaların gerçekleştireceği bu tür işgaller ekonomik hayat açısından ciddi bir tehdittir.[27] Hatta bu işgaller başlamış bile olabilir! "Bulaşıcı Hastalıklara Karşı Koyma" bölümünün yazarı Anne Platt de tehlikelerle dolu bir yaşam resmetmektedir. Platt, "Bugün insanoğlu bir salgın salgınıyla karşı karşıyadır," şeklinde bir yargıda bulunur.[28] Salgınlarla ilgili bu yorum, nadir görülen bir olayı adeta her gün yaşanan bir deneyime dönüştürüyor. Bunun sonucunda, en sıradan günlük deneyim bile hayatımızı tehdit etme potansiyeli barındırır hale geliyor.

Bu abartılmış tehlike duygusu, kendisini zaman ve mekan açısından sınırlanmamış risklerde ifade etmektedir. Toplu travmalarla ilgili Amerika'da yapılan bir araştırmaya göre, insanlar, "sonu asla gelmeyen toksik felaketlerden" korkmaktadır. "Çevrede görünmeyen zehirli maddeler birikmekte, bunlar toprağa, vücut dokularına ve en kötüsü de insanların genetik malzemesine nüfuz etmektedir. Hiçbir zaman tam bir temizlik yapmak mümkün değildir."[29]

Görünmeyen ya da bilinmeyen bir madde yüzünden bütün bir toplumun ömür boyu zehirlendiği ve bunun korkunç sonuçlarının hiçbir zaman bilinemeyeceği fikri adeta kesin bir doğru gibi görülmektedir. Sonuç olarak, belirli bir bölgede görülen salgınların ya da sakat doğumların ardından, bunlara yol açan şeyin çevrede var olan ve bilinmeyen bir etken olduğu şeklinde spekülasyonlar yayılır.

Açıklanamayan ve gözle görülemeyen risklerle ilgili bu saplantı yüzünden, yakın zamana kadar tamamen güvenli olduğu düşünülen süreçler yeniden gözden geçirilmiştir. Yüksek gerilimli elektromanyetik alanlara maruz kalmanın potansiyel olarak neden olabileceği sağlık riskleri, ABD'de ve kısmen İngiltere'de ciddi bir toplumsal kaygı halini almıştır. Bazı yorumcular, yüksek gerilim hatları ve elektrik trafolarının yakınında yaşayan insanların kanser tehdidi altında olduğunu iddia etmiştir. Kanser kaygısıyla başka tekno-

---

27. Bkz. Bright, C. (1996) 'Understanding the Threat of Bioinvasions'. Brown, P. (der.) *State of the World* 1996, s. 95-113.
28. Bkz. Platt, A.E. (1996) 'Confronting Infectious Diseases'. Brown, P (der.) *State of the World* 1996, s.114.
29. Erikson, K. (1994) *A New Species of Trouble Explorations in Disaster, Trauma and Community* (New York. W.W. Norton & Company), s. 148.

lojilere ve süreçlere de şüpheyle yaklaşılmıştır. Bunun sonucu olarak kanserojen özelliği araştırılan ürünlerin sayısı her gün artmaktadır. Dünya çevreyi kirleten maddelerle dolu olduğu ve bütün endüstriler çevreyi kirlettiği için, kanser riskinin abartılması gayet kolay olmaktadır. Günümüzdeki kanser saplantısını eleştiren iki yazar, "güneş ışınları bile kanserojendir, hatta oksijenin kanserojen özelliklerinin keşfedilmesi de yakındır" demektedir.[30]

Günümüzde güneşlenmenin dahi resmen tehlikeli ilan edilmesinin gösterdiği gibi, süreç sadece teknolojiyle sınırlı kalmamaktadır. Güneşin sağlığa yararlı olduğunu düşünen geçmiş nesiller, güneşin tehlikeli olduğu fikrini duysalar herhalde epey şaşırırlardı. İngiltere'de 1995 yılında Sağlık Eğitimi İdaresi (HEA- *Health Education Authority*) tarafından başlatılan yoğun bir kampanyanın sonucunda güneşlenmek ve cilt kanseri eşanlamlı hale geldi. *Top Sante* dergisi bu yeni keşfi "ideal bir dünyada asla güneşe maruz kalmazdık" sözleriyle ifade ediyordu.

Medyanın ve toplumun HEA'nın yeni iddiasını kabul etmeye böyle hevesli oluşu risk bilincinin ne kadar büyük boyutta olduğunun kanıtıdır. Medyadan hiç kimse, birçok yorumcu tarafından insan sağlığına yararlı olduğu kabul edilen bir unsurun nasıl olup da aniden toplumsal bir tehlike haline geldiğini sormadı. Melanom salgını iddiaları sadece uzmanlara yönelik tıbbi yayınlarda eleştirildi. Hatta bazı dermatologlar, insanlar için asıl tehlikeyi güneşten uzak durmayı savunanların yarattığını söyledi. Profesör Jonathan Rees'e göre, "melanomların çoğu sadece ara sıra güneşe maruz kalan ciltlerde görülür, daha yoğun olarak güneşe maruz kalan bireylerdeki melanom oranı ise düşüktür." Rees ve ve daha başka tıp uzmanları da, güneş filtreli krem kullanımına "melanom riskini azaltmak yerine artırdığı" gerekçesiyle karşı çıkmıştır.[31]

Melanom ve güneşlenme arasındaki ilişkiye dair bilimsel görüşlerin hâlâ kesin olmadığı göz önünde bulundurulursa, medyada der-

30. Bkz. Ames, H. ve Swirsky-Gold, L. S (1989) 'Misconceptions Regarding Environmental Pollution and Cancer Causation', Moore (der.) *Health Risks and the Press,* s. 21.
31. Rees, J.L. (1996) 'The Melanoma Epidemic. Reality and Artefact', *British Medical Journal,* c. 312, s. 137.

hal böylesine kesin ve tartışılmaz bir konsensüsün oluşması şaşırtıcıdır. Uzun zamandır sağlıklı ve keyif verici olduğu düşünülen bir deneyim aniden herkese yönelik bir tehlikeye dönüşmüştür. Güneşlenmeyle ilgili yeni bakış açısının İngiliz toplumunun psikolojisine bu kadar hızla nüfuz etmesi de şaşırtıcıdır. Bu bakış açısının en belirgin sendromu açık havada oynayan çocuklarla ilgili kaygılardı. Toplum sağlığı "uzmanları", özellikle çocukların güneşten zarar görme olasılığını kullanarak fikirlerini pazarladılar. Bu kişiler, güneşten korunmayı kabul etmeyen çocukların dışarı bırakılmamasını savundu. Anaokullarında ve bakımevlerinde çocukları güneşten korumaktan sorumlu yeni görevlilerin türemesi, çok az veriye dayanan bir sağlık kampanyasının gündelik davranışları nasıl değiştirdiğinin iyi bir göstergesidir. Güvende olmak için ne kadar çok şeyden vazgeçtiğimiz düşünülmüyor. Sağlık kampanyaları ise bembeyaz bir suratın gayet sağlıklı olduğunu kanıtlamaya çalışıyor. Bu kampanyalarda savunulan yanık bir cildin daha çabuk yaşlanacağı iddiasıyla da kadınlar güneşlenmekten vazgeçiriliyor.

Bugüne kadar kadar tartışma konusu olmayan teknolojiler, toplum bunların olumsuz yanları üzerinde daha çok durduğu için yeniden tanımlanıyor. Korkunun kaynağı bile tespit edilmeden risk beklentisi ortaya çıkıyor. Bu yaklaşım sadece tehlikeli olduğu düşünülen teknolojilerle de sınırlı kalmıyor. İnsan ilişkilerinin de yeni veya şu ana kadar keşfedilmemiş risklerin kaynağı olduğu düşünülüyor. Amerika'da kullanılan "toksik aileler" terimi, tehlikeler konusundaki sınırsız hayalgücümüzün teknik konuları aşarak toplumsal ilişkiler alanını da etkilediğini gösteriyor. İnsan ilişkilerindeki tehlikelere dair korkuların yapısı ve dinamiği de, çevre ve teknoloji tartışmalarındaki korkulara oldukça benziyor.

Toxic Parents (Toksik Ebeveynler) kitabının yazarı Susan Forward, kötü bir ebeveyn olmanın yarattığı sonuçları, "asla hayal edemeyeceğiniz biçimlerde hayatınızı işgal eden yabanıl otlar"a benzetiyor. Zavallı çocuklarını gözle görünmeyen zehirli maddelerle kirleten ebeveynler benzetmesi buradaki korkuyu iyi bir biçimde betimliyor. Forward'e göre,

Bu zararlı ana-babaları ifade edecek bir söz ararken, aklımdan sürekli olarak toksik kelimesi geçiyordu. Bu ebeveynlerin neden olduğu duygusal zararlar, aynen kimyasal bir toksin gibi, bir çocuğun benliğine yayılır ve çocuk büyüdükçe onunla birlikte büyür. Çocuklarını travmaya sokan, istismar eden ve aşağılayan ebeveynleri tarif etmek için toksik kelimesinden daha iyisi yoktur.[32]

Forward'ın biyolojik ya da kimyasal toksinlerden insani toksinlere geçmedeki rahatlığı muazzam risklerle ilgili hayal gücünün bir yansımasıdır. Bu hayal gücünün temelinde, insanların sadece çevreyi değil birbirini de kirlettiği fikri yatar. İnsani ilişkilerin, "toksik" olarak yeniden tarif edilmesi, bu tanımın altında yatan ahlâksal dinamiği göz önüne serer. Kirliliğin bu şekilde kavramsallaştırılması kelimenin geleneksel anlamı tarafından belirlenmektedir. Ahlâki bir terim olarak kirlilik, kutsal olanın kirletilmesi ve aşağılanması edimini kapsar. Geçmişte, kirletme edimi, törensel ya da ahlâksal olarak bozmak, pisletmek veya lekelemek olarak anlaşılırdı. Buradaki ahlâki olarak kirletme kavramı, fiziksel kirlilik gibi gözle görülmez. Hayal gücü, onu en kötü biçimiyle kurgular.

Toplumsal sorunlarla ilgili akademik olan veya olmayan tartışmalarda da çevre, sağlık ve teknolojiyle ilgili tartışmalardakine benzer bir yaklaşım ve söz dağarcığı kullanılır. Belirli bir sorunun sanıldığından daha büyük boyutta olduğunu iddia etmek adet haline gelmiştir. Görünmezlik metaforunun kullanılması yüzünden hayal gücümüz algının sınırlarını zorlar. Hatta bir sorunun görünür olmaması yüzünden, hemen bunun boyutlarıyla ilgili spekülasyon yapmaya başlarız. Medya sürekli olarak insanları bilinmeyen olaylarla ilgili spekülasyonlar yapmaya iter. RAC'nin aşağıdaki basın açıklaması bu açıdan öğreticidir: "Trafik terörü resmi makamlarca kabul edilmemiş olsa da biz bunun ciddi bir sorun olduğunu düşünüyoruz."[33] Argümanın temeli, okuyucunun resmi yetkililerin toplumdan önemli bilgileri gizlediğine inandığı varsayımıdır. Hatta argümanın asıl vurucu yanı trafik terörü olgusunun resmi olarak ka-

32. Forward, S. (1990) *Toxic Parents: Overcoming the Legacy of Parental Abuse* (Londra: Bantam Press), s. 5-6.
33. Aktaran: *Guardian,* 11 Ocak 1996.

bul edilmemesidir. Resmi makamların onay vermemesi argümanın inanılırlığını daha da artırmaktadır.

Belirli bir olgunun gizli olduğu ya da bilerek gizlendiği insani ilişkiler alanındaki risklerle ilgili uyarılarda sürekli iddia edilir. Bunun sonucunda, bir toplumsal soruna tanı konulması, uzun süredir var olan bir durumun ortaya çıkarılması biçimini alır. Dikkat eksikliği sorunu ile ilgili bir makalenin başlığının "Gizli Hastalık" olması gayet tipik bir örnektir. Çocuklardaki bu gizli olgunun keşfedilmesini yetişkinlerdeki vakalar izledi. *Time* dergisi konuyla ilgili olarak "bu durum, yetişkinlere en sık koyulan tanılardan biri haline gelmiştir" diye yazdı.[34] Görünmezlik metaforunu herkes çok seviyor. Frederick Lynch'in Amerikalı beyaz erkekleri savunduğu 1989 tarihli kitabının başlığı şöyledir: *Invisible Victims: White Males and the Crisis of Affirmative Action* (Görünmez Kurbanlar: Beyaz Erkekler ve Pozitif Ayrımcılık Krizi)

Yeni keşfedilen "sosyal fobi" olgusu konusunda toplumu bilinçlendirme çabaları, bu olgunun yaygınlığının henüz belirlenemediğini vurgular. Bu sorunla ilgili bir çalışmada "sosyal fobi, yeni yeni araştırma konusu haline gelen bir sorundur" ve "epidemiyolojik çalışmalar sosyal fobi'nin sanıldığından daha yaygın olduğunu ortaya koymuştur" denmektedir. Başka çalışmalarda ise büyük bir anksiyete bozukluğu olarak görülen bu olgu için "ihmal ediliyor", "küçümseniyor" ve "önemsenmiyor" denmekte.[35] Geçmişteki ihmalle ilgili iddialar, sorunun ciddiyetini vurgulamak için özellikle ortaya atılıyor. Geçmişteki bu "ihmal"in gayet haklı olabileceği ise hiç hesaba katılmıyor. Travma sonrası stres bozukluğunun ve okuma bozukluğunun öneminin görmezden gelindiği şeklindeki benzer iddialarda da resmi yetkililerin ve profesyonellerin konuyu ihmal ettiği ileri sürülür. Günümüzde özellikle çocuklar arasında şu ana kadar bilinmeyen hastalıklar keşfedilmektedir. Geçmişte klinis-

34. *Time,* 18 Haziran 1994. Bkz. 'The Hidden Handicap', *Guardian,* 30 Ocak 1996.

35. Bkz. Rapaport, M., Paniccia. G ve Judd, L. (1995) , 'A Review of Social Phobia', *Psychopharmacology Bulletin,* c. 31, no.1, s. 125 ve Hirschfeld, R. (1995) 'The Impact of Health-care Reform on Social Phobia', *Journal of Clinical Psychiatry,* c. 56, no.5.

yenler çocukların büyük depresyonlara maruz kalmadığını düşünürken, artık bazı uzmanlar bunun aksini savunmaktadır. Bir yoruma göre, çocuklarda görülen depresyon "önemli ve sinsi bir toplumsal sağlık sorunudur".[36]

Suç istatistikleri ve aile içi şiddet konusundaki tartışmada da, çeşitli yorumcular tanımlanmamış ve gizli risklerin olduğunu varsayıyor. Suç tehlikesinin büyütülmesi olgusu geleneksel ideolojik bölünmenin her iki yanında da mevcuttur. Sağ özellikle şiddet içeren suçlar konusunda abartılı bir görüşe sahipken, daha liberal yazarlar ailelerin özel yaşamındaki tehlikelere karşı duyarlıdır. Yazarların, bir yandan diğer yazarları belirli bir tip suç ile ilgili panik yaratmakla suçlarken diğer yandan kendilerinin başka bir riski abartması tam bir paradokstur. Örneğin, suç mağduriyeti ile ilgili bir elkitabında toplumda oluşan paniğe kıyasla suç oranlarının düşük olduğu belirtildikten sonra, "çocuk istismarı, aile içi şiddet, ırkçı saldırılar, cinsel taciz ve müstehcen telefon konuşmaları gibi, şu ana kadar pek dikkate alınmamış ve yeni yeni kamuoyu gündemine giren geniş ve karanlık bir şiddet yelpazesi mevcuttur" denmekte.[37] Peki bu kadar çok sayıdaki yeni taciz, suç ve olayın kamuoyunun gündemine aynı anda girmesinin nedeni nedir? Eğer yazar bu soruya kafa yorsaydı, bu "geniş ve karanlık yelpaze"ye daha farklı bir açıdan bakabilirdi.

Çocuk tacizi konusunda, sorunun boyutları ile ilgili bir tartışma yaşanmıştır. Birçok yorumcu buzdağının görünen ucu yaklaşımını benimsemiştir; taciz olaylarının toplumun kabul edebileceğinden çok daha fazla sayıda olduğunu iddia etmiştir. Bunun sonucunda, çocukların korunması alanında çalışanlar, önemli olanın "gerçekler" değil görünmeyen olaylar olduğuna inanır olmuştur. Dolayısıyla bu kişilerin işi, riskleri daha ortaya çıkmadan tespit etmek haline gelmiştir. Londra'nın bir ilçesi olan Hackney'de bu alandaki görevlilere yönelik olarak yayınlanmış bir broşürdeki şu ifadeler günümüzdeki kafa yapısını yansıtmaktadır.

---

36. Lamarine, R. (1994) *Journal of School Health*, c. 65, no.9, s. 390.
37. Kirsta, A. (1988) *Victims: Surviving the Aftermath of Violent Crime* (Londra: Century), s. 6.

Hackney' de tespit edilen çocuk istismarı vakası sayısı düşüktür; ancak çocuk bakımında çalışanların bildiği gibi, ebeveynlerin çocukken yaşadıkları bir tacizi ancak şimdi itiraf ettiği sık sık görülen bir durumdur. Acaba cinsel tacizi tespit etme olanağımızı artırmamız olası mı; ve elimizdeki imkanlar bu iş için yeterli mi?[38]

Tespit edilen taciz sayısının az olmasının, gerçekten de taciz oranının az olmasından kaynaklandığı ihtimali asla dikkate alınmaz. Hackney'deki ailelerin gözle görünmeyen bir cinsel ve fiziksel şiddet dünyasında yaşadığı tereddütsüz doğru olarak kabul edilir. İspanyol Engizisyonu'nda olduğu gibi, yaygın ve gizli eylemleri tespit etmek için daha etkili ve dikkatli bir çalışma gereklidir.

Risk söz konusu olduğunda sınır tanımayan bilincimiz, gizli ya da görünmeyen tehlikeleri beklemeye başlayınca, yeni keşiflerin gerçekleşmesi yakındır. İnsan yaşamının hiçbir alanı şiddet riskinden muaf değildir. Konuyla ilgili bir çalışmada, "aile içi şiddet alanındaki en son keşif yaşlıların istismarıdır," deniyor. Çalışmanın yazarları yaşlıların istismara uğradığı gerçeğinin kabul görceeğini ve bu durumun "çocuk istismarı ve eş istismarı"nın 1990'larda bulunduğu noktaya geleceğini düşünüyorlar.[39] Anlaşılan yeni tanımlanan bu olguyu kamuoyuna yaymaya hazır olan birçok istismar uzmanı var. İngiltere'de yayımlanan *Medical Monitor* dergisinin 1996 nisan sayısındaki bir araştırmanın başlığı "Ninelere yönelik dayak yaygın; fakat bildirilmiyor" idi.

Ancak, istismar yaftasının yapıştırıldığı başka birçok zanlı daha mevcut. Son yıllarda, arkadaş istismarının da Batılı toplumlardaki çocukların karşı karşıya oldukları önemli bir sorun olduğu belirlendi. Yankı uyandıran bir çalışmaya göre, "arkadaş istismarı önemsenmeyen ve ihmal edilen bir toplumsal sorundur". Bu çalışmanın yazarı olan, Anne-Marie Ambert arkadaş istismarının, daha sık olduğu için ebeveyn istismarına göre daha büyük bir sorun olabileceğini belirtiyor.[40] Okullardaki zorbalık (*bullying*) sorunu ile ilgili

38. City and Hackney Community Health Services Trust tarafından yayımlanan broşür, 24 Mayıs 1995.
39. Bkz. Bennett, G. ve Kingston, P. (1993) *Elder Abuse: Concept, Theories and Intervention* (Londra. Chapman and Hall), s. 1.
40. Ambert, A. M. (1994) 'A Qualitative Study of Peer Abuse and Its Effects', *Journal of Marriage and the Family,* c. 56, Şubat, s. 119.

olarak da benzer ifadeler ve iddialar kullanılıyor. Tehlikelerin boyutuyla ilgili iddialara dikkat çekmek için "önemsenmeyen" ya da "tespit edilmemiş" gibi terimler kullanılıyor. De Monfort Üniversitesi'nde 1996 haziranında yapılan, erkeklere yönelik tecavüzle ilgili bir konferansta, konuşmacılar bu olgunun "eskiden sanıldığından çok daha yaygın olduğu"nu ve erkeklerin yaklaşık yüzde 3'ünün tecavüze maruz kaldığını belirtti.[41] Aynı argüman, o ana kadar tespit edilmemiş bir dizi başka taciz türü için de defalarca tekrarlanmıştı.

İnsan ilişkilerinin barındırdığı gizli risklerle ilgili çalışmalarda, ele alınan konunun eleştirel bir biçimde incelendiğini söylemek pek mümkün değil. Toplumun gizli risklere ve bilinmeyen istismarlara olan duyarlılığının sorgulanması da, en az bu olguları gizleme eğiliminin sorgulanması kadar gerekli. Günümüzde birçok psikolojik bozukluğun, cinsel suçun ve çeşitli istismarların düzenli olarak keşfedilmesi sırf tesadüf olabilir mi? Bu sorunlarla ilgili ciddi çalışmaların çoğu herhangi bir istismar türünde artış olduğuna işaret eden delillerin bulunmadığını bildiriyor. Bunun yerine, bu konulara olan ilgide ve duyarlılıkta bir artış var.

Ailenin "karanlık" yüzüne ve gizli tıbbi ve psikolojik bozukluklara karşı ilginin artması daha önce değinilen kendi kendinden nefret etme duygusunun bir yansımasıdır. İnsanoğlunun kirletici olarak görülmesi hem fiziksel hem de ruhsal olanı etkisi altına almıştır. Bunun sonucunda, ister bir ailenin oluşumu ister bir enerji santralinin inşaatı sözkonusu olsun, insanın yıkıcı yönüne vurgu yapılıyor. Bu bakış açısına göre -hem insanın güdüleri hem de insanın yarattıkları açısından- hep en kötüyü göz önüne almak son derece mantıklıdır. Her zaman en kötü olanı bekleriz. Geçmişte, insanın tutkularına ve güdülerine güvenmemeden kaynaklanan muhafazakar bakış açısı, insanları beklentilerini azaltmaya ya da kısıtlamaya mecbur bırakıyordu. Günümüzde ideolojinin risk bilincinin oluşumu üzerinde etkisi yoktur. Politik yelpazenin tamamına -soldan sağa, liberallerden muhafazakarlara- aynı risk bilinci hakimdir. En büyük riskin ne olduğu tartışmalı olsa da, giderek daha tehlikeli hale gelen bir dünyada yaşadığımıza dair bir konsensüs oluşmuştur. Niçin bu şekilde hissettiğimizse gelecek bölümün konusudur.

41. Bkz. *Guardian*, 3 Temmuz 1996 tarihli sayıda yayımlanan rapor.

II

Neden paniğe kapılırız?

> Panik: Genelde bir grup insanı etkisine alan ve güvenliği sağlamak için aşırı ve ölçüsüz davranışlar sergilemelerine neden olan, ani ve şiddetli tehlike veya korku hissi.
>
> (*The Shorter Oxford English Dictionary*, 3. Baskı, 1965)

Panik dendiğinde aklımıza gelen bu "ani ve şiddetli tehlike veya korku hissi", araştırma ve anketlerde de açık bir biçimde ortaya çıkar. İngiltere ve ABD'de yapılan anketler, insanların gelecek konusunda kaygılı olduğunu ve bir dizi tehlikeden korktuğunu gösteriyor. Bu veriye rağmen, toplumun panik eğilimiyle ilgili ciddi bir tartışma yürütülmüyor. Dönem dönem belirli bir olayı ya da paniği ele alır gözlemciler; örneğin düzenli olarak ortaya çıkan suç paniği. Bu tür değerlendirmeler genelde belirli bir olaya gösterilen tepkidir. Burada, farklı panik türlerini karşılaştırıp bunların bir bütünün parçası olup olmadığını anlama çabası görülmez. Farklı panikleri ele alan analizler, bunların nedenlerinin ayrı ve birbirinden bağımsız olduğunu varsayar. Radyasyon tehlikesi, suç veya çocuk is-

tismarı ile ilgili korkular daha geniş bir toplumsal olgunun parçaları olarak ele alınmaz. Dolayısıyla, bu bölümün yanıtlamaya çalışacağı "neden panik yaparız?" sorusu nadiren sorulur.

Birçok gözlemci, yukarıda tartıştığımız korku patlamalarının panik olup olmadığını sorguluyor. Fakat insanların sergilediği riskten kaçınma tepkisinin panik denmese bile en azından bir aşırı tepki olduğu da düşünülmüyor. Medyanın farklı kesimleri, bu tepkilerin tam olarak kavrayamadığımız hayatla baş edebilmenin en mantıklı yolu olduğu yorumunu yapıyor. Bu konuda yazılar yazan önemli yorumcular, riskten kaçınma tepkisinin duruma uygun yegane tavır olduğunu belirtiyor. Önemli bir çalışmada "sanki uzmanların gerçeği gösteren büyülü bir penceresi varmış gibi düşünüp gerçekten var olan risklerle algılanan riskler arasında bir ayrım yapmak yanlıştır" deniyor.[1] Ancak, algılanan riskleri gerçeklikle bu şekilde eşitlemek demek, insanların bütün tepkilerini onaylamak demektir. Böylece, tehlikenin popüler algılanış biçimi doğru kabul edilmiş olur. Bu çalışma, "bütün tehlikeleri algılandıkları biçimle ele almalıyız" sonucuna varıyor. Önde gelen pek çok yazar, toplumun beslediği kaygıyı olumluyor. Önemli bir İngiliz gazetesinde çıkan bir yazının başlığı "Çok Korkmalısınız"dı. Yazara göre, bu yoğun kaygı gösterisi "sorumluluk duygusunun tekrar güçlenmesi için bir çağrıyı" yansıtıyor.[2] Bu sayede, bireysel ve kolektif kaygılar irrasyonel panikler olarak yorumlanmak yerine olumlanıyor.

Konuyla ilgili literatürde, bir yazarın panik olarak kabul ettiği bir duruma bir diğerinin rasyonel tepki dediğini sık sık görürüz. Bu konuyla ilgili yazılarda bir çifte standart olduğu da söylenebilir. Yazarlar hangi tepkilerin panik olup hangilerinin olmadığına karar verirken gayet seçici davranır. Bazı yoğun kaygı ve korkular panik olarak kabul edilir, bazıları edilmez. Olaya daha eleştirel bakan kimi sosyal bilimciler dahi, paniğin bazı görünümlerini kabul ederken bazılarını reddeder. Bu çifte standart yazarın toplumsal, kültürel ve politik görüşüyle yakından ilişkilidir. Liberal ve feminist ya-

---

1. Shrader-Frechette, K. (1990) *Risk and Rationality: Philosophical Foundations for Populist Reforms* (Berkeley: University of California Press) , s. 82-4.
2. Vidal, J. (1996) "Be Very Afraid", *Guardian*, 29 Mayıs.

zarlar, sağ'ın suç ve aile değerleri gibi konularda yaydığı paniklere özellikle dikkat çeker. Fakat aynı yazarlar ailenin karanlık yüzü olarak görülen çocuk istismarı gibi konulardaki panikleri panik olarak görmez. Bunun aksine birçok muhafazakar ve sağ görüşlü entelektüel de çevre felaketleri ve aile içi istismardan kaynaklanan panikleri eleştirirken, "kanun ve nizam" kampanyalarının yarattığı histeriyi atlarlar.

İşte bu çifte standarda birkaç örnek. İngiltere'de mağdur olan çocukları ele alan bir çalışmanın yazarları, sokak suçları, soygunlar, ırkçı eylemler ve ailenin kutsallığı gibi konularda yaşanan, "kanun ve nizam" paniklerine dikkat çekiyor. Yazarlar, 1980'lerin ortalarında, Kuzeydoğu İngiltere'deki küçük bir kent olan Cleveland'da yaşanan ve kamuoyunda büyük yankı bulan çocuk tacizi skandalı örneğinde görüldüğü gibi toplumun sosyal hizmet çalışanlarına büyük tepki gösterdiği olayları bu paniğe bağlıyor. Bu şehirde, 1987 yılı başlarında, bir grup pediyatrist ve sosyal hizmet çalışanı 121 çocuğa cinsel taciz tanısı koydu ve bu çocuklar üç aydan uzun bir süre boyunca yerel yönetim tarafından bakım altına alındı. 12 ay sonra, bu vakalarla ilgili soruşturma raporu yayınlandığında, bu çocuklardan 98'i ailesinin yanına dönmüştü bile. Çocukların korunması konusunda çalışma yapan yazarlar, Cleveland'lı sosyal hizmet çalışanlarının medya tarafından hedef gösterilmesini klasik bir ahlâki panik olarak yorumladı; ama aynı yazarlar, Cleveland'daki doktorlar ve sosyal hizmet çalışanları tarafından icat edilen "taciz salgınının" çok daha ciddi bir olay olduğunu, nedense düşünemedi. Olay, milyonlarca insanı etkileyen bir kaygı ve korku dalgası yarattı. Görünüşe göre, çoğu sosyal bilimci ve sosyal hizmet çalışanı, Cleveland'da ve diğer yerlerde haksız yere suçlanan ana-babaların kaygılarını pek umursamıyor. Bu kişiler, çocuk tacizi suçlamasıyla yayılan paniğin ana-babaların hayatında yarattığı etkileri ve olumsuzlukları inanılmaz bir biçimde görmezden geliyor. Profesyonel uzmanların çocuk tacizinden şüphelendikleri her durumda alarm vermelerinin gerektiği düşüncesi de kuşkusuz bu tavrı güçlendiriyor. Bu yaklaşıma göre, toplumun aşırı tepki vermesi ya da polisliğe soyunması bir panik olarak görülemez. Tam aksi-

ne, toplum, çocukların güvenliğini bir saplantı haline getirerek, çocuklarını taciz eden milyonlarca ana babanın oluşturduğu tehdide karşı en doğru önlemi almıştır.

Scare in the Community: Britain in a Moral Panic (Toplumdaki Korku: İngiltere'de Ahlâki Panik) adlı kitapta derlenen makalelerde, ahlâki paniklerde ana babaların değil de, sorumluluk sahibi uzmanların hedef haline geldiğine değiniliyor. *Community Care* adında, sosyal hizmetler çalışanlarına yönelik bir dergi tarafından yayımlanan bu kitap, okuyucularını sağcı medyanın iftiralarına karşı uyarıyor. Muhtemelen, bu kitabın yazarları ahlâki panik olayını sosyal hizmet çalışanlarına yönelen öfkeyle özdeşleştiriyor. Kitabın editörü olan Geoffrey Pearson, haklı olarak, "toplum, çocuk koruma uzmanlarını saldırgan bir tavırla lanetledi" ve "bu uzmanlar, kimsenin kavrayamadığı, büyük bir ahlâki drama itildi" diyor. Ne yazık ki, sosyal hizmetler çalışanlarının yaşadığı zorluklar karşısında bu duyarlılığı sergileyen yazar, aynı duyarlılığı çocuk koruma uzmanlarının davranışları yüzünden utanç yaşayan ana babalara göstermiyor. Hangi toplumsal saplantıların ahlâki panik olduğu ve hangisinin olmadığı konusunda taraflı davranıyor.[3]

Sağcı ve muhafazakarların panik hakkındaki yazıları, liberallerin yazılarının aynadaki yansıması adeta. Bu yazılar günümüzde cinsel suçlar, istismar ve taciz konusunda varolan saplantının mükemmel birer örneği. Ancak bu yazılara, yazarların aile değerlerinin yıpranmasından duyduğu kaygı yön verdiği için, yazıların genelde tek taraflı ve seçici bir niteliği var. Amerika'da yayınlanan *Public Interest* (Toplumsal Fayda) dergisi bu yaklaşıma iyi bir örnek. Dergideki çeşitli yazılar bir yandan çevre ve taciz paniklerinin arttığını belirtirken, diğer yandan da yalnız yaşayan anneleri ve sosyal refah yardımı alan kişileri suçluyor. Bu yaklaşım, Cleveland skandalındaki çocuk koruma uzmanlarının tavrına oldukça benziyor. Heather MacDonald, *Public Interest* dergisinin 1994 bahar sayısında, "Çocuklarını döven ya da onların beslenme ve temizliğini ihmal eden, refah yardımı alan yalnız bir annenin, sorumluluk sahi-

3. Bkz. "Introduction" G. Pearson (1995), *Scare in the Community: Britain in a Moral Panic* (Londra: *Community Care*, Reed Business Publishing), s. 4.

bi bir ebeveyne dönüşmesi mümkün müdür?" şeklinde, retorik yönü ağır basan bir soru soruyor. Tacizin sorumlusunun erkekler olduğunu düşünen liberal çocuk koruma uzmanlarının aksine, MacDonald, sorunun kaynağını "gayri meşruluk ve sosyal anormalite" olarak görüyor. Ancak o da, çocuk koruma uzmanları gibi, çocukların annelerinden alınmasını öneriyor.[4]

Politik yelpazenin farklı yerlerinde duran yazarların panik meselesine taraflı bir biçimde yaklaşmasının altında, topluma korku yaymanın yanlış olmadığı inancı yatıyor. Hatta, bazı yazarlar ahlâki paniklerin toplumsal duyarlılığı artırdığını bile iddia ediyor. Sosyal hizmet çalışanlarını hedef alan panikleri eleştiren bir yazar, bütün paniklerin zararlı olmadığını söylüyor:

> *Genelde "ahlâki panikleri" olumsuz ve zararlı olgular olarak algılarız. Ancak bu panikler, her ne kadar çarpık ve ideolojik kökenli olsa da, toplumun kaygılarının arttığını yansıttığı ölçüde toplumsal duyarlılıktaki artışın bir belirtisidir.*[5]

Yazar, İngiltere'deki her bir "çocuk tacizi paniği dalgasının" "sosyal yanılsamaları" parçaladığını ve soruna karşı beslenen duyarlılığı artırdığını yazıyor. Paniğin burada olduğu gibi, adeta bir bilinçlenme süreci olarak görülmesi ne yazık ki istisnai bir durum değil.

İngiltere'deki muhafazakar hükümetin tek ebeveynli ailelere yaklaşımını inceleyen bir yazı, belirli tür panikleri gayet olumlu buluyor. Bu yazı, bir yandan hükümetin yalnız anneleri hedef almasını eleştirirken, diğer yandan kampanyanın babaların üstüne gitmesini alkışlıyor. Yazarlar şöyle bir sonuca varıyor: "Ahlâki paniğin bir sonucu olarak, babalık kurumu politik açıdan daha yoğun bir biçimde teşhir edilmiş ve babaların rolü ve modern babalık kurumunun doğası konusunda daha bilinçli bir tartışma başlamıştır." Burada, ahlâki paniğin hedefinin yalnız annelerden kötü babalara kaymasıyla birlikte mutlu bir sona varılıyor. Bu bakış açısına göre,

4. MacDonald, H. (1994) "The Ideology of 'Family Preservation'", *Public Interest*, Bahar, s. 45 ve 60.
5. Bkz. "Child Abuse", A. Cooper, *Community Care* (1995), s. 35.

bu panik sayesinde İngiliz aile yaşamı açıklığa kavuşuyor.[6] Muhafazakar yazarlarsa, daha farklı panikleri tercih ediyor. Bu yazarlar, toplumun AIDS'e gösterdiği tepkiden memnuniyet duyuyor, zira bu yazarlara göre bu sayede "cinsel sorumluluk anlayışını püritenlikle suçlamak artık mümkün değil".[7] Burada, toplumun AIDS kaygısı, daha kısıtlayıcı ve püriten bir cinsel ahlâkın yaygınlaşmasını sağlayacak bir ruh hali olarak olumlanıyor.

Birçok gözlemcinin, toplumda korkunun üretilmesi karşısında böylesine kayıtsız kalması, hatta olumlu bir tepki vermesi, günümüzdeki toplumsal paniklerle ilgili sosyolojik çalışmaların neden yetersiz olduğunu açıklamaya yeterli. Eğer insanları korkutmak toplumu eğitmenin meşru bir yolu olarak görülürse, panik bir sorun olmaktan çıkar. Birçok sosyal bilimci ve gazeteci de, insanlığın karşısındaki tehlikelerin abartılamayacak ölçüde büyük olduğunu belirterek bu tür yaklaşımların önünü açar. Birçok uzman, genel inanışın aksine, tacizin rutin bir hal aldığına ya da çevrenin yok oluşa doğru gittiğine inanır. Bunun sonucunda, belirli olaylar karşısında verilen aşırı tepkilerin, sorunun boyutuna uygun olduğu düşünülür. Bu olaylarla ilgili "duyarlılığı artırmaya" çalışan kişi ve gruplar, tepkisiz bir politik ortamın içindeki aydınlanmış öncüler olarak alkışlanır.[8]

Paniklerin, "duyarlılıkta artış" olarak görülmesi, belki de mantıklı açıklamalara duyulan güvenin azaldığının bir göstergesidir. 1. Bölümde belirtildiği üzere risk bilincinde yaşanan enflasyon bilinçlenme değil güvensizlik doğurur. Bu tür olaylar her zaman tam bir paniğe yol açmasa bile, gereksiz kaygı ve korkuların ortaya çıkmasına neden olur. Buna birkaç örnek verelim.

Toksik şok sendromu (TSS- *toxic shock syndrome*), önemsiz bir

---

6. Bkz. "Lone Parents", C. Roberts ve L. Burghes, *Community Care* (1995), s.23-8.
7. Bkz. Sykes, C. (1992) *A Nation of Victims: The Decay of The American Character* (New York: St Martin's Press), s. 246.
8. Bkz, örneğin, Luhman, N. (1993) *Risk: A Sociological Theory* (New York: Walter de Gruyter); Beck, U., Giddens, A. ve Lash, S. (der) (1994) *Reflexive Modernisation: Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order* (Cambridge: Polity Press).

sorunun nasıl milyonlarca kadının hayatını etkileyen büyük bir dehşete dönüştürüldüğünün klasik bir örneğidir. ABD'de, bir medya kampanyası sonucunda, *Rely* tamponları neredeyse hiç rastlanmayan bir hastalık yüzünden piyasadan toplatıldı ve bunun maliyeti milyonlarca doları buldu. Kamuoyundaki TSS korkusu yüzünden kadınların tampon alma alışkanlıkları büyük ölçüde değişti. TSS, bugün dahi kadınlara yönelik ciddi bir tehdit olarak görülüyor.

TSS, nüfusun üçte birinde ve on kadından birinin vajinasında bulunan ve normalde zararsız olan *Staphylococcus aureus* bakterisinin ürettiği bir toksine karşı vücudun verdiği bir tepkidir. Bu toksin, çok nadiren, yüksek ateş, kusma, tansiyon düşmesi, boğazda tahriş ve güneş yanığına benzer bir yaraya neden olabilir. Erken teşhis edilirse antibiyotik tedavisiyle tamamen vücuttan atılır; müdahale edilmemesi halinde çok nadiren ölüme yol açar.

Hidrofil tampon kullanan kadınlarda birkaç TSS vakasına rastlanınca, TSS ve tamponlar arasında ilişki kuruldu ve tampon kullanan kadınların risk altında olduğu görüşü günümüze kadar geldi. Hiç kimse arada nasıl bir bağlantı olduğunu ortaya çıkaramadı. TSS ve tamponlar arasında bir neden-sonuç ilişkisi olduğu söylenemez. *Women's Environmental Network* (Kadın Çevre Ağı) gibi, kadrosunda bir toksik şok uzmanı bulunan bir örgüt, TSS vakalarının yaklaşık yarısının âdet görmeyle ilişkisinin dahi bulunmadığını açıklamak durumunda kaldı. TSS'nin asıl nedenleri cerrahi müdahaleler sonrasında yaşanan enfeksiyonlar, yanıklar ve bahçe işleri sırasında oluşan yaralanmalardır. Ayrıca, âdetleri sırasında TSS geçiren kadınların birçoğunun tampon kullanmadığı bilinmektedir. ABD'de, tampon kullanmaktan çekindiği için doğal malzemeden yapılmış pedler kullanan iki kadında da TSS görülmüştür.

TSS ve tamponlar arasındaki ilişkinin hiç de kesin olmaması bir yana, bu hastalığa son derece nadiren rastlanır. İngiltere'de her yıl kesinleşen TSS vakası yirmi civarındadır; dolayısıyla TSS ve tamponlar arasında yüzde 50 ilişki olduğunu kabul etsek bile, tampon kullanan 14 milyon kadından ancak onu bu hastalığa maruz kalmaktadır. Başka bir deyişle, tampon nedeniyle TSS'ye yakalanma olasılığı 1.400.000'de birdir. Bu hastalık son derece nadir olması-

nın yanında, tedavi edilebilen bir hastalıktır. TSS kaynaklı ölümler, ortalama olarak, yılda biri bile bulmaz.

TSS'nin önemiyle toplumdaki TSS kaygısı arasında tam bir ters orantı var. TSS, herkesin hakkında bilgi sahibi olması gereken, son moda bir panik haline geldi. TSS'nin bu kadar önemsiz olmasına rağmen, ne zaman biri çıkıp, "bu son derece önemli bir sorundur" dese, herkes bilgiç bir havayla kafasını sallıyor ve kadınlara tampon kullanımını azaltmalarını öğütlüyor. İngiltere'de kamu emekçileri sendikaları, TSS'nin riskleri hakkında üyelerine ve üye bürolarına bilgi verdi. Tampon üreticileri bile bu kaygıyı ciddiye alıp, tanıtım broşürlerine uyarılar ekledi. *Tamprax*'ı üreten *Tambrands* firmasının bir bröşüründe yukardakilere benzer istatistikler ve kendisinde TSS olduğundan kuşkulanan bir kadının yapması gerekenlere dair öğütler var.

Bir yoruma göre, TSS gibi önemsiz bir sorunun medyada bu kadar ilgi görmesinin nedeni, "nadir görülen bir tehlikenin yaygın bir tehlikeye göre daha fazla haber değeri taşıyor olmasıdır."[9] Bu iddianın medya stratejisi açısından belirli bir doğruluğu olabilir; ancak bu iddia, nadir görülen ve tedavi edilebilen bir hastalığın nasıl ciddi bir toplumsal sağlık sorununa dönüştüğünü açıklayamaz. TSS kaygısının neden yaygınlaştığı sorusu, tehlike ve risk iddialarını hemen hiç kimsenin sorgulayamadığı günümüz ahlâki ortamı bağlamında değerlendirilirse cevaplanabilir.

Kamuoyu, en saçma gerekçelere dahi müthiş ilgi gösterebiliyor. 1995 yılı sonlarında, yerfıstığı yüzünden sözde risk altında olan insanların uyarılmasına yönelik Anaflaksis Kampanyası, İngiliz kamuoyunda geniş ilgi gördü. Birçok önemli gazete, yerfıstığı alerjisinin ölümcül sonuçları hakkında uyarılar yayımladı. "Yeni araştırmalarda birçok çocuğun yerfıstığına karşı yaşamsal risk taşıyan bir alerji geliştirdiğinin ortaya çıkması üzerine, uzmanlar ana babaları, küçük yaştaki çocuklara yerfıstığı ve başka fıstıklar vermemeleri konusunda uyardı."[10] Bu tür uyarılar, bu konudaki çeşitli çalışmalar

9. Singer, E. ve Endreny, P. (1993) *Reporting on Risk: How the Mass Media Portray Accidents, Diseases, Disasters and Other Hazards* (New York: Russell Sage Foundation), s. 83.
10. Bkz. *Independent*, 26 Nisan 1996.

üzerine geliştirilen gayet tartışmalı yorumlara dayandırılıyordu. Örneğin, İngiltere'de 1990-94 arasında yerfıstığı alerjisiyle bağlantısı kurulması mümkün olan sadece bir ölüm görülmüştü.[11] Ancak birçok firma bu riski son derece ciddiye alarak, ürünlerinde yerfıstığı kullanımına son verdi. 1996 haziranında, Marks & Spencer firması, "Yerfıstığı Alerjisi Uyarısı" adlı bir dizi gazete ilanı verdi. Marks & Spencer, bu ilanlarda, yerfıstığı içeren bir dizi ürününü piyasadan topladığı konusunda kamuoyuna bilgi veriyordu. Yerfıstığı alerjisi artık gayet ciddi bir vaka gibi görülmeye başlanmıştı.

TSS ve yerfıstığı alerjisi gibi konuları ele alan kampanyaların önemi, bunların oluşturduğu tepkinin boyutu değildir. Kamuoyunun tepkisini çeken diğer risklerin yanında bunlar hiç kalır. Ancak yukarıda değinilen kampanyalar, yeni risklerin keşfedilip toplumsal sorunlara dönüştürülmesi şeklindeki yeni akımın örnekleridir. Bu tür sorunların son derece düzenli bir biçimde ilan edilmesi, birçok iddianın hiçbir eleştiri süzgecinden geçirilmeden kabul edildiğini ortaya koyuyor. Bütün bu girişimler, sözde, kamuoyundaki duyarlılığı artırma adına yapılıyor. TSS ve yerfıstığı alerjisi örnekleri, "yeni risklerle ilgili bilgi" olarak görülen olgunun aslında korku ve kaygının büründüğü kostüm olduğunu ortaya koyuyor. Yeni keşfedilen risklerle ilgili iddiaların sorgulanmaması da tehlike beklentisinin ne kadar yaygın olduğunun bir göstergesi. Bu tehlike beklentisini inceleyen çalışmalar da bu tepkiyi sona erdirmek üzere değil, bu tepkinin normal kabul edilmesine uğraşıyor ne yazık ki.

A. TEKNİK AÇIKLAMALAR

Medya, toplumun riski algılayış biçiminin şekillenmesinde ciddi bir rol oynar. Çeşitli çalışmalar ortaya koyuyor ki, medya belirli suçlara ya da hastalıklara vurgu yaptığında kamuoyunun bu sorunlarla ilgili tehlike duygusu artıyor. Singer ve Endreny, Yunanistan'da yaşanan ve birkaç ABD vatandaşını da etkileyen bir terörist saldırıyı ele alan tek bir haberin Avrupa'ya gitmeyi düşünen turist

11. "Written Answers", *House of Lords*, 19 Şubat 1996, s.34.

sayısını nasıl düşürdüğüne değinir. Evdeki banyo küvetinde boğulan Amerikalıların sayısının teröristler tarafından öldürülenlerden daha fazla olmasına rağmen, Avrupa'ya gitmek tehlikeli bir iş olarak görülür oldu.[12]

İngiltere'de gebeliği önleyici haplardan kaynaklanan risk konusunda 1995 ekiminde ve 1996 haziranında medyada çıkan haberlerin karşılaştırılması, medyanın etkisini göz önüne seriyor. 1995 ekiminde, İlaç Güvenliği Komitesi (CSM- *Committee on Safety of Medicines*) gebeliği önleyici belirli hapların birlikte kullanılmasının "venöz tromboemboli" riskini bir miktar artırdığını bildiren bir metin yayınladı. Bu bildiride doktorların, hastaları yüksek risk taşıyan haplar yerine başka yöntemler kullanmaya teşvik etmesi, hap kullanan kişilerin de doktora danışarak tavsiye alması öneriliyordu. CSM'nin henüz yayımlanmamış olan üç çalışmaya dayanarak yaptığı bu değerlendirme, doktorları, aile planlama uzmanlarını ve gazetecileri -ve elbette kadınları- hayrete düşürdü. Televizyonların ana haber saatinde yayımladığı bir basın toplantısında açıklanan resmi kaygılar kamuoyuna duyurulunca, gazeteler kaçınılmaz bir biçimde "Haplar Öldürüyor!" biçiminde manşetler attı. Sağlık görevlileri verdikleri "alarm"ı haklı göstermek için, venöz tromboemboli riskinin düşük oranda bile olsa (bu tehlikeli hapları kullanan kadınlardaki risk 100.000'de 30 iken, bu hapları kullanmayan kadınlardaki risk 100.000'de 15'ti) var olduğunu ve kamuoyunun gerçekleri bilmeye hakkı olduğunu açıkladı. Kısa süre sonra yayımlanan istatistikler, kadınların yüzde 12'sinin hap kullanmayı bıraktığını ve kürtaj oranlarının büyük hızla arttığını gösteriyordu.

Bütün bu olayları göz önünde tutarsak tüm doğum kontrol haplarının göğüs kanseri riskini artırdığını gösteren bir araştırmaya, sağlık görevlileri ve gazetecilerin tamamen farklı bir tepki vermiş olması son derece ilginçtir. 1996'da *Lancet* dergisinde basılmadan önce *The Sunday Times*'a sızan habere göre, doğum kontrol hapları ve göğüs kanseri arasında ilişki zayıftı, ama aynı haplarla venöz tromboemboli arasındaki ilişkiden daha kuvvetliydi. Ayrıca, göğüs kanserinden ölen -hap kullansın veya kullanmasın- kadınların sayı-

12. Singer ve Endreny, *Reporting on Risk*, s. 1-2.

sı, kan dolaşımı hastalıklarından ölenlerin sayısından çok daha fazladır. 1996 haziranında tamamlanan bu çalışmanın *Imperial Cancer Research Fund* (ICRF- İmparatorluk Kanser Araştırmaları Fonu) tarafından koordine edilmiş olmasına ve dünyadaki uzmanların neredeyse tamamının işbirliğiyle gerçekleştirilmiş olmasına rağmen, araştırmayla ilgili haberler kamuoyundan çok az tepki aldı.

Tepkilerin farklı olmasının bir sebebi medyanın oynadığı roldeki farklılıktı. Bir önceki yılın ekim ayında riskler iyice abartılıp, gazetelere korkutucu başlıklar atılırken, ertesi yılın haziran ayında riskler abartılmadı. ICRF ve aile planlama örgütlerinin yaptığı dikkatli açıklamadan sonra, medya, haberi özellikle tarafsız şekilde aktardı ve risklerin duyurulmasına rağmen hiçbir panik yaşanmadı.

Risklerin algılanış biçiminin şekillenmesinde medya önemli bir rol oynar. Birçok insan, kişisel deneyimleri sayesinde değil medya kanalıyla bilgi edindiği için, bu bilginin aktarılma tarzı bu kişilerin sorunu algılayış biçimini belirler. Bir yoruma göre riskin algılanış tarzının belirlenmesinde şu etkenler öne çıkmakta:

> *medyadaki haberlerin kapsamı; aktarılan bilginin hacmi; riskin ifade ediliş biçimi; riskle ilgili görüşlerin yorumlanış tarzı; ve riski betimlerken ve nitelerken kullanılan semboller, metaforlar ve söylem.*[13]

Ancak medya toplumun risk duygusunu artırıp azaltabilse de, kendi başına bu risk duygusunu yaratamaz. Öncelikle, toplumda olumsuz sonuçların ortaya çıkacağına dair bir beklenti vardır ve medya bu beklentinin üzerine gider. Bunun sonucunda medya sürekli olarak belirli tehlikelerle ilgili uyarılar yapar hale gelir. Ancak medyanın risk saplantısı sadece sorunun belirtilerinden biridir; sorunun asıl kaynağı değildir. Normalde sakin ve halinden memnun olan bir kamuoyunun sadece medya manipülasyonuyla sürekli bir panik durumuna geçebileceğini düşünmek doğru olmaz.

Günümüzde risk duygusunda enflasyon yaşanmasına sebep olan yegane teknolojik olgu medya değildir. Birçok yoruma göre,

13. Bkz. Kasperson, R. ve Kasperson J. (1996) "The Social Amplification and Attenuation of Risk", *Annals of the American Academy of Politics and Social Science*, no. 545, s. 97.

riski geçmişten tamamen farklı bir boyutta algılamamızın bir sebebi de gelişmiş tarama ve ölçüm tekniklerinin bulunmasıdır. Bu yorumu getiren bir yazara göre,

Teknolojinin doğayı algılama kapasitemizi bu ölçüde genişletmesiyle birlikte en güçlü ilkelerimiz bile sarsıldı. "Öldürmeyeceksin" emrine belki hâlâ saygı duyuyoruz; ancak insan rahmini inceleyebildiğimiz, bir tüpte insan yumurtasını dölleyebildiğimiz ve beyin fonksiyonları durmuş bir insanın vücuduna hava ve kan pompalayabildiğimiz için, yaşam ve öldürme kavramlarını sorgulamaya başladık... artık riski ölçmek için gelişmiş biyolojik yöntemler ve bilgisayarlardan yararlanıyoruz. Bir süre sonra, riskin ne kadarının fazla olduğuna, hatta kaç kişinin ölümünün makul olduğuna biz karar vermeye başlayacağız.[14]

Fakat, teknolojinin gelişmesi neden risk kaygısının artmasına yol açsın? Bunun tam aksini inandırıcı bir biçimde savunmak, yani daha gelişmiş tarama yöntemlerinin risk duygusunu azaltacağını ve toplumun kontrol duygusunu artıracağını iddia etmck gayet mümkündür. Yeni ölçüm cihazlarının bulunması, insan yaşamında ve aile içi ilişkilerde risk duygusunun neden arttığını ise hiç açıklayamaz.

Birçok yazara göre, toplumun risk saplantısı bilimsel, tıbbi ve istatistiksel araştırmalar sayesinde ortaya çıkan teorik gelişmelerin bir sonucudur. Başka bir deyişle, bilgimizin artmasıyla beraber, o ana kadar bilmediğimiz risklere karşı duyarlılığımız artmıştır. Bu konuyu ele alan önemli bir çalışmada şu iddialar yer alıyor:

Artık tehlikelerle karşı karşıya geldiğimizde sarf ettiğimiz çabayı sayılara dökebildiğimiz için... çevremizdeki riskin boyutlarına karşı daha duyarlı hale geldik.[15]

Bu yaklaşıma göre, insanlar bilimsel araştırmalardan elde edilen öngörü sayesinde yaşamlarındaki risklere daha duyarlı hale geliyor.

Aslında, risk duyarlılığının bilimsel ilerlemeye paralel olarak

---

14. Kaufmann, W. (1994) *No Turning Back: Dismantling the Fantasies of Environmental Thinking* (New York: Basic Books), s. 172.
15. Leiss, W. Ve Chociolko, C. (1994) *Risk and Responsibility* (Montreal: McGill-Queen's University Press), s.7.

arttığını söylemek hiç de bu kadar kolay değildir. Bilgi arttıkça risk duyarlılığının da otomatik bir biçimde büyüdüğünü söylemek, insan bilincini şekillendiren sosyal etkenleri görmezden gelmek demektir. Bilgi ilerledikçe tehlikelerden kaynaklanan kaygının artacağını söyleyen bir yasa yoktur. Bazı durumlarda bu ilerleme insanın özgüvenini artırır. Nitekim, bilimsel aklı eleştiren yazarlar, ondokuzuncu yüzyıldaki endüstrileşme kültürünü, olayları kontrol edebilme konusunda kendine aşırı güvenmekle ve "kendini beğenmişlik"le suçlamıştır. Teknolojik ve bilimsel ilerleme bir yüzyıl önce de bugünkü kadar önemli bir boyuttaydı; ancak bu gelişme risk duygusunu artırmak yerine, bilimin ve toplumun insanlığın kaderini şekillendirme gücüne olan güveni daha da artırmıştı. Belirli teknolojilerin yıkıcı yönlerinin ortaya çıkması bile bir risk bilinci kültürü oluşturamadı. Japonya'da, İkinci Dünya Savaşı'nda Hiroşima ve Nagazaki'de yaşanan korkunç deneyimlerden sonra dahi, -nükleer silahlara karşı bir düşmanlık doğsa da- teknolojik gelişmeye olan inanç sarsılmadı.

Aynı şekilde, bilimin ve bilginin ilerlemesiyle risk bilincinin büyümesi arasında bir neden sonuç ilişkisi olduğu da söylenemez. Günümüzde, risk bilincinin ve risk duyarlılığındaki artışın aynı kefeye konduğunu görüyoruz; ama risk duyarlılığıyla tehlikenin gerçek boyutunu birbirine karıştırmak hata olur. Bunları birbirine karıştırırsak, paniğe kapılma ve aşırı tepki gösterme eğilimimizi, öngörü ve duyarlılık olarak kabul edip olumlamış oluruz. İngiltere'nin en önemli pazar gazetelerinden birinin "potansiyel iklim felaketleri arttığı için dünya gerçekten de daha tehlikeli bir yer haline geliyor" iddiasına ne demeli?[16] Eldeki veriler bu felaket tellallığını destekliyor mu?

İnsanlığın karşısında duran bütün sorunlara rağmen, bugün tarihte görülmemiş ölçüde güvenli bir dünyada yaşıyoruz. Batı toplumlarının nüfusun yaşlanmasından dolayı kaygı duyar hale gelmesi bile, insanlığın hastalıklara karşı verdiği mücadelede son yıllarda muazzam bir ilerleme yaşandığını gösteriyor. 1950'den bu yana,

---

16. Bkz. "Storms, Drought, Floods on Rise as Climate Spins Out of Control", *Independent on Sunday*, 30 Haziran 1996.

tahmini yaşam süresi dünya çapında yüzde 17 arttı; bu artış Asya'nın yoksul ülkelerinde yüzde 20 gibi müthiş bir orana ulaşmıştır.[17] Gıda üretimindeki gelişmeler insanoğlunun kendi besinini sağlayabilme kapasitesini gösteriyor. Tıbbi gelişmeler de aynı derecede çarpıcı. Birçok insan kirlilik yüzünden boğulma ve ölüm tehlikesi altında yaşadığımıza inanıyor olsa da, bu konuda ciddi bir ilerleme sağlandığını gösteren birçok veri mevcut. 1952 yılında Londra'daki hava kirliliği yüzünden 12,000 insan yaşamını yitirmişti. 1962 gibi yakın bir tarihte dahi, *The Times* "Hava Kirliliği Akciğerleri Mahvediyor: Londra'da 55 kişi öldü" gibi bir başlık atabiliyordu.[18] Londra'da 1962 aralığında 136 insan sis ve hava kirliliği yüzünden öldüğünde bile, kamuoyu büyük bir tepki vermemişti. Eğer, bu tür bir olay günümüzde yaşanmış olsaydı, bunun Bhopal ya da Çernobil felaketine denk olduğu düşünülürdü. Tepkideki farkın nedeni risklerin gerçek boyutunun daha fazla farkında olmamız değildir. 1960'lı yıllarda yaşayan ve günümüzdeki Londralılara göre çok daha ciddi bir tehdit altında bulunan insanların kendini daha güvende hissetmiş olmaları tam bir paradokstur.

Risk bilincinin teknik etkenlerle açıklanamayacağının bir diğer örneği de, bu bilincin hızlanan teknolojik gelişmeden kaynaklanan tehlikelere bağlanmasıdır. Buradaki argüman, teknoloji geliştikçe tehlike potansiyelinin de arttığı düşüncesine dayanır. Niklas Luhman adlı bir Alman sosyolog da bu görüşü savunuyor. Luhman'a göre, "teknolojik olanaklardaki devasa artış, insanların varolan risklere dikkat etmesine başka herhangi bir etkenden çok sebep olmuştur".[19] Luhman'ın argümanının odak noktası, risk bilincinin oluşmasına yol açan tehlikelerin bizzat bilimsel gelişme tarafından yaratıldığı fikridir.

Riski teknik etkenlerle açıklama yolundaki bütün çabalar gibi, Luhman'ın açıklaması da, toplumun teknoloji alanında yer almayan tehlikelerden de korktuğu gerçeğini açıklayamaz. Ne yazık ki, konuyla ilgili önemli açıklamaların çoğunda temel vurgu teknolojik gelişmelerin sonucuna yapılır.

17. Simon, J. (1995) *The State of Humanity* (Oxford: Blackwell), s. 46.
18. *The Times*, 6 Aralık 1962.
19. Luhman, *Risk*, s. 83.

Toplum ve risk konusunu ele alan birçok önemli yazar, Luhman'da da gördüğümüz üzere, teknoloji düşmanlığını teknolojinin yeni tehlikeler yarattığı fikriyle bağlantılandırır. Bilim ve teknolojinin tehlikeli sonuçlarla özdeşleştirildiğine pek sık rastlanır. Bilimsel ilerlemeye karşı duyulan bu düşmanlık yüzünden bilgiye de kuşkuyla yaklaşılmaya başlanmıştır. Gerçekten de, risk sosyolojisi üzerine çalışma yapan önemli yazarların birçoğu riskin gelişimini bilgideki ilerlemelere bağlıyor.

Alman bilim adamı Ulrich Beck ve Cambridge'de öğretim üyesi olan Anthony Giddens, bilginin artması ile risk duygusu arasında yakın bir ilişki bulunduğunu savunuyorlar. Giddens, "günümüzde karşı karşıya bulunduğumuz belirsizliklerin birçoğunun kaynağı bizzat insanoğlunun bilgisindeki artıştır" derken,[20] Beck de "tehlikenin kaynağı artık cehalet değil bilgidir" demekte.[21] Bu senaryoya göre, bilgi, hayata geçirilirken hem yeni tehlikeler hem de bu tehlikelere dair bir risk bilinci yaratır.

Bilgi denince akla hemen riskin gelmesi, teknolojik gelişmelerin sürekli tehdidi altındaki toplum imgesinden kaynaklanır. Risk-olarak-bilgi tezinin en yetkin versiyonunu sunan Beck, modernleşme sürecini görülmemiş tehlikelerin üretildiği bir süreç olarak görür. Hatta yazar, "risk toplumu"nu, modernitenin, "sanayi toplumunun büyümesiyle ortaya çıkan risklerin egemen hale geldiği" bir aşaması olarak tanımlar. Toplum, teknolojik gelişmenin istenmeyen sonuçlarından kaynaklanan risklerle karşı karşıyadır. Modernleşmenin yarattığı tehlikelerin boyutu bizzat riskin niteliğini değiştirir. Beck, eski ve yeni riskler arasında şu şekilde bir karşılaştırma yapar:

Yeni ülkeler ve kıtalar keşfetmek üzere yola çıkan kişi -örneğin Colombus-, karşılaşacağı "risk" leri kabullenmişti. Ancak bunlar, nükleer fizyondan ya da radyoaktif atıkların depolanmasından kaynaklanan risk-

---

20. Giddens, A. "Risk, Trust, Reflexivity", Beck ve d., *Reflexive Modernisation*, s. 185.
21. Beck, U. (1992) *Risk Society* (Londra: Sage), s. 183.

ler gibi küresel ölçekte tehlikeler değil kişisel risklerdi. "Risk" kelimesi eskiden dünya üzerindeki yaşamın yok olması tehdidine değil cesaret ve macera kavramlarına gönderme yapardı.[22]

Risk alma edimi ile yıkıp yok etme arasında kurulan bu yakın ilişki, bu edime, içkin bir sorumsuzluk atfediyor. Risk alma ediminin özel ve bireysel bir mesele olmaktan çıkması ve başka insanların da riske atılmasıyla beraber, toplum bu tehlikeden kendini korumak için önlem almak durumunda kalır. Artık, sözkonusu tehlike tek bir olay değil, risk alma ediminin kendisidir.

Bilimin Frankenstein ölçüsünde tehlikeler doğurduğu fikri, akademik çevrelerde riskin doğası üzerine yürütülen tartışmalara da ışık tutuyor. Geleneksel olarak bu görüş, bilimle ilgili muhafazakar yorumlara atfedilir. Bu yaklaşıma göre, bilim ve bilgi, doğanın çizdiği sınırı sürekli olarak aşarak kaos ve felaketlere neden olur. Günümüzdeki muhafazakarların bilim ve teknolojiye duyulan inancı lanetleme çabalarına derhal katılması hiç de şaşırtıcı değildir. İnsanoğlunun çok ileri gittiği iddiasını dünyaya yaymak için kullanılabilecek hiçbir fırsatı -AIDS, sera etkisi, BSE- kaçırmazlar. İngilizlerin önde gelen muhafazakar düşünürlerinden biri olan John Gray, teknolojinin gücüne olan güvenin yakın zamanlarda sarsılması sayesinde "gerçek bir muhafazakar proje"nin önünün açıldığını söylüyor. Gray'e göre, risk patlaması -BSE'den tutun genetik mühendisliğinden kaynaklanan tehlikelere kadar- doğanın kendini beğenmiş insanoğlundan aldığı intikamdır.[23]

Bilgiyi riskle özdeşleştiren argümanların, örtük bir biçimde, insanın bilme yeteneğini sorgulaması paradoksal bir durum yaratır. Küresel kapitalizmin harekete geçirdiği -öngörülemez- olaylar zinciri karşısında insanın bilgisi yetersiz kalır. Teknolojinin ve insan davranışlarının sonuçlarının bilinmesine imkan olmadığı vurgulanır. Bu görüş, küreselleşen dünyadaki teknolojik gelişmelerin, tahmin yapmanın zeminini ortadan kaldıracak kadar karmaşıklaştığı

22. Bkz. Beck U. (1996) "Risk Society and the Provident State", Lash, S., Szerszynski, B. ve Wynne, B.. (der.) *Risk, Environment and Modernity: Towards a New Ecology* (Londra: Sage), s. 28-9; ve Beck, *Risk Society*, s.26.
23. "Nature Bites Back" *Guardian* 26 Mart 1996.

inancına dayanır. Bunun sonucunda, Luhman "hiç kimse geleceği bilme ya da bunu değiştirme kapasitesine sahip olduğunu ileri süremez" der.[24] Luhman'a göre, bilgi sadece gerçekleşmiş olaylarla ilgili olarak ve sınırlı bir biçimde öngörüde bulunulmasına olanak tanır.

Bilgi, teknoloji ve bilimle ilgili olumsuz yargılar, riskin kaynağının bu olgular olduğu görüşünün bir yansımasıdır. Bu görüşe göre, insanoğlunun yarattığı bu "yapma riskler" geçmişteki "doğal" risklerden tamamen farklıdır. Ancak, bu tür bir dünya modelinin son derece tek yanlı olması kaçınılmaz bir durum. Riskin teknik ilerlemelerin sonucu olduğu varsayımı Batı dünyasındaki deneyimler için bir ölçüde geçerli olabilir. Bilimsel ve teknolojik gelişmenin sağladığı yüksek güvenlik sayesinde, sel ve yıldırım gibi doğal tehlikeler nedeniyle ya da açlık yüzünden ölen Amerikalı ve Avrupalıların sayısı neredeyse sıfıra inmiştir. Ancak bu derecede bir güvenlik sadece dünyanın küçük bir kısmında mevcut. Tam da bu yüzden, yeterli yiyecek bulamadığı için ölen insanların sayısı gıdalardaki toksik katkı maddeleri yüzünden ölenlerin sayısından çok daha fazla. Batı dünyasında bile, geleneksel tehlikeler yüksek teknolojiden kaynaklanan tehlikelerden hâlâ çok daha ciddidir. Bir araştırmaya göre, uzun bir geçmişi olmakla beraber henüz sanayileşmemiş işlerde çalışan insanların başına gelen ölümcül kaza sayısı, ileri teknoloji sektöründeki ölüm oranlarıyla "karşılaştırılamayacak ölçüde yüksektir". İsviçre'de kimya sektöründe çalışan bir işçinin ölüm riski bir orman işçisine göre on sekiz kat daha düşüktür.[25]

Risk kaygımızın teknolojik yanına yapılan vurgu yüzünden risk algısının toplumsal boyutu gözden kaçırılır. Bu bakış açısına göre, risk mekanizması, modernleşmeyle başlayan otomatik bir süreç halinde ilerler. Sonuç olarak, ortaya çıkan tehlikelerden kimse kurtulamaz. Riski inceleyen birçok sosyoloğa göre, bu yüzden tehlikenin nüfusa dağılımı sosyal eşitsizliklerden bağımsızdır. Hiç kimse risk-

24. Luhman, *Risk*, s. 48.
25. Lubbe, H. (1993) "Security: Risk Perception in the Civilization Process", Bayerische Ruck (der.) *Risk Is a Construct: Perceptions and Risk Perception* (Munich: Knesebeck), s. 25.

ten muaf değildir; riskin Çernobil mi, AIDS mi yoksa sera etkisi mi olduğu hiç fark etmez. Makalelerden oluşan bir kitapta bu görüşü savunan bir grup yazar, "risk toplumunda tehlikenin nüfusa dağılımı eşitsizliklerden bağımsızdır; bu dağılım ulusal ve sınıfsal sınırları aşar," diyor.[26] Bu mantığa göre, Nil deltasında geçimini sağlamaya çalışan fakir köylü ile Münih'te konforlu bir yaşam süren orta sınıf mühendis, çeşitli tehlikelerden kaynaklanan risklerle aynı derecede karşı karşıyadır.

Kontrolden çıkmış olan toplumda, riskin nüfusa rastgele dağıldığı fikri, 1980'lerde yaygın hale gelen "risk altındayız" şeklindeki bildik söylemin de düşünsel kökenidir. Sosyologlar dışında, farklı farklı tehlikeleri dile getiren çeşitli kişiler de bu inancı ateşli biçimde savunuyor. Ancak gerçekte, herkesin aynı ölçüde risk altında olduğu doğru değildir. Araştırmalara göre, rastgele gibi görünen kazalar dahi rastgele bir dağılım göstermez. Örneğin, İngiltere'de, 0-14 yaş grubundaki çocukların maruz kaldığı kazaları inceleyen bir çalışmaya göre, işçi sınıfı kökenli çocukların bir kaza nedeniyle ölme ihtimali orta sınıf kökenli çocukların iki katıdır. Araba kazasında ölme ihtimali de beşe bir oranındadır. Sosyal eşitsizlik ve sağlık arasındaki ilişki de ciddi bir biçimde belgelenmiştir. ABD'de yoksul insanların tahmini yaşam süresi 9 yıl daha azdır; ve işsizlik, yüksek baca tamirciliğinden bile daha tehlikeli bir meslek haline gelmiştir. Bir yoruma göre, "işsizlik yüzünden intihar etme, içki içerek siroza yakalanma ve stres kaynaklı başka hastalıklara yakalanma riski o kadar yüksektir ki, işsiz kalmak kişiye günde on paket sigara içmek kadar zarar verir."[27]

Risklerin toplumdan bağımsız olmadığı sanırım gayet açık. Tehlikeler insanları güç ve nüfuzları ölçüsünde etkiler. Birçok önemli gözlemcinin riski toplumsal olmayan teknik bir mesele olarak kabul etmesi son derece ilginç doğrusu. Riskin bilgi, bilim ve insan davranışlarından kaynaklandığı görüşünün bir sonucu, riskin

26. Bkz. Lash ve d., *Risk, Environment and Modernity*, s. 2.
27. Ross, J. (1995) "Risk: Where Do Real Dangers Lie?" in *Smithsonian*, Kasım, s.46. Çocukların maruz kaldığı kazalara dair iyi bir çalışma için bkz. Roberts, H., Smith, S. And Bryce, C. (1995) *Children at Risk? Safety as a Social Value* (Buckingham: Open University Press), s.6.

denetlenmesi ve düzenlenmesinin mümkün olmadığı fikridir. Risk de tıpkı bir cin gibi insan tarafından denetlenemez. Riskin, insan davranışlarından kaynaklanan ve aşkın bir teknik sorun olarak gösterilmesinin altında, insan karakterine dair belirli bir yaklaşım gizlidir. Bu yaklaşıma göre, insan yıkıp yok etme kudretine sahiptir, ancak gündelik yaşamındaki tehlikeleri uzaklaştırmaktan acizdir.

C. NEDEN PANİĞE KAPILIRIZ?

Risk bilinci konusundaki açıklamalara hakim olan teknik yaklaşım, yaşamımızdaki tehlikeleri teknolojik ilerlemelerin yarattığına vurgu yapar. Bu yaklaşım toplumsal ilişkilerdeki değişimi ve bu değişimin de insanların bakış açısını nasıl değiştirdiğini pek hesaba katmaz. Bu tür açıklamalara göre, insan davranışlarının uzun vadeli sonuçları ne bugünden hesaplanabilir ne de gelecekte kontrol altına alınabilir. Tehlike, böylece nesnel bir etken haline dönüştürülür ve bunun en doğal sonucu da insanın panik ve korku hissetmesi olur. Kendi eylemlerimizin kasıtlı olmayan sonuçları üzerine tasalanmakta haklı olduğumuz ortaya çıkar.

Birçok durumda, teknoloji ve doğanın fetişleştirilmesine karşı olan kişiler bile, riski, toplumsal ve tarihsel bağlamının içine yerleştirmekten kaçınır. Örneğin, bu konuyu ele alan ilginç bir makale derlemesinin editörleri bir yandan doğayı fetişleştiren yazarları eleştirirken bir yandan da şöyle diyorlar: "bilimin tanrılaştırılmasını eleştiren kimi sosyologların bütün bu sorunların 'sadece' toplumsal bir yaratı olduğunu ve (dolayısıyla) gerçek olmadığını söylemesi de aynı derecede hatalıdır".[28] Elbette, sorun risk algılamalarının gerçek olup olmadığı değil, bu tepkilerin kaynağının ne olduğudur. Bu bakımdan, gerçek olan ve olmayanı karşı karşıya getirmek de pek yararlı olmaz. İnsanlar, endüstriyel atıklar gibi "gerçek" bir tehlikeyi kimi durumda doğal kabul ederken başka bir durumda ölümcül bir tehdit olarak algılayabilir. Araştırmaya değer olan soru, toplumun "sorunları"nı nasıl belirlediğidir. En önemli

28. Lash ve d., *Risk, Environment and Modernity*, s.2.

soru karşımıza, sorunlaştırma sürecine odaklandığımızda çıkacaktır: Günümüzde sorunlaştırılan deneyimlerin sayısında neden bu kadar büyük bir artış var?

Aslında, sorunlaştırma süreci ile bunun gönderme yaptığı deneyim arasında hiçbir doğrudan ilişki yoktur. "Zorbalık" ya da "cinsel taciz" olarak nitelediğimiz davranışların uzun bir geçmişi vardır; ama bu davranışlar ancak son dönemdeki belirli koşullar yüzünden sorun olarak görülmeye başlanmıştır. Dolayısıyla herhangi bir şeyin risk olarak tariflenmesi, toplumsal ilişkiler ve algılardaki değişimle yakından ilgilidir. Dolayısıyla risk bilincinin gelişimi ancak tarihsel ve toplumsal bir bağlamda anlaşılabilir. Örneğin, günümüzde "seks eşittir risk" denklemi kabul ediliyor. 1960'larda geniş kabul gören "seks insana hayat verir" fikri gitmiş, yerine "seks tanımı gereği risktir" inancı yerleşmiştir. İnsanın en temel davranışlarından birine neden risk çerçevesinde yaklaşıldığını anlamak için bu edimin kendisini incelemek gerekmez. Sözkonusu süreci kavramak için izlenebilecek daha verimli bir yaklaşım aile içi ilişkileri, erkek-kadın ilişkisini ve diğer insan ilişkilerini incelemektir.

Risk bilincine bu denli çok teknik ve doğal dayanak bulma gayreti tehlike kavramını daha kaderci bir biçimde yorumlanır hale sokmuştur. Yazarların risk bilincini açıklarken teknik etkenlere bu kadar ağırlık vermesi bile son derece ilginçtir. Böylece, hepimizin risk altında olduğu fikri daha entelektüel bir biçimde ifade edilmiş olur. Ya da en azından, risk duygusunun açık seçik tehlikeler karşısında verilen doğal bir tepki olduğu varsayılır. Buradan hareketle, bu risklerin araştırılması gerektiği sonucuna varılır; bu risklerin insanlarca nasıl yorumlanıp algılandığının değil. Dolayısıyla araştırmalar da teknik etkenlere yapılan vurguyu güçlendirir ve toplumsal etkileri gözden kaçırır.

Riski teknik bir açıdan incelemek, riskin altında yatan toplumsal süreçleri küçümsemek demektir. Oysa, riskin olumsuz bir unsur olarak sunulması ve durmak bilmez risk enflasyonu gibi süreçler bir vakum içerisinde gerçekleşmiyor. Birçok yazar sözkonusu tepkileri toplumsal kaygının yaygınlığıyla ve kamuoyunun geleneksel otorite merkezlerine duyduğu güvensizlikle ilişkilendirmeye çalış-

mıştır. Sağlık, gıda ve çevre gibi konularda yaşanan panik patlamaları şüphesiz altta yatan bir sorunun belirtisi. Bu tür tepkiler kesinlikle otoriteye karşı duyulan güvensizliği yansıtıyor. Birçok yazar güven ilişkilerindeki erozyona vurgu yaparak sorunun çeşitli yönlerini aydınlatmıştır. Ancak, ilerde göreceğimiz gibi, panik patlamaları günümüz toplumunun işleyişi ile ilgili birçok başka gerçeği de ortaya çıkarıyor. Aşağıdaki başlıklar risk bilincinin yarattığı etkiyle ilgili çeşitli öngörüler sağlayabilir.

Değişim çoğu zaman risk olarak yaşantılanır

Risk algısı insanın yaşadığı değişim deneyimleri tarafından şekillendirilir. Çeşitli toplumsal deneylerin başarısız oluşu nedeniyle - Sovyetler Birliği'nden tutun, Avrupa tipi refah devletine kadar-, değişimin sonuçlarıyla ilgili muhafazakar kuşkular artmıştır.[29] Bugün planlama, toplum mühendisliği ve reform gibi kavramlara genelde olumsuz bir anlam yükleniyor. Devlet müdahalesini içeren bir stratejiyi ifade etmek dahi ütopik olarak görülüyor. Geçmişte belirli sorunların çözümü olarak görülen devlet müdahalesi, günümüzde toplumun birçok sorunun nedeni olarak kabul ediliyor. Değişim ise, daha genel bir düzlemde, sorunların çözümü değil kaynağı olarak algılanıyor. Bu tepkiler sadece politik deneyimlerle de sınırlı değil. Bilim ve teknoloji alanındaki girişimler de kuşkuyla karşılanıyor. Bu kuşkuculuğa paralel olarak, birşeylerin mutlaka kötü gideceği inancı var. Birinci bölümde değinilen yan etki korkusu değişim ve tehlike arasında kurulan bu ilişkinin en açık örneğidir.

Değişim karşısındaki kuşkuculuk, insanlığın sorunlarına çözüm bulmanın imkansız olduğu inancını yansıtır. Çözümlere karşı duyulan bu güvensizlik en çok politika alanında yerleşmiş olsa da diğer toplumsal alanlara da bulaşmıştır. Çözümler yaşamlarımızdaki geçerliliğini kaybettikçe, sorunlar boğucu bir niteliğe bürünür. Açık ve net çözümlerin olmayışı sorunları daha da vahim kılar. Toplumsal değişim anlayışının destek kaybetmesiyle beraber, günümüzde-

29. Bu fikir şu kaynakta daha ayrıntılandırılmıştır: Furedi, F. (1992) *Mythical Past, Elusive Future* (Londra: Pluto Press).

ki risk psikolojisinin değişmez parçası olan sorun enflasyonu ile karşı karşıya kalırız. İnsanoğlunun geçmişte ciddi sorunlara çözüm bulmakta başarısız oluşu, ilerde değişim istemeye kalkacak kişilere ibret olsun diye durmadan hatırlatılır. Toplumun çözüm üretemeyeceği inancının bize bıraktığı en önemli miras, belirsizlik kültürünün kemikleşmesidir.

Gelecekle ilgili kaygılar

Değişimle ilgili kuşkular kaçınılmaz olarak insanların geleceği algılayış biçimini de etkiler. Alttan alta, herşeyin daha da kötüye gitmesi beklenir. Nitekim, birçok anket toplumun geleceğe korkuyla yaklaştığını doğruluyor. İkinci Dünya Savaşı'ndan beri ilk defa, ana-babalar çocuklarının kendilerinden daha kötü bir yaşam geçireceğini düşünüyor. Bu tür gelecek beklentileri günümüzdeki kaygının bir yansımasıdır: Bu kaygılar bugünün kolektif güvensizliğini geleceğe yönlendirir.

Gelecek, bugünün coğrafyasına hiç benzemeyen bir yer olarak tasavvur edilir. Değişim sürecinin insanın yönlendirmesinden bağımsız olduğu düşünüldüğünden, değişimin gelecekteki yönü daha da anlaşılmaz bir hale bürünür. Toplumun değişim sürecine yabancılaşması yüzünden, gelecek, tanınmayacak kadar garip bir yer olarak hayal edilir. Bunun en açık göstergesi, medyanın, geleceği günümüze kıyasla insani olmaktan tamamen çıkmış bir yer olarak resmetmesidir. Günümüzdeki bilimkurgu yapıtları geleceği çorak bir ülke ya da bir ileri teknoloji Arafı olarak tasavvur eder. Bazı risk teorisyenleri de benzer bir mesaj veriyor. Bu konuyu ele alan önemli kitaplardan birinin yazarına göre, "gelecek, geçmişten hiç görülmedik derecede farklı ve tehlikeli bir zaman olarak tasavvur ediliyor".[30]

Daha önce de geleceğin bu kadar olumsuz ve endişe yaratan bir biçimde kurgulandığı dönemler olmuştur. Bugün ve gelecek arasın-

30. Beck, U., Giddens, A. ve Lash, S. (der) (1994) *Reflexive Modernisation: Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order* (Cambridge: Polity Press) s. vii.

daki ilişkinin kurgulanış biçimindeki belirleyici yön, korktuğumuz geleceğin bugünkü davranışlarımızın doğrudan sonucu olmasıdır. Bu yön kendini şu inançta gösterir: insanoğlunun yıkıp yok etme potansiyeli o kadar büyük ki, bunun korkunç sonuçları ancak gelecek kuşaklarda ortaya çıkacaktır. İnsanoğlunun karşısındaki risklerin gerçek boyutunun ancak ileride ortaya çıkacağı düşüncesi, bugün yaşadığımız korkuyu daha da artırıyor. Riskin sınırlarının olmadığına gittikçe daha fazla inanıyoruz. Davranışlarımızın yarattığı risk uzun yıllar geçmeden ortaya çıkmayacaktır. Dolayısıyla, davranışlarımız sadece bugünkü insanları değil, gelecek nesilleri de tehlikeye atar. Ana akımı temsil eden ekolojistlerin gelecek tasavvurunu da bu model biçimlendirir. Kuşaklararası eşitlik ve sürdürülebilirlik gibi terimler gelecekteki gelişmeleri hesaba katarak davranışlarımızı kısıtlamamız gerektiğini bize hatırlatır.

İnsanlar, geleceğin son derece tehlikeli olacağını düşündükçe bugünün toplumu lanetlenir. Zira, eğer davranışlarımız geleceği bu kadar büyük ölçüde etkileyecekse, gelecekte yaşanacakların sorumlusu biziz demektir. Luhman'ın dediği gibi, "gelecek bugün alınan kararlara giderek daha fazla bağımlı hale geliyor."[31] Bizim davranışlarımız insanların gelecekte karşılaşacağı tehlikeleri artıracağına göre, en mantıklı strateji gelecek kuşakların karşılaşacağı riskleri en aza indirmektir. Riski azaltmak için de gelecekte birtakım sonuçlara yol açacak bütün davranışlardan mümkün olduğu kadar kaçınmamız şarttır.

Bilmenin imkansızlığı

Risk giderek, bilemezliğimizle bağlantılı olarak tanımlanıyor. Burada sözkonusu olan sadece bilememek değil, bilmenin imkansız olması. Eğer davranışlarımızın gelecekteki sonuçlarını bilmek imkansız ise, risk bilincimiz daha da şiddetlenir. Sonuçları tahmin edemememizin nedeni olarak genelde modern teknolojinin hızlı ve kapsamlı gelişimi gösterilir. Birçok yazara göre, teknolojik yenilikler bu kadar hızlı bir biçimde ortaya çıktığı için, onların muhtemel

31. Luhman, *Risk*, s.147.

sonuçlarını bilecek ya da anlayacak zamanımız yoktur. Zamanın yetersiz oluşuyla bugünkü davranışların uzun vadeli sonuçları arasında da bağlantı kurulur. "Önlem alma" ilkesini savunan birçok kişi, ihtiyatın gerekli olduğunu göstermek için, belirli bir yeniliğin sonucu anlaşılana kadar, gelecek nesillere zarar verecek olan dinamiklerin çoktan açığa çıkacağını söyler. Luhman'a göre, gerekli bilgiyi edinecek kadar zaman olmadığından rasyonaliteye karşı duyulan güven sarsılır.[32] Gelecekteki gelişme trendlerini bilmek kesinlikle imkansızdır.

Yukarıda değinildiği gibi bilgiyle tehlike arasında kurulan bağlantının temelinde, son derece anti-hümanist bir bakış açısı yatar. Bu modele göre, bilginin de bilimin de gerçekliği kavrayışı sınırlıdır. Ancak bilgi de, bilim de istenmeyen sonuçları olan yenilikler üreterek sorun yaratır. Bu tür bir bakış açısı elbette, yirminci yüzyıldaki politik değişimlerin getirdiği olumsuz deneyimler tarafından şekillendirilmiştir. Sovyetler Birliği ve Çin'deki politik deneylerin başarısız olması büyük hedefleri olan politik programların işe yaramayacağının kanıtı olarak görülmüştür; bu tür deneyimler geçmişte de nasıl bileceğimizi bilmediğimizi doğrulamıştır.

Eylemlerimizin sonuçlarını bilemediğimiz için, belirsizlik ve olaylarla ilgili olumsuz beklentilerimiz güçlenir. Bilememek ve bilmenin mümkün olmadığı duygusu, insanın fırsatları değerlendirme isteğini köreltir. Sonuçların olumsuz olacağı beklentisi toplumsal deneylerle bağdaşmadığında ve toplumda sonuçlara dair bu kadar güçlü bir kuşkuculuk bulunduğunda, yeni olaylar karşısındaki tepkiler en azından kaypak ve gergin bir biçime bürünür. Bu tür bir tepkiden, panik ve aşırı tepkiye geçmek son derece kolaydır.

İnsanlığın çaresizliği

Toplumun, sosyal gelişmelerle başa çıkamaması ve bilgi ve bilimin varsayımlarının olumsuzlanması, bir vizyon meselesidir; dünyaya bakışta insanlara son derece küçük ve önemsiz bir rol biçer bu vizyon. Bizzat risk söyleminin varlığı, teknik etkenlerin toplumsal et-

32. Luhman, *Risk*, s.44.

kenlere ağır bastığı bir dünya görüşünü yansıtır. Burada, risk analizinin teknoloji alanıyla ilişkili olarak geliştirildiğini belirtmek gerek. Risk düşüncesinin gelişimi teknik hesaplamaların toplumsal yaşama ne ölçüde yayıldığını gösterir. Olasılık hesaplama ve tahmin yürütme takıntısı, sonuçların insanın davranışlarından bağımsız olduğu düşüncesinin yansımasıdır. Günümüzde moda olan düşünsel modellerde resmedilen yarı-bilinçsiz insanoğlu, kendi yarattığı -özellikle de yıkıcı olan- güçleri kontrol altına almaya çalışır. Bu modele göre, gerçek hakimiyet teknolojiye aittir ve insanlar ancak zararı ve yıkımı en aza indirmeye çalışabilir. Bu tür bir model, insan gücünün sınırları ile ilgili oldukça kesin bir yargı ortaya koyar.

İnsanoğlunun geçmişteki yıkımı onaramayacak kadar çaresiz ve geleceği çizemeyecek kadar zayıf olarak resmedilmesi son derece yaygındır. Bir özne olarak insana ayrılan rolün ne kadar sınırlı olduğunu en iyi yansıtan şey risk bilincidir. Riskler giderek insanın yönlendirmesinden uzak, özerk güçler olarak resmedilir. Risklerin herhangi bir bireyle ve onun deneyimleriyle bir ilgisi yoktur. Riskler bir bireyin davranışını mutlaka az veya çok riskli hale sokan etkenlerden kaynaklanır. Toplumdaki aktif özne risktir ve -risk altında olan- insanlar nesne konumundadır.

Risk bilincindeki bu büyüme insanın özne olarak rolünün küçülmesiyle doğru orantılıdır. Son on yılda, insan türünün rolü ve insan merkezli dünya görüşü (hümanizm) sürekli olarak eleştiri oklarına maruz kaldı. Politik deneyimler, totaliter yönetimlere yol açtıkları iddiasıyla lanetlendi. Bilim ve teknolojinin toplumsal yararını savunanlar gezegendeki ekosisteme karşı sorumluluklarını gözardı etmekle suçlandı. Benzer bir biçimde, insan aklının hayvan içgüdüleri karşısında üstün olduğunu savunmak "tür ayrımcılığı" olarak damgalandı.

İnsanın özne rolünün küçültülmesi bizim insanlığımızın da yeniden tanımlanmasına yol açar. Son yıllarda insanın aktif değil pasif yönünün öne çıkarılmasıyla birlikte, insanın yıkıcı ve zarar verici potansiyeline dair kaygılar artmıştır. Risk yaratan bireyin kendisi de risk altındadır. İnsan ilişkilerinin riskle özdeşleştirilmesiyle

beraber -bu konuya 3. ve 4. Bölümlerde değinilecektir-, yaşam sürekli bir alarm durumuna dönüşür. Bu tür tavırlar da kuşkuculuğu ve panik eğilimini güçlendirir.

Sınırları kabul etmek

Risk bilincinin yayılışı, insanların içinde bulunduğu koşulları anlamlandırma tarzını etkilemiştir. Öznenin rolüne verilen önemin azaltılmasıyla, insan sınırlara karşı daha duyarlı hale gelmiştir. Beck'e göre, risk toplumu modernleşmenin "kendini sınırlama(sı) sorunu"nu gündeme getirir.[33] Başka yazarlar da başka tür sınırlamalara dikkat çeker: Tüketim, teknolojik gelişim, vs. Sınırlamayı artıran ruh hali sorumluluk ve ihtimam göstergesi olarak olumlanır.

Kahramanların modası geçmiş bulunuyor. 1990'ların erdemleri acı çekme ve ihtimamdır: Bu erdemler bireyin sınırlara karşı duyduğu saygıyı olumlar. Risk alınamanın doğru olduğu iddia edilir. İnsanların riskler karşısında güçsüz olduğu genel kabul gördüğünden, hedeflerin sınırlı olması doğrudur. Belirli sonuçların insanın elinde olmadığı vurgulanarak başarısızlık duygusu silinmeye çalışılır. Giderek yaygınlaşan danışmanlık benzeri tedavi yöntemleri, insanların, kendini riske sokan yaşantılarla birlikte yaşamasını sağlamak üzerine kuruludur. Bu tür stratejiler "özsaygı"ya vurgu yaparak, başarıyı ve başarısızlığı ayıran ince çizgiyi bulandırır. İnsanın elde ettiği sonucun ne olduğu değil, kendi sınırlarını bilmesi, kendisini kabullenmesi önemlidir. Edim ve sorumluluğun bu suretle birbirinden kopartılması çaresiz öznenin -bu henüz nüve halinde bile olsa-, yaratılmasındaki en zararlı adımdır.

İnsanların sürekli risk altında bulunduğu bir yaşamda sorumluluk daha farklı bir niteliğe bürünür. İnsan eyleminin etkisinin sınırlı olması, birçok gelişmenin insanın denetiminin dışında olduğu anlamına gelir. Durum bu kadar belirsiz olduğuna göre, sorumlu bir bireyin sadece güvenli adımlar atması ve başka insanları da riske atmaması gerekir.

---

33. Beck, U., "Risk Society and the Provident State" Lash ve d., *Risk, Environment and Modernity*, s.29.

Yukarıda değinilen temalar, sorunları abartan ve çözümleri küçümseyen bir ruh halini yansıtır. Bu tür bir ruh hali, çocuk bakımı ya da eğitimini etkilediği kadar ekonomi tartışmalarını da etkiler. İyimserlik duygusunun ortadan kaybolması bir yana, en küçük zorluğun bile abartılması eğilimi hakim olur. Çoğu insanın Batı toplumunun işleyişiyle ilgili ciddi kaygıları vardır artık.

Kapitalist topluma olan güvenin yok olması doğrudan ekonomiye bağlanamaz. Önemli kapitalist ekonomilerin durgunluğa girmesi, yaşam kalitesini ciddi biçimde etkiledi. Bu durum, ekonomik yaşamın yapılanmasında ciddi değişimler yarattı. İmalatın gerileyişi, yapısal işsizliğin büyümesi ve yarı-zamanlı ve geçici işlere olan eğilimin artması, günümüzdeki ekonomik yaşamın özelliklerinden birkaçıdır. Ancak ekonomik sorunların kaçınılmaz bir biçimde toplumdaki özgüvenin yok olmasına neden olduğunu söylemek doğru olmaz. Bugün, asıl ilginç olan durum, kapitalist sistemden en çok faydalanan kesimlerin bile geleceğe dair kaygı ve şüphe içinde olmasıdır.

Soğuk Savaş'tan daha dün zaferle çıkmış olan sanayi liderlerinin ve yönetici elitin, geleceğe dair bu kadar kaygı beslemesi son derece ironiktir; hatta, üst düzey yöneticilerin artık işleri idare etmekten çekindiği bile söylenebilir. Birçok yönetici en temel kararlarla ilgili sorumluluğu dahi uzman danışmanlara bırakıyor ve yönetici eğitimi ve yönetici danışmanlığı endüstrisi güçleniyor. Bu olgu toplumun diğer kesimlerine de yayılıyor. Soğukkanlılığını yitiren kamu ve özel sektör yöneticilerinin sorunlardan kaçınmasını ve meseleleri ertelemesini sağlayacak ritüeller çeşitleniyor. Günümüzde birçok kurum çeşitli alanlardaki günlük ilişkileri yöneten "danışman"lar, "kılavuz"lar vb. çalıştırıyor.

Yukarıda ana hatları belirtilen eğilimler sadece belirsizliğe bir tepki olarak görülemez. Bu tepki günümüzün özgün koşullarında, insanın potansiyelinin sorgulandığı bir dönemde veriliyor. Risk bilincinin, belirsizlikle olduğu kadar insan türünün kendi sorunlarını çözememesiyle de ilgisi vardır. Risk korkusu ve yeniliklerin olum-

suzlanması, toplumun karşısındaki sorunları çözemediğini kabullendiğini gösterir. Bu hem bireysel etkileşimler hem de daha genel toplumsal süreçler düzeyinde geçerlidir.

Toplumun soğukkanlılığını yitirdiğinin en açık belirtisi, yaşam mücadelesinin kaçınılmaz bir biçimde yarattığı gerilimleri ve çelişkileri çözsün diye başvurulan aracıların kurumsallaşmasıdır. Bu eğilimin altında, insanların kendi sorunlarını çözecek durumda olmadığı duygusu saklıdır. Günümüzde, "hırslı" 1980'lerle "ihtimamlı" 1990'ların birbiriyle karşılaştırılması da bu duygunun bir yansımasıdır. Bu tür karşılaştırmalarda örtük olarak, bireyin kendi çıkarını aramasına bir eleştiri ve bir düzenleme talebi bulunur. Bu tavır genelde kişisel hırsa dönük ciddi bir eleştiri olarak algılansa bile bunun insanın potansiyelini baltalama yolunda bir çaba olarak görülmesi de mümkündür.

Günümüzdeki güvensizliğin yoğun bir risk bilincine yol açmasının nedeni, toplum-birey ilişkisindeki değişimde gizlidir. Birçok yazar, son yıllarda Batı toplumlarında görülen önlenemez bireyselleşme sürecine dair yorumlarda bulundu. Ekonomik koşullardaki değişim emek piyasasını güvensiz hale getirmiş ve toplumsal hizmetlerin sağlanması sorumluluğu büyük ölçüde devletten bireyin omuzlarına kaymıştır. İşin ve toplumsal hizmetlerin bireye kalması yaşam mücadelesini kişisel bir sorun haline getirmiştir. Mintel tarafından yayımlanan yeni bir raporun ortaya koyduğu gibi, İngiltere'deki yetişkinler geleceğe korkuyla bakıyor.[34] Birçok yetişkin (yüzde 61) en çok sağlık konusunda kaygı duyuyor. Sağlığa yapılan bu vurgu son derece önemli. Sağlık, suç ve kişisel güvenlik gibi konuların yaşam mücadelesinin bireyselleşmesinde önemli bir rolü var.

Ancak elbette, bireyselleşme sürecinin tek kaynağı emek piyasasındaki değişim değildir. Ekonomideki bu değişime, toplumun her alanındaki kurum ve ilişkilerin dönüşümü eşlik ediyor. Siyasi partilere ve sendikalara katılımın azalması, insanlar arasındaki geleneksel dayanışma biçimlerinin yıprandığını gösteriyor. Bunun en açık örneği geleneksel işçi sınıfı örgütlerinin çöküşü. Birçok ana-

34. Bkz. *Independent*, 16 Mayıs 1996.

akım yazar bu gelişmeyi cemaat bilincinin çöküşü olarak yorumladı. Aile gibi temel bir kurum bile bu süreçten nasibini aldı. Aile bağlarının ve ilişkilerinin değişmesinin insan hayatı üzerinde ciddi bir etkisi oldu. Bugün, her üç çocuktan biri evlilik dışı. Evlenenlerin büyük bir yüzdesi boşanıyor. Güvenli aile yaşamı ideali bu koşullar altında nadiren gerçekleşiyor.

Ekonomideki durgunluk ve toplumsal kurumlardaki zayıflama birbirini perçinliyor ve toplumsal çözülme artıyor. Toplumsal bütünlük sorunu bireylerin gündelik yaşamını da etkiliyor. Eski gündelik yaşam tarzını ve gelenekleri olduğu gibi kabullenmek mümkün değil artık. Ailenin, bir destek kaynağı olarak rolü dahi tartışılıyor. Bu koşullar altında, yakın geçmişten miras alınan beklentiler ve davranış biçimleri gelecekteki davranışlarımıza rehberlik edemez hale geliyor. İnsanlar arasında otuz yıl önce var olan ilişkiler bugünkü sorunlarla nasıl baş edeceğimize dair pek bir şey söylemiyor.

Bireyselleşme süreci hiç de yeni bir olgu değil. Cemaatlerin ve eski dayanışma biçimlerinin parçalanması, örgütlü dinin gerileyişi, coğrafi hareketlilik ve şehirleşme kapitalizmin gelişmesinin temel öğeleri. Ancak bugünkü bireyselleşme geçmişten farklı. Geçmişte, belirli kurumların erozyonunu takiben yeni dayanışma biçimleri oluşturuluyordu. Böylece, 19. yüzyılda özel alanın genişlemesine paralel olarak kooperatifler, sendikalar, kitle hareketleri ve başka kolektif oluşumlar ortaya çıkmıştı. Bugün bu tür oluşumların olmayışının bir sorun olduğunu herkes kabul ediyor. Günümüzde, bu tür geniş toplumsal ağların bıraktığı boşluğu doldurmaya çalışan birçok inisiyatif var. Yardımlaşma amacıyla kurulan gruplar, danışma hatları ve danışmanlık hizmeti gibi inisiyatifler bireyler arasında organik bağların eksik oluşunu telafi etmeye çalışıyor.

Bireyi toplumdaki diğer insanlara bağlayan kurumların nispeten zayıf oluşu yalıtılmışlık halini daha da yoğunlaştırıyor. Bireyselleşen kişi kendisini daha korumasız hissediyor. Artık birçok insan fiilen yapayalnız. Bu tür bir toplumsal yalıtılmışlık güvensizlik duygusunu şiddetlendiriyor. Toplumun karakteristik saplantılarının - sağlık ve güvenlik gibi- birçoğu bu tür bir toplumsal yalıtılmışlığın ürünüdür.

Toplumsal değerlerle ilgili bir uzlaşma olmadığı için bireyin parçalanmışlık duygusu daha da ağırlaşmaktadır. Birçok geleneksel norm sorgulanır oldu. İngiliz gazeteleri her üç çocuktan birinin evlilik dışı olduğunu yazdığında bazı yazarlar geleneksel "gayri meşru" terimini kullanırken, diğerleri bu aşağılayıcı ifadeyi kullanmamaya özen gösterdi. *Guardian*'ın köşeyazarlarından biri *The Times*'ı batıl inançlı ve önyargılı olmakla eleştirdi.[35] Neyin doğru neyin yanlış olduğu gibi temel sorularla ilgili bu tür tartışmalar her zaman olagelmiştir. Bugünkü farklılık ise ahlâkın ve temel normların daha sık ve daha yoğun bir biçimde sorgulanması. Temel davranış normlarına dair bir uzlaşmanın olmayışı, yaşamın belirsiz olduğu hissini daha da körüklüyor. Çocuk ve aile arasındaki ilişki gibi temel sorunlarda da uzlaşma olmadığından, insan yaşamının çeşitli yönleriyle ilgili kafa karışıklığı giderek derinleşiyor.

Toplumsal roller sürekli değişirken ve neyin doğru neyin yanlış olduğu tamamen belirsizken, insanların geleceklerinden emin olamaması gayet doğaldır. Bütün bu süreçler bireyselleşme sürecini derinleştirir. Sonuç olarak ortaya tamamen pimpirikli bir birey çıkar.

E. KONTROL DUYGUSUNUN AZALMASI

Yukarıda anlatılan değişimlerin en önemli sonucunun kişisel kontrol duygusundaki azalma olduğu söylenebilir. Gündelik hayatın birçok yönünü olduğu gibi kabullenmek mümkün olmadığı için, geçmişte rutin kabul edilen birçok faaliyet artık tehlikeli hale geliyor. Bu noktada elinizdeki kitabın temel tezlerinden birine varıyoruz: Tutum ve davranış biçimlerini olduğu gibi kabullenmek imkansız olduğunda, o zamana kadar gayet normal görülen hareketler birden riskli olarak kabul edilmeye başlanır. Günümüz toplumunun risk ve güvenlik saplantısını anlamanın yolu buradan geçer.

Örneğin, ana-babalık kurumunun krizinden kaynaklanan belirsizliği ele alalım. Bu durumun bir nedeni ailenin doğasındaki deği-

35. *Guardian*, 3 Haziran 1996.

şim, bir diğer nedeni de ebeveyn-çocuk ve kadın-erkek ilişkilerindeki dönüşüm ve günümüzde kabul edilebilir davranışın ne olduğunun net olmayışıdır. Uzun zamandır sorgulanmadan yaşanan anababalık ve aile yaşamı, artık hiç de o kadar net değildir. Her şey belirsiz gibi gözüküyor. Ana-babalık adeta bir mayın tarlasına dönüştü. Bu gelişmeler yüzünden kontrol duygusu yitirildikçe, güvensizlik hissi artıyor ve risk duygusu güçleniyor. Ailenin, üyelerinin çoğu risk altında olan tehlikeli bir alan olarak görülmesi hiç de şaşırtıcı gelmiyor. Ev artık bir yuva olarak değil; çocukların taciz riskiyle, kadınların aile içi şiddet riskiyle yüzyüze olduğu vahşi bir orman olarak resmediliyor.

Aynı şekilde iş hayatındaki değişimler de, iş arkadaşları arasındaki ilişkinin olduğu gibi kabul edilmesini imkansız kılıyor. Taciz ve zorbalık gibi konulardaki yeni saplantı, işyerinin insanın risk altında bulunduğu bir yer olarak görüldüğünün ifadesi. Erkek ve kadın ilişkilerindeki değişim, eski varsayımları geçersiz kılıyor. Artık bir bakış veya mimik, bir sevgi belirtisi olarak da, tacizin hafif bir biçimi olarak da algılanabiliyor. Tecavüz ve taciz kavramlarının tanımı konusunda yaşanan tartışmalar, her şeyin belirsizleştiği bir durumun nasıl bir risk patlamasına yol açabildiğinin en iyi göstergesi.

Geçmişte de doğru davranış biçiminin ne olduğu konusunda bir kafa karışıklığı mevcuttu, ancak bugün bu kafa karışıklığı oldukça gerilimli ve risklerle dolu bir ahlâki ortam şeklinde ortaya çıkıyor. 6. Bölümde geliştirilen argümanlardan biri ahlâki görüşlerin artık genellikle risk terimleriyle ifade edildiği. Başkasını riske atan kişi, neden olduğu musibet yüzünden her zaman lanetlenir ve suçlanır. Ancak bu lanetleme artık ahlâki yönü ağır basan bir söylem kullanılarak yapılmıyor; risk yaratan birey, sağlık ve güvenlik gerekçeleriyle eleştirilir oldu. Eski ahlâk anlayışı, yalnız anneleri ahlâksızlık gerekçesiyle hedef alırken, yeni yaklaşım hamile bir kadını sigara ya da içki içerek çocuğunu riske attığı için eleştiriyor.

Ancak eski ahlâki kalıpların gerilemesi yüzünden bireyin kendi yaşamının kontrolünü yitirdiğini hissederek yaşadığı değer çatışmasının, yeni risk ahlâkı tarafından çözüldüğü söylenemez. Bu çatışma, güvensizlik hissini iyice güçlendirir. Kendimizi savunmasız

ve tehlike altında hissederiz. Bugün kişisel güvenliği bu derece saplantı haline getirmemizin nedeni herhangi bir teknolojinin kontrolden çıkması korkusundan ziyade bu deneyimdir. Sonuçta, risk altında olmak yaşamın bir parçası olarak kabullenilir.

"Yaşamak risk altında olmaktır", fikri özellikle çocuklar sözkonusu olduğunda apaçık ortaya çıkıyor. Günümüzdeki çocukluk tartışmalarında her gün yeni bir tehdit keşfediliyor. Çocukların, yetişkinlerin tacizi kadar, kendi arkadaşlarının zorbalığına ve tacizine maruz kaldığı varsayılıyor. Sürekli olarak erkek şiddetinden kaynaklanan riskle karşı karşıya olduğu düşünülen kadınların durumuyla ilgili tartışmalara da, son on yıldır güvenlik sorunu hakim durumda. Erkeklerin dahi artık yeni riskler altında olduğu söyleniyor. Erkeklikle ilgili yeni literatürde güçlü bir "eril yönelimi" olan kişilerin sağlıklarını riske attığı, zira erkek rolünün katılığı yüzünden erkeklerin ihtiyaç duyduğu yardımı isteyemediği belirtiliyor.[36] Kontrol duygusunun yitimi en temel insan faaliyetlerini bile güvenlik meselesine dönüştürüyor. Seksten ve gıdalarımızdan kaynaklanan risklere dair uyarılar sürekli yapılır oldu. Acaba bu tür takıntıların yabacılara karşı kuşkuculuğumuzu artırması ve kişisel güvenliğimize yönelik suç, trafik terörü ve başka tehlikeler karşısında paniğe kapılma eğilimimizi güçlendirmesi çok mu şaşırtıcı?

Hiçbir şeyin kesin olmadığı bir varoluş tarzının güvensizlik doğuracağı gayet açıktır. Fakat bu tür bir güvensizlik her zaman, otomatik olarak bir risk bilincine dönüşmez. Bu dönüşümü gerçekleştiren etken, insanlıkla ilgili hayallerin yıkılmasıdır. Bireyselleşme süreciyle toplumsal karamsarlık hali örtüşünce, toplum yaşamına katılmanın önemini küçümseyen bir kinizm ortaya çıkar. İnsanoğlunun sorun çözme becerisine karşı duyulan bu güvensizlik kişinin savunmasızlık duygusunu daha da artırır. Dolayısıyla, toplumdaki panik eğilimini besleyen şey, güvensizlik hissinin ve insanın çözümlerinin tükendiği duygusunun çakışmasıdır.

---

36. Bkz. Kaplan, M. ve Marks G. (1995) "Appraisal of Health Risks: The Role of Masculinity, Femininity and Sex", *Sociology of Health and Illness*, c. 17, no. 2, s. 207.

III
Taciz kültürü

Risk bilinciyle ilgili literatürde değinilen esas meseleler tehlikelerin gerçekliğiyle bu tehlikelerin algılanış biçimi arasındaki ilişkidir. Bu literatürde özellikle çevre ve sağlık gibi fiziksel riskler ele alınır. İnsan ilişkilerinden kaynaklanan riskler, bu literatürde olsa olsa ikincil bir yer tutar. Bu bölümün ve hatta bu kitabın ana temalarından biri, çevre kirliliği korkusundaki artışın günümüzdeki sorunun boyutlarından sadece biri olduğudur; çevre kirliliği konusundaki kaygılarla, varoluşsal ve ahlâki korkular iç içe geçmiş durumdadır artık. Dolayısıyla, çevre kirliliği konusundaki yoğun kaygı kadar, bireyin kirletilmesi ya da taciz konusundaki görülmemiş saplantı da içinde bulunduğumuz dönemin temel özellikleri arasındadır.

Yukarıda değindiğimiz risk patlaması süreci, tacizin abartılmasına paralel olarak ilerliyor. 1980'lerden beri taciz deneyiminin normalleştirilmesiyle -yani olağandışı bir şey olmaktan çıkartılmasıyla- birlikte, insanlar birbirlerine farklı gözle bakmaya başladı. Tacizin müthiş yaygın olduğu, birçok insanın bundan etkilendiği ve zarar gördüğü son derece yaygın kabul gören bir fikir. Şiddet dalgasının yükseldiği sanısıyla, herkesin potansiyel bir tacizci ya´da kurban olarak görüldüğü bir ahlâki ortamda, bu tür iddialar kolayca benimseniyor. İşte, bu bölümde de tacize uğrayan kişi ya da bir diğer insandan zarar gören birey ele alınıyor.

A. TACİZİN NORMALLEŞMESİ

1900 yılları civarında Amerika'da veya İngiltere'de yaşayan ve toplumsal konuları ele alan bir yazar, kendi toplumunun yüzyılın sonunda cadı avına çıkacağını duysa buna kesinlikle inanmazdı. Entelektüeller, onsekizinci yüzyıldan beri, batıl inançlara karşı verilen mücadelenin en önünde yer almıştır. Batı toplumları, o zamanlarda da çeşitli konularda önyargılar besliyor olsa bile kendilerini geçmişin batıl inançlarından kurtulmuş, aydınlanmış toplumlar olarak görüyordu. Ancak günümüzde bu durum değişmiştir. Ortaçağdan beri ilk kez kötülüğün "örgütlü güçleri" konusunda böylesine yoğun kaygılar besleniyor. Atlantik'in her iki yakasında da satanik taciz olaylarıyla ilgili küçük panikler yaşandı ve ciddi entelektüeller bile bu olayların varlığını inkar eden kişileri sertçe eleştirdi. Bu konudaki ciddi araştırmalarda taciz ritüellerinin varlığını gösteren hiçbir delile rastlanmamasına rağmen Satanizmin yükseldiğine olan inancın güçlenmesi, olumsuz bir durum.

Her evde potansiyel bir tacizci olduğu gibi korkunç bir inanış mevcut. İnsanların gündelik tasavvuruna, vahşi sapıkların kendilerine sürekli kurban aradığı düşüncesi yerleşmiş. On ya da yirmi yıl önce, insanların birbirlerine karşı bu ölçüde kuşku hissettiği pek görülmezdi. Ana-babalar, çocuklarına bakan yuva personelinden şüphe ediyor. Okullarda, bir çocukta herhangi bir yara bereye ras-

layan bir öğretmen bundan ana-babaların sorumlu olduğunu düşünüyor. Ana-babalar da kendi çocuklarını kucaklayan öğretmenlerin tamamen masum olup olmadığından şüphe ediyor. Bu güvensizlik akrabalara ve komşulara da yöneltiliyor. Tacizin insanlığın yaşadığı rutin tehlikelerden biri olarak görüldüğü bu atmosfer, anne ve baba arasındaki ilişkiyi de etkiliyor. Henüz 5 ya da 6 yaşında olan çocuklar, "tetikte" olmaları konusunda "duyarlı" hale getiriliyor ve çocuk, tasavvuruna derin kökler salan güvensizlik duygusuyla birlikte büyüyor. Ancak bazı uzmanlara, bu ölçüde bir güvensizlik eğitimi bile yeterli gelmiyor. Bu konudaki bir monografide çocuklara aşılanan duyarlılığın sadece yetişkinlerle sınırlı olması eleştirilmiş: "Günümüzde çocuklar, yetişkinlerden kaynaklanan tacizi kavrayacak, buna direnecek ve bunu bildirecek şekilde sosyalleştiriliyor; ancak kendi arkadaşlarından kaynaklanan taciz konusunda buna benzer bir çaba gösterilmiyor".[1] Korku ve güvensizlik temelinde ilerleyen bu sosyalleşme sürecinin ne anlama geldiği ise nadiren sorgulanıyor.

Taciz deneyiminin rutinleştirilmesi yüzünden insan davranışları karşısında hissedilen yoğun şüphe insanları sapkınlığın en küçük ihtimali karşısında bile yetkililere başvurmaya itiyor. Kelimeler ve hareketler, özellikle de bir çocuk sözkonusuysa, en olumsuz biçimde yorumlanıyor. Birkaç örneğe bakalım. Harvard'da fotoğrafçılık eğitimi alan Toni Marie Angeli, 1995 kasımında bir fotoğraf laboratuvarına gittiğinde, teknisyenlerin Angeli'nin 4 yaşındaki oğlunun resimlerinde pornografi unsuru bulunduğunu polise bildirmesi üzerine tutuklandı. Fotoğraflarda, babasının havaya kaldırdığı gülen bir oğlan çocuğu görülüyordu. İnsanlar, geçmişte bir sevgi ve şefkat ifadesi olarak görülecek olan bu resmi, mesleki ahlâksızlık olarak yorumlamıştı. Toni Marie Angeli'nin ödevinin başlığı "Bir Çocuğun Çıplaklığındaki Masumiyet"ti. Herhalde, Angeli'yi kelepçeleyip tutuklayan polis, bu ödevin anlamıyla ilgili daha güncel bir yoruma sahipti.[2]

1. Ambert, A.M. (1994) 'A Qualitative Study of Peer Abuse and Its Effects', *Journal of Marriage and the Family*, Şubat, s. 120.
2. Bkz. Granfield, M. (1996) 'The Molester Within', *New York Times Homepage*, Haziran.

İngiltere'de yaşanan Julia Somerville vakası, taciz beklentisinin, ahlâk konusunda nasıl tutucu ve insan düşmanı bir ortam yarattığını gözler önüne seriyor. Tanınmış bir haber sunucusu olan Julia Somerville ve erkek arkadaşı Jeremy Dixon, 1995 kasımında, fotoğraf laboratuvarında çalışan bir asistanın ihbarı üzerine tutuklandılar. Gerekçe, Dixon'un tab edilsin diye bıraktığı filmlerden birinde, Somerville'in kızının banyoda çekilmiş 28 kare fotoğrafının olmasıydı. *Boots the Chemist* adlı fotoğraf mağazaları zincirinden birinde çalışan stüdyo asistanı durumu üstlerine bildirmişti ve çift bu yüzden gözaltına alınmıştı.

Sözkonusu resimlerin milyonlarca ana-babanın çektiği fotoğraflardan bir farkı olduğunu; çocuklar kumsalda, bahçede ya da banyoda çıplakken çekilen öteki resimlerden farklı olduğunu ne *Boots*, ne de polis iddia ediyordu. Bu resimler konusunda bütün dünyayı ayağa kaldıran Sheldon Atkinson bile, "çocuk gülümsüyordu ve üzgün ya da kaygılı gözükmüyordu" demek zorunda kaldı. Anlaşılan, dükkandaki asistanı harekete geçiren şey Dixon'un resimlerden iki kopya istemesiydi. Ayrıca, asistana göre bir iki resim anlaşılabilirdi ama, 28 resim "aşırı"ydı. Sonuçta sanıklar aleyhinde hiçbir kanıt bulunamadı ve serbest bırakıldılar.

Bu olay İngiltere'deki ahlâki atmosferin bazı yönlerini gözler önüne seriyor. Somerville tanınmış bir kişi olduğu için, olay geniş yankı buldu ve bilinen bir isim söz konusu olmasa hiçbir şekilde duyulmayacak bir duruma böylece dikkat çekildi. Bu olay sayesinde, fotoğraf laboratuvarlarında çalışan kişilerin sübyancılık ve aile içi pornografiye karşı ücretsiz casusluk yaptığı anlaşıldı. Örneğin, bir anne, büyükanneye Noel hediyesi olarak göndermek üzere 3 yaşındaki kızının çıplak resmini çektiği için tutuklandı. Bu vaka da, sözde uzmanların taciz olaylarını ortaya çıkarma konusunda ne kadar saplantılı olduğunun bir kanıtıydı.

Birçok kişi, Somerville ve Dixon'un gördüğü muameleden rahatsız olduğu halde, *Boots*'un ve polisin resimleri araştırma ve çifti tutuklama hakkını hemen hiç kimse sorgulamadı. Kamuoyundaki eleştiri büyük ölçüde medyanın rolüyle ve hikâyenin gazetelere sızma biçimiyle sınırlıydı. "Nasıl oldu da İngiltere, anası ya da ba-

bası çocuğunun birkaç çıplak resmini çekti diye olay çıkan bir ülke haline geldi?" sorusunu soran çok az insan vardı. Geçmişte çocukların çıplak resimleri güzelliği ve masumiyeti yansıtırdı. Sanatçılar melek imgesini asırlardır, "güzel ve masum bir çocuk" biçiminde tasavvur etmiştir. Bu vizyon elbette, insan hayal gücünün kaybolan erdemlerini çocukluk imgesinde yeniden keşfetme çabasının yansımasıydı. Ancak, bugünkü toplumun hayal gücü insan güzelliği fikrini kabullenemiyor. Geçmişte saflığın simgesi olarak görülen bir imge artık sapkınlığa giden yol olarak görülüyor. Masumiyeti tasavvur dahi edememe ve insan ruhunu sapkın olarak görme eğilimleri kesişiyor.

İngiliz "çocuk koruma endüstrisi" Somerville vakasını tacizle mücadele konusunda atılan olumlu bir adım olarak değerlendirdi. *National Society for the Prevention of Cruelty to Children* (NSPCC- Çocukları Kötü Muameleden Koruma Derneği) gibi örgütler, fazla tedbirden zarar gelmez düşüncesiyle *Boots*'un keyfi müdahalesini savundular. *British Association of Social Workers* (İngiltere Sosyal Hizmet Çalışanları Birliği) başkanı Clive C. Walsh, *Guardian*'daki yazısında, Somerville'in maruz kaldığı muameleyi eleştirmek yerine, Somerville'den "herkesi, kendisinden istendiğinde açıklama yapmaya çağırmasını" istedi ve sübyancılığa karşı başlatılan savaşa destek olmaya çağırdı. Walsh'ın örtük olarak verdiği, "tacizci olmadığını ispatla" mesajı, o dönemdeki insan düşmanı atmosferin iyi bir örneğiydi.

Taciz teması Batı kültürünün en ayırt edici niteliklerinden biri haline gelmiştir artık. Terimin bu kadar sık kullanılması ve taciz olarak tanımlanan olayların sayısındaki artış, bu olgunun günümüz kültüründe ne kadar önemli olduğunun göstergesidir. Taciz tehlikesini kamuoyuna yayan kişiler, eğitimcilerin ve medyanın bu tehlike üzerinde yeterince durmadığını iddia ediyor. Bu kişiler taciz tehlikesiyle ilgili daha fazla uyarı yapılmasını talep ediyor. Hatta, bütün medya organlarının bu konuyu bir saplantı haline getirdiğini söylemek mümkün. İngiltere'deki popüler pembe diziler bu temadan bol bol yararlanıyor. ABD'de ise *talk showlar* taciz meselesini normalleştirdi. Cinsel taciz Hollywood filmleri ve romanlarında da

çok sevilen bir konu. Fiziksel ve cinsel taciz, günümüzdeki eğlence sektörünün de merkezinde. Liverpool'da geçen *Brookside* adlı pembe dizi (Kanal 4), eş dövme ve çocuğa yönelik cinsel taciz temalarını işliyordu. (Mandy, küçük kızlarını taciz eden kocası Trevor'u öldürür). Bunun ardından, *Coronation Street* adlı dizi eş dövme temasını ele aldı; *Brookside* ise erkek ve kız kardeşler arası ensest konusuna yöneldi.

Suçu konu alan programlarda da -ister kurgusal ister belgesel olsun- benzer takıntılar hakim. Amerikan yapımı *Murder One* adlı dizinin teması, 15 yaşında bir genç kızın tecavüze uğrayarak öldürülmesi. Hikâye, iki karakterden hangisinin tecavüzün asıl sorumlusu olduğunun belirlenmesi etrafında dönüyor. Bir dizi başka karakteri kapsayan alt öyküler de cinsel taciz ve şiddeti konu alıyor. Belgeseller alanında ise, Kanal 4, 1995 sonbaharında "*Battering Britain*" (İngiltere'de Dayak) adında, İngiltere toplumunu taciz ağlarıyla sarılmış biçimde resmeden bir belgesel dizisi yayınladı.

Hollywood, *The Net* (Sandra Bullock başroldeydi) ve *Strange Days* (yönetmen: Kathryn Bigelow) gibi filmlerde siber-uzayı ele alırken, İnternet'i cinsel taciz ve tecavüzle ilişkilendiriyordu. Bir zamanlar "*chaste is waste*" ("bekaret rezalettir") fikrine bağlı olan müzik endüstrisi de altta kalmayıp, rap, raggae, heavy-metal ve jungle türü "*hard-core*" müziklerdeki (pornografik göndermeye dikkat!) taciz unsuruna dikkat çekerek günah çıkarıyor. Madonna bile, çocuk tacizi temasını bir video klibinde kullandı.

Popüler romanlar da, Hollywood'dan geri kalmamak için, tacizi çoksatan konulardan biri haline getirdi. Dorothy Allison'un büyük beğeni toplayan *Bastard out of California* (Kaliforniya'dan Gelen Piç) kitabı, Marilyn French'in *Our Father*'ı (Babamız) ve Jane Smiley'in Pulitzer ödüllü *A Thousand Acres* (Bin Dönüm) adlı kitabı taciz konusunu ele alan tanınmış eserlerden sadece birkaçı. Kate Roiphe'in *Harper's* dergisine yazdığı gibi, "doksanların başında ensest, Amerika'daki edebiyat haritasının her yerine yayılmıştı; Mona Simpson'un Kaliforniya şehirlerine, Jane Smiley'in Ortabatı çiftliklerine, Mary Gaitskill'in orta sınıf banliyölerine, Russel Bank'ın New York eyaletindeki küçük şehirlere ve hatta E.

Annie Proulx'un soğuk Kanada adalarına...".

Tacizin medya tarafından rutin bir olgu olarak sunulmasına, aile içi şiddet literatüründeki müthiş artış eşlik etmiştir. Düşünce tarihi disiplini, 1980'li yılları ailenin karanlık yüzünün ele alındığı bir dönem olarak değerlendirecektir gelecekte. 1980'li yıllardaki araştırmaları ele alan bir incelemede şöyle deniyordu:

> *Aile içi şiddet konulu araştırmalarda son on yılda görülen artış, belki de sosyal bilimlerdeki bütün diğer önemli konulardan daha hızlıdır. Çocuk ve eşe yönelik istismar dışında; yaşlılar başta olmak üzere, anababaya yönelik şiddete ve flörtlerde yaşanan şiddet ve tacize yönelik birçok araştırma gerçekleştirilmiştir.*[3]

Sosyal bilimlerdeki araştırmaların girdiği yeni yöneliş, neyin normal olduğu konusunda büyük bir dönüşüm yaşandığını gösteriyor. Savaş sonrası dönemdeki çekirdek aile vizyonu gitmiş, yerine, "ahlâksızlığın sınırsız hale geldiği" inancı almıştır.

Tacizin normalleştirilmesinin altında, insan ilişkilerinin doğası gereği riskli olduğu inancı yatar. Riskin mutlaklaştırılması, birey düzeyinde tacizin süreklilik kazanması anlamına gelmiştir. Çocukların, kadınların, yaşlıların ve hatta erkeklerin sürekli taciz riskiyle karşı karşıya bulunduğuna inanılır oldu. Dolayısıyla, risk altında olmak, artık çocuk veya kadın olmanın bir parçası. Taciz istatistiklerini oldukça korkutucu bir biçimde okumak mümkün. Bu istatistikler kadınlara yönelik erkek şiddetinin son derece derine işlediğini ve her kadının tehdit altında bulunduğunu gösteriyor. Konuyla ilgili uyarıda bulunan yazarlara göre, her dört -hatta üç ya da iki- kadından biri tecavüze uğruyor. Panik tarafından yönlendirilen bu tür araştırmaların bir örneği de Kanada'daki kadınların yüzde 98'inin cinsel tacize uğradığını iddia eden CanPan araştırmasıydı.[4] Çocuklara ve yaşlılara yönelik taciz olayları ve zorbalık konularında da benzer "salgın" iddiaları ortaya atılıyor.

---

3. Gelles, R.J. ve Conte, J.R. (1990) 'Domestic Violence and Sexual Abuse of Children: A Review of Research in the Eighties', *Journal of Marriage and the Family, c.* 52, s. 1045.
4. CanPan raporuna yönelik sert bir eleştiri için bkz. Fekete, J. (1994), *Moral Panic: Biopolitics Rising* (Montreal/Toronto: Robert Davies Publishing).

Aile içi şiddet araştırmalarında taciz olgusunun abartılmasının nedeni, tacizin tamamen keyfi bir biçimde tarif edilmesi. Taciz edimi, tacize uğradığını düşünen kişinin bakış açısından tanımlandığı için sabit bir yapıya sahip değildir. Bu durumun getirdiği en saçma sonuçlardan biri, tacize uğradığını söyleyen tarafın her zaman haklı kabul edilmesidir. Bu yüzden, kanıtlara ve iddianın soruşturulmasına gerekli özen gösterilmez. Amerikalı ve feminist bir sosyal hizmetler çalışanı olan Lucy Berliner'in, çocuk tacizi konusundaki şu sözleri bu yaklaşıma iyi bir örnektir:

> *Bir mahkeme kararı ve gerçeğin ne olduğu asla birbirine karıştırılmamalıdır. Eğer çocukların sözlerine inanırsak, vakaların yüzde 95-99'unda haklıyız demektir. Eğer kanıt olarak belirli işaret ve belirtiler ararsak yüzde 70-80 haklı çıkarız. Eğer tıbbi kanıtlar istenirse bu oran yüzde 20'ye ve bir tanık aranırsa yüzde 1'e düşer.*[5]

Bu bakış açısına göre, kanıt talebi tacizin tartışılmaz gerçekliğine gölge düşürür. Yanlış itham olduğu apaçık olan durumlarda bile bir miktar gerçeklik payı olduğu farz edilir. Bir yoruma göre, çocuk tacizi vakalarında "nadiren de olsa görülen yanlış ithamlar, aslında bir imdat çığlığıdır". Bu yazarlara göre, "yanlış suçlamalarda bulunan çocukların yardıma ve desteğe ihtiyaç duyduğu ve suçlamaların bu yönüyle ciddiye alınması gerektiği son derece açıktır".[6] Ancak suçlanan tarafa bu tür bir sempati gösterilmez ve suçlamalar doğru olmasa bile "ciddiye alınması" gerektiği için, zanlılar ithamdan bir türlü kurtulamaz.

Aile içi şiddet uzmanları, suçlayan tarafa inanmanın önemine vurgu yaparak gerçekler karşısında hesap vermekten kurtulur. Satanik taciz iddialarını ortaya atan kişiler, sadistçe cinsel tacize maruz kalan bir insanın başına gelebilecek en kötü şeyin kendisine inanılmaması olduğunu söyleyerek iddiaları reddedenlerin elini kolunu bağlar. Patrick Casement bu fikri şöyle savunuyor:

---

5. Aktaran: Taylor, G. (1993) 'Challenges from the Margins', Clarke J. (der.) *A Crisis in Care? Challenges to Social Work?* (Londra: Sage), s.132.
6. Anthony, G. ve Watkeys, J. (1991) 'False Allegations in Child Sexual Abuse: The Pattern of Referral in an Area Where Reporting is Not Mandatory', *Children and Society,* c. 5, no. 2, s. 120.

"Satanik" taciz olarak tanımlanan bazı vakaların yanıltıcı olduğu ve aktaran kişilerin bazı durumlarda psikoz geçirdiği doğru olabilir. Ancak eğer bu iddiaların bazıları doğruysa, eğer ortadaki gerçeği görecek cesareti gösteremediysek... bu olayların gizli bir biçimde devam etmesine göz yumuyor olabiliriz; neredeyse hiç kimsenin bu olayların gerçekliğine inanmaması bunu daha da kolaylaştırır.[7]

Böylece, inanmayan kişiler damgalanır ve suçlayan tarafa aşkın bir doğruluk atfedilir. İnsanlar hakkında mümkün olan en kötü yorumu yapma eğilimi de, gerçekten olduğu gibi insan düşmanlığının bir göstergesi olarak değil, bir cesaret örneği olarak kabul edilir.

Tacizin yaygınlığına dair var olan *a priori* inanç yüzünden, talep edilen kanıt düzeyi iyice esnek hale gelmiştir. Hatta neyin taciz olduğu bile tamamen kurbanın yorumlarına göre belirlenir. Taciz, saldırı ve zorbalık konulu kitapçıklarda bu edimin "davranışın niyetine göre değil, kurbanın üzerindeki etkisine göre tanımlandığı" belirtilir.[8] Bunun anlamı, davranışın niyete göre değil, kurbanın yaşadığı gerilim ve aşağılanma hissine göre tanımlanmasıdır. Birçok İngiliz üniversitesinin disiplin yönetmeliğinde "saldırı kurban tarafından tanımlanmalıdır" ifadesi geçer.[9] Elbette, bu kadar rasgele bir biçimde ele alınan taciz meselesinin, birçok farklı tanımı mevcut olacaktır. Yaşlıların tacizi konulu literatürde bu "seç-beğen" yaklaşımının birçok örneği vardır. Bu konudaki tanınmış bir eğitim kitapçığına göre, "bu konuda yıllardır çalışma yürüten araştırmacılar bile net bir tanım üzerinde anlaşamamaktadır." Fakat bu pek de önemli değildir, zira kitapçığın amacı okurun "kendi tanımını geliştirmesini" sağlamaktır.[10]

Sosyal hizmet çalışanlarına bilgi vermek amacıyla hazırlanan dokümanlarda da, yaşlı insanların başına gelen her şeyin taciz olarak kabul edildiğine rastlarız. İngiltere Sosyal Hizmetler Müfettiş-

---

7. Casement. P. (1994) 'The Wish Not to Know', Sinason, V. (der.) *Treating Survivors of Satanist Abuse* (Londra. Routledge), s.24.
8. Mesela, bkz, İngiliz MSF sendikasının işyerinde zorbalık konulu broşürü (1995). s. 3.
9. Mesela, bkz, Leeds University Union, Code of Conduct, 8. bölüm.
10. Pritchard, J. (1995) *The Abuse of Older People: A Training Manual for Detection and Prevention* (Londra: JKP), s. 27.

liği Uygulama Yönetmeliği'ne göre, "Taciz; fiziksel, cinsel, psikolojik ve finansal olarak tanımlanabilir. Taciz kasıtlı, kasıtsız, ya da ihmal kaynaklı olabilir. Yaşlı bir insan geçici olarak ya da belirli bir süre için bu tacizden zarar görür."[11]

Başka bir deyişle, yaşlı tacizinin kapsamına herşey girebilir. Yaşlı insanların hoşuna gitmeyen her şey taciz söylemiyle dile getirilir. Yaşlı kişiye ait ufacık bir şeyin alınması ya da aşırılması gibi olaylar finansal taciz olarak tanımlanıp birden ciddiyet kazanır.

Tacizin öznel bir biçimde yorumlanmasının tek sonucu aile içi ve diğer kişiler arası taciz biçimlerinin abartılması değildir. Bir diğer sonuç da, tacizle ilişkilendirilen hareketlerin kapsamının sürekli genişlemesidir. Geçmişte kötü alışkanlık olarak değerlendirilen birçok davranış -aşırı yemek yeme, içki içme gibi- artık taciz kabul ediliyor. Daha da kötüsü, geçmişte rutin görülen davranışlar artık taciz olarak yeniden tanımlanıyor. Belirli bir hareket taciz olarak tanımlanır tanımlanmaz sıra bir başkasına geliyor.

Tacizin sıradanlaşmasına özellikle yaşlı tacizi konusunda sık rastlanır. Bir ihmalin veya istemeden edilen bir hakaretin dahi, fiziksel şiddet olarak görülmesi ve genel geçer bir sözcük olan tacizin kapsamına alınmasıyla birlikte, yaşlıların hayatı sürekli bir karabasana dönüşür.

> *Yaşlı tacizi, yaşlı bir insanda rahatsızlık ve ıstıraba yol açan kötü bir muamele olarak tanımlanabilir... bu tek bir olayla sınırlı olabileceği gibi, taciz eden tarafın kasıtlı bir hareketinden ya da ihmalinden kaynaklanan sürekli bir davranışın parçası da olabilir. Hem kadın hem de erkek yaşlılar tacize maruz kalabildiği gibi bakıcılar da baktıkları kişinin tacizine uğrayabilir. Taciz, herhangi bir evde; sürekli ya da geçici bakım hizmeti veren bir bakıcının evinde; bir hastanede ya da yatılı veya günlük bir bakımevi gibi kurumlarda gerçekleşebilir.*[12]

Tek bir davranışla sürekli bir davranışı, ihmalle kasıtı aynı kefeye koyan bir kavramlaştırmanın ne kadar bütünlüklü olduğu şüphe gö-

11. Social Services Inspectorate (1993) *Social Services Inspectorate Guidelines. 'No Longer Afraid'* (Londra: HMSO), s. 3.
12. Action on Elder Abuse (1995) *Everybody's Business! Taking Action on Elder Abuse* (Londra: AEA), s. 3.

türür. Masalda olduğu gibi, yolda oyalanırsak kötü kalpli kurt her-yerde karşımıza çıkabilir.

Zorbalık (*bullying*) da en hızlı biçimde yayılan taciz ilişkilerinden biridir. Geçmişte ergenlik çağının olumsuz yönlerinden biri olarak kabul edilen zorbalık, günümüzde kurbanını derinden yaralayan bir patoloji olarak görülüyor. "Zorbalık endüstrisi" de, zorbalık kavramının kapsamı da, devasa bir hızla büyüyor. Yaşlı tacizi gibi, zorbalığın da tanımı değişkendir. Ancak kelime özellikle, başka bir şahsa yönelik "olumsuz davranış"lara vurgu yapar. Bu konunun uzmanları da, diğer taciz türlerinde olduğu gibi, istatistiklerdeki rakamlara dayanarak konunun aciliyetini vurgulamakta. Sayılara bakılırsa, her beş ya da dört okul çocuğundan biri zorbalığa maruz kalıyor. Ancak eldeki verileri daha yakından incelediğimizde, her zamanki gibi, zorbalık kavramına yüklenen anlamın son derece muğlak olduğunu görüyoruz. Zorbalık olarak tanımlanan davranışların birçoğu, eskiden isim-takma denen olayın kapsamındadır. Bazı uzmanlar doğrudan zorbalık ile dolaylı zorbalık arasında, yani açık saldırı ile sosyal yalıtım arasında bile ayrıma gidiyor. Bir kişinin arkadaş çevresine alınmaması dahi zorbalığın bir çeşidi olarak görülür. Uzmanlar, reddetme ve dışlama gibi arkadaşlar arası ilişkileri zorbalık söylemini kullanarak yeniden tanımlıyor. Duygusal zorbalık olarak kabul edilen dışlanma, artık zorbalığın en acı veren çeşidi olarak görülüyor.[13] Böylece, birçok çocuğun sosyal becerilerini ve özgüvenini geliştirme sürecinde yaşadığı ortak zorluklar, yeni bir taciz türünün sonuçları olarak algılanıyor.

Zorbalığın sıradanlaştırılması ve abartılması nedeniyle arkadaşlar arasındaki bütün gerilimli ilişkiler bir taciz meselesine dönüşüyor. Çocukların yaşadığı zorlu deneyimlerin böylesine kolay bir biçimde, geniş kabul gören bir patolojiye dönüştürülmesi yüzünden, herkes zorbalığa maruz kalma iddiasında bulunabiliyor. Artık zor-

13. Olweus, D. (1994) 'Annotation: Bullying at School. Basic Facts and Effects of a School Based Intervention Program', *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines,* c. 35, no.7, s. 1173. Ayrıca zorbalık istatistiklerinde isim takma davranışının tuttuğu yer için, bkz. Smith, P. ve Sharp, S. (der.) (1991) *School Bullying: Insights and Perspectives* (Londra. Routledge), s. 16. ve 'Pupils Say Emotional Bullying the Worst', *Guardian,* 11 Nisan 1996.

balığa maruz kalan kişiler okul çocuklarıyla sınırlı değil. Surrey Üniversitesi psikoloji bölümü tarafından yapılan yeni bir araştırmada, "yeterli eğitim almamış" birçok okul müdürünün öğretmenlere zorbalık yaptığı sonucuna varılmış. Bu rapora göre, "kurbanlar azarlanıyor, iş arkadaşlarının ve öğrencilerin önünde küçük düşürülüyor ve özgüvenleri kırılıyor". Öğretmenlerin yaygın bir biçimde zorbalıkla karşılaştığını söyleyen bir başka raporda da, zorbalığın "yetişkinleri korku içindeki çocuklara çevirdiği" belirtilmiş.[14] Zorbalık salgınıyla karşı karşıya kalan yetişkinler öğretmenlerle de sınırlı değil. İngiliz sendikası MSF tarafından yapılan bir araştırmada, ankete katılanların yüzde 30'u "işyerindeki zorbalığın önemli bir derecede olduğunu" belirtmiş. Daha yakından incelendiğinde, MSF tarafından zorbalık olarak nitelendirilen davranışın eskiden "büro politikası" olarak nitelenen olgu olduğunu görüyoruz. İşyeri zorbalığı denen olgu, kişilerarası çatışmalar, sorunlu ilişkiler ve ufak tefek kıskançlıklardan yola çıkılarak oluşturuluyor. İş yaşamının günlük gerilimine zorbalık atfedilmesiyle birlikte, insan ilişkileri adeta hastalıklı bir vecheye bürünüyor. Bir gazete muhabirine göre, "günümüzde işyeri zorbalığı olarak nitelenen zihinsel işkence, bugünün en önemli meslek sorunlarından biridir; şirket diktatörleri ve ofis "Hitler"leri on binlerce çalışanın yaşamını zehir etmektedir".[15]

Taciz kültürünün düşünsel kökenleri aile içi şiddet araştırmalarında da bulunabilir. Bu alandaki araştırmalara göre aile içi şiddet kurbanlarının sayısı son on beş yıldır sürekli artmaktadır. Kurbanların sayısındaki bu artışa paralel olarak, şiddet ve taciz kavramlarının kapsamı genişliyor. Şiddet kavramının yeniden tanımlanması, özellikle kadınlara yönelik şiddet konusunda önemli gelişmelere neden oluyor. Birçok yorumcu, kadına yönelik şiddetin sıradanlaştığı görüşünde. Amerikalı araştırmacılar, her dört kadından birinin tecavüze uğradığını iddia ediyor. Mary Koss'un, *Ms* dergisinde çı-

---

14. Bkz. 'School Heads Accused of Bullying Staff', *London Evening Standard;* 12 Mayıs 1996, ve Adams, A. (1993) 'The Bullying Kind', *Managing Schools Today,* Temmuz, s. 23.
15. Bkz. MSF (1995), s. 1-5. İşyerlerindeki 'Hitler'ler için, bkz. Kossoff, J. (1995) *Time Out,* 20 Eylül.

kan o ünlü makalesinde ortaya attığı bu iddia, tecavüz salgınının gerçekliğini onaylamış oluyordu. Her zaman olduğu gibi, Amerika-daki entelektüel moda kısa sürede İngiltere'de de taklit edildi. İngiliz İşçi Partisi'nin yayınladığı "uzman görüşü"nde "bütün kızların yarısı 18 yaşına gelmeden, teşhircilikten tecavüze kadar, çeşitli cinsel tacizlere maruz kalmakta" deniyordu.[16]

Eril şiddet ve tecavüz konusundaki bu argümanlar, insan ilişkilerinin algılanışında büyük bir değişim yaşandığının göstergesi. Oldukça hassas bir terim olan cinsel şiddet, günümüzde kasıtsız bir temastan tecavüze kadar bir dizi farklı davranışı kapsıyor. Küçük bir rahatsızlık yaratan ve şiddet içermeyen muğlak bir davranış bile tecavüz ve dayakla aynı sınıfa sokuluyor. Böylece her bir gayri ihtiyari dokunuş, cinsel şiddet kurbanlarının sayısına bir yenisini ekliyor. Sözlü taciz kategorisinde de aynı yaklaşım hakim. Bu konuyla ilgili olarak, Iowa Üniversitesi'nde yapılan bir araştırmada sekiz davranış kategorisi belirlenmiş: Cinsellik içeren konuşmalar, aşırı ilgi, sözlü cinsel teklif, vücut dilinin kullanılması, davetler, fiziksel teklif, açık cinsel öneriler ve cinsel rüşvet teklifleri.

Eril şiddetin yöntemsel olarak abartılmasının altında, bir erkeğin bir kadına yönelik tüm davranışlarının taciz bağlamında yorumlandığı bir model yatar. Bazı feministlerin yazılarında, erkeklerin normal davranışlarıyla şiddeti ayıran çizgi son derece belirsizdir. Bu durum, özellikle en muğlak insan ilişkisi olan seks için geçerlidir. Örneğin, Harvard Üniversitesi'nde hukuk profesörü olan Catherine MacKinnon, "tecavüzün (ve dayağın) bileşeni olan kalıp, ritim, rol ve duygular -davranışları bir kenara bırakalım- ile cinsel ilişkinin bileşenleri arasında" büyük bir benzerlik görür. MacKinnon "patolojik olanla normal olanı" ve "şiddetle seksi" birbirinden ayırdetmenin zor olduğunu belirtir.[17] Bu bakış açısına göre, her türlü cinsel ilişki patolojik sınıfına girer ve erkek aşık da tecavüzcü konumuna gelir.

Bu konuda yorum yapan başka yazarlara göre, eril şiddet "bü-

---

16. Labour Party (1995) *Peace at Home* (Londra. Labour Party), s.2.
17. MacKinnon, C. (1989) *Toward a Feminist Theory of State* (Cambridge, MA. Harvard University Press), s.146.

tünsel bir olgu"dur. Jalna Hanmer ve Mary Maynard, eril şiddeti -ister tecavüz ister aile içi şiddet olsun- bağımsız bir davranış olarak görmenin yanlış olduğunu belirtiyor. Yazarlar, bu tür hareketlerin diğer erkek davranışlarıyla yakından ilişkisi olduğunu düşünüyor. Ayrıca yazarlar, bu tür hareketlerin -tecavüz, aile içi şiddet, teşhircilik, rahatsız edici telefonlar- "eril iktidar" olarak adlandırdıkları olgunun bir yansıması olarak görülmesini talep ediyor.[18] Böylece birbirinden ayrı bir dizi davranış tecavüzle yöntemsel açıdan ilişkilendiriliyor. Ancak, erkek davranışlarının bu şekilde sentezlenerek bütünsel bir şiddet olgusuna ulaşılması sonucunda tek tek davranışların önemi de azalmış oluyor.

Eril şiddet kavramının kapsamının genişlemesinin en güçlü örneği "cinsel şiddet yelpazesi" tezidir. Bu teze göre, eril şiddet, birçok cinsel baskı davranışını kapsayan bir yelpaze olarak düşünülebilir. Taciz kavramının tanımı sürekli olarak genişlediği için, yelpazenin bir ucunda sıradan bir bakış, diğer ucunda ise cinayet bulunur. Bu tez, pis bir şakadan fiziksel saldırıya kadar her şeyi, erkek şiddeti şeklinde bir ortak paydada birleştirdiği için, şiddete maruz kalan kurbanların sayısı büyük ölçüde artar. Erkeklerin sıradan davranışları bile tecavüzün habercisi olarak görülür.

Şiddet yelpazesi tezini kanıtlamak için kullanılan yöntem insan ilişkilerini büyük ölçüde çarpıtır. Yelpaze konusundaki iddialar ampirik çalışmalardan yola çıktığı halde, neyin şiddet ve tecavüz olduğu araştırmacıların yorumlarına bağlıdır. Örneğin, Mary Koss tarafından sunulan ve her dört kadından birinin tecavüze uğradığı şeklindeki bir istatistik, kurban olarak görülen kişilerin algılayışına değil, yazarın kendi yorumlarına dayanmaktadır. Koss'u eleştiren bir yazara göre, Koss tarafından tecavüz kurbanı olarak görülen kişilerin yüzde 73'ü tecavüze uğradığını düşünmüyordu ve bunların yüzde 42'si de sözkonusu erkekle kendi isteğiyle cinsel ilişkiye girdiğini belirtiyordu.[19] Araştırmacılar, örneklemde yer alan kişilerin görüşlerini bir kenara atıp tecavüz kavramının tanımı üzerinde bir

18. Hanmer, J. ve Maynard, M. (1987) *Women, Violence and Social Control* (Londra. Macmillan Press), s. 2.
19. Fekete, *Moral Panic*, s. 74.

tekel kurunca, astronomik sayılara ulaşılması an meselesidir.

Tecavüzün ve eril şiddetin diğer türlerinin yorumlanış tarzının giderek genişlemesiyle beraber "kadın kurbandır" yaklaşımının temelleri atılmış olur. Bu görüşün bir sonucu, bütün kadınların, çoğu hiçbir zaman şiddete maruz kalmamış olsa da, sanki buna maruz kalmış gibi davranması gerektiğidir. Böylece, kadınlar "kolektif bir kurban"a dönüşür. Bu tezin savunucularından birinin belirttiği gibi:

Yelpaze kavramının kullanılması bütün kadınların hayatının bir aşamasında cinsel şiddete maruz kaldığı gerçeğinin altını çizer. Bu kavram, kadınların daha sık yaşadığı gündelik tacizlerle suç olarak tanımlanan daha nadir olaylar arasında bir ilişki kurulmasını sağlar.[20]

Birbirinden farklı nitelikleri olan yaşantıların yöntemsel olarak birleştirilmesiyle birlikte, cinsel şiddet kadın-erkek ilişkisindeki hakim motif haline gelir ve -erkekliğin normal bir özelliğine dönüşen- eril şiddet, kadın ve çocukların kirletilmesinin baş sorumlusu olarak yeniden kurgulanır.

Eril şiddetin kadınların günlük yaşamlarının sıradan ve doğal bir parçası olarak görülmesi özellikle aydınlar arasında prim yapmıştır. Kimi önde gelen sosyologlar dahi, eril şiddetin, yarı-dini bir biçimde, ilk günahın yeni bir görünümü olarak yorumlanmasını benimser. Muhtemelen günümüz İngiltere'sindeki en etkili sosyolog olan Anthony Giddens'ın yazılarında da bu tür bir yaklaşım görülebilir. Giddens, sadece erkek şiddeti yelpazesi tezini benimsemekle kalmaz, aynı zamanda bu tezi heteroseksüel deneyimlerin tümünü kapsayacak bir biçimde genişletir. Giddens şöyle diyor:

Kadınlara yönelik erkek şiddeti ile diğer aşağılama ve taciz türleri arasında bir kopuş değil süreklilik bulunduğu açıktır. Kadınlara yönelik tecavüz, dayak ve cinayetlerde -şiddet içermeyen heteroseksüel ilişkilerde de görülen- cinsel nesneye boyun eğdirip onu teslim alma gibi temel unsurlar mevcuttur.[21]

20. Kelly, L. (1987) 'Continuum of Sexual Violence', Hanmer ve Maynard, *Women, Violence and Social Control*, s. 59.
21. Giddens, A. (1992), *Modernity and Self Identity: Self and Society in the Late Modern Age* (Cambridge: Polity Press), s.121.

İnsan ilişkisi "temel unsurlar"ına indirgendiğinde en olmadık bağlantıları kurmak mümkün hale gelir. Örneğin yemek yemek ve yamyamlık tek bir yelpazeye yerleştirilebilir, zira her iki davranış da aynı temel unsuru içermektedir.

Sosyologların sorunun toplumsal boyutunu son derece rahat bir biçimde bir kenara itmesi de erkek şiddetinin ne kadar abartılı bir biçimde tasavvur edildiğinin bir başka göstergesi. Eril şiddetin yalıtılmasıyla, buna adeta aşkın bir nitelik kazandırılıyor. Giddens'e göre, "kadınları aşağılama dürtüsü, muhtemelen erkek psikolojisinin tipik bir özelliğidir".[22] Eğer durum gerçekten böyleyse ve heteroseksüel ilişkiler mutlaka bir şiddet unsuru içeriyorsa, bu, tacizin bütün ilişkilerin temel özelliği olduğu anlamına gelir.

İnsan ilişkilerinin birçok çeşidinin taciz içerdiği yolundaki bu iddialar pek fazla eleştiriyle karşılaşmıyor. Herkesin risk altında olduğu inancının hakim olduğu bir toplum için pek de şaşırtıcı bir durum sayılamaz bu. Taciz paniklerinin bireyler düzeyinde yarattığı etki, risk bilincinin çevre ve genel sosyal süreçler düzeyinde yarattığı etkinin aynısı. Uzmanların yorumuna göre, kişiliğimiz tacizle böylesine işgal edildikten sonra, eskiye dönmemiz imkansızdır. *Taciz, çevre kirliliği korkumuzun bireysel ilişkiler düzleminde büründüğü biçimdir.* Taciz kelimesi geleneksel olarak istismar, kötüye kullanma ve sapıklıkla ilişkilendirilirken, aynı zamanda şiddet, kirlenme ve kirletme çağrışımlarını da barındırıyordu. Onsekizinci yüzyılda, "kendini-taciz etme" kelimesi "kendini-kirletme" olarak tanımlanırdı.[23] Bugün ise kişinin kendisini kirletmesine değil, başkalarını kirletmesine vurgu yapılıyor. Bizim risk bilincimize, belki de çevre kirliliği korkusundan çok, bu tür bir kirlenme anlayışı hakim.

Taciz söyleminin temel önemi, çelişki ve gerilim ilişkilerini kirlilik metaforuyla açıklamasında gizlidir. İnsan kirliliğinin etkileri de, toksik atıkların etkileri gibi uzun vadelidir. İnsanlararası ilişkilerin her gün bir çeşidini potansiyel bir taciz olarak tanımlama şeklindeki bu insan düşmanı eğilim, insanlığın lanetlenmesini getirir.

---
22. Giddens, *Modernity and Self Identity*, s.121.
23. Bkz. *Shorter Oxford Dictionary* (1965), s.1834.

Bütün insan ilişkilerinin toksik bir potansiyel taşıdığını ileri sürenlere göre, bu ilişkilerin dikkatli bir biçimde yönetimi ve kontrolü şarttır. İnsanın soysuzlaştığı şeklindeki bu inancı savunan kişiler, özel hayatı açıklarken patoloji terimlerini kullanır. Kaminer'in belirttiği gibi, bu kişiler, aileyi, "insanların 'toksik' utanç, 'toksik' öfke, 'toksik' güvensizlik, bir dizi 'toksik' bağımlılık ve özel yaşam konusunda 'toksik' bir saplantı ürettiği", bir "hastalık yuvası" olarak görür.[24] Günümüzdeki taciz kültürü, tıpkı herkesin günahkar olduğunu iddia eden eski dini anlayışlar gibi, tüm insanların zarar gördüğünü ve yardıma muhtaç olduğunu iddia ediyor.

B. TACİZ DÖNGÜSÜ

Çıplak bir çocuğun fotoğrafını, eskisi gibi bir masumiyet simgesi olarak değil, bir sapıklık belirtisi olarak görmek, insan düşmanı anlayışın bir yansımasıdır. Taciz kültürü, toplumun, kendisine ve üyelerine yönelik olarak hissettiği iğrenme duygusudur. Bu kültür, yaşamdaki birçok deneyimi tacizle ilişkilendiren bir bakış açısı meydana getirir. Bu durumun tipik bir örneği, 1996 yılındaki Atlanta Olimpiyatları sırasında yayımlanan ve jimnastik sporundaki rekabetin çocuk istismarına yol açtığı iddialarına yer veren raporlardı. *New England Journal of Medicine*'de yayımlanan bir rapor da bu iddiaları destekledi. Bu raporun yazarlarına göre, ana-babalar ve takım koçları çocukları başarmaya zorluyor ve bu "başarı zorlaması" da "çocuk istismarının bir türü"nü meydana getiriyor.[25] Böylece artık olimpiyatlarda bile kahramanlar görmek mümkün olmayacak. Artık sahnede sadece tacizciler ve onların hayatta kalmayı başaran kurbanları var. Yetişkinlerin kendi çocukluk fotoğraflarında taciz unsurları bulmasıyla beraber, büyümek, hayatta kalmayla eşanlamlı hale geliyor.

24. Kaminer, W. (1993) *I'm Dysfunctional, You're Dysfunctional' The Recovery Movement and Other Self-Help Fashions* (Reading, MA: Addison-Wesley Publishing Company), s. 12.
25. Bkz. Tofler, I., Stryer, B., Micheli, L. ve Herman, L. (1996) 'Physical and Emotional Problems of Elite Female Gymnasts', *New England Journal of Medicine*, c. 335, no.4.

Hayatta kalmak, taciz kültüründeki temel ilkedir ve insanlar travmatik olaylardan sonra hayatta kalmayı başarmış kişiler olarak görülür. Bu insanlar zarar görmüş kişiler olarak algılanır. Bu zararı açıkça kabullenmek de kişinin sosyal rolünün bir parçasıdır. Konunun "uzman"ı bir yazar şöyle diyor:

Tarihte, insanların kendini böylesine zarar görmüş -öfke, şiddet, hayal kırıklığı ve karşılanamayan ihtiyaçlarla dolu- olarak algıladığı bir dönem yaşanmamıştır. İnsanlar, tarihin hiçbir döneminde, kendini bu derece geçmişinin tutsağı olarak algılamamıştır.[26]

"Hayatta kalmayı başaran insan" kavramı, içerdiği savaş ve soykırım çağrışımlarıyla birlikte, gündelik yaşamın büyük bir sınava dönüştüğünü anlatıyor. Hayatta kalmak büyük bir başarı olarak kabul edilince de, gündelik hayatın sıradan varoluş biçimi, kendi başına bir amaç haline dönüşüyor. İnsanın ufkunun böylesine daraltılmasını haklı göstermek için çocukken yaşadığımız travmanın son derece büyük olduğu ve bundan hiçbir zaman kurtulamayacağımız söyleniyor. Modernitenin ortaya çıkışından bu yana ilk kez insan eyleminin gücü bu derecede inkar ediliyor. İnsanların olumsuz deneyimlerin etkisinden kurtulamayacak kadar zayıf olduğu ve açılan "yaralar"ın asla kapanmayacağı düşünülüyor. Bir taciz ya da suç olayına maruz kalanların başına gelecekleri anlatmak için sürekli olarak bu söylem kullanılıyor.

Bu söylemde, zarar görmüş olan insan, genelde, tacize uğramış olan bir insandır. Taciz uzmanlarının hepsi, taciz deneyiminin uzun vadeli etkilerine vurgu yapar. Taciz adeta müebbet bir cezadır. Zorbalık literatüründe de bu görüşe rastlanır. Zorbalık, kurbanların zihninde "yaralar" açar. Bu ruhsal hasarı silmek için yapacak bir şey yoktur. Zorbalığa maruz kalan çocukları inceleyen bir araştırma "bu deneyimden zarar görmeden kurtulan çocukların sayısı çok azdır" sonucuna varıyor.[27] "Arkadaşları Tarafından Dışlanan Çocuk-

---

26. Coward, R. (1989) *The Whole Truth' The Myth of Alternative Health* (Londra: Faber and Faber), s. 102-3.
27. Morgan, J. ve Zedner, L. (1992) *Child Victims: Crime Impact and Criminal Justice* (Oxford: Clarendon Paperbacks), s. 183.

lar, Uzun Vadeli Bir Risk Altındadır" başlıklı bir çalışma da benzer bir sonuca varıyordu.[28] Bu çalışma, arkadaşlar tarafından dışlanmanın uzun vadede, suça yönelme, okulu terk etme ve psikopatoloji gibi sonuçları olduğunu belirtiyor. Çocukluklarında cinsel tacize maruz kalan yetişkinlerle ilgili bir çalışmanın yazarları da, aynı şekilde, bu kişilerin "ciddi bir zarara maruz kalmış insanlar olduğu ve diğer yetişkinlere kıyasla daha sık hastaneye başvurduğu" sonucunu çıkarıyor. Bu kişilerde, "kilo sorunu, aşırı alkol ve hap kullanımı ve spastik kolon sendromu daha yaygındır".[29]

"Taciz döngüsü" teorisi, tacizin uzun vadeli zararları olduğu iddiasına entelektüel açıdan ciddiyet kazandırır. Şiddetin kuşaktan kuşağa aktarıldığı iddiası, aile içi şiddet literatüründe en yaygın kabul gören iddialardan biridir. Bu tezi savunanlar, tacizin bir kuşaktan diğerine geçtiğini ileri sürer. Taciz eden kişi de çocukken tacize uğramıştır ve onun kurbanları da aynı suçu işleyecektir. Dolayısıyla taciz kurbanda son bulmaz; tacizin adeta gelecek kuşaklarda devam eden, kendine ait bir yaşamı vardır.

Taciz döngüsü tezi, bu iddiayı destekleyecek ciddi kanıtlar olmadığı halde, tartışılmaz bir gerçek konumuna yerleşmiştir. Ancak eldeki veriler son derece tartışmalıdır. Şiddetin şiddeti doğurduğu şeklindeki görüş, retrospektif araştırmalara dayanır. Bu tür araştırmalar genelde saldırgan olan veya olmayan, çeşitli yaşlardaki erkekleri karşılaştırarak, saldırgan olan kişilerin geçmişte tacize maruz kalıp kalmadığını inceler. Bu tür çalışmaların birçok tartışmalı yanı vardır. Sorunlu yönlerden biri, kişinin hafızasına büyük ölçüde bel bağlanmasıdır. Bu tür çalışmaların bir diğer zayıf yönü, çocukken yaşanan tacizle yetişkin olduktan sonra uygulanan taciz arasında kurulan bağlantıdır. Arada doğrudan bir neden-sonuç ilişkisi kurulabilir mi; yani yetişkinlik dönemindeki saldırganlığın kaynağı geçmişteki taciz deneyimi midir, yoksa davranışı belirle-

28. Morgan, J. ve Zedner, L. (1994) 'Peer Rejection Places Children at Immediate, Long Term Behavioural Risk' *Brown University Child and Adolescent Behavior Letter*, Ağustos.
29. Smith, D., Pearce, L., Pringle, M. ve Caplan, R. (1995), Adults with a History of Child Sexual Abuse. Evaluation of a Pilot Therapy Service', *British Medical Journal*, c. 310, s. 1177.

yen başka etkenler var mıdır? Tek bir değişkeni -uğranılan tacizi- diğerlerinden ayırıp gelecekteki taciz davranışıyla aralarında dolaysız bir ilişki kurmak, birçok toplumsal olgunun üzerinden atlamak demektir.

Geçmişte yaşanan şiddet deneyiminin aşkın bir güç düzeyine yükseltilmesinin temelinde, vahşete maruz kalan kişinin kendisinin de vahşileşeceği, şeklindeki yaygın kanı yatar. Bir kitapta, yaşlı tacizi konusunda yapılan spekülasyonlar bu modele dayandırılıyor:

> *Şiddetin kuşaktan kuşağa geçmesi, yani tacize maruz kalan çocukların ilerde kendi eşlerini ve çocuklarını taciz etmesi gibi bir olgunun varlığı mümkündür.*[30]

Yazarlar her ne kadar "mümkün" kelimesini kullanıyor olsa da, sorunun algılanış biçimine, tacizin kendi kendini üreten bir olgu olduğu anlayışı hakimdir.

Geçmişte basit bir biçimde "saldırgan toplum"un bir ürünü olarak görülen sorunlar artık giderek "saldırgan aile" kavramı kullanılarak açıklanıyor. Taciz döngüsü tezinin geniş kabul görmesi de sosyolojik tasavvurun içinde bulunduğu gerilemenin açık bir göstergesi. Sosyal bilimler çevrelerinde yürütülen "alt sınıf" tartışmasında, birçok bilim adamı, "yoksulluk döngüsü" tezini sosyal etkenleri gözardı ettiği gerekçesiyle reddetmişti. Ancak aynı sosyal bilimciler aynı tezi taciz bağlamında rahatlıkla kabul edebiliyor. Sosyal açıklamalardan bu şekilde uzaklaşılmasının nedenleri oldukça karmaşıktır. Bu durumun önemli sebeplerinden biri; muhafazakarların geleneksel tezlerinden biri olan, "yetişkin davranışlarının kökeni geçmiş aile yaşamında aranmalıdır" tezinin sol, feminist ve liberal düşünürler tarafından da kabul edilmesidir. Gülbenkyan Vakfı'nın Çocuk ve Şiddet adlı raporu buna iyi bir örnektir. Bu rapora göre, saldırgan olmayan bir toplumun oluşumunun temel şartı, iyi ana-baba olmaktır. Bu çıkarım, şiddetin önce aile yaşamında üretildiği ve ondan sonra toplumsal yaşamın diğer alanlarına yayıldığı varsayımına dayanır. Sorunun çözümünün aile kurumundan

30. Bennett, G. ve Kingston, P (1993) *Elder Abuse: Concept, Theories and Intervention* (Londra. Chapman and Hall) s. 32.

başlaması gerektiği düşünülür, çünkü bu durumda "çocukların şiddete maruz kalma ve dolayısıyla ilerde saldırganlaşma tehlikesi en aza inecektir".[31]

Gülbenkyan Vakfı'nın raporu taciz döngüsü tezini bütünsel bir şekilde sunuyor. Bu raporda, şiddetin kökeninin "kesin bir biçimde" belirlenmesinin mümkün olmadığı söylense de, aslında buradaki temel etkenin aile içi şiddet olduğuna kesin gözüyle bakılıyor. Raporun ana fikri şiddetin şiddeti doğurduğu görüşü. Raporun yazarları, aile içi şiddet dışında, yoksulluk, ailelerin parçalanması, alkolizm ve medya gibi etkenleri de değerlendiriyor. Ancak raporda bütün bu etkenlerin çocuklar üzerindeki etkisinin "dolaylı" olduğu sonucuna varılıyor. Ana-baba kaynaklı şiddet, çocuklar üzerinde "doğrudan" etkisi bulunan tek değişken olarak kabul ediliyor. Raporda şöyle argüman yürütülüyor:

> *son derece ciddi araştırmaların sonuçlarına göre; olumsuz, saldırgan ve aşağılayıcı yollarla sağlanan disiplin sağlama biçimleri, çocuğun çok küçük bir yaştan itibaren saldırgan davranışlar ve tutumlar geliştirmesine yol açmaktadır. Ailenin yapısı ve ailenin parçalanması gibi etkenlerin etkisi dolaylıdır ve bu etkiler çocuğun yetişme sürecinin niteliğine bağlı olarak değişir.*

Aynı şekilde, yoksulluk, eğitim ve alkolizmin de dolaylı etkenler olduğu söyleniyor. Raporda, "İngiltere'de yapılan birçok çalışma, sosyo-ekonomik statünün düşük seviyede olmasıyla suç ve şiddet arasında bir ilişki olduğunu açıkça ortaya koymuştur" deniyor. Ancak düşük sosyo-ekonomik statünün şiddete "yol açmadığı" söylenmiş. Rapora göre, yoksulluk ve düşük bir sosyo-ekonomik statü, "ancak diğer risk faktörleriyle arasındaki ilişki dolayımıyla saldırganlık riskini artırır". Fakat burada izlenen incelikli yaklaşım, ana-baba şiddeti konusuna gelindiğinde tamamen bir kenara atılıyor. Karmaşık toplumsal ilişkilerde basit neden-sonuç ilişkileri belirlemek son derece zor olduğu halde, her ne hikmetse, aile içi şid-

31. Gulbenkian Foundation Commission (1995) *Children's Violence (Report of the Gulbenkian Foundation Commission* (Londra: Calouste Gulbenkian Foundation), s. 14

det unsuruna ayrı bir rol biçilmiş. Aile içi şiddet, diğer toplumsal yaşantıların aksine davranışları doğrudan şekillendirme kudretine sahip bir güç. Şiddet içeren bir disiplin yönteminin davranış üzerinde yarattığı doğrudan etki, herhangi bir açıklamayı gereksiz kılacak ölçüde açık bir gerçek olarak kabul ediliyor.[32]

Raporda, çocuklar bir defa şiddete maruz kaldıktan sonra olan olmuştur, gibi kaderci bir varsayım var. "Yetişkinin saldırganlığının en temel habercisi çocukluktaki şiddet olduğuna göre, ergenlik çağı geldiğinde yetişkinlik dönemindeki saldırganlığın tohumları çoktan atılmıştır diyebiliriz".[33] Demek ki, yetişkin saldırganlığının temelleri çocukluk döneminde çoktan oluşmuştur artık. Şiddet unsurunun herhangi bir toplumsal belirlenimden uzak, bağımsız bir değişken olarak görülmesi, şiddeti tedavisi olmayan bir hastalık haline getirir. Olan olduktan sonra, hiçbir müdahalenin kâr etmediği böyle bir durumu açıklayan en iyi terimler patoloji terimleridir; nitekim raporda geçen, "şiddetin belirtileri hızla artar, bir 'salgın' gibi yayılır," türü ifadeler buna iyi birer örnek.[34]

Çocukluktaki şiddet deneyimini, yetişkinlik dönemi suçlarının sorumlusu olarak görmek, toplumu aklamak demektir. Geleceğin canileri olan çocuk suçluların yaratılmasının sorumluluğu aileye mal edilir. Böylece, şiddet daha genel güç ilişkilerinden bağımsız bir hale gelir. Şiddet kelimesi, bağlamından koparıldığında hem yaramaz bir çocuğun, hem bir tecavüzcünün, hem de savaş alanındaki bir grup askerin davranışlarını açıklamak için kullanılabilir. Çaresizlik yüzünden yapılan bir hareketle, binlerce insanın yaşamını etkileyen planlı manevralar aynı kefeye konur.

Karakter gelişiminde çocukluk döneminin oynadığı role atfedilen önem, insanla ilgili son derece determinist bir yaklaşımın sonucudur. Bu yaklaşıma göre, insanın yetişkinlik çağı önceden çocukluk deneyimi tarafından belirlenmiştir. Yetişkinken yaşadığımız sayısız deneyim, çocukken yaşadığımız tek bir taciz deneyiminin yanında hiç kalır. Yunan tragedyalarında olduğu gibi, hayatımız bo-

32. Gulbenkian Foundation Commission, *Children's Violence,* s. 11-12, 56-9.
33. Gulbenkian Foundation Commission, *Children's Violence,* s. 40.
34. Gulbenkian Foundation Commission, *Children's Violence,* s. 62.

yunca ancak kaderimizin gerçekleşmesine tanık olabiliriz. Bu sayede, insanlar; kendilerini bağımsız karar alan özneler olarak değil, aile yaşamının kurbanları olarak görmeye zorlanır. Bu kültürün yıkıcı etkileri son derece açıktır. Yetişkinlik çağındaki sorunların açıklaması tamamen geçmişte yatar. İnsanoğlu sadece geçmişinin kurbanı olmakla kalmaz, gelecek kuşaklara zarar vermeye de mahkumdur.

Taciz döngüsü tezi, tacize uğrayan çocukların kendilerinin de bir tacizci olma yolunda ilerlediği bir dünya çizer. Yerel bir Londra gazetesinin "Geleceğin Sapıklarını Yakalamak için Fon Ayrılıyor" başlığı da bu anlayıştan yola çıkmıştı. *Hackney Gazzette*'in haberine göre, şehir meclisi, "potansiyel sübyancıları ve tecavüzcüleri, topluma zararlı hale gelmeden tespit etmek," hedefini güden bir projeye fon ayırmıştı. Projenin amacı, "cinsel suça ve sübyancılığa eğilimli gençleri taciz davranışından erken yaşlarda uzaklaştırmak"tı.[35] Yani, gençlerin davranışlarını şekillendirmek için, "aile bir şiddet okuludur", fikrinden yola çıkmak şarttır.

Dolayısıyla taciz asla sonu gelmeyen bir deneyimdir. Kuşaktan kuşağa, ana-babadan çocuğa aktarılan bir hastalıktır. Bütün bunlar bizi neredeyse İncil'dekine paralel bir insan anlayışına götürür. Ana-babanın günahları çocuklara geçer. Yapılan yanlış bir daha düzeltilemez. Taciz deneyiminin kişide açtığı yara ömür boyu kapanmaz; gelecek kuşaklar da bu davranışların bedelini ödemeye devam eder.

Taciz kültürü, güçsüzlük kavramını yeniden tanımlar. Geleneksel suç anlayışının aksine, şiddet bir seferlik bir olay değildir. Tacizin etkileri kurbanın bedeninde ve ruhunda süregider. Bu etkiler yaşam boyu devam eder. Ayrıca, bu etkiler kurbanın yaşamının tüm yönlerini etkileyecek kadar derine işler. Bağımlılıklar, yemek yeme bozuklukları ve fobiler, bu müebbet cezanın çeşitli görünümleridir. Kurban bu travmayı kabullenirse onunla daha kolay baş edebilir. Taciz endüstrisinde çalışan birçok profesyonel uzman, sorunlarını kendi başına çözmeye çalışan kurbanları yüksek sesle uyarır. Bazı terapi uzmanları bağımlılığı ve diğer sorunları bircysel çabalarla

35. Bkz. *Hackney Gazette,* 4 Nisan 1996.

aşma girişimlerini "mükemmeliyet kompleksi"nin belirtisi olarak damgalar. Kaminer, bu terapi uzmanlarının yaklaşımını şu şekilde özetler: Hasta olduğunu kabul et ve iyileşen insanlar sürüsüne katıl; eğer bunu reddedersen bir "inkarcı" olursun.[36] Profesyonel danışmanlık hizmetini reddetmek kurbanın sorununun ne kadar ciddi olduğunun bir göstergesi sayılır.

Taciz patolojisinin en zararlı yönlerinden biri, insanın kendi hayatını kontrol altına alma çabasını kırmasıdır. Bugün taciz olarak nitelediğimiz sorunlarla baş etmek geçmişte hayatın doğal bir parçası olarak görülürdü. Birçok insan yaşadığı korkunç trajedilere rağmen, bu deneyimlerin yarattığı acıyı aşabiliyordu. Hatta, acıyla mücadele etmek insana güç veriyordu. Oysa "taciz endüstrisi"ne göre, uzman yardımı almadan bu tür bir acının üzerine gitmenin kendisi bir sorundur. Örneğin, Edinburgh'da suça maruz kalan çocuklarla ilgili bir araştırma "çocukların birbirlerine destek olarak mağduriyete karşı koymak durumuna gelmesi"ni olumsuz bir gelişme olarak yorumluyor.[37] Başka bir deyişle, çocuklar büyürken, yaşadıkları zorluklara kendileri çözüm üretiyordu; yazarlar ise, bu karşılıklı yardımlaşmayı onaylamak yerine resmi bir müdahale olmamasını eleştiriyordu. Ne yazık ki, taciz patolojisi kendi kendini doğru çıkaran bir kehanet gibidir. Kendisine zorluklarla baş etmek için yardıma ihtiyacı olduğu sürekli olarak tekrarlanan bir insan, sonunda sorunlarını kendi başına çözmekte zorlanır. Taciz kültürü kişisel güçsüzlüğü olumlar ve insanların hedeflerini aşağıya çeker.

C. YETERSİZ İNSANLAR

İnsanların karşılaştıkları sorunlarla baş etme ve bunları çözme çabaları tamamen yetersizmiş gibi gözüküyor. "Kendi başına" ya da "yalnız baş etmek" gibi ifadelerle, bireylerin kişisel sorunlarını çözmede ne kadar yetersiz olduğu vurgulanıyor. Bireyin çaresizliğini kanıtlamak için, çeşitli sorunları çözmek için gerekli olan özel

36. Kaminer, *I'm Dysfunctional*, s. 26.
37. Aktaran: Morgan ve Zedner, *Child Victims*, s. 159.

beceri ve imkanların altı çiziliyor. Bu anlayışa göre, son yıllarda bireyi aşan zorluklar ve deneyimlerin sayısı büyük ölçüde artmıştır. "Baş edememe" sorununun kurgulanış biçimi de, tacizle aynı çizgiyi izler. Tacizin kapsamının genişlemesi gibi, bireyin baş edemeyeceği varsayılan durumların sayısı da artmıştır. Artık, ana-babalık gibi en temel yetişkin rolleri bile özel ihtimam gerektirmektedir. İnsanların "ana-babalık becerisi" eğitimi alarak, zavallı atalarının eğitimcilerin ve danışmanların yardımı olmadan yapmak zorunda kaldığı görevleri başarabilmesi artık mümkündür.

Profesyonel rehberlik hizmetlerindeki devasa artış, "baş edememe" eğiliminin en açık göstergelerinden biri. 1980 yılında, *British Association for Counselling*'e (BAC- İngiliz Danışmanlık Dernekleri Birliği) 1800 kişi ve 160 örgüt üyeydi. 1993 yılına gelindiğinde, derneğin üye sayısı 10.000 kişi ve 500 örgüte çıkmıştı. BAC'nin bugün ayda 300 danışmanı işe aldığı söyleniyor.[38] Konuyla ilgili bir çalışmaya göre, bu büyümenin nedeni "çoğu insanın, tek başına baş edebilme imkanı bulamadığı birtakım sorunlarla karşılaştığını kabul etmesi"dir.[39]

İnsanların, geçmişte gündelik yaşamın bir parçası olarak görülen sorunlarla baş edecek "yeterli imkana" sahip olmadığı görüşü, yaygın kabul görüyor. Okullarda, danışmanlar yakın geçmişte ailenin özel meseleleri olarak kabul edilen konularla uğraşıyor. Danışmanlar sadece okulla ilişkili sorunlarla değil, işten çıkarılma, boşanma, alkolizm, beslenme bozuklukları ve ailedeki ölümlerle de ilgileniyor. Birçok kurumda danışmanlık zorunlu hizmet haline geliyor. Sendikalar, polis gibi kurumlar ve *British Medical Association* (İngiliz Tabipler Birliği) gibi meslek örgütleri, üyelerine danışmanlık hizmeti sunuyor. İngiltere'de resmi piyango idaresi olan *Camelot*, bütün kazanan talihlilere danışmanlık hizmeti veriyor.

Bugünlerde, ne zaman ciddi bir meselenin altını çizmek istesek, bu alanda profesyonel rehberlik hizmeti verildiğini belirtiyoruz. "Onlar hâlâ bir uzmandan yardım görüyor" ifadesi kullanılarak du-

---

38. Sayılar Cunningham (1995), s. 1. 'den hesaplanmıştır.
39. Nelson-Jones, R. (1994) *The Theory and Practice of Counselling Psychology* (Londra. Cassell), s. 507.

rumun vehameti ifade ediliyor. Daha da ciddi durumlarda, belirli kişilerin uzun süre danışmanlık hizmetine ihtiyaç duyacağı söylenir. Bir keresinde, bu kitabın yazarına anlatılan trajik bir okul kazasından dört yıl sonra, ana-babalara mektup gönderilmiş ve kendilerine danışmanlık hizmeti verilebileceği belirtilmişti. Gayet mutlu bir biçimde yaşamlarını sürdüren ana-babalara, danışmanlarla konuşmayı reddetmelerinin garip olduğu hissettirilmişti.

Danışmanlık olgusu, kişinin uzmanların müdahalesi olmadan kendi sorunlarıyla baş edemeyeceği mesajını veriyor. Danışmanlığın kurumsallaşması en çok, başta yüksek öğrenim olmak üzere eğitim alanında ilerlemiş durumda. İngiliz üniversitelerindeki öğrenciler sürekli rehberlik hizmeti alır. Üniversite tuvaletlerinin duvarlarına çeşitli rehberlik hizmetlerini duyuran uzun listeler asılır. İngiltere'deki bir kampüse giren dışardan bir kişi üniversite yaşamının son derece karmaşık risklerle dolu olduğunu ve uzmanlardan yardım almadan başarılı olmanın imkansız olduğunu düşünecektir. Kendi becerilerine hayran olan danışmanlar bu izlenimi daha da güçlendirmeye uğraşır ve öğretim görevlilerine, öğrencilerin "özel beceriler veya eğitim" gerektiren sorunlarına karışmamaları uyarısında bulunur.[40]

"Danışmanlık devrimi"nin temel varsayımı olan, baş edememe sorunu, hastalık ve bağımlılık terimleriyle açıklanır. Taciz patolojisi, genel olarak insan ilişkilerinin açıklandığı model olarak kabul edilir. Birçok deneyim, hastalık dili kullanılarak tıbbi bir niteliğe büründürülür. Deneyimlerin tıbbi hale gelmesinin en büyük etkisi bir dizi yeni bozukluğun ve sorunun icat edilmesidir. Taciz döngüsü teorisinin en önemli başarılarından biri olan, davranışın bir bozukluğa ya da hastalığa dönüştürülmesi, psikolojik bozukluk çeşitlerinin her gün artmasıyla birlikte gündelik bir gerçek haline gelmiştir.

Bu bozuklukların tümü -sosyal fobi, travma sonrası stres bozukluğu, dikkat eksikliği, vb.- taciz deneyimiyle aynı modeli izler.

---

40. Bkz. Easton, S. ve Van Laar, D. (1995) 'Experiences of Lecturers Helping Distressed Students in Higher Education' *British Journal of Guidance and Counselling,* c. 23, no.2, s. 173.

Bunlar davranışları şekillendiren ve yaşam boyu süren koşullardır. Aynen virüsler, mikroplar ya da zehirler gibi, insana bir kere bulaştığında, bunların etkisini azaltacak pek birşey yapılamaz. Kişinin davranışları tamamen bunların varlığıyla açıklanır. Örneğin bir kişi, "stres altındayım" dediğinde, hemen, bilinmeyen bir dış gücün kişinin davranışlarını etkilediği sonucunu çıkarırız. Kuşkusuz, bir stres danışmanı açısından bu durum gerekli ritüellere başlamak için bir fırsattır.

Taciz olaylarında olduğu gibi, her geçen gün yeni bozukluklar ve sorunlar keşfediliyor. Artık bütün davranış biçimlerine tıbbi bir etiket yapıştırılıyor. Geçmişte kötü alışkanlık saydığımız olguları artık bağımlılık sınıfına sokuyoruz. Alkolizm diğer obsesif davranışlar için bir model oluşturuyor: örneğin belirli obsesyonları olan kişilere alışveriş-kolik, seks-kolik ve iş-kolik deniyor. Dolayısıyla, sıklıkla ve yoğun olarak sevme ve sevilme gereksinimi hisseden kişiler ABD'de seks bağımlısı olarak damgalanıyor. Modernite boyunca insanlar eş seçimi konusunda yanlış kararlar vermiş, bu eşlerle aşırı uzun süre birlikte olmuş ve sonunda her şeyi bırakıp bir sevgili aramaya koyulmuşlardır. Çoğu insanın paylaştığı bu deneyimi anlatmak için günümüzde hastalık ve bağımlılık söylemine başvuruyoruz. *American Association on Sexual Addiction Problems* (Amerika Cinsel Bağımlılık Sorunları Derneği) tüm Amerikalıların yüzde 10 ila 15'inin -yaklaşık 25 milyon kişi- seks bağımlısı olduğunu tahmin ediyor![41]

Seks bağımlılığının ayrı bir bozukluk olarak kurgulanması, insan ilişkilerinin belirsiz yönlerinin tıbbi açıklamalar kullanılarak basitleştirildiğini gösteriyor. Bu sorunu açıklamak için hazırlanan monografiler, herkesin uzun zamandır bildiği bir durumu sadece tıbbi terimlerle yeniden ifade ediyor. Bu tür bir çalışma, seks bağımlılığını, kişinin iç durumunu düzene koymak için dışsal davranışlara bağımlı olması şeklinde tanımlıyor. Başka bir deyişle, kendimizle barışık olamadığımızdan, dışardan destek almaya çalışıyo-

41. Sykes,C.(1992) *A Nation of Victims The Decay of the American Character* (New York: St Martin's Press), s. 14.

ruz.[42] "Seks düşkünlüğü" ya da "seks müptelalığı" gibi terimler gündelik davranışları patolojik bir hale sokuyor.

Obsesif davranışları bir bağımlılığa dönüştürmenin bir yolu, obsesif davranışların ve alkolizmin çeşitli yönleri arasında bir benzerlik kurmak. Böylece, bilgisayar oyunu bağımlısı olan çocukların sigara ve içki tiryakileri ile aynı zevki aldığını ve dolayısıyla ciddi bir sorun yaşadığını öğreniyoruz.[43] Ayrıca, alışverişi abartıp bağımlı hale gelen kişilerin gerçek bir hastalığın pençesinde olduğunu, çünkü alışveriş bağımlılığının "kumar ve alkol müptelalığıyla aynı şiddette bir hastalık derecesine gelebildiği"ni duyuyoruz. Kendi deyimiyle, "iyileşmekte olan bir gıda bağımlısı" olan Amerikalı doktor Kay Sheppard'a göre, çoğu gıda bağımlısı, alkolik bir aileden geliyor. Sheppard, gıda bağımlılığının alkolizm kadar ciddi bir sorun olduğunun altını çiziyor.[44] Geçmişte alkolizmin yıkıcı etkilerine maruz kalmış olmak da yeni keşfedilmiş bağımlılıklarla aynı sonuçlara yol açıyor.

Ayrıca, bağımlılıklar giderek bir hastalık olarak resmediliyor. Geçmişte aşırı yeme ya da obezite olarak adlandırılacak olan gıda bağımlılığı, bugün fiziksel bir hastalığa dönüştü. Kay Sheppard, "bu durum gıda müptelalığı, aşırı kilo takıntısı ve yenilen miktar üzerindeki kontrolün kaybolmasıyla nitelenen fiziksel bir hastalıktır" diyor. Bu saplantılar, vücutta "aşırı miktarda karbonhidrat istemine yol açan" fizyolojik veya biyokimyasal bir durumun sonucu olarak betimleniyor.[45] Seks bağımlılığı kavramını savunanlar da tedaviyi hastalık tanımlamasına bağlıyor. Amerikalı bir uzman, terapi ve farmakoterapinin birlikte kullanılmasını; Malezyalı bir yazar da hastalığın tedavisi için başka ilaçların yanında klomipramin (anti-depresan bir ilaç) alınmasını öneriyor.[46]

42. Goodman, A. (1994) 'Diagnosis and Treatment of Sexual Addiction " *Journal of Sex and Marital Therapy,* c. 19, no.3.
43. Bkz: 'Children Obsessed with Computer Games Show Symptoms of Addiction', *Alcoholism and Drug Abuse Weekly,* 10 Mart 1994.
44. 'Compulsive Shopping "Real Illness"', *Guardian,* 6 Ekim 1996; ve Baker, L. (1995) 'Food Addiction Deserves to Be Taken Just as Seriously as Alcoholism', *Addiction Letter,* Haziran.
45. Agy.
46. Bkz. Goodman, agy., ve Azhar, M. ve Varma, S. (1995) 'Response of Clomipramine in Sexual Addiction', *European Psychiatry,* c. 10, no. 5.

Davranışların tıbbileştirilmesi süreciyle beraber insan anlayışımız sürekli olarak yeniden tanımlanıyor. Davranışlarımızın tıbbi terimlerle betimlenen kısmı büyüdükçe, insan eylemine ayrılan alan daralıyor. Diğer yandan da belirli bir hastalık ya da sorundan muzdarip olan kişilerin sayısı da sürekli artıyor. Yeni icad edilen ortakbağımlılık (*codependency*) kavramı neredeyse herkese yakıştırılıyor. ABD'de ilk çıktığında alkolik kocaları olan kadınların sorunlarına gönderme yapan ortak-bağımlılık terimi, 1980'li yıllarda bağımlılık danışmanları tarafından yeniden tanımlandı. Wendy Kramer'e göre, "bu terim artık sizin ya da size yakın herhangi bir kişinin yaşadığı, gerçek veya hayali herhangi bir bağımlılık için kullanılabiliyor". Böylece, fiilen tüm Amerikalılar ortak-bağımlı olarak tanımlanabiliyor. Ortak-bağımlılığın kaynağı olarak kötü ana-babalar veya çocukluktaki taciz deneyimlerinin gösterilmesi de ilginç. Böylece, taciz kültürünün kurbanları, dolaylı bir yoldan, daha da artırılıyor. Herhangi bir davranışın nedeni, geçmişte yaşanan bir taciz deneyiminde aranıyor.[47]

Yeni keşfedilen anksiyete bozukluklarının sayısında da müthiş bir artış var. Kişisel performans ya da davranış sorunlarından, bir sosyal-fobinin ya da bağımlı kişilik bozukluğu gibi bozuklukların sorumlu olduğu düşünülüyor. Bir konuda yaşanan kafa karışıklığı, kararsızlık ya da yaşamın herhangi bir alanındaki başarısızlıktan kaynaklanan hayal kırıklığı kolayca bir anksiyete bozukluğunun belirtisi olarak kabul ediliyor. Bu tür bir tanı, insanın yaşamla baş ederken karşılaştığı zorlukları vurguluyor. "Baş edememe" durumu doğallık kazanıyor. Bu bakış açısına göre insan özgürlüğe değil yardıma muhtaç olduğundan, kişinin kendi yaşamını kontrol altına alma çabası da hastalıklı bir davranış haline geliyor.

Davranışların tıbbileştirilmesi süreci sonucunda, insanlar kendi eylemlerine fizyolojik ya da organik açıklamalar aramaya koyuldu. Ana-baba, yaramaz çocuğunun "dikkat eksikliği hiperaktivite sendromu" ya da yeni bir anksiyete sendromu yaşadığını öğrendiği zaman rahatlıyor. Üniversitelerde de, başarısızlık ya da kötü performans tıbbi terimlerle açıklanıyor. Taciz kültürü bu sayede düşük

47. Kaminer, *I'm Dysfunctional*, s. 9-13.

beklentileri meşrulaştırmak için kullanılıyor.

Taciz kültürü, insanların kendilerini bağımlı ya da hasta olarak görmesine yol açıyor. Dolayısıyla insanların yaşamı gittikçe, kontrol edemedikleri unsurların etkisine giriyor. İnsanın kendini belirlemesinin önündeki engel, günümüzde kimliğin temel bileşenlerinden biri haline gelmiştir. Bağımlılık ve hastalıklar kişinin kimliğinin sabit ve ayrılmaz bir parçasıdır. Danışmanların, bağımlılıkların hiçbir zaman tedavi edilemeyeceğini ısrarla belirtınesi yüzünden "iyileşmekte olan bağımlı" gibi terimler türetilmiştir. Aldığımız hasar kontrol altına alınabilir ama asla ortadan kaldırılamaz. İnsan, geçmişte yaşadıklarının kurbanı olarak görülür ve kendisini, bu dünyada başardıklarına göre değil geçmişte başına gelenlere göre tanımlar.

D. MAĞDUR YA DA KURBAN KİMLİĞİNİN GÜÇLENMESİ

Atlantik'in her iki yakasından yazarlar, "mağdur ya da kurban" kültürünün yaygınlaştığına dikkat çekiyor. Bu kişiler, kurban kimliğini kullanan çevrelerin sayısının giderek arttığını belirtiyor. Amerikalı ve İngiliz yazarlar rekabet halindeki kurban gruplarının dertlerinden kurtulmak için özel kaynaklar ve ayrıcalıklar talep ettiği "yakınma kültürü"nün yaygınlaştığını söylüyor. Sheffield'daki Hillsborough futbol stadyumu faciasının ertesinde, bu sürecin son derece garip bir örneği yaşandı. Yaralanan veya ölen futbol izleyicilerinin akrabaları, sahada görevli olan bir grup polisin kendilerinden önce büyük bir miktar tazminat almasına büyük tepki gösterdi. Bu gruplardan hangisinin daha büyük bir şok yaşadığı ve elbette, hangisinin daha fazla tazminat hak ettiği tartışma konusu oldu.

Mağduriyet kurumu özellikle ABD'de çok gelişmiş durumda. Kumar müptelalarından abur-cubur bağımlılarına kadar birçok grup kurban kimliğine sahip çıkıyor. Ana-babalarının davranışlarının kurbanı olan kişiler dertlerini medyada anlatabilmek için seks bağımlıları ile rekabet ediyor. Kurban kimliği taciz kültürünün te-

mel kategorilerinden biri haline geldi. Ünlüler çocukken yaşadıkları korkunç tacizleri ince ayrıntılarıyla anlatabilmek için birbiriyle yarışıyor. BBC'nin Prenses Diana ile yaptığı meşhur röportaj, adeta bu kurbanlar çağının sembolü oldu. Diana yüreğindeki yaraları ilgilenen herkese anlatarak, çektiği ızdıraplarla fiilen övünüyordu. Acı çekmekten mutluluk duyduğunu göstererek ulusun dert anası olmaya soyunuyordu.

Bireyin iç acılarını kamuoyunda teşhir etmesi günümüzde büyük takdir topluyor. Bu durum bireyleri ve grupları acılı deneyimlerine dayanarak çeşitli talepler ileri sürmeye teşvik ediyor. Yaşamla baş edememe ve çeşitli zorluklar yaşama, çocuklukta yaşanan travmatik olaylara bağlanıyor ve travmatik olarak kabul edilen bu olayların sayısı da her geçen gün artıyor. 1996 yılı başlarında, *British Medical Journal*, çocukken sünnet edilen erkeklerin oluşturduğu bir mağdurlar grubunun üyesi olan 20 kişinin imzasını taşıyan bir mektubu yayımladı. Mektup şu cümle ile başlıyordu: "Biz, çocukken İngiltere'de doktorlar tarafından sünnet edilen ve bu yüzden zarar gördüğünü düşünen yetişkin erkekleriz."[48] Bu kişiler nasıl bir zarar gördüklerini belirtmiyordu, ancak ABD'deki benzer gruplara bakarsak, onların yakınmalarının gerekçesini öğrenebiliriz. Bu kişiler, sünnet yüzünden sakat kaldıklarını, psikolojik zarar gördüklerini ve açıkta kalan organları giderek duyarsız hale geldiği için seksin daha az mutluluk verir hale geldiğini söylediler.

Sünneti bir tacize dönüştürme çabası, toplumun yeni kurbanlar keşfetme isteğinin kaygı verici başka bir örneğidir. İnsan Yahudi ve Müslümanların yüzyıllardır hayatta kalmayı başarabilmesi karşısında neredeyse hayrete düşüyor. Fakat toplum bu kurban statüsü iddialarını geçersiz bir iddia olarak geri çevirmek yerine tartışılmaz bir gerçek olarak kabulleniyor.

İngiltere'de erkek dergileri ve gazeteleri sünnet edilmiş erkeklerin sorunlarını ciddi bir mesele olarak ele aldı. Örneğin, *Maxim* dergisi, *Joy of Uncircumcising! Restore Your Birthright and Maximize Your Sexual Pleasure* (Sünnet Tedavisiyle Gelen Mutluluk! Doğuştan Gelen Bu Hakkınıza Sahip Çıkın ve Cinsel Mutluluğunu-

48. *British Medical Journal*, 10 Şubat 1996, s. 377.

zu En Üst Düzeye Çıkarın) kitabının yazarı, Amerikalı psikolog Jim Bigelow'un bulgularını içeren birçok makale yayımladı. *Guardian* ise, sünnetli erkeklerin, seksten aldıkları hazzın azaldığı ve "bir sakatlık ve eksiklik hissi" yaşadıkları yolundaki açıklamalarını yayımladı. Kanal 4 bir belgesel hazırlayarak sünnet ameliyatı sırasında (nadiren) yaşanan çeşitli sorunları ortaya koydu. Tüm bu kampanyanın toplam etkisi sünnetin çocuk tacizinin bir türü olduğu izleniminin yaratılmasıydı. Yeni bir taciz türü daha doğmuştu.

Normalde burada, sünneti çocuk tacizine dönüştürme çabalarına değinmek pek anlamlı olmazdı. Her zaman, birçok kişi yaşadığı sorunların sorumluluğunu ana-babasına yıkmaya çalışır. Ancak bu kampanyanın en çarpıcı yönü, gazetecilerin ve medyanın en küçük bir itirazda bulunmamasıydı. Adeta gazeteciler sünnetli erkeklerin iddialarını eleştirmekten utanıyordu. Sakat kalma iddası mutlak bir sessizlikle karşılanıyordu. Tarihteki en eski cerrahi müdahalelerden birinin bu kadar korkunç psikolojik etkileri olduğunun ortaya çıkması neden bu kadar uzun zaman almıştı? Ya da, normalde gayet açıksözlü olan Yahudi ve Müslüman erkekler seks yaşamlarının yetersizliği konusunda neden yüzyıllarca suskun kalmıştı? Bu tür bir hikâyeye prim veren bir medyanın satanik taciz ve benzeri iddialara da göz yumması gayet anlaşılır bir durum.

Bu bölümde ele aldığımız diğer sorunlarda olduğu gibi, mağduriyet durumu da sonsuza kadar sürer. Açtığı yaralar gelecek kuşaklara da geçer. Mağduriyet kavramını savunan kişiler, taciz kültürünün temel öğelerini kullanarak, bir kere kurban konumuna düşen kişinin sonsuza kadar kurban kalacağını ima eder. Son zamanlarda, ikinci ve üçüncü kuşaktan kurban olma iddiaları da moda olmuştur. Yıllar önce kurban konumuna düşen bir kişinin akrabası olmak dahi, kişinin yaşamında travmatik bir etki yapar. Psikoloji bilimi, düşünsel araçlarını devreye sokup, kurban olma durumunun sona ermeyeceği iddialarını meşrulaştırır. Travma sonrası stres bozukluğu gibi sorunlar, travmanın süreklilik arzeden bir durum olduğunun altını çizer.

"Dolaylı kurban" kavramı da mağduriyet durumunun kapsamını genişletmek için kullanılır. Örneğin, bir suça tanık olan ya da sa-

dece tanıdıkları bir kişinin başına kötü bir şey geldiğini bilen insanlar potansiyel birer dolaylı kurbandır. Çocuk kurbanlara dikkat çeken yazarlar, bu dolaylı deneyimin önemine vurgu yapar.

> *Çocuğun ailesinden ya da akrabalarından birinin saldırıya maruz kaldığı bir durumda, sorunun kurbanının doğrudan çocuk olduğunu düşünmeyiz. Ancak bu deneyim öyle bir biçimde gerçekleşebilir ki, çocukların da kurban olarak görülmesi gerekebilir.*[49]

Dolaylı kurban kavramı, sayıların iyice abartılmasına yarar. Olumsuz bir durumla karşılaşmış ya da bunu duymuş olan herkes dolaylı kurban statüsüne adaydır.

Kurban kavramının etrafında dönen tartışmalarda, insan deneyimlerinin bu şekilde kavramlaştırılmasının son derece yeni bir gelişme olduğu gözden kaçırılıyor. Yakın zamanlara kadar, kurban kelimesi bir tanrıya ya da doğaüstü güce adanan bir insanı anlatmak için kullanılırdı. Bu kelime işkence gören ya da öldürülen bir kişi için de kullanılırdı. Ondokuzuncu yüzyılda, kavram kötü muamele gören kişileri kapsayacak biçimde genişletildi. Ancak kurban kelimesinin sürekli bir kimlik haline dönüşmesi için 1960'ları beklemek gerekecekti!

İnsanların kurban olarak tanımlanması ve kategorileştirilmesi son derece yeni bir gelişmedir. Kurbanlar 1960'lı yıllarda sosyal politikayla ilgilenen suçbilimciler vb. tarafından icat edilmiştir. Bu bilim adamları geçmişin politikacılarını, bu "görünmeyen" grubu tespit edemediği için eleştirmiştir. Başkaları ise kurbanların keşfinde geç bile kalındığını belirtmiştir. Suçbilimciler bütün suçlar bildirilmediğinden, düşünülenden daha fazla kurban olduğunu iddia eder. Ancak bu eleştiriler meselenin özünü kaçırır. Kurban kavramı sosyal bir icattır. Kötü ya da travmatik deneyimler geçiren bir kişi, toplum onu kurban olarak tanımlamadığı sürece, kendisini kurban olarak görmez. "Görünmeyen" kurban kavramı da son derece saçmadır, zira bu kavram önsel bir kurban kimliğine sahip olan ve her nasılsa gözden kaçırılan insanların var olduğunu ima eder. Gerçekte bu tür bir kitle yoktur. Asıl ilginç olan, kurbanlara yardım sun-

49. Morgan ve Zedner. *Child Victims*, s. 73.

mayı hedefleyen birçok girişimin yukarıdan başlatılmış olmasıdır. İngiltere'de kurbanların ortaya çıkarılmasını ele alan önemli bir çalışmanın yazarı, 1964 yılında hazırlanan Suç Kaynaklı Yaralanmaların Tazmini Planı'yla ilgili olarak "Bu plan sözkonusu kurbanlar tarafından yürütülen kitlesel bir kampanyanın sonucu değildi" diyor. Bu plan, profesyonel reformcular tarafından yapılan lobi çalışmalarının bir ürünüydü.[50]

Suçbilimcilerin savunduğu ve geniş kabul gören "keşfedilmeyi bekleyen yalnız ve yalıtılmış bir grup insan var" fikri, gerçeği baş aşağı çevirir. Bu görüş, belirli deneyimleri yaşayan kişileri kurban kimliğine sokar. Bu sürecin en açık ifadesi de geriye dönük olarak kurban çocuk kimliğinin yaratılmasıdır. Kurban çocuk tezini savunanlar, yetişkin dünyasının kendilerini engellemeye çalıştığını belirtiyor. Morgan ve Zedner, "yetişkinler, çocuklara karşı işlenen birçok suçu, bir tepki vermeyi gerektirecek kadar ciddi bulmadığı" için çocukların kurban statüsünü "kazanmak" zorunda kaldığını belirtmiş. Yazarlar şöyle diyor: "Zorbalık, cezalandırma veya dövme gibi az şiddet içeren rutin davranışlar, çocuklara yönelikse suç olarak görülmez. Böylece çocuklar kurban olarak kabul edilmez."[51] İnce bir manevrayla çocuklar arasındaki "az şiddet içeren rutin davranışlar," suça dönüştürülüyor. Suç veya taciz kelimelerinin anlamındaki bu şişme yeni bir kurban grubunun ortaya çıkmasının zeminini hazırlıyor. Morgan ve Zedner, kurban çocuk kavramının icadından önce, çocukların böyle bir statü kazanma çabasının olmadığını zira kendilerini kurban olarak görmediğini atlıyor. Yazarların verdiği istatistikler kurban tanımının abartılı olabileceğini gösteriyor. Yazarlar, Oxford'da çocuklara yönelik en büyük suç kategorisinin -kaydedilen suçların yüzde 57'si- bisiklet hırsızlığı olduğunu belirtmiş. Bugün Oxford'da bisikleti çalınan bütün çocuklar kurban olarak kabul ediliyor. Birçoğumuzun çocukken bisikleti çalınmıştır. Ama bu durum karşısında susup, kendimizi kurban olarak hissettiğimiz söylenebilir mi? Bu deneyim bize travma yaşattı mı? Yaşam boyu taşıyacağımız yaralar aldık mı? Rehberlik hizmetine ihtiyaç

50. Rock, P. (1990) *Helping Victims of Crime* (Oxford, Clarendon Press), s. 87.
51. Morgan ve Zedner. *Child Victims,* s. 22.

duyduk mu? Bu Oxford örneğinin ilginç yönü, nispeten önemsiz çocukluk deneyimlerinin bile böylesine rahatça kurban kategorisine yerleştirilmesidir.

Kurban kelimesi çocukların sözkonusu olduğu durumlarda, kelimenin içini boşaltacak derecede kolaylıkla kullanılıyor. Gülbenkyan Vakfı Raporu, kurban olma durumunu adeta çocukluğun belirleyici özelliği haline getiriyor. Rapor, bunu, şiddet kelimesinin kapsamını, en küçük hareketi cinayetin hafif bir biçimi haline getirecek ölçüde genişleterek yapıyor. Cinayet kadar, kardeşler arası kavgalar da bu şiddet yelpazesinde yer alıyor. Yazarlar ABD'de bir kardeş kavgası salgını yaşandığını söyleyen bir çalışmaya gönderme yapıyor. Bu çalışmaya göre her 1000 çocuktan 800'ü "kardeş saldırısının kurbanı".[52] Geçmişte çocukların birbirlerinin saçını çekip dalaşması normal yaramazlıklar olarak görülürdü. Bu davranışları, kardeşe yönelik saldırı olarak görmek, birçok insanı kurban kervanına katmak demektir. Bu gelişme sonucunda çocuklar kendilerini kurban olarak görmeye başlayacaktır. Kendi çocuklarının danışmanlık hizmeti alması gerektiğini düşünen bir toplum da, hiçbir zaman kurban sıkıntısı çekmeyecektir.

Kurban araştırmaları alanında uzmanlaşan sosyal bilimciler, konularına eleştirel bir açıdan nadiren yaklaşır ve kendi alanlarının neden birden ön plana fırladığını nadiren sorgular. Bu bilim adamlarının tümü, görünmeyen kurbanların keşfedilmesinde oldukça geç kalındığını söyler. Ancak, zorbalığın nasıl olup da birdenbire ölüm kalım meselesine dönüştüğü sorusunu sormazlar. Çocukların yüzyıllardır yaşadığı bir deneyimin son on beş yılda sorunsallaştırılmasının nedeni nedir? Ayrıca, "kurban" kavramı yaşadığımız dönemin sembolü haline nasıl gelmiştir?

Son yirmi yılda, kurban araştırmaları büyük önem kazandı. Ancak bu gelişmenin sebebi şu ana kadar görünmeyen insanların birden görünür hale gelmesi değildir. Kurban kavramının icadı belirli şartlar altında gerçekleşti. Kurban kimliğinin ortaya çıkışını hazırlayan koşul risk bilincinin yoğunlaşmasıydı. İngiltere ve ABD'de, suç korkusunun artması ve risk algısının büyümesi, herkesin potan-

52. Gulbenkian Foundation Commission, *Children's Violence*, s. 255.

siyel bir kurban olduğu duygusunu güçlendirdi. Ancak, suç ve suç korkusu, herkesin risk altında olduğu inancını güçlendiren etkenlerden yalnız birkaçıydı.

Geçmişte, belirli bir şiddet olayından mağdur olan kişi kendisini kurban olarak nitelemezdi. Bunun nedeni acı çekmemesi ya da aldığı yaraları hayatının sonuna kadar taşımaması değil, bu deneyimi bir kimlik meselesi olarak görmemesiydi. İnsanlar bu tür bir durumu münasebetsiz bir olay olarak görse bile, bu olayın kendilerini kirlettiğini düşünmüyordu. İnsanlar ağır bir mağduriyet yaşadığında bile, bu olayın onların kimliğini belirlemesi sözkonusu değildi. Bugün ise, kurban olma durumunun bizi yaşam boyu etkilediği inancı hakim. Bu, kimliğimizin temel bir parçası haline geliyor. Davranışlarımız büyük ölçüde bizim dışımızdaki güçlerin kontrolünde olduğu için, kurban olma deneyimi de yeni bir anlam kazanıyor. Hayatın öznesi değil nesnesi olduğumuz anlayışı, dışarıdan bir gücün bize bir şeyler yaptığı hissini yaratıyor. Bu yüzden sürekli olarak bir kaybetme hissi içerisindeyiz. Günümüzün ruh halini belirleyen duygu da kontrol duygusu değil, bu duygudur. Toplum, bir suçtan ya da faciadan zarar gören kişileri, kayıplarına büyük bir anlam yüklemeye itiyor. Öldürülen çocukların ebeveynleri, "çocuğumuzun ölümü boşuna olmamalı" diyor. Çocuklarının ölüm nedenini kamuoyuna duyuracak kampanyalar ve dernekler oluşturarak diğer insanları da belirli bir tehlike konusunda uyarıyorlar. İngiltere'de isminde belirli bir kurbanın adını taşıyan ve kurban yakınları tarafından kurulmuş, en az 300 yardım derneği var.

Kurban kültürüne yönelik eleştirilerin birçoğu parasal çıkar gibi çeşitli kişisel kazanç güdülerine dikkat çeker. Birçok kişinin çıkar sağlamak amacıyla kendini kurban olarak gösterdiğine şüphe yoktur. Ancak, kurban olgusunun kurumsallaşmasının tek nedeninin birtakım sahtekarlıklar olduğu düşünülemez. İşin ilginç yönü, başkalarını kurban ettiği için suçlanan kişilerin de aynı sözleri kullanarak kendini savunmasıdır. Böylece, kadınlara yönelik şiddet uygulamakla suçlanan erkeklerin kendilerini kurban olarak gösterdiklerini görüyoruz. Memphis'te yapılan bir çalışma, "bütün erkekler potansiyel olarak cinsel saldırı kurbanıdır" şeklinde bir sonuca

varıyordu. İngiltere'de işyerinde ayrımcılık yapıldığı gerekçesiyle *Equal Opportunities Commission*'a (EOC- Fırsat Eşitliği Komisyonu) şikayette bulunan erkeklerin sayısı kadınlardan fazla.[53] Anlaşılan şu ki toplumun bütün kesimleri bir mağduriyet iddiasında bulunuyor.

Kurban kimliğinin bu kadar yaygın oluşu, hepimizin risk altında olduğu düşüncesinin doğal bir sonucu. Kurban kimliğinin abartılması süreci, öznenin çaresizleştirilmesi sürecinin bir parçası olarak görülmelidir. Daha önce tartıştığımız süreçlerin birçoğu da aynı şekilde kurban kimliğinin abartılmasına hizmet eder. 2. Bölüm'de tartışılan bireyselleşme ve insanın çaresizleştirilmesi süreçleri insan ilişkilerindeki güvenin zayıflamasının nedenleri arasındadır. Bu kadar çok sayıda ilişkinin sorun haline getirilmesi, çaresizlik duyusunu güçlendirdi. Yaşlıların genç nesillerle ilgili düşünceleri bu eğilimin iyi bir örneği. Birçok veri, hem ABD'de hem İngiltere'de yaşlıların gençlerden korktuğunu gösteriyor. Güvensizliğin bu kadar ciddi boyutlara varması, insan ilişkilerini potansiyel bir tehlike kaynağı olarak gören yaygın bir ruh halinin belirtileri. "Risk altında" olma bilinci, kolaylıkla kurban kimliğinin oluşumuna yol açıyor.

Risk bilincinin yerleşmesi süreci, kurban kimliğinin oluşumunun tohumlarını taşıyordu. Ama bu potansiyel ancak 1980'li yılların özgül koşullarında gerçeğe dönüştü. Kurban kimliğinin politikleşmesinin 1980'li yıllarda gerçekleştiğini gözden kaçırmamak önemlidir. Kurban kimliğinin bugün ulaştığı etkiyi anlamak için, geçmişteki politikleşme sürecinin özgül koşullarını incelemek gerekir.

Kurban kimliği başlangıçta, politik yelpazenin sağında yer alan güçlerle ilişkiliydi. Kurban meselesinin ABD'de 1960'larda Cumhuriyetçi Barry Goldwater'ın başkanlık kampanyasının temel unsuru olması ilginçtir. 1964 seçim kampanyasında, Goldwater, "sokaklarda işlenen suçlar"ı kampanyasının önemli bir parçası haline getirdi. Bunu izleyen yıllarda "kanun ve nizam" meselesi, Amerikalı

53. Lipscomb, G., Muram, G., Speck, D ve Mercer, P. (1992) 'Male Victims of Sexual Assault', *Journal of the American, Medical Association*, c. 267, no.22.

sağcı politikacıların bildirgelerinde başköşeye yerleşti. Sağ kesimin kampanyaları suç kurbanlarının, özellikle de sokak suçlarının kurbanlarının savunulmasını vurguluyordu. Seçtikleri hedef kitle "sessiz çoğunluk" idi. Yanlış bir tanımlama olan bu ifade, liberal demokrat iktidarların yol açtığı eşitsizlikler yüzünden zarar gören milyonlarca Amerikalıyı akla getiriyordu. Taciz kültürünün mucitleri, görünmeyen ve bilinmeyen kurbanlardan bahsetmeden uzun süre önce sessiz çoğunluk yaratılmıştı bile.

Kurban kimliğini politikleştiren kesimin sağ olması sadece tarihsel açıdan önemli bir olay değildir. Kurban kültürünü eleştiren birçok kişinin sağcı olmasına rağmen, bu kişiler kurban kültürünün kurumsallaşmasının neden 1980'li yıllarda, yani Reagan ve Thatcher döneminde gerçekleştiğini sorgulamaz. "Hırslı 80'ler" olarak görülen bu dönemin aynı zamanda kurbanların keşfedildiği dönem olması bir paradoks gibi görülebilir. Liberal sosyal bilimciler İngiltere'de kurbanlara verilen yardımların kurumsallaşmasının muhafazakar içişleri bakanlarının döneminde başladığını kabul eder. İngiltere'de 1990 yılında muhafazakar bir hükümetin iktidarı sırasında yayımlanan *Victim's Charter* (Mağdur Hakları) belgesi, sağın bu konuya verdiği önemin göstergesidir.[54]

Ancak kurbanların haklarının savunulması kesinlikle sadece sağla sınırlı değildir. Bu konudaki birçok inisiyatif kendisine feminist, solcu ya da liberal diyen kişiler tarafından başlatılmıştır. 1960 ve 1970'lerde sol, ciddi bir dönüşüm geçirdi. Yaşanan çeşitli olaylar toplumsal dönüşüme olan inancı sarstı. Bu dönemde sol, geçmişte değişimin öznesi olarak gördüğü birçok müttefikini kurban olarak görmeye başladı. İşçi sınıfıyla ilgili literatür incelendiğinde bu kayma açıkça görülür. O zamana kadar değişimin güçlü bir dinamiği olarak görülen işçiler kendi kontrollerinin dışındaki güçlerin kurbanı olarak görülmeye başlandı. Kadın hareketinde de benzer bir durum yaşandı. 1960'ların sonu ve 1970'lerin başında feministler kadınların kurban olarak resmedilmesine şiddetle karşı çıkmıştı. 1970'lerin sonlarından itibaren bu anlayış tersine döndü. Kampanyalar; dövülen, şiddete ve tecavüze uğrayan "kurban ka-

54. Rock, *Helping Victims of Crime.*

dın"ı vurgulamaya başladı. Bütün kadınların risk altında olduğu anlayışı da bu dönemde ortaya çıktı.

Sol ve feminist söylemin kurban kavramına doğru kayışı, değişimin öznesi olarak insana duyulan güvensizliği yansıtıyordu. Gitikçe daha çok insanın "yardıma muhtaç olduğu" ve "kadınların güçlendirilmesi" gerektiği düşünülmeye başlandı. Kurban konusundaki birçok yeni fikir de bu cenahtan geldi. Bireyleri kötülüğün kurbanı olarak gören geleneksel muhafazakar yazarların aksine, feminist ve sol görüşlü yazarlar insanları sistemin ya da patriyarkanın kurbanı olarak resmetti. Sorunun çeşitli yönlerinin yorumlanış tarzında farklar olsa da, herkes insanların kurban olduğu varsayımını kabul ediyordu.

Hem sağın, hem solun varsayımları özellikle suç meselesinde açıklıkla görülebilir. Sol, suçun marjinalliğe itilen kurbanlarına eğilirken, sağ "kanun ve nizam"a vurgu yapar. İki tarafın kaygılarının birleşmesiyle ortaya çıkansa kurbanlara yönelik geniş bir sempati dalgası oldu. Bunun sonucunda, bütün tarafların insanların kurban olma durumundan kurtulmasına gönderme yaptığı politik bir iklim oluştu. Bu değişim, örneğin sendika alanında ciddi bir etki yarattı. İngiltere'deki sendikalar bugün toplumu reforme etmeye değil, üyelerini zorbalık ve tacizden korumaya çalışıyor. Geçmişte işçiler düşük ücretlerden, kötü koşullardan, uzun çalışma saatlerinden ve işten atılma riskinden şikayet ederdi. Bugün ise işçiler, araştırmalara göre işyerlerinde bir salgın haline gelmiş olan stresten yakınıyor. İşyerinde stres sendromunun ortaya çıkması, potansiyel militan sendikacıların çaresiz bir kurbana dönüştürüldüğünün kesin bir göstergesidir.

İşyerindeki politik mücadelenin dönüşümü politik yaşamın sınırlarının değiştiğine işaret ediyor. Çocukluk döneminin politikleştirilmesi bu eğilimin belki de en açık belirtisi. Bunun sonucunda, muhafazakar politikanın geleneksel otoriterliğiyle, solun bireysel sorunlara müdahale anlayışı bir senteze varıyor. Bu sentez, taciz kültürünün politik yelpazenin tümünde yarattığı yankıyı açıklamamıza yardımcı oluyor.

IV

Tehlikeli yabancılarla dolu bir dünya

İnsanların hata yapmak pahasına da olsa önlem alması gerektiği düşüncesi, günümüzde bir ihtiyat ilkesi haline getirilmiş ve birçok uluslararası anlaşmada çevre konusunda izlenecek temel prensibe dönüşmüştür. Bu ilkeyi savunan kişiler, insan davranışlarının çevre üzerindeki etkisini bilmenin imkansız olduğunu, dolayısıyla yeni teknolojiler kullanırken ihtiyatlı davranmak gerektiğini belirtir. Bu yaklaşımın dayanağı, insanların kendi davranışlarının gelecekteki sonuçlarını bilemediği inancıdır. İnsan davranışlarının sonuçlarının belirsiz oluşu, ihtiyat ilkesinin dayandığı temel gerekçedir. Bu ilkenin hedefi, öz olarak, "ihtiyatlı davranıp gereksiz riskleri önlemek"[1] şeklinde ifade edilebilir.

---

1. Bkz. O'Riordan, T. ve Cameron, (der.) (1994) *Interpreting the Precautionary Principle* (Londra: Earthscan), s.17-18.

İhtiyat ilkesi ilk kez çevre yönetimi alanında kullanılmış olsa da, bu ilkede vücut bulan, geleceğin belirsizliği anlayışı, yaşamın diğer alanlarını da etkilemiştir. Geleceğin -çevreninki de dahil- belirsiz olduğu düşüncesi, toplumun diğer konulardaki ruh halinden ve tepkilerinden bağımsız olarak düşünülemez. Belirsizlik duygusu, öncelikle çevre konusunda somutlaşmış olsa da, bu duygunun -önceki bölümlerde belirtildiği gibi- varoluşsal bir temeli vardır. Toplumun ihtiyatlı olmaktan kazançlı çıkacağı inancı, politik ve toplumsal yaşama da yön verir. Konu ister seks, ister yeni teknolojiler olsun; belirsiz bir dünyada benimsenecek en sağduyulu ölçü ihtiyattır.

Belirsizlik ve dünyanın geleceği arasında kurulan bu ilişki, kişiler arasındaki davranışları da etkiler. Bunun nedeni ilişkilerin üzerine kurulduğu temelin netliğini kaybetmesidir. Temel ilişkilerde netliğin kaybolması, belirsizliğin kaynaklarından yalnızca biridir. Karşılarındaki insana nasıl yaklaşacaklarını bilemeyen kişiler, ihtiyatlı olma ilkesini benimser. İhtiyat ilkesi sadece kişisel ilişkileri etkilemekle kalmaz; sağlık ve cinsellik gibi konular da giderek bu ilke ışığında değerlendirilir.

Önlem almanın kendisi hiç de yeni bir olgu değildir. İnsanlar her zaman sağduyularını kullanıp kendilerini olası felaketlerden korumuştur. Bugün ise ihtiyat, hayatımızın her alanını kapsayacak derecede kurumsallaşmıştır. Bu kurumsallaşma genelde teknik boyutuyla, yani sorumluluk sahibi bir biçimde davranıp riski en aza indirmek, olarak algılanmıştır. Bu olgu, insan ilişkilerinin giderek belirsizleşen sonuçlarını düzenlemenin bir yolu olarak da görülebilir. İhtiyat ilkesi, insanlar arasında şu ana kadar sorunsuz bir biçimde yaşanan ilişkilerin bile artık gerilim yarattığı iddiasına dayanılarak savunulur. Bu durum, sonucu bilinemeyen deneyimlerin sayısının giderek arttığı anlamına gelir. Sonuçta, belirsiz ilişkilerin sayısı giderek artar.

İnsan ilişkilerindeki belirsizliğin büyümesinin ilginç bir yansıması, günümüzde gençler ve yaşlılar arasında yaşanan gerilimdir. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde "kuşak farkı" da denen, kuşak çatışması, yeni bir olgu değildir. İsyankar gençlik, yüzyıllardır

edebiyatın önemli temalarından biri olmuştur. Ancak bugün, kuşaklararası ilişkiler daha sorunlu bir boyut kazandı. Artık mesele, gençliğin eski kuşaklara karşı isyanı olmaktan çıkıp, yaşlılar arasında gözle görülür bir korku yaratma noktasına geldi. Araştırmalar, birçok yaşlının gerçekten de çocuk ve gençlerden korktuğunu gösteriyor. "Moruk pataklama" ve "moruk marizleme" gibi ifadelerin kullanılmaya başlandığı bir dönemde, yaşlıların şiddet tehdidi karşısında korkuya kapılması pek de şaşırtıcı değil. Nüfusun yaşlanması meselesini ele alan bazı yazarlar, toplumsal kaynakların kıtlığı yüzünden çeşitli kuşaklar arasında çatışma yaşandığı gibi bir spekülasyon yapıyor. Yaşlı nüfusun büyümesinin gençlerin sırtındaki yükü giderek artırdığı belirtiliyor. OECD ise, bu tür bir kaynak çatışması, "bütün kamusal emeklilik programlarının üzerine kurulu olduğu kuşaklararası dayanışma kavramını riske atmaktadır," diyor.[2]

Kuşaklararası dayanışmanın zayıflamasının olası sonuçları, emeklilik programlarının da ötesine geçecektir. Bu dayanışmanın yıpranması kaçınılmaz olarak, insan ilişkilerini de etkileyecektir. Eğer yaşlılar toplumun sırtında bir yük, topluma hiçbir katkı sunmayan bir grup olarak görülürse, gençler de yaşlılara pek anlayış göstermez. Yaşlılar, bir bilgelik ya da başvuru kaynağı olarak görülmek yerine, en iyi ihtimalle bir kenara atılacak, en kötü ihtimalle de hor görülecektir. Bu kadar belirsiz bir ilişkide çocuklar yaşlılara saygı ile yaklaşmaz. Yaşlılar için belirsizlik sorunu, savunmasızlık ve güvensizlik duygusunun artması biçimini alır. Kendilerinden ne beklendiğini ve başkalarından ne talep edebileceklerini bilemeyerek, kendi evlerinde ve kendi semtlerinde bir yabancıya dönüşürler. Son teknoloji güvenlik sistemleriyle övünen huzurevleri, yaşlılar için kişisel güvenliğin ciddi bir sorun haline geldiğinin göstergesidir. Birçok yaşlı insan için sokak, tehlikeli yabancılarla dolu bir yerdir.

Bu bölümün konusu, ihtiyatın kurumsallaşmasının sonuçlarıdır. Bu süreci körükleyen etken diğer insanlarla aramızdaki yabancılaş-

2. Aktaran: Mullan (1996) *Deconstructing the Problem of Ageing* (Londra:. yayımlanmamış çalışma), s. 27.

madır. Hem yabancı olarak kabul edilen insanların sayısı artıyor, hem de bu kişiler güvenliğimize yönelik bir tehdit olarak algılanıyor. İhtiyatlı olmaya bu kadar önem verilmesinin nedeni de bu. İhtiyat ilkesi tarafından belirlenen bu yaşam tarzı birçok yeni sınırlamayla çevrilidir. Bu yaşamda toplumsal deneylere kalkışmak artık yasaktır ve kişisel güvenlik kaygısı en üst noktadadır.

A. YABANCILARLA DOLU BİR DÜNYA

İlişkilerdeki belirsizliğin birçok kaynağı vardır, ama en yaygın nedenlerden biri davranış kuralları konusundaki netliğin kaybolmasıdır. Taciz gibi konularda yapılan tartışmalar, neyin serbest neyin yasak olduğu konusunda bir belirsizlik bulunduğunu gösteriyor. Bir çok ilişkide insanlardan beklenen görevlerin net olmaması gerilim yaratıyor. Eskisi gibi otomatik olarak saygı görmediklerini fark eden yaşlılar, karşılaştıkları genç yabancılardan ne bekleyeceğini bilemiyor. Acaba, otobüste küfür eden yaramaz bir çocuğu azarlamaya hakları var mı? Ancak kendisine biçilen rolden emin olamayan tek kesim yaşlılar değil elbette. Toplumdaki diğer kesimlere göre sahip olduğu konumdan hiçbir grubun tam olarak emin olduğu söylenemez.

İnsan ilişkileriyle ilgili belirsizliğin artması, her an herşey olabilir kanısını güçlendiriyor. Boşanma oranlarındaki artış veya iş güvencesinin yok olması gibi olgular, insanların en olmadık şeyleri beklediği bir atmosfer doğurdu. Bunun sonucunda, toplum, istisnai, aşırı ve korkunç olaylarla karşılaştıkça bu durumu yaşadığımız dünyanın ne kadar hastalıklı olduğunun bir göstergesi olarak algıladı. Medyanın seri katil saplantısı, sapık ve hasta ruhlu bireylerle çevrili olduğumuz duygusunun bir yansımasıdır. Bu korkular çocuklara bile yöneliyor. Örneğin, İngiltere'de çocuklar tarafından gerçekleştirilen bir dizi şiddet olayı kamuoyunda olağanüstü bir yankı buldu. 1993 yılında James Bulger adlı bir çocuk, iki çocuk tarafından öldürüldüğünde, medyanın çocukların yaşamıyla ilgili bir panik yaratması için gereken ortam doğmuş oldu. Medya sadece

İngiliz çocukların yüz yüze olduğu şiddetin boyutlarını abartmakla kalmadı, aynı zamanda çocukluk olgusuyla ilgili sorular da ortaya attı. Suçun çocuklar tarafından işlendiği özellikle vurgulandı.

Bulger olayından sonra çocuklardan kaynaklanan şiddet konusunda ortaya atılan sorular, insan ilişkilerindeki belirsizliği yoğun bir biçimde yansıtıyordu. Her yerde "çocuklara ne oldu böyle?" sorusu soruluyordu. Suçlu çocukların davasından sonra, *The Sunday Times*, "çocuklarımızı bir daha asla eskisi gibi göremeyeceğiz," diyor ve ekliyordu: "ülkenin her yerinde ana-babalar oğullarına yeni ve hiç de hoş olmayan bir gözle bakıyor."[3] Bu tepki doğal olarak şu soruya yol açıyordu: "çocuklarımızın neler çevirdiğini biliyor muyuz?" Bu cinayetten sonra yaşanan panik, toplumun çocuklarla ilgili kaygılarını yansıtması açısından ilginçti. Yüzeyin altındaki duygular birden somut bir biçime bürünmüştü. Kamuoyunda geniş yankı bulan bu olay, yetişkinlerin kontrolü kaybettiği -yani, çocukların kontrolden çıktığı- korkusunu haklı çıkarmıştı. Bu tepki, ana-babaların çoğunluğunun kendi çocuğunu geleceğin katili olarak gördüğü anlamına gelmiyordu; daha çok bir yabancılaşma duygusunu- "onları gerçekten tanıyor muyuz?" sorusunu- yansıtıyordu.

Kent bölgesinin sakin sahil köylerinden biri olan Conyer'de yaşayan bu kitabın yazarı, 1995 ekiminde kapısında bir broşür buldu (arka sayfaya bakın). Yüksek bir hayal gücünü yansıtan bu metin, yazarlarının -çocuklar kullandıkları prezervatif ve uyuşturucuları sokağa fırlatıp atıyor, gibi- yoğun kaygılarını ele veriyor. Yazıya göre, çocukların, herkesin herkesi tanıdığı Conyer gibi küçük bir köyde bile, yetişkinlerin bilmediği ve anlamadığı bir dünyası var. "Kaygılı Conyer Sakinleri", kendi çocuklarını birer yabancı ve köyün gençlerini rahatsızlık verici insanlar olarak görüyor. Bu sakin ve dış dünyadan uzak köyde bile her şeyin olabileceğini öğreniyoruz. Kuşakları ayıran aşılamaz bir duvar olduğu anlaşılıyor. Bu köy topluluğunun kendinden habersiz olduğu apaçık ortada.

3. *The Sunday Times*, 28 Kasım 1993.

Sevgili köy sakinleri,
Her yıl olduğu gibi Cadılar Bayramı yaklaşıyor ve "trick or treat" sorunlarını da beraberinde getiriyor. Çeşitli yurttaşlardan gelen şikayetleri göz önüne alarak, sizden çocuklarınızın trick or treat'e katılmamasını ve gece geç saatlerde kapıları çalmamasını sağlamanızı rica ediyoruz.*

Ayrıca, The Moorings'in köşesindeki telefon kulübesinin çeşitli genç grupları tarafından buluşma mekanı olarak kullanıldığı yolunda şikayetler geliyor. Son birkaç günde telefon kulübesine atılmış şırıngalar, uyuşturucular, kullanılmış prezervatifler, boş içki şişeleri ve kutuları bulundu. Durum polise bildirildi.

- *Çocuğunuz oynamak için sokağa çıktığında nereye gittiğini biliyor musunuz?*
- *Çocuğunuzun uyuşturucu ve/veya alkol alma ihtimalinin olduğunun farkında mısınız?*
- *Çocuğunuz kullanılmış bir şırınganın üstüne düşse ne yapardınız?*

Kaygılı Conyer Sakinleri

En nadir ve istisnai olaylara dayanılarak her şeyin olabileceği ispatlanmaya çalışılıyor. Gerçekte, çocuklar günümüzde geçmişe göre çok daha güven içinde. İngiltere'de 1983-93 yılları arasında toplam 57 çocuk -yani her yıl 5 çocuk- yabancılar tarafından öldürüldü. Tek bir çocuğun yaşamını yitirmesi bile bir trajedidir; ancak İngiltere'de 12 milyon çocuk olduğu düşünülürse bir çocuğun yabancılar tarafından öldürülmesi riski son derece düşüktür. Ancak buna rağmen, güvensizlik duygusu arttığı için, toplum çocukları yabancılardan uzak durmaları konusunda uyarıyor. Çocuklarda tanımadıkları insanlara karşı güvensizlik duygusu yaratmak için özel kampanyalar düzenleniyor. "Tehlikeli yabancı" imgesi, en akla gel-

* "trick or treat" Cadılar Bayramında çocukların kapı kapı dolaşarak "ikramını yap yoksa ben hileyle alırım" yollu şakayla şeker, kurabiye vs. istemeleri (y.h.n.)

meyecek sorunları, hayal gücümüzü kemiren bir tehdide dönüştürüyor.

Günümüzde, sorun ne olursa olsun en kötü olasılığı düşünme eğilimi hâkim durumda. Görece düşük bir sayıda olan çocuk cinayetlerinin bütün çocukların tehlike altında olduğu biçiminde yorumlanmasının nedeni de bu eğilim. Bu kaygının çocuklar açısından anlamı, dışarda, ağza alınmayacak şeyler yapmak için hazır bekleyen birçok yabancı olduğu. Bir dizi vahşi cinayetin abartılı bir biçimde aktarılmasıyla da güçlenen bu tür beklentiler, çocukların güvenliğiyle ilgili sürekli bir kaygı halinin oluşmasının zeminini hazırladı. Zaman zaman, adeta çocuklar vahşi yabancıların kuşatması altındaymış gibi bir izlenim yaratılıyor. *Good Housekeeping* dergisinin "Çocuk Güvenliği Kampanyası", medyanın "çocuk güvenliği krizi" meselesine nasıl yaklaştığına dair iyi bir örnek oluşturuyor:

> *Bizim hedefimiz; İngiltere'yi, küçük çocuğumuz gözden kaybolunca paniğe kapılmayacağımız, gençlerin saldırıya uğrama korkusu yaşamadan eğlenebileceği, saldırganlardan korkarak kapıları kilitli bir arabada yolculuk etmenin ya da bir motosikletlinin tacizine uğrama kaygısıyla korku içinde sokakta yürümenin sözkonusu olmadığı, çocukların okula gidebildiği ve sınıf arkadaşlarının şiddetine veya tecavüzüne uğrama korkusu yaşamadığı bir ülke haline getirmek.*[4]

Bu açıklamada verilen mesaj, ana-babaların çocukları gözden kaybolunca paniğe kapılmaları gerektiği, gençlerin saldırılardan korkmakta haklı olduğu ve yolculuklarda kapıları kilitlemenin gerekli olduğudur. Dünya, çocukların şiddetin kucağına düştüğü vahşi bir orman olarak resmediliyor.

Sadece çocuklar değil, yeni doğmuş bebekler de yabancıların tehdidiyle karşı karşıya. Yeni doğmuş bebeklerin ruhsal dengesini yitirmiş kadınlar tarafından hastaneden kaçırıldığı ve kamuoyunda büyük yankı yaratan birkaç vaka nedeniyle hastanelerdeki bebek odaları, düşük-güvenlikli birer hapishaneye dönüştürüldü. Nadiren görülen bu bebek kaçırma olaylarına medyanın aşırı ilgi gösterme-

4. Aktaran: Hay, C. (1995) 'Mobilization through Interpellation. James Bulger, Juvenile Crime and the Construction of a Moral Panic', *Social and Legal Studies*, c. 4, s. 214.

si yüzünden ülkenin her yerinden hastane güvenliğinin artırılması yönünde talepler gelir oldu. Bunun sonucunda da güvenlik önlemleri, doğum-sonrası bakımın doğal bir parçası haline geldi. Hastanelerin bebek bekleyen çiftlere verdiği ilk bilgiler bebeklerinin güvenliği için alınan önlemlerle ilgili oluyor. Ana-babalara bebeklerini kucağına alan herkesten fotoğraflı bir kimlik sormaları gerektiği düzenli olarak hatırlatılıyor. Hastane koridorlarında bebek hırsızlarının dolaştığına, bunun bebekleri için gerçek bir tehlike oluşturduğuna inanan ana-babalar da bu önlemleri hararetle destekliyor.

Bebek kaçırma konusundaki güvenlik önlemlerinin kurumsallaşması günümüzdeki ruh halinin iyi bir göstergesi. Tek tük rastlanan bebek kaçırma olaylarının yeni bir olgu olmamasına rağmen, ana-babaların zihnine bir potansiyel tehlike daha kazınmış oluyor. Ana-babalar uyarılıyor ve kendilerinden ihtiyatlı davranmaları bekleniyor. Artık hastane odasında gördükleri herhangi bir yabancıyı kendi bebeklerinin güvenliği açısından değerlendirmeleri gerekli. Yeni doğan bebekler eskiden olduğundan daha ciddi bir yabancı tehlikesi altında olmasa da bu süreç sonunda ana-babalar çocukları doğar doğmaz onların güvenliğinden kaygı duyar hale geliyor.

Bebek odalarına polisiye bir havanın hâkim olması, aslında toplumdaki bütün ilişkileri etkileyen daha genel bir sürecin parçası. Toplum yaşamı, bütün karmaşıklıkları ve gerilimleriyle beraber, sıradan deneyimlerin sürekli olarak bir tehlike kaynağı olarak tanımlanması süreciyle karşı karşıya. Dolayısıyla, aile doktorunu ziyaret etmek gibi oldukça sıradan bir davranışın bile artık bir güvenlik boyutu var. Son zamanlarda, İngiltere'deki tıbbi basın, "hasta şiddeti" sorununa dikkat çekmeye başladı. Artık doktorlar hasta şiddeti konusunda bir "yardım hattı"nı arayabilme, *workshop*'lara katılabilme ve çeşitli broşürlerden yararlanma şansına sahip. Fakat hasta şiddetinin mi artışa geçtiği, yoksa sağlık profesyonellerinin mi kendini daha savunmasız hissettiği pek kesin değil. Ne olduğu da oldukça belirsiz olan bu tehlikenin kaynağı, giderek karışık hale gelen bir sağlık sisteminde doktorların hastanın güvenini kazanma zorluğu yaşaması. Bir doktor, "saldırgan ve ısrarcı hastaların doktor-hasta ilişkisinde yarattığı gerilim 'cerrahi terör' olaylarına yol

açabilir," yorumunu getiriyordu.[5] Gerilimli bir ilişkinin "cerrahi terör" olarak tanımlanması, sorunlu ilişkileri güvenlik meselesi olarak görme eğiliminin bir yansıması. "Cerrahi terör" henüz "trafik terörü"nün ya da kamuoyunun önemsediği başka bir riskin sahip olduğu statüye ulaşmış olmasa da, bir tıbbi merkezde trajik bir olay yaşanması halinde bunun da birden medyanın gündemine girmesi an meselesidir.

Aniden tehlike bölgesine dönüşen mekanlar bebek odaları ve doktor muayenehaneleri ile sınırlı değil. Artık birçok toplumsal ilişki ve deneyimde yabancılara karşı tetikte olmak şart hale geliyor. ABD'de uzun zamandır sürdürülen bazı uygulamaları örnek alan İngiliz kreşleri ve okullarında güvenlik ciddi bir meseleye dönüşüyor. Çocuklar giderek, yabancıları hayatın tehlikelerinden biri olarak algılayacak şekilde yetiştiriliyor. Okulların bıraktığı yerden yüksek eğitim kurumları devralıyor meseleyi. *National Union of Students* (Ulusal Öğrenci Birliği) tarafından düzenlenen Kadın Kampanyası'nın yayımladığı "Kadınların Evdeki Güvenliği" başlıklı broşür ev güvenliği konusunda 48 tavsiye veriyor. Broşürün ana fikri herkesin tehlike yaratabileceği:

> *Kadınlara yönelik saldırılar sık sık kadınların kendi evinde gerçekleşir. Bu vakaların birçoğunda saldırgan eve herhangi bir zorlama olmadan girer. Eve herhangi bir kişiyi alırken, -ister yabancı ister tanıdık olsun- temkinli olmak en doğrusudur.*[6]

Verilen tavsiye son derece nettir. Yabancı ya da tanıdık herkese karşı dikkatli olmak gereklidir. Broşürün satır aralarında geçen fikir, tanıdıkların da kılık değiştirmiş yabancılar olabileceğidir.

Güvenlik kaygılarının bugüne kadar tehlike korkusunun bulaşmadığı alanlara sıçraması üzerine birçok yorum yapılmıştır. Bu gelişmeleri açıklamak için sık sık, "saldırgan bir toplumda yaşıyoruz" manasına gelen basmakalıp sözler sarf ediliyor. Ama toplumun gerçekten eskisine göre daha saldırgan olup olmadığı ve bireye yöne-

---

5. *BMJ, News Review,* 19 Haziran 1996, s.18.
6. 'Women's Safety in the Home', NUS- Kadın Kampanyası sırasında yayımlanan broşür, Londra, 1993.

lik tehlikelerin artıp artmadığı hiç de kesin değil. En çok korkulan tehlikelerin birçoğunun birer aşırı tepki olduğu apaçık ortada. Bir bebeğin hastanedeki bebek odasında zarar görmesi gibi istatistiki açıdan önemsiz olaylar, ülke çapında kaygı ve korku yaratıyor. Bu tepkilerin yaygınlığı da, bu tepkilerin onları başlatan olaylardan farklı etkenler yüzünden ortaya çıktığını gösteriyor. Toplumsal yaşamın çeşitli alanlarında güvenliğin kurumsallaşmasının kaynağında temel varoluşsal kaygılar olduğu söylenebilir.

Güvenlik kaygısı, gündelik hayatın sorunlaştırılması sürecinin bir sonucu olarak da algılanabilir. Yaşamdaki birçok temel ilişkinin dayandığı varsayımlar sarsılıyor. Elbette ki insan ilişkileri her zaman değişken ve akışkan olmuştur; ancak günümüzdeki yenilik, ilişkilerin değişmesi değil bu ilişkilerin geçmişe göre daha az denetlenebilir olması. Dolayısıyla, hasta şiddeti tartışmasında, asıl sorun, yani doktor-hasta ilişkisinin artık eski varsayımlarla sürdürülemeyeceği, gözden kaçırılıyor. *BMA News Review* dergisinin, cerrahi terör uyarısının yer aldığı sayısında, BMA-Doktorlar için Stres Danışmanlık Hizmeti'nin reklamının da yer alması ilginçti! Doktorların sadece hastalarından korkmakla kalmayıp kendi rolleri konusunda da belirsizlikler yaşadığı çok açıktır. Doktorlar, tanı bekleyen hastalara olduğu kadar kendilerine de yabancılaşmış durumda.

Doktorların hastalarına yabancılaşmasıyla İngiliz öğretmenlerin öğrencilerine gösterdiği tepkiler arasında büyük benzerlikler var. Nottingham'da bir okulda öğretmenler bozguncu bir öğrencinin okuldan atılması talebiyle greve gitmişlerdi. Öğretmenlere 13 yaşındaki bir çocuğu neden kontrol edemedikleri sorulmazken, 1996 yılı nisanında yapılan grev bütün eğitimciler tarafından alkışlandı. Görünen oydu ki grevi yönlendiren ana sendika NASUWT okul çocuklarının binbir zorlukla boğuşan öğretmenler için fiziksel bir tehlike yarattığını düşünüyor. NASUWT, 1989 yılında çıkan *Discipline in Schools* (Okullarda Disiplin) adlı broşüründe genel bir ahlâki çöküntüden bahsederek çocukların, içinde yaşadıkları "saldırgan, bencil, maddiyatçı ve vahşi toplum" yüzünden "giderek daha az olumlu davranış" sergilediğini ileri sürüyordu. Çocuklarla ilgili bu değerlendirmenin geleneksel öğretmen-öğrenci ilişkisi açısından

elbette birçok sonucu var. Ayrıca, giderek, sınıfta otoritenin yok olmasının sorumluluğu öğretmenlerin değil çocukların üstüne yıkılıyor.

Çeşitli ilişkilerde yaşanan belirsizlikler, yabancı addedilen insanların sayısının artmasına yol açmıştır. Ana-babaların çocuklarını, doktorların hastalarını tanıyamamasına benzer durumlar, diğer birçok toplumsal konuda da yaşanıyor. Ancak bu yabancılaşma süreci burada kalmıyor, zira yabancılarla karşılaştığımızda hoş sürprizler değil korkunç tehlikeler yaşamayı bekliyoruz. Dolayısıyla yabancılar, sadece tanımadığımız insanlar değil güvenmediğimiz insanlar haline geliyor. İhtiyat ilkesi, yabancılarla kurduğumuz ilişkilerde ortaya çıkan muğlak durumlarda takınılacak en doğru tavır olarak beliriyor.

B. ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE İHTİYAT İLKESİ

İhtiyatın kurumsallaşmasının en yoğun etkisi çocukların yaşamında görülebilir. Son yirmi yıldır, çocukların güvenliğiyle ilgili kaygılar sürekli olarak tartışma konusu haline geldi. Çocukların sürekli risk altında olduğu düşünülüyor. "Risk altındaki çocuklar" konusunu ele alan en ılımlı yazar bile çocukluk çağını "hayatın en tehlikeli dönemi" olarak kabul ediyor.[7] İngiltere ve ABD'de çocukların güvenliğiyle ilgili kaygılar çocukların yaşamının büyük ölçüde yeniden düzenlenmesine yol açtı. Arkadaşlarla gezinme veya okula gidip gelme gibi olağan çocuk davranışları giderek seyrekleşiyor. Günümüzde, çocukların yalnız bırakılmaması gerektiği konusunda güçlü bir ortak görüş mevcut. Özellikle orta-sınıf çocuklar sürekli olarak yetişkinlerin polisiye tedbirleri altında yaşıyor.

Çocuk haklarıyla ilgili düşünsel modanın başlamasıyla, çocukların birbirleriyle oynama özgürlüğünün yok olmasının aynı zamana denk gelmesi ilginç bir paradokstur. Çocukların hareketliliğini ele alan ve ciddi belgelere dayanan bir çalışmada özgürlüğün azal-

7. Roberts, H., Smith, S. ve Bryce, C. (1995) *Children at Risk? Safety as a Social Value* (Buckingham: Open University Press), s.1.

ması net bir biçimde gözler önüne serilmiş. Çalışma biri 1971'de diğeri 1990'da yapılan iki araştırmaya dayanarak, ilkokul çocuklarının hafta sonları gerçekleştirdiği faaliyetlerin sayısında ciddi bir azalma olduğunu koyuyor. Kendi başına karşıdan karşıya geçmesine izin verilen çocukların sayısı da azalmış. 1971'de ilkokul çocuklarının yaklaşık dörtte üçünün kendi başlarına karşıdan karşıya geçmesine izin veriliyormuş. 1990 yılında ise bu oran yarıya düşmüştü. Ancak en dramatik değişimler ana-baba denetimi konusunda yaşanmış. 1971 ve 1990 arasında, okula arabayla giden çocukların sayısı dörde katlanmıştı. Çalışmanın yazarları iki araştırma arasında geçen yirmi yılda çocukların tek başına yaptığı faaliyetlerin de yaklaşık olarak yarıya indiği biçiminde bir tahmin yürütüyor.[8]

Çocukların kendi başına gezinmesinden duyulan korku saplantı boyutuna vardı. Ancak çocuk ölüm ve yaralanmalarının en büyük nedeni olan, ev ve yol kazaları konusunda benzer bir korku yaşanmadığı görülüyor. Savunmasız çocuklara saldırmak için bekleyen yabancı imgesi, ana-baba davranışlarını belirleyen temel etken. Çocukları, okuldan sonra -elbette yetişkinlerin denetimi altında olmak şartıyla- meşgul etmek için birçok yöntem geliştiriliyor. Araştırmalar, çocukların kendi ana-babalarının kuşağına göre dışarda daha az zaman geçirdiğini gösteriyor. Eskiden oyun denilen ve denetim altında olmayan çocuk faaliyeti, bugün tanımı gereği bir risk olarak görülüyor. Çocukların sürekli gözetlenmesini eleştiren kişiler, sorumsuz ana-babalar olmakla suçlanıyor. Çocuklarının kendi başına okula gitmesine izin veren ana-babalar, kimi çevrelerde dedikoduya hedef oluyor. Ana-babalık sorumluluğu, çocukları denetlemeye ve korumaya istekli olmakla özdeşleştiriliyor.

Çocuk hareketliliğinin kısıtlanması, çocuk gelişiminde birçok soruna yol açar. Çocuk sağlığıyla ilgili birçok rapor, çocukların durağan yaşamlarının olumsuz etkilerine dikkat çekiyor. Örneğin, kısa süre önce yayımlanmış olan, çocukların kalp atışlarıyla ilgili üç yıllık bir araştırma İngiliz tıp uzmanlarını alarma geçirdi. Rapor, çocukların çoğunun pek az egzersiz yaptığını gösteriyordu. Aynı

8. Hillman, M., Adams, J. ve Whiteleg (1990) *One False Move... A Study of Children's Independent Mobility* (Londra: PSI Publishing) s. 43 ve 87.

çalışma, kuşaktan kuşağa aktarılan birçok oyunun artık çocuklar tarafından oynanmadığına da değiniyordu.[9] Başka raporlarda da, İngiliz çocuklarının formundaki düşüşle çocukların yürüme veya bisiklet sürme sürelerinin azalması arasında ilişki kurulmuştur. Birinci Ulusal Gezi Araştırması sonuçları 1985 ve 1993 yılları arasında, yıl boyunca yürünen mesafenin yüzde 20 ve bisiklete binilen mesafenin yüzde 27 oranında azaldığını göstermiştir. Fiziksel faaliyetlerdeki bu düşüşle, özellikle kızlarda obezite eğiliminin artması arasındaki muhtemel bağlantı tıp basınında defalarca tekrarlanmıştır.[10]

İngiliz medyasında, ana-babaların çocuklarının güvenliğiyle ilgili kaygılarının ne kadar yoğun olduğuna dikkat çeken bir dizi makale ve rapor da yayımlandı. İngiltere'deki, en büyük çocuklara yardım kurumu olan *Barnardo's* tarafından yapılan, *Playing It Safe* (İşini Sağlama Almak) adlı bir araştırmada, çocukların hareketliliğinin azalmasına dair ciddi kaygılar dile getiriliyor. Araştırmada, çocuk güvenliği ile ilgili kaygıların "çocuk ve ana-babaya zararlı olabilecek biçimde," "görülmemiş bir düzeye," çıktığı söyleniyor ve çocukların hareketliliğinin kısıtlanması "çocukların gelişimi ve bağımsızlığını kazanması açısından hiç yararlı değildir," sonucuna varılıyor.[11]

Barnardo's ve diğer kurumların, çocuk yaşamını ihtiyat ilkesi etrafında yeniden düzenlemenin çocuk sağlığı ve gelişimi açısından zararlı olduğunu belirtmesi, olumlu bir gelişme. Ancak bu tür raporlarda, çocukların yaşamını yeniden düzenlemenin sonuçları sorgulansa da, bu davranışın dayandığı varsayımlar olumlanır. Çocuk güvenliğinin kendi başına bir amaç olarak savunulması asla sorgulanmaz. Bu da pek şaşırtıcı değildir, zira özgür beyinler bile kendi çocuklarının veya başka çocukların hayatını riske atmakla suçlanmak istemez. Ana-babalar arasındaki sohbetlerde, bir kişi "artık bambaşka bir dünyada yaşıyoruz" dediğinde, herkes, bilinmeyen tehlikelerdeki artışın kastedildiğini anlar. Günümüzde sağduyu niteliği kazanmış olan bu tür inançlar, çocukların "korunma-

9. Aktaran: *The Sunday Times*, 17 Mart 1996.
10. Bkz 'Why Are Fewer Children Walking to School?', *Medical Monitor*, 24 Temmuz 1996.
11. Barnardo's (1995) *Playing It Safe* (Londra: Barnardo's), s. 3 ve 22.

sı"na verilen önemi iyice pekiştirir.

Çocukların yaşamını önlem almaya yönelik ilkeler etrafında yeniden düzenlemenin sonuçları pek ayrıntılı bir biçimde incelenmez. Oysa özgürlük yitiminin çocuğun yaşam kalitesi üzerinde yarattığı etkiler kamuoyunca bilinmektedir. Denetlenmeyen faaliyetlerin çocukların gelişiminde büyük bir önemi vardır. Karakter şekillenmesini olumlu etkileyen kimi çocukluk deneyimleri, yetişkin denetiminin olmadığı arkadaş ortamlarında yaşanır. Denetim altında olmayan bu tür ortamlar çocukların yanlış yapmasını, bunlardan ders almasını ve birtakım önemli sosyal beceriler elde etmesini sağlar. Çocuklar, yapılandırılmamış ve düzenlenmemiş bir ortamda arkadaşlar arasında gelişen etkileşim sayesinde kişisel ilişkilerle ilgili sosyal dersler çıkarır. Çocukların yaşadığı ortamın yapılandırılması ve denetlenmesi inisiyatif ve girişim yeteneğini geliştirmeyecektir. Bu totaliter güvenlik rejimi, çocuğun potansiyelinin gelişimine en büyük zararı verir. Oyun oynamak, hayal kurmak ve hatta yaramazlık yapmak, tarihte toplumun ilerlemesini sağlamış olan macera duygusunu geliştirir. Macera duygusunu ve azmini yitiren bir toplum bundan büyük zarar görür; ve çocuğun toplumsallaşmasından anlaşılan şeyin çocuğun belirli korkuları öğrenmesi olduğu bir toplumda bunun gerçekleşmesi çok zordur.

Çocukların yabancılarla ilişki kurmasını yapay yollarla engellemenin sonuçlarıyla ilgili tartışma ve araştırmaların sayısı çok azdır. Çocuğu riskten koruma çabasının beklenmedik olaylar karşısında çocuğu daha korumasız bir duruma düşürmesi olasılığı pek dikkate alınmaz. Çocukların yaşamı giderek yetişkinler tarafından denetlenir hale geldikçe, "çocuklar neyi kendi başına öğrenebiliyor?" sorusu akla geliyor. Bazı ders kitapları çocuklara sokakta nasıl davranmaları gerektiği konusunda tavsiyeler veriyor, ama birçok örnek sokakta nasıl davranılacağını bilen çocukların bunu herhangi bir kitaptan öğrenmediğini gösteriyor. Bir çocuğun sokakta gezmesine izin verilmediği takdirde çocuğun bunu öğrenmesi imkansızdır. Sürekli olarak yetişkin denetimi altında yaşayan bir çocuğun gündelik hayatta karşısına çıkan sorunlarla baş edecek durumda olmaması da gayet mümkündür.

Çocukları yabancılardan korkacak biçimde yetiştirmenin sonuçları da nadiren eleştiri süzgecinden geçirilir. Yetişkin yabancıları tehlikeyle özdeşleştirerek, çocuğu korumuş olmayız; çocuk, olsa olsa insan doğasının çıkarcılığına, kuşkuculuğuna dair bir ders almış olur. İçişleri Bakanlığı'nın okullar için hazırladığı, *Think Bubble* adlı bir video "güvenebileceğiniz yetişkinler"in listesini sunuyor: polis memuru, güvenlik görevlisi, mağaza personeli, bebek arabasıyla dolaşan bir anne gibi... Fakat bunların dışındaki insanlar tehlike anlamına geliyor. Video, çocuklara, bu tür bir yabancının kendileriyle konuşmaya çalışması halinde kaçmalarını öğütlüyor. Aynı şekilde, KIDSCAPE tarafından yayımlanan bir broşürde de ana-babalara, çocuklarına "yabancılarla konuşmanın asla doğru olmadığı"nı öğretmeleri tavsiye ediliyor. Bu tür tavsiyeler kaygı ve korku yaratmada başarılı olur, ancak, çocuğun tehlike duygusunu pek artıramaz. Eğer herkes tehlikeliyse çocuk dost ve düşmanı, tehlikeli durumları ayırt edemeyecektir. Dünyanın güvenilir ve güvenilmez insanlara ayrılması rutin kişisel ilişkilerin belirsiz yönleriyle baş etmekte rehber olamaz.

Çocuğun yaşamının kısıtlanması aslında çocuğun çaresizliğinin ve bağımlılığının sürmesine, onun olgunlaşamamasına neden olur. Yetişkin denetimi hangi noktadan itibaren gereksiz hale gelecektir? Bağımsız hareketliliği engellenenler bağımlılıktan kurtulmayı nasıl öğrenecektir? Çeşitli vakalar, çocuklukta bağımsızlığın kaybedilmesi yüzünden, çocukların kendilerinin ve davranışlarının sorumluluğunu üstlenecek aşamaya gelmesinin geciktiğini gösteriyor. Bu sürecin bir yansıması ana-babaya bağımlı kalınan sürenin uzamasıdır.

Geçmişte, lisans eğitimi başvurusunda bulunan öğrenciler üniversiteye mülakata giderken ana-babalarını beraberinde götürmeyi düşünmezdi bile. 1960 ve 1970'lerde çoğu öğrenci üniversiteye gitmekle ana-babalarından uzaklaşmayı eş görüyordu. Birçok insan kampüste yetişkinlerle birlikte görülmekten utanırdı. Son on yılda işler büyük ölçüde değişti. Artık öğrenciler üniversitedeki mülakata ana-babalarıyla birlikte geliyor. Grup tartışmalarında ebeveynler daha baskın çıkıyor, çocuklar şaşkın şaşkın oturuyor. Sanki ana-ba-

ba çocuğunu başka bir grup yetişkine teslim ediyormuş gibi bir izlenim doğuyor.[12]

Hatta, öğrenciler en sonunda kampuse geldiklerinde bile, bir yetişkinin denetimi altında bulunuyor. Bu sefer sözkonusu olan biyolojik ana-baba değil, *in loco parentis* rolündeki üniversite oluyor.

Amerikan ve İngiliz üniversitelerinin *in loco parentis* doktrinini benimsemesi çocukların yaşamının ihtiyat ilkesi çerçevesinde yeniden düzenlenmesinin mantıksal sonucudur. Yüksek öğrenim kurumlarının hukuki olarak da "ana-baba yerine" hareket etmesini gerektiren bu doktrin bu yüzyılın ilk yarısında da Amerikan üniversitelerindeki yaşamı etkilemiştir. 1960'ların öğrenci radikalizminin sonuçlarından biri, bu doktrinin sorgulanmasıydı. Bir yazara göre:

> *1960 ve 1970'li yılların olaylarının ardından, önde gelen özel ve kamu üniversitelerinin yöneticileri arasında, bütün yüksek öğrenim öğrencilerinin, eğitim hizmetinden yararlanan yetişkin tüketiciler olduğu ve kendi yaşam tarzlarını seçecek ve bunun sorumluluğunu üstlenecek olgunlukta olduğu konusunda bir ortak görüş vardı.*[13]

Bu dönemde kampus yaşamı denetim altında değildi. Öğrenciler istedikleri biçimde yaşıyor ve kampus yöneticilerinin kendi sosyal ve politik yaşamlarını düzenleme girişimlerini özerkliğe yönelik bir saldırı olarak görüyordu.

1980'li yıllarda, denetim altında olmayan, açık kampus fikri sarsılmaya başladı. Risk bilinci söylemi kullanılarak, açık bir kampusten denetim altındaki bir kampuse geçiş süreci meşrulaştırıldı. Toplumda ortaya çıkan birçok panik kampuslerde daha da yoğun bir niteliğe büründü. Bunun sonucunda, sağlık ve güvenlik konularında öğrencilerin yaşamını düzenlemeye kalkışan kampus yöneticileri hiçbir muhalefetle karşılaşmadı. 1960'larda öğrenciler üniversite yöneticilerinin hükümranlığına karşı çıkarken, 1980'lerde kampus yaşamının düzenlenmesi çoğu kez olumlu bir gelişme olarak karşılandı. Kampus yaşamının ihtiyat ilkesi çevresinde düzen-

---

12. F. Furedi vd. ile röportaj, *Independent*, 5 Aralık 1996.
13. Simon, J. (1994) 'In the Place of the Parent: Risk Management and the Government of Campus Life', *Social and Legal Studies*, c. 3, s. 16.

lenmesi kesinlik kazanmıştır. Atlantik'in her iki yakasında da üniversiteler en fazla denetim altındaki kamu kurumları durumunda. Davranış yönetmelikleri en özel konularda bile ayrıntılı bir yol gösterici.

1960'ların özerk üniversite yaşamına karşı gelişen tepki öğrenciler ve üniversite yöneticileri arasındaki ilişkinin algılanış biçimini büyük ölçüde değiştirmiştir. Öğrenciler sürekli bakıma ve yol gösterilmesine ihtiyaç duyan, henüz yetişkin olamamış kişiler olarak görülür oldu. Öğrencinin kendi başının çaresine bakabilmesi, bağımsızlaşması, kendinden başkasına dayanmadan yaşaması düşüncesi bile kampus kültürüyle tam bir tezat halinde. Öğrenci yaşamının her alanı sorunlaştırılmıştır ve kampus yöneticileri destek hizmetlerinin kalitesiyle övünmektedir. Günümüzde üniversite öğrencisinin son derece kırılgan olduğu varsayılır ve sürekli rehberlik hizmeti verilir. Bir grup akademisyen Pennsylvania'da cinsel tacizle ilgili bir araştırma gerçekleştirdiklerinde, katılan öğrencilere anketi tamamlarken herhangi bir sorun yaşamaları halinde üniversitenin rehberlik merkezine başvurmalarını söylemişti.[14] Bugün, öğrencilerin kendi zorluklarıyla baş etmesi son derece egzantrik bir fikir olarak görülüyor.

Kampüs yaşamının sağlık ve güvenlik meseleleri çevresinde yeniden düzenlenmesi çocuksuluğun yayılmasını sağlıyor. Çeşitli pedagojik teknikler -çocuklara mı uygun, büyüklere mi diye bakılmaksızın- üniversite öğretim görevlileri arasında moda haline geliyor. Öğrencilerin kendini "rahatsız" hissetmesine neden olan veya üzerinde basınç yaratan öğretim üyeleri, daha çağdaş teknikler kullanmaları yolunda tavsiyeler alıyor. Kampus yaşamının düzenlenmesi ve bunun içerdiği ihtiyat mesajı, kaçınılmaz olarak yüksek öğretim sürecini etkiliyor. Bağımlılık durumunun bu şekilde uzatılmasının etkilerinin tam olarak ölçülmesi zordur. İngiltere'de, lisans öğrencilerinin giderek büyüyen bir oranının -1995'te yüzde 46- evde ailelerinin yanında yaşaması durumu daha da karmaşıklaştırıyor. Üniversite çağına gelenlerin evden ayrılmak yerine aileleriyle kal-

14. Bkz. Cleary, J. vd. (1994) 'Sexual Harassment of College Students. Implications for Campus Health', *Journal of American College Health*, c 43, p 11.

maya başlamasının ciddi uzun vadeli etkileri olmayabilir. Ancak "19-22 yaşları arasında aileyle beraber yaşamak da en az ayrı yaşamak kadar karakter gelişimi açısından yararlı olabilir" diyen, *Universities and Colleges Admissions Service* başkanı Tony Higgins'e katılmak pek mümkün gözükmüyor.[15]

İngiltere'de ailesiyle yaşayan genç yetişkinlerin sayısı giderek artıyor. Mintel adlı araştırma şirketi tarafından 1996 haziranında yapılan bir ankete göre İngiltere'de 20-24 yaş arasındaki gençlerin yarısından fazlası hâlâ ailelerinin yanında yaşıyor. Mintel'in yayımladığı bu rapora basında verilen tepkiler ekonomik etkenlere dikkat çekiyordu. Muhalif yazarlar arasında yaygın olan tepki, gençlerin evde kalmasını, ekonomik güvensizlik, işsizlik, düşük ücretler, sosyal güvenlik haklarının tırpanlanması, öğrenci burslarındaki düşüşler vs. ile özdeşleştirmekti. Ancak bu tek yanlı ekonomik analiz geçmişte birçok insanın yoksulluktan kurtulmak ve dünyada kendi yolunu çizmek için evden ayrıldığını gözden kaçırıyordu. Birçok insan iş bulmak için dünyayı turlamıştır. Ancak bugün, İngiliz gençlerinin büyük bir kısmı, aynı ekonomik sorunlara tepki olarak eve sığınmayı tercih ediyor. Oldukça iyi işi olan gençlerin de yuvadan ayrılma eğilimi göstermediği düşünülürse, burada, iş güvencesi olmamasından daha büyük bir sorun bulunduğu açıktır.

İhtiyat ilkesinin çocuk yaşamında uygulanmasının sonuçlarından biri, bağımlılık ilişkisinin uzamasıdır. Bu durumda, geçmişe göre, kendine yeterli insanların sayısının azalması da mümkündür. Çocuk yaşamının yeniden düzenlenmesinin barındırdığı asıl paradoks, bir yandan ana-babaya bağımlılık dönemini uzatırken, diğer yandan çocuğun deneyler yapma imkanını kısıtlamasıdır. Bütün bunlar da çocuklarımızı bilinmeyen risklerden ve riskli yabancılardan korumak adına yapılır.

15. Aktaran: *Guardian*, 9 Ağustos 1996.

Akademik camianın katkıları, güvenlik kavramının savunusuna düşünsel bir bütünlük getirmiştir. Günümüzün düşünsel modalarında güvenlik, sağlık, çevre, çocuklar ve risk konuları önemli bir yer tutar. Ancak bu konular üzerine yazan kişiler sadece bu görüşleri dile getirmekle kalmayıp bu görüşlere uygun biçimde yaşar. Böylece Amerikan ve İngiliz kampuslerinde kurumsal olarak ihtiyat ilkesi savunulur. Akademi öğrettiğini uygular. Bunun sonucunda, kampusler paniklere elverişli bir mekan haline dönüşür.

Aile ve cinsel şiddet konusundaki en önemli çalışmaların çoğu kampuslerde öğrenciler arasında yapılan anketlere dayanmaktadır. Bu araştırmalar sayesinde, üniversite yaşamıyla cinsel şiddet -özellikle ABD'de- neredeyse özdeşleşmiştir. İngiliz üniversitelerinde de cinsel şiddetin yayılması yolunda bir beklenti olduğu, *British Sociological Association* (İngiliz Sosyoloji Cemiyeti) tarafından yayımlanan *Network* adlı bültenin 1996 mayıs sayısında çıkan şu duyurudan anlaşılabilir:

> ...pornografi, sarkıntılık, istenmeyen bir temas veya bakış, teşhircilik...
>
> Yüksek Öğrenimde Cinsel Şiddet
>
> *Hiç buna maruz kaldınız mı?*
> *Eğer bu tür bir durum yaşadıysanız, ya da yaşamış birisini tanıyorsanız, sizi dinlemek isteriz. Ülke çapında, öğrencilerin deneyimleri ve üniversitelerdeki uygulamaları kapsayan bir çalışma yürütüyoruz; aynı zamanda öğrencilerle yaşadıklarını daha ayrıntılı bir biçimde konuşmak istiyoruz.*
>
> ...ahlâksız telefonlar, cinsel ilişkide zorlama, tehdit ve şiddet, tecavüz...

Kendinden menkul bir "öğrenci deneyimi"nin yaratılması ve bunun, bakıştan tecavüze, bir dizi davranışla ilişkilendirilmesi bu anketin sonucunun pek şaşırtıcı olmayacağı anlamına geliyor. Bu anket de üniversite yaşamını son derece tehlikeli bir deneyim olarak kabul eden yaygın önyargıyı güçlendirecek.

ABD'de kampus içi suçlar, 1980'lerde keşfedildi. Birkaç şiddet olayı tehlikeli kampus imgesinin oluşturulması için gereken malzemeyi sağladı. Bunun üzerine, Amerikalı üniversite yöneticileri öğrencilerin karşı karşıya olduğu riskleri izleyip düzenlemeye girişti. Alkol ve uyuşturucu kullanımına karşı kampanyalar düzenlendi. Yeni düzenleme politikası yabancıları üniversiteye sokmamayı hedefliyordu; suç ve sorun yaşanmasını önleme gerekçesiyle, öğrenci olmayanların yurtlara ve öğrenci derneklerine girmesi yasaklandı. Ancak düzenleme politikasının bizzat öğrenciler üzerindeki etkisi daha da büyük oldu.

Yeni düzenleme politikası güvenlik ve sorumluluk değerlerini aktif bir biçimde savunuyordu. Alkol kullanımına getirilen kısıtlamaya gerekçe olarak; cinsel şiddeti, cinsiyet ve ırk ayrımcılığını ve diğer olumsuz davranışları engellemek gösteriliyordu. Üniversite yöneticileri, öğrenci davranışlarının düzenlenmesiyle şiddet içeren suçlar arasında ilişki kurarak kampus kültürünü yeniden düzenlemeyi başardılar. Birçok anket, Amerikalı öğrencilerin ve öğretim üyelerinin kampus içi suçlardan dolayı giderek artan bir kaygı içinde olduğunu gösteriyor. Medya da bu temayı ele alarak kampus içi suçların şiddet içerdiği ve giderek kontrolden çıktığı gibi bir izlenim yaratıyor.[16]

Birçok kampuste suç önleme eğitimi ve güvenlik programları zorunlu hale gelmiştir. Yüzlerce kampuse acil durum telefonları ve alarmlar yerleştirilmiş veya eskiler yenilenmiştir. Birçok kampuste de, öğrenciler gece bekçiliği yapmakta. Amerikan kampuslerinde suç-karşıtı inisiyatifler de hızla çoğalıyor. Syracuse Üniversitesi'nde şu kuruluşlar mevcut: RAPE (*Rape: Advocacy, Prevention and Education* / Tecavüz: Bilgilendirme, Önleme ve Eğitim),

16. Bkz. 'Fear Prompts Self-defense as Crime Comes to College', *New York Times*, 7 Eylül 1994.

SCARED (*Students Concerned About Rape Education*/ Tecavüz Eğitimi Talep Eden Öğrenciler), CARE (*Community Awareness for Residents through Education*/ Eğitim yoluyla Semt Sakinlerini Bilinçlendirme) ve SAFE (*Safety-Security Awareness for Employees*/ Çalışanlar için Güvenlik-Emniyet Bilinci). Birçok mahkeme, öğrencilerin kampuste suç sayılan bir fiile maruz kalması durumunda üniversitenin sorumluluğunu araştırmış ve sorumluluğun belirlenmesi için "öngörülebilirlik" doktrinini kullanmıştır. Bunun üzerine Amerikan Kongresi, 1990 yılında, yüksek öğrenim kurumlarının suç istatistiklerini ve güvenlik politikalarını yayımlamalarını zorunlu kılan "Suç Bilinci ve Kampus Güvenliği Yasası"nı çıkarmıştır. Bu sayede, "kampus suçları" da 1980'lerin yeni icat edilen suçlarının arasına katılmış oldu.[17] Medyanın bu "'müstesna" yeni suçu "patlatma"nın cazibesine karşı koyması düşünülemezdi.

ABD'de kampus suçlarından duyulan korku, fiziksel tehlikenin büyüdüğünü değil üniversitedeki ruh halinin ne olduğunu yansıtıyor. Araştırmalar, tehlike algısının fiziksel şiddet olaylarından bağımsız olduğunu gösteriyor. Bir çalışma, kampuslerde hem şiddet içeren suçların hem de hırsızlık olaylarının, özellikle 1985'den beri, azaldığına işaret ediyordu. Ayrıca bu çalışma, öğrencilerin kampuslerde, civardaki şehir ve mahallelere göre daha güvende olduğunu ortaya koyuyordu.[18] Ancak buna rağmen, kampuslerin giderek daha tehlikeli bir hale geldiği görüşü hâlâ yaygındır.

Amerika'da moda olan diğer şeyler gibi, kampus suçlarının da İngiltere'ye ihraç edilmesi an meselesiydi. 1990'larda kampus güvenliği İngiltere'deki öğrenci faaliyetinin odak noktası haline geldi. Öğrenci gazeteleri suç oranlarının arttığını yazmaya başladı. Bristol Üniversitesi'nin gazetesi, Newcastle'da gerçekleştirilmiş olan ve öğrencilerin yüzde 59'unun suç sayılan bir fiile maruz kaldığını gösteren bir çalışma yayımladı. Diğer kampuslerden de benzer haberler geldi.[19] Gazetelerde, genç serserilerin Cambridge'deki

17. Bkz. Fisher, B. (1995) 'Crime and Fear on Campus' , *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, c. 87, s. 183-91.
18. Bkz Volkwein, J., Szelest, J. ve Lizotte, B. (1995) 'The Relationship of Campus Crime to Campus and Student Characteristics', *Research in Higher Education*, c. 36, no.6.
19. Bkz. *Epigram*, 25 Ocak 1995.

daha sinik öğrencilere korku saldığına değinen haberler çıktı ve *Independent* "suç dersinden yüksek not" başlıklı özel bir makale yayımladı. Yazının ana fikri "öğrencilerin suça karşı savunmasız olduğu"ydu.[20] ABD'de yerleşik hale gelen kalıbı izleyen İngiltere'de de kampus güvenliği önemli bir mesele haline geldi.

İngiltere'de kampus güvenliği özellikle öğrenci birlikleri tarafından gündeme getiriliyor. Kampuslerde, güvenlik meselesinin politik ve toplumsal kampanyaların yerine geçmiş olduğunu görmek epey ilginç. Öğrenci birlikleri, sağlık ve güvenlik konularındaki duyarlılığı artırma çabasının en önünde yer alıyor. Birliklerin yayınlarında güvenliğin her boyutuyla ilgili tavsiyeler var. Örneğin, Oxford Üniversitesi'ne yeni giren öğrencilere verilen "Küçük Mavi Kitap" yarı tıbbi, yarı ahlâki bir elkitabı niteliğinde. Kitabın kapağındaki nota göre, "Öğrenciler tarafından öğrenciler için hazırlanmış olan Küçük Mavi Kitap, doğum kontrolü, kürtaj, cinsel yolla bulaşan hastalıklar, uyuşturucu ve diğer sağlık konularında net ve güncel bilgiler içeriyor."[21] Öğrenci birliklerinin diğer birçok yayını da kişisel güvenlik konusuna ayrılmış. Öğrenci birlikleri tecavüz alarmlarının yerleştirilmesini ve bazı örneklerde de gece saatlerinde kadınlara özel servis hizmeti verilmesini savunuyor.

Öğrenci birlikleri neredeyse göz açıp kapayana kadar kampus ahlâkının bekçileri kesildi. Bu eğilimin net bir örneği, 1995 eylülünde, *National Union of Students* (NUS- Ulusal Öğrenci Birliği) tarafından düzenlenen, alkol konusunda bilinçlendirme kampanyasıydı. NUS, bu çalışmanın başlangıcında, *The Big Blue Book of Booze* (Kafa Çekmek Üzerine Büyük Mavi Kitap) kitabını çıkardı. Geçmişte içki içmek öğrenci hayatının kabul edilebilir bir parçası olarak görülürken, günümüzde yanlış bir davranış olarak kabul ediliyor. NUS, yayınında şu uyarıda bulunuyor: "Eğer alkol bugün keşfedilseydi, kesinlikle, eroin kadar yasadışı ilan edilirdi." Güvenlik, sorumluluk ve ölçülülükle ilgili bu mesaj, bu genç ahlâk uzmanlarının önem verdiği değerleri göz önüne seriyor.

20. Bkz. *Independent,* 4 Ocak 1996; Cambridge'de yaşanan olayla ilgili olarak, bkz: *Daily Telegraph,* 6 Ağustos 1996.
21. *The Little Blue Book Committee* (Küçük Mavi Kitap Komitesi), (1992).

İngiliz medyasında hiç kimsenin, öğrencilerin alkol kampanyasına neyin neden olduğu, sorusunu sormamış olması son derece ilginç. Kampuslerde alkol tüketimi yeni bir olgu değil; zaten kimse de öğrenciler arasında alkolizmin ya da alkol kaynaklı hastalıkların ve ölümlerin arttığını iddia etmeye bile kalkışmadı. Peki o zaman, öğrencileri alkol konusunda bilinçlendirmek neden birden gerekli hale geldi? Ya da, alkol ve eroin kullanmanın aynı olduğunu ilan ederek korku yaymanın gereği nedir?

Öğrencileri kendilerinden korumak da, onları başkalarından korumak kadar önem kazanıyor. Üniversite öğrencilerinin yaşamının düzenlenmesi, önceki çocukluk döneminde uygulanan kısıtlamaların devamı. Kampuslerde insanın savunmasızlığı konusunda ilginç bir sentez gerçekleştirilmiş. Burada, güvenlik konusunda ince argümanlar öne sürülüp, kampus suçlarıyla ilgili olağanüstü iddialar ortaya atılıyor. Vaaz edilen davranış biçimlerinin kurumsallaşmasıyla birlikte giderek, kampus yaşamı bir dini cemaatin yaşantısına benzemeye başlıyor. Kampuste insanlar arasındaki hiçbir ilişkinin kendi başına gelişmesine izin verilmiyor; işler şansa bırakılmıyor. Ayrıntılı davranış yönetmeliklerinde, öğrencilerle öğretmenler ve öğrencilerin kendi arasındaki doğru davranış biçimleri belirtiliyor. Bu kadar özenle işlenmiş davranış yönetmelikleri, kampüste herkesin bir yabancı olduğunu ve bu yüzden de bireylerin davranışlarının kesin kural ve düzenlemelerle sınırlanması gerektiği fikrini yansıtıyor.

Davranışlar üzerindeki yasaklar ve kişisel yaşamın denetimi, aydınlanma adına meşrulaştırılıp kabul ediliyor. Geçmişte, bu tür sınırlamalar, apaçık ahlâki kurallara dayanarak haklı gösterilirdi. Bugün durum farklı. Kampus yaşamının denetimini savunan kişiler, kendi tutumlarını "bir dizi aşkın değer adına değil, riskli davranışlarda bulunan bireyin diğer insanların sağlık ve güvenlik haklarını sorumsuz biçimde ihlal ettiği gerekçesiyle" meşrulaştırıyor.[22] Dolayısıyla, davranışlar genelde ahlâki gerekçelerle eleştirilmiyor. Mesele uyuşturucu alıp almamak değil, bunu güvenli bir biçimde yapıp yapmamaktır. Hem güvenli seks, hem de güvenli içki içme

22. Simon, age, s.31.

kavramları, öz-denetim dinini, laik bir görünüm altında yaymaktadır. Burada belirli davranış biçimleri değil, sadece risk alma ve diğerlerini riske atma tavrı eleştirilir. Bu sayede, üniversite, davranış denetimini kurumsallaştırırken dahi, liberalizmi lafta savunmaya devam eder.

Kampus güvenliği meselesinin ortaya çıkması ve insan ilişkilerini denetleme eğiliminin güçlenmesi, varoluşsal kaygılarla iç içe geçmiş durumdadır. Bu ruh hali, kampuslerde adeta elle tutulur hale gelmiş olan savunmasızlık duygusunun bir yansımasıdır. Bu yoğun yabancılaşma duygusu günümüzün düşünsel trendlerine derinden işlemiştir. Üniversitelerin son derece tehlikeli yerler olarak görülmesinin nedeni budur. Panik eğiliminin sıradanlaşmasına katkıda bulunmuş olan yazarların birçoğu, üniversitedeki yabancılaşma havasından etkilenmiştir.

Bireyin güvensizliği ve toplumsal yalıtılmışlığı tehlikeli yabancılarla dolu bir dünya imgesinin canlanmasına neden oluyor. Bu tür kaygılar, gelecek bölümde ele alınan "insan kime güvenebilir?" sorusunu kaçınılmaz olarak gündeme getiriyor.

V
İnsan kime güvenebilir?

Tehlikeli yabancılarla dolu bir dünyada, bir insana güvenmek zordur. Yabancılar ve riskler karşısında duyulan korku güvenin azalmasıyla doğru orantılıdır. İnsan ilişkilerinde, aynı mahalle ya da semtte yaşayan insanlar arası ilişkilerde bile, doğru davranışın ne olduğu giderek belirsizleşir. Bu durumda kişi sürekli olarak şu soruyu sorar: "karşımdakinden ne beklemeliyim?" Amerikalı bir sosyal bilimci, bu durumu anlatmak için oldukça doğru bir biçimde, "komşusuz mahalleler" kavramını üretti. Bu ifade, yan yana yaşayan ve mekansal olarak birbirine yakın olan, ancak bunun dışında birbirinden yalıtılmış halde bulunan kişileri tarif ediyor. Eğer komşularınızı pek tanımıyorsanız, onlarla yakınlaşmanız mümkün değildir. Komşularınızın nasıl geçindiğini de bilmiyorsanız, onların

karanlık işler çevirdiğine inanmamız da kolay olur. Farklı ailelerin çocukları beraber oyun bile oynayamıyorsa, aileler arasında ortak bir zemin bulmak zordur. Bu tür bir ortak zemin olmadığında, aynı mahallede yaşayan insanlar arasındaki karşılıklı sorumluluk da giderek yok olur.

4. Bölümde, toplumun çocuk güvenliği saplantısının yıkıcı sonuçları ele alınmıştı. Toplumun çocuk güvenliğine aşırı önem vermesinin şüphesiz birçok nedeni vardır; ancak çocuklar üzerindeki yetişkin denetiminin yaygınlaşmasının en önemli sebeplerinden biri, komşusuz mahallelerin ortaya çıkışıdır. İngiltere'de ve ABD'de, ana-babalar çocukların kolektif olarak sosyalleşmesi için semtteki diğer yetişkinlerle ortak bir sorumluluk almıyor. Ana-babalar diğer yetişkinleri çocukların eğitimi konusunda güvenilecek bir müttefik olarak değil, ya yoldan geçen sıradan biri, ya da daha kötüsü çocuğu açısından riskli bir yabancı olarak görüyor. Çocukların kollanmasında komşuların ve diğer yetişkinlerin de sorumluluk aldığı toplumlarda ise güvenlik konusu böylesine bir saplantıya dönüşmez. İngiltere ve Almanya'daki çocukların hareketliliğini karşılaştırmalı olarak ele alan bir çalışma, Almanya'daki ana-baba denetiminin çok daha az olduğunu gösteriyor. Alman ana-babalar, çocuklarına hangi yaşta olursa olsun, çok daha az kısıtlama koyuyor. Yazarlardan birine göre, Alman ana-babaların İngilizlere göre, çocuklarını daha fazla yalnız bırakmasının nedeni, diğer yetişkinlerin de çocuklara göz kulak olacağı beklentisidir. Çalışmada şöyle deniyor:

> *Alman ana-babalar sokakta yalnız olan çocuklarının, gerektiğinde in loco parentis (ana-baba yerine) davranacak olan diğer yetişkinlerin gözetimi altında olduğunu bilir. Parklarda, otobüste, tramvayda ya da herhangi bir vasıtayla yolda olan bir çocuğun, davranışlarının beklenen standartlarda olmaması durumunda diğer yetişkinler onu gözlemleyecek ve yön gösterecektir. Bu, güçlü bir kontrol mekanizmasıdır ve şüphesiz ana-babalara ve bu karşılıklı gözetim ağında yer alan herkese bir güven hissi verir.*[1]

---

1. Hillman, M., Adams, J. ve Whiteleg, J. (1990) *One False Move... A Study of Children's Independent Mobility* (Londra: PSI Publishing), s. 84.

Almanya'daki ana-babaların çocuklarının bağımsız faaliyetleri konusunda hissettiği güven, diğer yetişkinlerin doğru davranacağı beklentisinden kaynaklanıyor. Bu durumun gerektirdiği güven, İngiliz ve Amerikan toplumlarında kesinlikle eksiktir. İngiltere ve ABD'de yetişkinlerin diğer insanların çocuklarını uyarması beklenmez; bunu yapan biri, sözkonusu çocuğun ana-babasının tepkisini çeker.

Amerikalı filozof yazar Francis Fukuyama'ya göre, "güven; ortak normlara dayanan ve düzenli olarak, dürüst ve işbirliği içeren davranışların sergilendiği bir toplulukta, diğer üyelere yönelik olarak ortaya çıkan bir beklentidir".[2] Elbette, yanlış anlamalar ve toplumsal ilişkilerin akışkanlığı bu beklentiyi etkiler. Çeşitli çatışma unsurları da güven beklentisinin gerçekçi bir biçimde yaşanabileceği ilişkileri kısıtlayabilir. Ancak, birçok toplulukta, bir kişinin bir diğerinden ne bekleyebileceğini belirleyen formel ve daha da önemlisi enformel bir anlayış sistemi vardır. Atasözünde olduğu gibi, "hırsızların bile kendi aralarında bir namusu vardır."

Yabancıların sayısının ve çeşidinin artmasının nedenlerinden biri, insanların ilişki kurarken dayandığı normların belirsizleşmesi olmuştur. Birçok yazara göre, bu belirsizlik güvenin zayıflamasına yol açmış, bu da toplum için yıkıcı sonuçlar doğurmuştur. Fukuyama'nın gözlemlerine göre:

> *Birleşik Devletler'de güvenin ve sosyalleşmenin zayıflamasının sonuçları, Amerikan toplumunda yaşanan bir dizi değişimde görülebilir: şiddet içeren suçlarda ve bu tür davalardaki artış; aile yapısının parçalanması; mahalle grupları, kiliseler, birlikler ve hayır dernekleri gibi bir dizi toplumsal yapının gerilemesi; Amerikalıların çevredeki diğer insanlarla ortak değerlere ve ortak bir topluluğa ait olmadığını hissetmesi.*[3]

Bu sürecin diğer yüzü, toplumsal yalıtım, savunmasızlık duygusu ve risk altında olma hissinin artmasıdır.

İngiltere'de de, dayanışma ruhu zayıflamış ve çeşitli kurumlara

2. Fukuyama, F. (1995) *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity* (Londra: Hamish Hamilton), s. 26.
3. Fukuyama, *Trust*, s. 10-11.

katılım gerilemiştir. Yazarlar, halkın İngiltere'nin politik kurumları karşısında duyduğu hayal kırıklığına dikkat çekiyor. Sistemin temel dayanaklarından biri olan Muhafazakar Parti, otoritedeki bu gerilemenin iyi bir örneği. 1950'lerde 3 milyon üyesi olduğunu iddia eden partinin üye sayısı bugün 756,000 kişiye düşmüştür ve her yıl 64,000 kişi azalmaktadır; üyelerin yaş ortalaması 66'dır. Siyaset bilimci Paul Whiteley ve arkadaşları, aktif üye sayısının 165,000'e düşmesinin ve üyelerin yüzde 17'sinin son beş yıl içinde aktif olmayı bırakmasının, tabandaki enerjinin kayboluşuna işaret ettiğini belirtiyor.[4] Tony Blair'in yönetimindeki İşçi Partisi kaybettiği üyelerin bir kısmını geri kazanmıştır; ancak bu partinin üye yaş ortalamasının 43 olması da partinin genç kuşaklardan ne kadar uzak olduğunun belirtisidir.

Aktif desteğini kaybeden politik kurumlar partilerle sınırlı değil. İngiliz sendikalarının işçi sınıfının dayanışma örgütü olma özelliği yok edildi. Resmi üye sayısı 1979 yılındaki 13 milyondan, 1996'da 7 milyona düştü. Sendika üyeliğindeki düşüş hikayenin yalnızca bir kısmı. Bizzat üye olmak önemini yitirdi -sendikalar temsil etme iddiasında olduğu insanlar için pek bir şey ifade etmiyor. Birçok insana göre, kendi sendika üyeliğinin bireysel kimliği üzerinde önemli bir etkisi yok.

Katılımdaki bu düşüş neredeyse bütün kamusal kurumlar için geçerli. *The National Federation of Women's Institutes* (Ulusal Kadın Enstitüleri Federasyonu), *Mothers' Union* (Anneler Birliği) ve *National Union of Townswomen's Guilds* (Ulusal Kadın Loncaları Birliği) gibi örgütlerin üye sayısı 1971'den beri yaklaşık yarıya düştü. *The Red Cross Society* (Kızılhaç), *British Legion* (İngiliz Lejyonu), RSPCA (Hayvanlara Yönelik Şiddeti Önleme Derneği), *Guides* (Rehberler) ve *Boy Scouts* (Erkek İzciler) gibi oluşumların tümünün -ancak *Cubs* ve *Brownies* buna dahil değildir- üye sayısı son yirmi yıldır düşüyor. Nispeten yeni olan Yeşiller Partisi gibi örgütler bile bu gelişmeden uzak kalamıyor. Bu arada *Cubs* ve *Brownies* gruplarının popülerliğini yitirmemiş olmasının tek nedeni ana-

4. Whiteley, P., Seyd, P. ve Richardson, J. (1995) *True Blues: The Politics of Conservative Party Membership* (Oxford: Clarendon Press), s. 69.

babaların çocukları için güvenli ve denetim altında bir ortam talep etmesi.

Otoritenin kaybolması, kamusal organizasyonların üye sayısındaki azalmadan çok daha büyük sonuçlara da yol açar. Son on yılda, İngiltere'nin en saygın kurumlarından bazıları büyük ölçüde prestij kaybetti. Monarşiyi saran evlilik kavgaları ve skandallar, bu kurumun rolünün büyük ölçüde sorgulanmasına yol açtı. İngiliz Kilisesi de giderek zamanı geçmiş ya da absürd bir kurum olarak görülmeye başlandı. BBC ve idari bürokrasi, piyasa güçlerinin etkisi ve iç çekişmeler yüzünden güç yitiriyor. Bu kurumların otorite kaybetmesine paralel olarak, kinizm, kayıtsızlık ve güvensizlik büyüyor. Kamuoyunda politika kurumuna ve politikacılara karşı duyulan öfke bu toplumsal salgının somut bir örneği. *The X Files* gibi popüler Amerikan dizileri bu hissiyatı yansıtıyor. Hükümetin koca bir palavra olduğu fikrini işleyen bu dizinin mesajı apaçık ortada: "Kimseye güvenmeyin."

Otoriteye güvenin sarsılması sadece politika, din ve kültür alanlarıyla sınırlı değil. Doktorluk, bilim adamlığı, vb. birçok meslek prestij ve otoritesini yitirmiş durumda. Tıbbi davalardaki artış, doktorun tavsiyelerini kayıtsız şartsız kabul eden hasta imgesinin çeşitli olaylarla beraber giderek silindiğini gösteriyor. Birçok insan bilim adamından gelen uzman görüşünü kabul etmek yerine, bunun arkasında gizli bir niyet arıyor.

Gerçekten de, kamuoyunda bilime duyulan güvenin sarsılması, genel meşruiyet ve otorite krizinin en çarpıcı yansımalarından biri. Bilimsel açıklamalara güvenin sarsılmasıyla birlikte, kamuoyunun teknolojik gelişmeler karşısındaki rahatsızlığı da büyüdü. Çevre ve sağlık konularında yaşanan birçok panik, bilim adamlarının yaptığı açıklamaların açıkça reddedildiğini ortaya koyuyor. Bilime güvensizlik, risk bilincinin büyümesinin en temel unsurlarından biri haline geldi.

Kamuoyunun güveninin azalması, son yıllarda önemli bir tartışma konusu haline geldi. Akademisyenler tarafından yayımlanan çalışmalar, güven ilişkilerinin zayıflamasının Batılı toplumların karşı karşıya olduğu en temel sorunlardan biri olduğunu belirtiyor.

Akademik literatür, güvendeki azalma ve risk bilincinin artışı arasında bir ilişki olduğunu onaylıyor.[5] Peki, bu ilişki nasıl işliyor ve güven ilişkilerinin tükenmesi nasıl açıklanabilir?

A. UZMANLIK SORUNU

Başta bilim alanında olmak üzere uzmanlara karşı duyulan kinizm, çoğu zaman risk bilincinin büyümesinin en önemli nedenlerinden biri olarak kabul edilir. Bilimin iddialarına yönelik yaygın bir kuşkuculuk var. *Jurassic Park* gibi, bilim adamlarının çizgiyi aşması temasının işlendiği filmler, toplumda hemen karşılık buluyor. Medyanın bilimle ilgili değerlendirmeleri olumlu bir tondan, düşmanca değilse bile eleştirel bir tona doğru kayıyor. Toplumun, bilim ve teknolojiye daha bağımlı hale geldikçe, bunların sonuçlarına daha kuşkucu yaklaşmaya başlaması günümüzün en temel paradokslarından biri.

Bilime yönelik kuşkuculuk, çeşitli şekillerde açıklanıyor. Bu kuşkuculuğu olumlu bulanlar, insanların artık teknolojik gelişmenin yıkıcı etkilerinin bilincine vardığını söylüyor. Örneğin Alman sosyolog Ulrich Beck, risk bilincinin "yoğun bir bilimsel bombardımana rağmen geliştiğini ve hâlâ bunun baskısı altında" olduğunu savunuyor ve ekliyor: "bilim, insanın ve doğanın kirletilmesinin baş savunucusu haline gelmiştir."[6] Bu yaklaşımda, mesele bilime karşı güvensizlikle sınırlı kalmıyor, bilim giderek lanetleniyor. Beck, bilime güvensizliğin nasıl ortaya çıktığını incelemek yerine, bunun haklılığını savunmaya girişiyor. Bu yaklaşım, kamuoyunun bilime güvensizliğiyle örtüşür, ancak bu durumu açıklayamaz. Ancak Beck'e göre risk bilinci ve bilimin başarısızlıkları arasında zaten kendiliğinden bir bağ bulunduğundan, açıklama yapmak gereksizdir.

Başka birtakım yazarlar, uzmanlığa duyulan güvensizliğin nedeninin bizzat uzmanlık sistemlerinin gelişimi olduğunu söylüyor.

5. Güven konusundaki tartışmayla ilgili yararlı bir kaynak olarak, bkz. Misztal, B. (1996) *Trust in Modern Societies* (Oxford Polity Press).
6. Beck, U. (1992) *Risk Society* (Londra: Sage), s. 70.

Kimileri ise, uzmanlığın gelişiminin birçok istenmeyen sonuç doğurduğunu belirtiyor. Bu sonuçlardan biri, uzmanın bilgisinin parçalanmış olması yüzünden insanların güvenilir bilgiye ulaşmasının giderek zorlaşması. Kamuoyu önünde uzmanlar arasında yaşanan tartışmalar yüzünden, insanların bilime olan inancının yıprandığı belirtiliyor.[7] Başka yazarlar ise, bilginin inanılmaz biçimde artması nedeniyle, toplumun aşırı bir biçimde bilgi yüklü hale geldiğini ve insanların neye inanmaları gerektiğini bilemediğini söylüyor.

Fakat, güvenin zayıflamasını ele alan tüm bu argümanların temel sorunu, bu süreci kendi terimleriyle açıklamaya çalışmaları. Kamuoyunun bilime güvensizliğinin iç dinamiklerden kaynaklanıyor olması pek olası değildir. Bir kuruma duyulan güven, birçoğu toplumun genelindeki olgulardan kaynaklanan bir dizi etken tarafından belirlenir. Eğer toplumda, bütün otorite biçimleri sorgulanıyorsa, uzmanlık sistemlerine özel bir vurgu yapmak yanlış olur. Güven ilişkilerinin tükenişi, belirli bir meslek dalından bağımsız bir biçimde de yaşanıyor. Bu durum, uzmanlarla halk arasındaki ilişki kadar, komşular arasındaki ilişkiyi de etkiliyor.

Kamuoyunun bilime güvensizliği uzmanlara duyulan inancın zayıflamasıyla karıştırılmamalı. Toplumun uzmanlık kurumuyla ilişkisinin birçok yazarın düşündüğünden daha muğlak olduğunu savunmak da mümkün. Bazı uzmanlık türlerine duyulan güvensizlik diğerlerinden daha fazla. Örneğin, insan genomu projesinin yarattığı yoğun korkuyu ele alalım. İnsan genomundaki bütün genlerin yerinin ve sırasının tespit edilmesini hedefleyen bu uluslararası program, kamuoyundan oldukça karışık bir tepki aldı. Bu araştırma genetik rahatsızlıkların tedavisi bakımından birçok vaatte bulunduğu halde, birçok yazar bunun Tanrı'yla aşık atmak olduğunu söyledi. Biyoteknoloji ve üreme teknolojisi araştırmaları, "doğaya aykırı" olmakla da eleştiriliyor.

Bilimsel araştırmaya yönelik düşmanlık şaşmaz bir biçimde ihtiyat ilkesi terimleriyle dile getiriliyor ve risk tehlikesi konusunda uyarılar yapılıyor. Bu düşmanlık, insanın doğaya müdahalesinin sa-

7. Bkz. Lubbe, H. (1993) "Security: Risk Perception in the Civilization Process", in Bayerische Ruck (der.) *Risk is a Construct: Perceptions and Risk Perception* (Munich: Knesebeck).

dece zarar getireceği inancına dayanıyor. Genetik bilimini ve üreme teknolojisini eleştirenler, bilinmeyenden duydukları korkuyu ve doğaya yapılan müdahale yüzünden hissettikleri tedirginliği açığa vuruyor. Onların bilimsel uzmanlık düşmanlığı özellikle en yeni, maceracı ve çığır açıcı girişimlere yöneliyor. Bu girişimler, tam da birçok yenilik barındırdığı ve bilinmeyene doğru yol aldığı için, düşmanca tepkilere maruz kalıyor. Bilinmeyen dünya en baştan tehlike olarak tanımlandığı için, bilimsel yenilikler de bir tehdit olarak algılanıyor.

Bilimdeki çığır açıcı gelişmelere -yani, insan tasavvurunun sınırlarını genişleten gelişmelere- duyulan düşmanlık, sorunun genel olarak uzmanlık sistemlerine değil belirli uzmanlık türlerine duyulan bir güvensizlik olduğunu gösteriyor. Eldeki veriler, toplumdaki kuşkunun özellikle deneylere ve yeniliklere yöneldiğini gösteriyor. Toplumsal ve politik yenilikler alanında iyice güçlenmiş olan bu kuşku, bilimsel yeniliklere de yöneliyor. Öte yandan, yeniliklere eleştirel yaklaşan uzmanlık dalları ise olumlu tepkiler topluyor. Böyle olunca da kişinin ihtiyatlı olmasını ve kendini sınırlamasını salık veren bilim adamları, embriyoloji alanında çalışan meslektaşlarının karşılaştığı güvensizliği yaşamıyor. Shell ve Greenpeace arasında kısa süre önce yaşanan tartışma, bazı uzmanların her zaman kamuoyundan destek aldığına iyi bir örnek. 1995 yılında, Shell, *Brent Spar* petrol platformunu Atlantik Okyanusu'nda batırmaya kalkıştığında, Greenpeace bunu engellemek için uluslararası bir kampanya başlattı. Greenpeace *Brent Spar*'ın denize gömülmesinin akla gelmeyecek zararlara yol açabileceğini iddia ederek, kampanyasını savundu. Bütün medya kuruluşları da bu görüşü kabul etti. Kamuoyundan gelen olumsuz tepki üzerine, Shell plandan vazgeçti ve projeye son verdi. Savaş baltalarının bu kadar çabuk çıkarılması ve Shell'in küçük düşmesi, kamuoyunun Greenpeace'in bilimsel çalışmalarına güçlü bir güven duyduğunu ortaya koyuyordu. Fakat bir süre sonra, Greenpeace'in iddialarının temelsiz olduğu anlaşıldı ve örgüt yanlış veriler sunduğu için özür diledi. Ancak toplumun ihtiyatı ne denli kutsallaştırdığı göz önüne alınırsa, kamuoyunda doğaya müdahale edilmesine muhalif olan kesimlere

duyulan yoğun güvenin sırf bu tür "hatalar" yüzünden azalması pek mümkün değil.

Toplumun uzmanlara yaklaşımındaki seçiciliğin bir göstergesi de, bir dizi yeni ve etkili uzmanın ortaya çıkışıdır. Geçtiğimiz yirmi yılda, yeni ve apayrı bir uzmanlık kategorisi ortaya çıktı; ki bu uzmanlık türü, tamamen, geleceği konusunda güvensizlik içinde olan bir topluma özgüdür. Bu yeni uzmanlık temel insan ilişkilerindeki güvensizlik ve muğlaklıktan beslenir. Yeni uzmanlık, kimsenin yaşamdaki belirsizliklerle baş edemeyeceğini ve herkesin profesyonel danışmanların tavsiyelerinden yararlanmaya hakkı olduğunu vazeder. Geçmişte, bu tür tavsiyeler din görevlilerinin tekelindeydi. Bugün ise, tavsiye verme ve yol gösterme işi, son derece uzmanlaşmış ve kurumsallaşmış bir mesleğe dönüşmüştür.

Yeni uzmanlığın etkileri toplumun her alanında görülüyor. İş ve sanayi dünyasında danışmanlık hizmetleri hızla gelişiyor. Geleneksel olarak şirket yöneticilerinin alanı olarak kabul edilen birçok konuda, şirket dışından danışmanların tavsiyelerine uyuluyor. Kuşkucu ve kötümser bir yoruma göre, şirket yönetimi sorumluluk üstlenmek istemediği konularda danışmanlara başvuruyor. Danışmanlığın bu yükselişi, yönetimin özgüvenini kaybettiğini ve organizasyonun içindeki güven ilişkilerinin zayıfladığını gösteriyor.

Günümüzün ruh halini yansıtan bir diğer uzman da kolaylaştırıcı. Yönetim toplantılarında ve çeşitli gruplar arasındaki görüşmelerde kolaylaştırıcılardan yararlanılması, insanların kendi başlarına birbirleriyle anlaşamayacağı inancının bir ürünü. Birçok organizasyonda, çalışanlar arasında koordinasyon sağlamak için profesyonel bir kolaylaştırıcının gerekli olduğu düşünülüyor. Uzmanlığın bu şekilde büyümesinin nedeni, en temel insan ilişkileri için bile ancak eğitimli uzmanların sahip olduğu özel yeteneklerin gerektiği inancından beslenen yabancılaşma duygusu.

Doğal kabul edilen ilişkilerin ve güvenin giderek yok olmasına paralel olarak, gündelik yaşamın profesyonelleştiğini görüyoruz. Gündelik yaşamın profesyonelleşmesi süreci rutin ilişkileri zedeliyor ve insanlar arasındaki en temel bağlar zayıfladıkça, süreç daha

da güçleniyor. Bunun sonucunda, insanların geçmişte yaşayarak öğrendiği faaliyetler uzmanlara devrediliyor. Bu gelişmenin çarpıcı bir örneği ana-babalık sürecinin profesyonelleşmesi. Artık uzmanlar "babalık eğitimi" veriyor ve ana-babalık kursları açıyor. Bu tür uzmanlar sürekli olarak, ana-babaların karşılaştığı "zorluklar"ı ve bunlarla baş etmek için gereken karmaşık "beceriler"i vurguluyor. Ana-babalık sürecinin yetişkinliğin doğal bir parçası olmaktan çıkıp, özel bir beceri haline gelmesi, insanın ne kadar küçümsendiğini gösteriyor. İnsanoğlunun ezelden beri baş ettiği bir sorun artık uzmanların müdahalesini gerekli kılıyor.

Gündelik yaşamın profesyonelleşmesi danışmanlık hizmetlerindeki devasa patlamada da yankı buluyor. İngiliz toplumunda danışmanlık kurumsallaşmış durumda. Bu yeni uzmanlar insanlara yaşamın her yönü hakkında tavsiyeler veriyor. Danışmanlık kurumunun iyice kök saldığı bazı alanlar şunlar:

Alkol
Bekarlık ve boşanma
Cinsel bozukluklar
Çiftler ve evlilikler
Çocuk yardım hatları
Din
Erkek grupları
Eşcinsellik
Feminist terapi
Fobiler
Gençlik
Hamilelik ve kürtaj
Hastalıklar
HIV ve AIDS
İşten çıkarılma ve işsizlik
Kariyer danışmanlığı ve rehberliği
Karşılıklı danışmanlık
Kısırlık tedavisi
Kişinin kendi vücuduna zarar vermesi
Kriz
Kumar
Kurban destek hatları
Kültürler ve ırklar arası sorunlar
Okula giden çocuklar
Ölüm ve taziye
Özürlülük
Piyango kazanma
Sığınma evleri
Taciz
Tecavüz
Tek-ebeveynli aileler
Travma ve felaket
Uyuşturucu
Yaşlılık
Yeme bozukluğu
Zorbalık

Danışmanlığın yararlarını ispatlayan herhangi bir çalışma olmadığı halde kimsenin bu olgunun yaygınlaşmasını sorgulamayışı son derece ilginç.

Gündelik yaşamın profesyonelleşmesinin insan ilişkileri açısından birçok önemli sonucu var. Profesyonelleşme süreci, bir ilişkinin taraflarının tavsiye alabileceği yeni bir uzman otoritesinin doğmasını sağlar. Bu danışmanlık ilişkiyi sadece desteklemekle kalmaz, onu değiştirir de. Örneğin, çocuklar sorunlarını okuldaki danışmanla konuşmaya teşvik edilirse, ana-babalar ebeveynlik görevini nasıl yerine getirebilir? Canterbury ve Thanet Sağlık İdaresi'ne göre her yaştan çocuğun okulda danışmanlık hizmeti alma imkanı var.[8] Çocukların sorunlarını aileleriyle değil danışmanlarla paylaştığı bu tür bir durumda, ana-babalar birbiriyle rekabet halinde olan otorite merkezlerinden biri durumuna düşer. Bu tür bir gelişmenin apaçık sonuçları vardır. Ana-baba ve çocuk arasındaki karmaşık ilişki danışman dolayımıyla yürür. "En doğrusunu ana-baba bilir" inancının yerini, çocuğun gelişiminin en iyi profesyonel bir uzman tarafından gözetileceği düşüncesine bırakmasıyla ana-babalık giderek muğlaklaşır.

İnsan ilişkilerinin profesyonelleşerek başkalaşması süreci, uzmanlara olan talebi sürekli olarak artırır. Gündelik hayatın profesyonelleşmesi, ister istemez, danışmanlara ve diğer uzmanlara yönelik talep yaratır. Bunun nedeni, yeni uzmanların kendi rollerini meşrulaştırmak için "insanların yardıma ihtiyacı olduğu" fikrini yaymasıdır. Bu sayede, hem kendi özel becerilerini hem de sıradan insanların kendi sorunlarıyla baş edecek durumda olmadığını vurgulamış olurlar. Bu tür uzmanlar her zaman, müşterilerini güçlü kıldıklarını iddia etse de, aslında davranışlarıyla insanlardaki özgüven eksikliğini daha da perçinlerler.

Profesyonel yardımcılar, yaptıkları yardımın güçlü kılma iddiasıyla ters düştüğünün farkında değiller. Örneğin, İngiltere'de yardımlaşma gruplarının kurulmasını savunan yeni bir raporda, profesyonellerin müdahalesi ile yardımlaşma arasındaki fark ve gerilim en aza indirilmeye çalışılmış. Yazara göre, "yardımlaşma grup-

8. Klinefelter, P (1994), "A School Counselling Service", *Counselling,* Ağustos.

larının belirleyici özelliği özerklik olsa da, bu grupların özerklik ve etkililiği çoğu zaman dışardan alınan desteğe bağlıdır." Özerklikle profesyonel yardıma bağımlı olma arasındaki uyumsuzluğu gidermek için "özerklik doğru yardımı almaya bağlıdır" ifadesi kullanılmış. Bu yaklaşımın dayandığı varsayıma göre, yardımlaşma grubuna katılmaya aday olan kişiler, gerçek birer yetişkin olabilmek için özgüven aşılanması gereken çocuklar gibidir. Raporun yazarının gruptaki kolaylaştırıcıya özel önem vermesinin nedeni budur. Yazara göre, "bazı gruplar, diğerlerine göre kolaylaştırıcıya daha fazla gereksinim duysa" da aslında bu ihtiyaç tüm gruplar için geçerlidir.[9] Yardımlaşma grubu adaylarının çaresizliği ve profesyonel bir kolaylaştırıcıya duyulan gereksinim su götürmez gerçeklerdir.

Profesyonelin kişisel yaşama müdahalesinin temel dayanağı sıradan insanın güçsüz olduğu iddiası. Sykes'a göre, "ana-babanın güçsüzlüğü fikrinin pazarlanması sayesinde, terapi tekniklerinin pazarlanmasının önü açıldı."[10] Bütün "yardımcı" profesyonellerin varoluş gerekçesi müşterilerinin güçsüz olduğudur.

Danışmanlar, birçok bakımdan, yüzyıllar boyunca insanların korkularını körükleyerek yaşamış rahipleri andırıyor. Bu uzmanlık, insanların sorunlarıyla yalnız baş edemediği fikrinden besleniyor. Bu açıdan, insanların kendi meselelerini çözme konusundaki özgüven eksikliğinin kiliseye de yansıması ilginç. İngiltere'de Anglikan Kilisesi rahiplere, cemaatteki kadınlara uygun bir biçimde davranma konusunda danışmanlık hizmeti veriyor. Ruhani liderlerin bile danışmanlık hizmetine gereksinim duyması yeni uzmanlığın iddialarının en açık göstergesi.

Danışmanlığın yaygınlaşması, uzmanlık kurumunun gerilemek bir yana hızla yükseldiğini gösteriyor. Gerçekten de güvendeki genel azalma ve uzman sistemlerinin etkisinin artması arasında hiçbir çelişki yok. Güven erozyonu, en iyi, kendimize olan güvenin gerilemesi olarak yorumlanabilir. İnsanın en temel ilişkilerini kendi başına yönlendirebileceği fikrinin ve özgüvenin zayıflaması yüzün-

9. Wann, M. (1995) *Building Social Capital: Self Help in a Twenty-first Century Welfare State* (London: IPPR), s. iv, 70-2.
10. Sykes, C. (1992) *A Nation of Victims: The Decay of the American Character* (New York: St Martin's Press), s. 43.

den, uzmanlara talep doğdu. Bu uzmanlığın büyümesi, insanın sorun çözme becerisine olan inancın zayıflamasıyla doğru orantılı.

Uzmanlığın etkisindeki artış özellikle varoluşsal güvenlik meselelerinde göze çarpıyor. Sağlık alanı, uzmanlık konusundaki seçici yaklaşımın iyi bir örneği. Bir yandan tıp mesleğine olan güvensizlik yoğunlaşırken, diğer yandan sağlık konusundaki merak görülmedik biçimde artıyor. Tıp bilimine duyulan güvenin azalmasından büyük yarar sağlayanlarsa kendi terapilerinin "doğal" ya da "bütünsel" olduğunu, ya da "antik" bir uygulamaya dayandığını iddia eden uzmanlar oluyor.

Gündelik yaşamın profesyonelleşmesinin sonuçlarından biri de, kamuoyundaki sağlık kaygısının artışı. Sağlık kavramının kapsamı her geçen gün genişliyor. Bu kavram, geçmişte klasik tıbbın dışında olan alanları da kapsamaya başlıyor. Alternatif tıp ve tedavi yöntemleri, tam da bilimsel tıbbın ötesine geçme iddiası sayesinde gelişiyor. Kendi uzmanlığını pazarlamaya çalışan insanlar, "bütünsel" terimini kullanarak kendi becerilerinin her alanı kapsadığına vurgu yapıyor. Her şey, bütün davranış biçimleri tıbbın alanına giriyor. Bugün, örneğin "cinsel sağlık" gibi bir ifadeyi kullanıp, geçmişte varoluşsal bir mesele olarak gördüğümüz konulara değiniyoruz. Davranışın bu biçimde tıbbileşmesi, uzmana olan talebi de artırıyor.

Gündelik yaşamın profesyonelleşmesinin yıkıcı sonuçları özellikle cinsellik alanında çarpıcı bir duruma geldi. Cinsellik alanındaki yeni "bilgi"lerin artışı, danışmanın müşteriye aktarabileceği gizemli bir beceri ya da bilgi varmış izlenimi yaratıyor. Uzmanlar, müşterilerinin -özellikle de genç erkeklerin- cehaleti karşısında yaşadıkları şaşkınlığı sürekli olarak dile getiriyor ve kendilerinin halkın cinsel sağlığı bakımından vazgeçilmez olduğunu üstü kapalı bir biçimde ifade ediyor. Cinsel eğitimin zorunlu olduğu -bunun yeni nesli sosyalleştirmek için en doğru yöntem olduğu- ilan edilirken, yoğun bir ahlâki bombardıman yüzünden pratik bilgiler bulanıyor. Yetişkinlerin çocuk yaşamı üzerindeki denetiminin en garip görünümü, cinsel eğitimin ahlâki dayanağı konusunda ortaya çıkıyor. Yeni cinsel sağlık uzmanları, çocukların cinselliği profesyonel rehberlik olmadan kendi başına öğrenmesi anlayışının eski kafalılık

olduğunu iddia ediyor. Çocukların bu konuda birbirinden pek çok şey öğrendiğini fark eden bazı uzmanlar da, genç insanları da işe katıp, "arkadaştan arkadaşa" cinsel eğitim başlatarak bilgi akışını denetlemeye çalışıyor.

Danışmanlık ve sağlık alanlarında yeni uzmanların türemesi, bu kişilerin kamuoyunun güvenini otomatikman kazandığı anlamına gelmiyor. Ancak bu uzmanların, birey davranışları ve tutumları üzerinde ciddi bir etkisi var. Sağlık alanından bir örnek, uzman görüşlerinin insan davranışını nasıl etkilediğini gösteriyor.

İngiliz hükümeti tarafından yapılan, *Social Trends* (Sosyal Gelişmeler) adlı araştırmaya göre, son 30 yılda evlerde tüketilen gıda türlerinde ciddi değişimler oldu. "Doktorlar kandaki kolesterol seviyesini ve kalp hastalığı riskini azaltmak için doymuş yağ içeren gıdalardan uzak durulmasını tavsiye ediyor," denilen rapora göre, bu tavsiye evlerdeki tüketim üzerinde büyük bir etki yaptı: "tüketim tereyağından, önce margarine sonra da daha düşük yağ içeren ürünlere kaydı." Raporda, "bugün sıradan bir insanın tükettiği ortalama süt miktarı 1961'den daha düşük" deniyor. Ayrıca, insanlar uzman tavsiyesine uyarak geçmişe göre daha az et yiyor. Son on yıldır et tüketimi düzenli bir biçimde düşüyor. 1992 yılında bir kişi ortalama olarak 1962'deki miktarın yarısı kadar, yani haftada 140 gram sığır ve dana eti tüketiyordu. Kuzu ve koyun eti tüketimindeki düşüş ise daha çarpıcı: 1992'deki miktar, 30 yıl öncesinin yaklaşık üçte biri.[11]

Sağlık uzmanlarının kişilerin beslenme biçimi üzerindeki otoritesi dikkat çekici. Geçmişte İngiltere'de diyet kuralları bu kadar sıkı uygulanmazdı. İngiltere Kilisesi, İslam ve Musevilik dinleri gibi mutfağa girip çıkana karışmazdı. Ancak günümüz İngiltere'sinde popüler olan beslenme adetleri güçlü ahlâki motifler içeriyor. Örneğin, bir vejetaryenin yanında et yiyen kişilerin utanç duyması sağlanıyor. Günümüzde sağlık uzmanları neyin yenip neyin yenmeyeceği, ya da belirli bir gıdadan uzak durulması konusunda fikir yürütüyor ve halkın davranışlarını etkilemeyi umuyor. Birtakım uzmanlara duyulan güvenin hâlâ güçlü olduğu apaçık ortada.

11. *Social Trends* (1994), s. 98.

Toplumun farklı uzmanlara farklı muamele yapması, göründüğünden daha karınaşık bir süreç. Deneyleri ve yenilikleri savunan uzmanlara yönelik büyük bir kuşkuculuk hâkim. "Deney" kelimesi artık sırf teknik bir kelime olmaktan çıktı. Deney, kamu kuruluşları tarafından kontrol altında tutulması gereken bir olgu olarak görülüyor. Deney yapan kişiler de -aksi ispatlanana kadar- sorumsuz insanlar olarak görülüyor. Bunun aksine, güvenliğe ve riskten kaçınmaya vurgu yapan uzmanlar rahatlıkla saygı ve kabul görüyor. İhtiyatlı olmayı salık veren bir kimse asla sorumsuz davranmakla suçlanmıyor. Yeni bir ilacın test edilmesini ve dolayısıyla kimi insanların acilen ihtiyaç duyduğu bir tedavinin geliştirilmesini geciktiren bir kişi, insan yaşamını gereksiz yere tehlikeye atmakla suçlanmıyor. Diğer yandan, böyle bir deneyi gerçekleştiren bilim adamı Tanrı'yla aşık atmakla suçlanabiliyor.

Nihayet, güvensizlik de kendi uzmanlarını üretiyor. Günümüzde, kazançları güven ilişkilerinin yıpranmasına bağlı olan bir dizi danışman ve kolaylaştırıcı mevcut. Bu uzmanlık dalı, insanın kendisine ve başkalarına güvenmesinin yanlış olduğu inancı sayesinde gelişiyor. Bu kişilerin niyeti ne olursa olsun -ki şüphesiz çoğu son derece saygıdeğer niyetlerdir- bu davranışların nihai sonucu insanların kendilerine güvenme kapasitesinin azalmasıdır.

B. TOPLULUKLARIN ÇÖZÜLMESİ

Güven sorununu açıklamak için başvurulan bir diğer argüman da, toplulukların çözülmesi ve bireyciliğin güçlenmesidir. Birçok yazar, özellikle 1980'lerden itibaren bireyciliğin artması sonucunda sosyal ilişkilerin ve yurttaşlık bilincinin zarar gördüğünü belirtiyor. Ailelerin çözülmesi ve suçun artması gibi birçok sorun, birçok toplulukta yaygınlaştığı iddia edilen bireycilik olgusuna dayandırılıyor. Bu argümanlar, güven ilişkilerinin, bireyin serbestçe kendi çıkarının peşinde koşması halinde ortaya çıkacak çıkar çatışmaları yüzünden zarar göreceğini iddia ediyor.

Bireyciliğin barındırdığı yıkıcı dinamik konusundaki uyarıların

birçoğu Emile Durkheim gibi on dokuzuncu yüzyıl sosyologlarının öngörülerine dayanır. Durkheim, kendi dar çıkarının peşinde koşan ve yalıtılmış bireylerden oluşan bir toplumun ömrünün kısa olacağını iddia etmişti. Durkheim'a göre, kendi çıkarını güden içten pazarlıklı bireyler toplumsal dayanışmaya zarar veriyordu. Durkheim, bu tehlikeden kaçınmak için toplumun, işbirliği duygusuna ve insanları birarada tutan ikincil kurumlara ihtiyaç duyduğunu belirtiyordu.[12] Bu tür ikincil kurumlar -kilise, kooperatifler ve meslek odaları gibi- kolektif ağlar oluşturarak kişinin kendi çıkarını gerçekleştirmesini de kolaylaştırırdı.

Bugün birçok yazar, bireyciliğin güçlenmesinin yanısıra ikincil kurumların da dağılmasıyla, güven ilişkilerinin ciddi bir zarar gördüğünü belirtiyor. Francis Fukuyama'nın *Trust* (Güven) kitabının ana fikri de budur. Fukuyama'ya göre, ABD "biraraya gelme sanatı"nı yitirme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Biraraya gelme becerisinin temelinde ortak değerlerin sağlamlığı vardır. Bu tür değerler etkiliyse, bireyin çıkarının grubun çıkarına boyun eğmesi kolay olur. Bu süreç güvenin güçlenmesini sağlar. Fukuyama, günümüzde ortak değerlerin bireyciliğin önüne çıkardığı engellerin giderek azaldığını belirtiyor. Yazara göre, "hak merkezli liberalizmin, bu hakları varolan bütün toplulukların aleyhine olacak biçimde genişletme ve çoğaltma eğilimi, mantıksal sonucuna varmıştır".[13] Bunun sonucunda, ABD'de sosyalleşme azalmıştır. Fukuyama'ya göre, güven ilişkisinin yıpranmasının en açık belirtisi, Amerikan vatandaşlarının birbirine dava açmak için avukatlara ödediği ve nüfusun yüzde birini demir parmaklıklar arkasında tutmak üzere harcanan büyük paralardır. Bu iki maliyet kalemi, "yıllık yurt içi milli gelirin büyük bir yüzdesine denk geliyor ve toplumda güvenin yok olması nedeniyle gerekli olan bir çeşit doğrudan vergi teşkil ediyor."[14]

Fukuyama'nın tezi, Batılı toplumların önündeki asıl görevin topluluğu kurtarmak ve toplulukla kişisel çıkarlar arasında yeni bir ilişki kurmak olduğu şeklindeki genel konsensüsle aşağı yukarı ör-

12. Bkz. Durkheim, E. (1964) *The Division of Labour in Society* (New York Free Press)
13. Fukuyama, *Trust*, s. 10.
14. Fukuyama, *Trust*, s. 11

tüşüyor. Topluluk yanlısı konsensüse göre, 1980'lerden itibaren olay kontrolden çıkmıştır. Bugün 1980'li yılların hırsın çizmeyi aştığı bir dönem olarak görülmesi oldukça yaygındır. Bu argümanın popüler versiyonuna bir örnek, Oliver Stone'un *Wall Street* filminde, hisse sahiplerinden oluşan bir dinleyici topluluğuna "Hırs iyidir" diye haykıran Gordon Gekko adlı açgözlü tüccar tiplemesidir. Sınırsız egoizmin yıkıcı sonuçlarını gözden kaçıran bu hırs kültürü, temel toplumsal dayanışma biçimlerinin parçalanmasının ve güvenin zayıflamasının sorumlusu olarak kabul edilir.

1980'lerde toplumsal dayanışma ve topluluk ruhundaki çözülmenin hızlandığı su götürmez bir gerçek. Bu dönemde, bütün kolektif kurumlar zayıfladı. Kuşkusuz, insanları birarada tutan ilişkiler aşındıkça güven duygusu da zarar gördü. Şüphesiz bireyleşme süreci risk bilincinin büyümesini de kolaylaştırdı. Ancak bireyleşmenin güçlenmesi gerçeğiyle bireyciliğin güçlenmesi iddialarını karıştırmamak gerekir. Bireyin geçmişin zorunluluk ve kurumlarından kurtulması anlamını taşıyan bireyleşme, kendiliğinden bireyin yüceltilmesine yol açmaz. Dolayısıyla, topluluğun ve güven ilişkilerinin çözülmesinin, mutlaka sınırsız bir bireyciliğin sonucu olduğu söylenemez.

1980'lerin temel paradoksu, Reagan ve Thatcher yönetimlerinin bireyi güçlendirme girişiminin aslında bireyi güçsüz düşürmüş olmasıdır. Bu hükümetlerin sendikaları ve diğer dayanışma biçimlerini parçalama konusunda gösterdiği başarı, bireysel girişimciyi özgürleştirmedeki başarılarından çok daha büyüktür. Bunun nedeni, toplumsal dayanışmanın çözülmesiyle beraber bireyin yalıtılması ve savunmasız bir duruma düşmesidir. Geçmişte kolektif kimliklerden beslenen özgüven yok oldu. Bunun yerine birey, çeşitli olayları kendi kontrolünün dışındaki gelişmeler olarak algılamaya ve yaşamaya başladı.

Yeni bir toplumsal ağ oluşturulmadan yaşanan bireyleşme ancak güvensizlik doğurur. En başta insan ilişkileri değişime uğrar. Geçmişte arkadaş ve müttefik olarak görülen komşu ve meslektaşlar, giderek birer rakip ve potansiyel tehdit olarak algılanır. Oysa gerçekte insanların arasında bir savaş yok. Suç vakaları, komşu

kavgaları ve işyerindeki sataşmalar büyük ölçüde abartılıdır. Ancak ortak çaba ve yaşam duygusu bir kere yitirilince, herşey farklı bir gözle görülür. Diğer insanlar arkadaş değil yabancıdır artık.

Dayanışmanın zayıflaması süreci, özgüven içeren bir bireycilik kültürünün ortaya çıkışıyla elele yürümedi. Bireycilik konusunda uzun uzun tartışmalar yapılmasına rağmen, etrafta özgüven sahibi ya da egoist pek çok birey görmek mümkün olamıyor. Toplumun değişim, deney ve gelecek konularındaki tutumu, bireyleşme sürecinin özgüven içeren bir bireycilik kültürü oluşturmasını engelledi. İngiliz okullarında, rekabetçi spor dalları damgalanıyor ve kazanma azmi bir hastalık belirtisi olarak algılanıyor. Bireyleşme süreci, toplumun cesarete muhtaç olduğu bir dönemde, azmi ve özellikle risk alma kararlılığını zayıflatıyor. Böylece güven ilişkisinin aşınması, bireycilikle *değil* bireyleşme süreciyle örtüşmüş oluyor.

İçinde yaşadığımız dönemi egoist bireyler çağı kabul edip hayıflananlar, günümüzün önemli özelliklerinden birini gözden kaçırıyor. Eski kolektivitelerin -sendikalar, yerel topluluklar ve politik oluşumlar- gerilemesi aktif ve dışadönük bir bireyciliğin önünü açmadı. Günümüz toplumunu tamamen bireysel bir toplum olarak tanımlamak moda oldu; ancak, bu tür tanımlamalar kültüre kök salan birey-karşıtı eğilimleri gözden kaçırıyor. "Hayırsever doksanlar" döneminin topluluğun yararı için ihtiyat, endişe ve ölçülülük kriterlerine vurgu yapması, "hırslı seksenler"in panzehiri olarak sunuluyor. Günümüzün politik söyleminin en moda temalarından biri, yuppi kültürünün bencilliğini ve egoizmini eleştirmek ve benmerkezci bireycilik anlayışına karşı, romantize edilmiş bir "topluluk" imgesini savunmaktır. Yüksek maaş alan ve tüketim çılgınlığı içinde olan "şişmanlar"ı kınamak en son modadır. Bu temaların dayanağı, aşırıya kaçarak diğerlerini riske atan kişileri eleştiren ihtiyat felsefesidir.

Günümüz toplumu, kendine güvenen bireyi değil, "kurban" ya da hayatta kalmayı başarabilen insan imgesini olumluyor. Kendini sınırlama ilkesi bireylerin de en az topluluk kadar yardıma muhtaç olduğunu vurguluyor. Bireyin yükseldiği şeklindeki yaygın yanılsama gayet anlaşılır bir olgu. Bireyleşmenin artışı ve dayanışmanın

zayıflaması, sanki sınırsız bir egoizm önüne çıkan her şeyi yok ediyor gibi bir izlenim doğmasına neden oldu. Ancak bu izlenim sadece kısmen doğru, çünkü gerçekte, ihtiyat talep eden ve yenilik ruhunu kabullenemeyen bir toplum, parçalanmış bireyi sürekli olarak geride tutuyor ve sınırlıyor. Dolayısıyla günümüz toplumunun belirleyici özelliği bireyin görülmemiş bir biçimde gelişmesi değil, hem kolektivite duygusunun hem de bireysel azmin zayıflamasıdır.

C. İNSAN KENDİNE GÜVENEMEZSE

Güvenin gerilemesi, ancak Batılı toplumları etkileyen birtakım temel değişimler bağlamında anlaşılabilir. Kısa bir süre önce Sovyetler Birliği karşısında zafer kazandığını ilan eden bu toplumların şimdi bir sosyal hastalığın pençesinde olması tam bir ironi oluşturuyor. Yukarıda belirtildiği gibi, toplum, neyin mümkün olduğunu belirleyen bir dizi sınırlamayla kıskıvrak bağlı. Çevresel sınırlama bilincinin yanında, yeni girişimlerin olumsuz etkilerine dair kaygılar, bilime yönelik bir kuşkuculuk ve yabancı korkusu gibi yoğun endişeler mevcut.

Yeniliklere şüpheyle yaklaşılması ve sürekli olarak ihtiyatın vazedilmesi, toplumu yönetenlerin görülmedik bir ölçüde kendinden şüphe duyduğunu gösteriyor. İnsan müdahalelerinin başarısına olan inancın yok olması, bugünün toplumunu tanımlayan niteliklerden biri haline geldi. Özgüvenle birlikte yürüyen bir bireyciliğin eksikliği de, bu gelişmelerle yakından ilişkili. İnsan eyleminin etkisiz olduğu ya da yıkıcı sonuçlara yol açacağı kabul edilirse, bireye güvenmek zorlaşır. Bireye yönelik tutumu belirleyen, insan eylemi konusundaki bu anlayıştır. İnsan müdahalesinin etkisine yönelik şüphe, insanoğluna kötümser bir gözle bakıldığını gösterir. Eylemin dönüştürücü potansiyeline pek az önem verilir. Kendi kaderini çizen özne fikri böylece reddedilir.

İnsanın kime güvenebileceği meselesi, günümüzün toplumsal ve politik yaşamını belirleyen temel bir olgudan, yani *öznelliğe verilen önemin azalması* olgusundan ayrı düşünülemez. Bugünün

kültürü özneye -etkili insan eylemine- çok küçük bir rol atfediyor. Bu tür bir durumda bireycilik; sınırlama ve ihtiyat salık veren bir kültüre özgü bir anlam kazanır. İnsanın potansiyelini gerçekleştirmeye değil, hayatta kalmayı başarmaya odaklanmış bir bireycilik ortaya çıkar. Ayrıca, bireylerin kendi kaderini çizen varlıklar değil, koşulların kurbanı olarak algılandığı bir anlayış doğar. Artık öznenin hâkim özelliği pasifliğidir. Böylece, özne gelecekten kopar ve bu uzak ülkeyi şekillendiremez hale gelir.

Öznelliğe verilen önemin azalması, bireyin eyleminin kapsadığı alanı sorgulama eğilimiyle yakından ilişkilidir. Kahramanlığa soyunmak mümkün değildir artık. Aksine insanlara tamamen farklı bir gözle bakılır. Toplum kendisini, kazananların değil, kaybedenlerin karşısında daha rahat hisseder. Yeni idoller, kendi sınırları içinde yaşamayı öğrenmiş kişilerdir. Eskiden Süpermen rolünde oynayan ama trajik bir kaza yüzünden sakatlanan Christopher Reeve, 1990'ların idollerine iyi bir örnektir. (Bu arada Reeve kendisine dayatılan kurban statüsünü reddetmiştir.) Kahramandan kurbana geçiş, yeni ve alçakgönüllü bir öznelliğin oluşturulduğunun göstergesidir.

Çaresiz özne kavramı, insan düşmanı bir dünya görüşü üzerinde yükselir. Bu dünya, insanın yıkıcı gücünü tatmış olan kurbanlar ve zarar görmüş insanlarla doludur. İnsanlar hakkındaki bu olumsuz duygular güven sorununu besler, çünkü güven ilişkilerinin çözülmesi toplumun insan konusundaki yargısını yansıtır. Güven sorunu, özünde, kendimize güvenememe sorunudur.

Güven sorununun temel varsayımı insanların değersiz olduğudur. Tacizin rutin kabul edildiği bir dünyada, yetişkinlerin çocukları koruyacağına nasıl güvenilebilir? Bu argümanlar mantıksal sonuçlarına kadar götürüldüğünde, insan türünün lanetlenmesine yol açar. Dolayısıyla insan merkezli bir dünya görüşü olan hümanizmin son yıllarda ağır bir saldırıya maruz kalmasına şaşmamak gerekir. Örneğin, günümüzde insanın aklının hayvanın içgüdüsünden üstün olduğunu savunan bir kişi "tür ayrımcılığı" yapmakla suçlanıyor ve insanların hayvanlardan daha kötü olduğu duygusu belli bir kabul görüyor.

Güven sorunu, öznelliğin zayıflaması bağlamında anlaşıldığında, günümüz toplumunun ayırdedici özelliğini tespit etmek mümkündür. Geçmişte de birçok toplum işbirliği ve güvenin çöküşüne ve çatışmaya tanık olmuştur. 1960 ve 1970'li yıllarda, endüstri ilişkileri uzmanları, sürekli olarak, emek ve sermaye arasında güven olmadığından şikayet ederdi. Ancak onların ifade ettiği sorun, bugünkünden çok farklıydı. İşveren ve işçi arasındaki güvenin zayıf olması, toplumsal dayanışmanın zayıf olduğu anlamına gelmiyordu. İşverenler ve sendikalar arasında gerilimli bir ilişki olsa da, her iki tarafın kendi içinde güçlü bir dayanışma mevcuttu. Bu örnekte, belirli bir ilişkideki güvenin azalmasına, başka alanlarda dayanışma duygusunun güçlenmesi eşlik ediyordu.

Bugün güven sorunu belirli bir iki ilişkiyle sınırlı değildir. Mesele, işçinin işverene güvenmemesinden ibaret değildir. Sorun, iş arkadaşlarının birbirini potansiyel düşman olarak gördüğü, komşunun tehdit kabul edildiği bir noktaya gelmiştir. Dolayısıyla, güven sorunu, geçmiştekinin aksine, toplumun bütün katmanlarında toplumun işleyişi konusunda bir güvensizliğin hâkim olduğu bir ortamda yaşanıyor.

Sadece, uzmanlara ve otoriteye olan inancın yok olduğuna dikkat çeken yazarlar, otorite sahibi olanların da kendine güvenmemesi gibi daha önemli bir gelişmeyi gözden kaçırıyor. Toplumun önde gelen kurumlarını yönetenler, önceki bölümlerde değinilen genel süreçlerin işleyişinden muaf kalamamıştır. İnsan müdahalesinin temelden yanlış olduğu inancı toplumun tüm katmanlarını etkiliyor. Birçok bilim adamı, başarılarının sonuçlarından dolayı kaygı duyar hale geldi. Örneğin, genetik ve tüp bebek gibi alanlarda çalışanlar, giderek kendi davranışlarının sorumluluğunu üstlenmekten kaçınıyor ve kendi çalışmalarını düzenlemesi için dışardan bir otorite çağırmayı tercih ediyor. Klinik tıbbın birçok dalında, geçmişte doktorların hastalarıyla konsültasyon yaparak aldığı kararlar, etik komitelere, hatta mahkemelere veya medyaya devrediliyor.

İnsan müdahalesinin etkisine dair şüphe, şirket yöneticileri ve çalışanları arasında da son derece yaygın. Bu kişilerin çoğu en temel kararların sorumluluğunu dahi uzman danışmanlara devredi-

yor. Zorluklarla karşılaşan bir müdür, bir halkla ilişkiler uzmanı çağırarak "etik" yöneticiliğin faydaları konusunda tavsiyeler alıyor.

Cesaretsizlik, toplumun her katmanında sorumluluktan kaçılmasına yol açıyor. Yöneticilerin yönetmekten korkması gibi, öğretmenler öğretmeye isteksiz, ana-babalar da çocuklarını nasıl yetiştirecekleri konusunda kararsız. Danışmanlık, yardım hatları ve profesyonellerin gündelik yaşamımıza müdahale ettiği diğer biçimler, çaresizlik duygusunun ne kadar yoğun olduğunun bir ifadesi. Güven sorununun kaynağı, kendimizi güvenilmeyecek derecede zavallı bir yaratık olarak görmemiz. Bu inanç son yıllarda, insanlara güvenmeme, ihtiyatlı olma ve riskten kaçınma temalarına dayanan yeni bir ahlâk anlayışının ortaya çıkmasına neden oldu. Bazen hatalı bir biçimde siyaseten doğruluk olarak da adlandırılan bu yeni etiket, bir sonraki bölümün konusu.

VI

Yeni etiket

Kitapta buraya kadar, güvenliğin toplumsal bir erdem haline gelmesi ve risk almaktan duyulan korku temalarını işledik. Güvenliğin yüceltilmesi, hayatın tüm alanlarında insanların davranışlarını etkiledi. Güvenliğin yüceltilmesi, toplumun önündeki sorunların abartılmasına, bu abartı da dünyaya bakışımızda daha ihtiyatlı ve kaygılı olmamıza yol açtı. Kişinin kendi varlığını tehlikede görmesi, yaşam tarzı üzerinde gözle görülür bir etki yarattı. İnsan davranış ve ilişkilerinde bir dönüşüm meydana geldi. Panik eğilimi, yabancılara karşı hissedilen yoğun korku ve güven ilişkilerinin kırılganlığı gündelik yaşam açısından önemli sonuçlar doğurdu. Bu eğilimler aynı zamanda insanların birbirini algılama biçimini de değiştirdi. Her şeye taciz kültürünün prizmasından baka baka, insanların,

profesyonel rehberlik hizmetine ihtiyaç duyan, üzüntüler içinde ve zarar görmüş varlıklar olduğu keşfedildi. Böylece, çaresiz özneler - yani yüksek beklentileri olmayan, etkisiz birey ve gruplar- ortaya çıktı. Giderek, insanları kendi yaşamlarını belirleyen kişiler olarak değil de koşulların kurbanı olarak görmek bizi daha fazla rahatlatmaya başladı. Bu gelişmelerin sonucunda, güzel bir yaşamı, kendini sınırlama ve riskten kaçınma ilkeleriyle eşitleyen bir dünya görüşü ortaya çıktı.

Ben, -risk bilincinin artmasını ele alan diğer çalışmaların aksine- bu olgunun gelişimini teknolojik ilerlemeye ya da çevre sorunlarının büyümesine bağlayan yaklaşımı sorguluyorum. Risk bilinci, geleneksel değerlerin gerilemesiyle doğru orantılı olarak artar. Bu değerlerin zayıflamasının kaynağında, insanların karşılaştığı temel sorunlarla ilgili güçlü bir konsensüs olmaması yatar. Çeşitli yazarlar, toplumun, yaşanan en temel sorunlarla ilgili olarak bile bir uzlaşma geliştiremediğini belirtiyor. Uygun bir aile yaşamının nasıl olması gerektiği, ya da hangi davranışların suç kabul edilip hangilerinin edilmeyeceği sürekli bir tartışma konusu. ABD'de, davranış kuralları hakkında yaşanan bu anlaşmazlıklar "kültür savaşları" olarak tanımlanıyor. Kültür savaşı terimi, herşeyden önce ahlâk alanına ait bir terimdir. Ahlâkın bu şekilde politikleştirilmesi, toplumsal dayanışma olgusu açısından birçok önemli sonuca yol açar. Tanınmış bir Amerikalı yazara göre, "Amerikanizm düşüncesinin entelektüel bir sorumluluk taşıyan biçimi, yani ulusal yönelişi belirleyen ve kabul gören formülasyonu, hakimiyetini yitirmiştir".[1]

İngiltere'de de, İngiliz kimliği konusundaki temel varsayımlar gözden geçiriliyor. Örneğin, öğretmenlerin öğrencilere hangi değerleri aktarması gerektiği, sürekli tartışma konusu oluyor. 1996 yılı ocağında, hükümetin eğitim müfredatı başdanışmanı Dr. Nick Tate'in bir konferansta, öğrencilerin sağlam bir ahlâki temel alması gerektiğini söylemesiyle bu konu gündeme geldi. Tate, öğretim süresince geleneksel değerlerin öğretilmesine daha çok zaman ayrılmasını ve böylece çocukların doğru ve yanlışı ayırt edebilir hale gel-

1. Pfaff, W. (1990) *Barbarian Sentiments: How the American Century Ends* (New York: The Noonday Press), s. 185.

mesini savundu. Liberal medya kuruluşları, sınıflarda daha fazla ahlâk dersi verilmesini içeren bu öneriyi eleştirdi. *Independent* gazetesinde çıkan bir başyazıda, toplumun geçmişe göre daha az ahlâklı olmadığı ve öğrencilerin de "cinsellik ve evlilik konusundaki basitleştirmeleri yutmayacak kadar uyanık olduğu" belirtildi.[2] Bu tartışma sayesinde, toplumda, insanın en temel sorunları etrafında bile ortak bir zemin bulunmadığı açıkça ortaya çıktı.

Çocuklara ne öğretilmesi gerektiği konusunda ortaya çıkan görüş farklılığı, en temel değerler etrafında dahi bir konsensüs bulunmadığını gösteriyor. Ortak değerlerin böylesine zayıf oluşu, bir belirsizlik ve şüphe atmosferinin oluşmasını sağlar. En temel sorunlar muğlak olduğunda, yaşamla ilgili önemli kararlar almak gittikçe riskli bir işe dönüşür.

Ortak değerlerin zayıflaması ve risk bilincinin artması arasında sadece basit bir neden-sonuç ilişkisi yoktur. Risk duygusunun ortaya çıkması, sosyal bütünlük sorununa eğreti bir çözüm sunar, çünkü risk bilinci beraberinde belirli bir ahlâk anlayışı getirir. Bu, zorla belirli reçeteleri dayatan bir ahlâk anlayışıdır. Bu ahlâk, bireylerden temel değer halini alan güvenliğe tâbi davranmalarını ister. Davranışların sınırlandırılmasını ve ihtiyat içermesini talep eder. Aynı zamanda, başkasını riske atan kişiyi lanetler. Bu ahlâk anlayışı gündelik yaşam üzerinde de derin etkiler bırakır. Cinsellik, beslenme ve alkol tüketimi gibi bireysel alışkanlıklar dahi, sürekli olarak güvenlik açısından teftişten geçirilir.

Risk bilincinin artmasına paralel olarak, geleneksel ahlâk biçimleri de yıpranır. Anglo-Amerikan toplumlarında ahlâki önermeler genelde bir dilek biçimindedir. "Geleneksel değerleri geri getirmeliyiz" ifadesini sık sık duyarız. Bu ifade, toplumun ahlâki rotasını yeniden bulamaması halinde başımıza geleceklere işaret eden bir uyarıdır. Genelde dini liderler ya da muhafazakarlar tarafından dile getirilen bu tür önermeler geçmişe ait bir hava taşır. Ancak, günümüz kültüründe, bu tür geleneksel değerler ve ahlâk anlayışı anakronistik olgular olarak kabul ediliyor. Çeşitli muhafazakar figürlerin belirli konularda görüş bildirirken ahlâki bir yargıda bu-

2. *Independent*, 15 Ocak 1996.

lunmadığını özellikle vurgulamasının nedeni budur.

Amerika'nın önde gelen yazarlarından biri, "neden ahlâki söylemlerin modası geçti?" sorusunu ortaya atıyor. Diğer geleneksel ahlâk savunucuları gibi, o da, entelektüelleri ve entelektüellerin ahlâkın bilimsel bir temeli olmadığını söylemesini eleştiriyor.[3] Günümüz aydınlarının geleneksel ahlâkı pek olumlamadığı doğru olsa da, ahlâki söylemin içine düştüğü durum yüzünden entelektüelleri suçlamak, kötü haber yüzünden haberciye kızmak olur. Ahlâki söylemin modasının geçmesinin nedeni, bu söylemin toplumun farklı kesimleri üzerindeki etkisini yitirmesidir. "Ortak değerlerimiz"i savunma çabalarının çarptığı engel, yaşamların ve arzuların hiçbir zaman homojen olmamasıdır. İngiliz Muhafazakar ve Amerikalı Cumhuriyetçi politikacıların aile değerlerine "geri dönme" yolunda başarılı adımlar atması, sadece, temel konularda konsensüs bulunmadığını göz önüne sermiş oldu.

Geleneksel ahlâkı savunan kesimler açıkça savunma durumunda. Gerçekten de, toplumun tüm kesimlerine hitap eden idealler ve modeller formüle etmek son derece zor. Birçok geleneksel değer artık olumsuz kabul ediliyor. Aile gibi temel geleneksel kurumlar patriyarkal baskı aygıtları olarak görülüyor. Fabrikalar kapanır, insanlar işlerini kaybeder ve kent dışındaki büyük alışveriş merkezleri ana caddedeki küçük dükkanları işinden ederken, "topluluk"tan bahsetmek anlamsız kaçıyor. Birçok insan için topluluk, yaşamın bir gerçeğinden ziyade, hayali bir vizyon artık. Geleneksel ahlâka bağlı olan kişiler dünyayı ileri teknolojinin hakim olduğu bir Sodom ve Gomore gibi algılıyor. Ahlâkın gerilemesini incelikli bir biçimde ele alan Gertrude Himmelfarb, "sapkın olan normal kabul edildikçe, normal olan da sapkın hale geliyor," diye yazıyor. Himmelfarb'a göre, çekirdek ailenin bir taciz ortamı olarak kabul edilmesi ve meşru olmayanın meşrulaştırılması, neyin doğru neyin yanlış olduğu konusundaki değerlerin altüst olduğunu gösteriyor.[4] Geleneksel ahlâk, zeminini yitirmiştir. Varlığını ancak toplumun en

3. Wilson, J. (1993) *The Moral Sense* (New York: The Free Press), s. viii.
4. Himmelfarb, G. (1994), "A Demoralized Society: The British/American Experience", *The Public Interest,* Sonbahar, s. 66.

etkisiz kesimleri arasında devam ettirebilmektedir. Politika, medya ve akademik çevredeki önemli figürler geleneksel ahlâktan tamamen uzak duruyor; genç kuşaklar ise bunu geçmişe ait bir ideal olarak görüyor.

Geleneksel ahlâkın marjinal bir konuma düşmesi, toplumun hiçbir değer sistemine sahip olmadığı anlamına gelmez. Aksine, geleneksel ahlâkın marjinalleşmesi yüzünden ortaya çıkan boşluğu, risk bilinciyle ilişkili bir değer ve davranış sistemi doldurdu. İnsan ilişkilerinin denetimi, yeni bir etiket altında devam ediyor. Şimdi bu etiketi ele alalım.

A. YENİ ETİKET

Bu yeni etiketin paradokslarından biri, hiçbir değer yargısı içermediğini iddia etmesidir. Bu bağlamda "değer yargısız" ifadesi sık sık kullanılmaktadır örneğin. Bu yeni etiketin doğrudan bir değer sistemine bağlı olmayışı, kısmen kendi iç tutarsızlığının bir ürünüdür. Abartılmış bir risk duygusuna dayanan ve insanları belirsizlik deneyimiyle barışık hale getirmeye çalışan bir dünya görüşü, elbette kesin ve mutlak doğrular sunamaz. Bu durum, örneğin risk yönetimi alanında açıkça görülür. Bir yandan alkolün sağlık için büyük bir risk olduğu ilan edilirken, diğer yandan şarabın kalp krizini önlediği açıklanıyor. Kamu sağlığının temel meselelerinden biri olan, kandaki kolesterol oranıyla kalp-damar hastalıkları arasındaki ilişki bile sorgulanıyor. Tam da kesinliğin bulunmaması yüzünden sürekli ihtiyat mesajları veriliyor. İhtiyat mesajı ise meşruiyetini risklerin sürekli olarak abartılmasından alıyor.

Yeni ihtiyat etiketi, risk yönetiminin teknik dilini kullanıp, açık ahlâki değer yargılarında bulunmaktan kaçınır. Kimi yazarların, günümüzde sağlığın ve dinin otoritesi arasında paralellikler kurması pek şaşırtıcı değil. Bir tıp sosyoloğuna göre, bir doğru yaşama ilkesi olarak kişinin "sağlıklı" olması, kişinin "dini bütün" olmasının yerini almıştır. Yazar, "yaşadığımız dönemde, kişinin beslenme biçimine ve yaşam tarzıyla ilgili diğer seçimlerine yoğunlaşması; ya-

şam ve ölümü anlamlandırma bakımından dua etmenin ve dindar bir yaşam sürmenin yerine geçmiştir," diyor.[5] Yaşam tarzına verilen önem ve din arasında yapılan bu karşılaştırma belki biraz zorlama olsa da, bireyin yaşamının düzenlenmesinde sağlık bilincinin oynadığı rol tartışılmaz bir gerçektir.

Yeni etiketin içerdiği ihtiyatlı olma, kendini kısıtlama ve sorumluluk taşıma gibi temel değerler, açık bir ahlâki söylem kullanılarak savunulmak yerine, değer yargılarını aktarmak üzere, çeşitli davranışlarla çeşitli riskler arasında bağlantı kurulur. Örneğin, yeni etiket seks konusunda açık bir ahlâki yaklaşımı savunmaktan kaçınır. Herhangi bir cinsel davranış özel olarak damgalanmaz. Belirli bir cinsel tercihe şüpheyle yaklaşılmaz ve değer yargısız bir tarz izlenir. Cinsel eğitimin açık ve hoşgörülüymüş gibi görünmesinin nedeni budur.

Gerçekte, seks en az geçmişteki kadar ahlâkın boyunduruğu altındadır; ancak artık bu süreç seksin çeşitli risklerle ilişkilendirilmesi sayesinde gerçekleşir. Seksin belirli bir türünün risklerini hedef alan sorular kaçınılmaz bir biçimde "riskli seks" kavramının oluşumuna yol açar. "Güvenli seks" ya da "sorumluluk taşıyan seks" gibi ifadelerin içerdiği ahlâki göndermeler bu konuyla ilgili bütün ciddi tartışmalarda ortaya çıkıyor. Ancak uyarılar her zaman son derece tıbbi bir tarzla yapılıyor. Örneğin, *British Medical Journal* adlı dergide yirmi yaş altındaki gençlerin cinsel deneyimleri konusunda yürütülen bir tartışmada tamamen tıbbi terimler kullanılarak çeşitli riskler hakkında uyarılar yapılıyordu. Çalışmanın vardığı sonuç şuydu: "reşit olmadan yapılan sekse bağlı olarak ortaya çıkan hastalıklar ciddi bir seviyededir ve bu yaştaki gençlerin çoğu için cinselliğin uygun olmadığını göstermektedir."[6] Bu çalışmada kullanılan teknik dil, değer yargılarından kaçınmak için sarfedilen çabanın bir yansıması. Reşit olmadan yaşanan seksin lanetlenmesi ya da eleştirilmesi sözkonusu değil. Yazar sadece, cinselliğin tüm gençler için değil, "bu gençler için" "uygun" olmadığını belirtiyor.

5. Lupton, D. (1995) *The Imperative of Health: Public Health and the Regulated Body* (Londra: Sage), s. 4.
6. Stuart-Smith, S (1996) "Teenage Sex", *British Medical Journal,* 17 Şubat, s.312.

Bunlar son derece dikkatle seçilmiş kelimeler. Yirmi yaş altındaki gençlerin cinselliğinin, istenmeyen ya da ahlâki açıdan yanlış olduğu değil, sadece "uygun" olmadığı söyleniyor!

Açık ahlâki sınırlamalara maruz kalan eski kuşak, seksin tehlikelerine dair uyarıların risk söylemiyle yeniden üretildiğini görecektir. Cinselliğe yapıştırılan yeni etiket, neye izin verilip neye verilmediğini belirleyen bir hiyerarşi içeriyor. Geçmişte lanetlenen birçok davranış bugün kabul gördüğü için, bu yeni etiket geçmiştekine göre daha hoşgörülüymüş gibi görünüyor. Örneğin, artık eşcinsellik ya da mastürbasyon ahlâksız davranışlar olarak ilan edilmiyor. Hatta, birçok cinsel eğitimci, mastürbasyonu cinselliğin "güvenli" ve olumlu bir biçimi olarak fiilen savunuyor. Diğer taraftan, cinsel birleşme riskli ve olumsuz kabul ediliyor. Günümüzde; normal ve anormal, ya da ahlâklı ve ahlâksız davranışlar arasında değil, güvenli olan ve olmayan seks arasında bir ayrım çizgisi çekiliyor. Güvenli olan ve olmayan ayrımı yüzünden seks en az geçmişteki kadar müdahaleci olan bir ahlâki ölçüte tabi kılınıyor. Eskiden genç hanımlara, iyi kızlar sonuna kadar gitmez, denirken; bugün, sorumluluk sahibi kızlar ihtiyatlı davranır, deniyor.

HIV enfeksiyonunun ve AIDS'in ortaya çıkmasıyla birlikte risk ve seks arasında kurulan bağlantı iyice güçlenmiştir. Ancak, sağlık bir kere risk açısından tanımlandığında, sadece cinsellik değil bütün davranışlar yeni bir ahlâk anlayışına tabi hale gelir. Araştırmacılar, güvenli seks konusunda verilen tavsiyelerin diğer bulaşıcı hastalıklar için de geçerli olduğunu söylüyor. Fakat, HIV'den çok daha bulaşıcı olan birçok hastalık vardır ve bu durumda toplum, örneğin grip olan insanların başkalarıyla temas kurmamasını mı istemelidir? Tıp etiği alanının iki önde gelen yazarı, "nezle olduğunu ya da üşüttüğünü bilen bir kişinin iş arkadaşlarına karşı sorumluluğu nedir?" sorusunu sordu.[7] Suç, ahlâk ve sorumluluk kavramlarıyla sağlık riski kavramının iç içe geçtiği son derece açık.

Risk bilinci temelinde oluşturulan bu etiketin buyurgan bir özü olduğuna dair birçok yorum yapıldı. Sigara içme davranışının dam-

---

7. Harris, J. ve Holm, S. (1995) "Is There a Moral Obligation Not to Infect Others?", *British Medical Journal*, 4 Kasım, s. 312.

galanması, asıl niyetin düzenleyici bir güç oluşturmak olduğunu gösteriyor. Risk alma davranışının ahlâka aykırı olduğunu belirtmek için, bir bireyin davranışının diğer insanları etkilememesi gerektiği söylenir. Böylece sigara içme davranışı, istemeden onun etkisine maruz kalan insanlara verdiği zarar yüzünden lanetlenir. Bütün bireysel davranışların diğer insanlar üzerinde dolaylı ya da dolaysız bir etkisi olduğu için de, düzenleme gücünün alanı genişler. Risk odaklı ahlâk anlayışını savunan bazı kişilere göre, kendi adına riske giren kişiler, davranışlarının sorumluluğunu "vergisini ödeyen ve risk almaktan kaçınan vatandaşlar" da dahil olmak üzere diğer herkese yayar.[8] Risk bilincini yaymaya çalışan sosyologlar da sorunu bireysel davranışlar temelinde açıklar. Luhman, "Bir insanın riskli davranışının diğerleri için de tehlike yaratması, modern toplumun temel sorunlarından biridir," diyor.[9] Bu tür bir perspektif, bireyin davranışının düzenlenmesi talebini örtük olarak içerir.

Bireyin davranışını düzenleme eğilimi, zaman zaman insanların öfkesini çekiyor. Basında çıkan çeşitli makalelerde "beslenme faşizmi" veya insanların yaşam tarzını etkilemeye ve değiştirmeye çalışan diğer girişimler lanetlendi. Bazı yazarlar, özellikle de sağ görüşlü olanlar, sağlık aktivistlerini "özgürlük, sorumluluk ve kendini belirleme hakkı"na zarar verdikleri için eleştirmiştir.[10] Ancak bu eleştiriler, yaşam tarzlarını düzenleme olgusunun bütünsel bir eleştirisi olmaktan ziyade, bir tepki niteliğini taşır. Yeni etiketi eleştiren yazarlar, onun müdahaleci sonuçlarına tepki verir ancak onun varsayımlarını mercek altına almaz.

Yeni etikete yönelik eleştirilerin yüzeysel kalmasının bir nedeni, yeni etiketin bireysel davranışlarla ilgili belirli kurallar barındıran bir değer sistemi olarak algılanmamasıdır. Fakat yeni etiket tam da budur. Çoğumuz, geleneksel bir otorite kaynağından gelse karşı çıkacağımız sınırlamaları, kişisel sağlık ve güvenlik adına kabul-

8. Leiss, W. ve Chociolko, C. (1994) *Risk and Responsibility* (Montreal: McGill-Queen's University Press), s. 11.
9. Luhman, N. (1993) *Risk: A Sociological Theory* (New York: Walter de Gruyter), s.147.
10. Bkz. Anderson, D. (1991) "The Health Activists: Educators or Propagandists", Berger, P. (der.) *Health, Lifestyle and Environment- Counteracting the Panic* (Londra: Social Affairs Unit), s.45-6.

lenmeye hazırız.

Yeni etiketin bir bütün olarak ele alınmamasının bir diğer nedeni de, aniden ortaya çıkmış olmasıdır. İhtiyat ahlâkı, gelişigüzel ve eğreti bir biçimde ortaya çıktı. Parça parça ortaya çıktığından, bir düşünce bütünü olma iddiasında bulunmadı ve o şekilde de algılanmadı. Ancak ihtiyat ahlâkının etkisi 1970'lerden beri düzenli bir biçimde arttı. Son yirmi yılın gündemindeki birçok nokta -çevre, AIDS, taciz kültürü- yeni etiketin kristalize olmasına katkıda bulundu.

Bu etiketin nasıl aniden ortaya çıktığını anlamak için dönüp 1980'lere bakabiliriz. Bu yıllar sözde, serbest girişim, güçlü bireycilik ve muhafazakar ahlâk dönemi olan Reagan ve Thatcher çağıydı. Fakat, bu dönem aynı zamanda yeni etiketin bütün öğelerinin ortaya çıktığı dönem oldu. Bu dönemde ihtiyat, tacizin normalleşmesi, AIDS, risk bilincinin artması ve gündelik yaşamın profesyonelleşmesi ve düzenlenmesi gibi olgulara tanık olduk. Risk konusundaki önemli bir inceleme, İngiltere'de 1980'lerde "düzenleme faaliyetinin bu ölçüde ve hızda artmasının nedeni nedir?" sorusunu ortaya atıyordu. Yazar şöyle diyordu, "bu sürecin piyasa güçlerine ve girişimci ruhun özgürleşmesine bağlı olduğunu iddia eden Muhafazakar Parti'nin, hükümette olduğu bir dönemde yaşanması tam bir ironidir".[11]

Riskten kaçınma davranışının ve düzenleme olgusunun, aslen farklı bir politik hattı olan serbest piyasacı politik rejimlerin döneminde güçlenmesi, bu olguları yaratan dinamiklerin gücüne işaret ediyor. Bu durum, art arda gelen hükümetlerin karşı koymasına rağmen, yeni bir sosyal düzenleme biçiminin başarıyla ortaya çıktığını gösteriyor. Buradan, toplumsal yapının içinde, bu yeni etiketin yükselmesinden sorumlu olan güçlü dinamikler olduğu sonucuna varılabilir. 1980'lerin muhafazakar hükümetlerinin kendi ahlâk anlayışlarını hâkim kılmakta başarısız olduğu da söylenebilir.

Yeni etiketin Reagan-Thatcher döneminde ivme kazanması, bu tür rejimlerin taraftarlarının hayal kırıklığına uğramasına neden oldu. Reagan-Theatcher yandaşları, seçim başarısı elde etmiş olsalar

11. Adams, J. (1995) *Risk* (Londra: UCL Press), s. 206.

da hor gördükleri değerlerin ve davranışların yaygınlaştığına tanık oldular. 1980'lerde bu davranışların yaygınlaşması ve hatta bazı durumlarda kamusal politikalara eklemlenmesi, sağın taraftarlarının moralini bozdu. Sözkonusu edilen şey, çevre, sağlık, güvenlik ve kişisel davranış konularında ortaya çıkan çeşitli düzenlemelerdi. Bu kişiler her şeyden çok, yeni etiketin geleneksel ahlâkı kolaylıkla marjinal bir konuma itmesine öfkelendi. Bu gelişmelere verilen tepki nihayet "Siyaseten doğruluk" (*political correctness*) tartışmasında ortaya çıktı.

Siyaseten doğruluk konusundaki çekişmeli tartışma, ne yazık ki gündemdeki konuların karışmasına yol açtı. Bu, siyaseten doğruluk denen olguyu güçlendiren gerçek etkenleri nadiren ele alan, yüzeysel bir tartışmaydı. Eleştiriler daha çok bu gelişmelerin çeşitli sonuçlarına, özellikle de Amerikan akademik çevrelerinde tartışılan konulara yoğunlaşıyordu. Kamuoyunun gözünde, kampuslerde süregiden, sözel kodlar, cinsel taciz ve ırk tartışmalarıyla ilişkilendirildi. Sansürün haklı ve hatalı yönlerini, çokkültürlülük konusunu ve "Batı kültürü"nün karalanmasını ele alan makaleler yayımlandı.

Siyaseten doğruluk karşıtları, küçümsedikleri, eleştirdikleri şeyin tanımını yapmakta zorlandı. Karşı çıktıkları şey, daha ziyade, Batı değerlerinin insafsızca inkar edilmesi olarak gördükleri bir durumdu. Bu durumun yaygınlaşmasının nedeni olarak, geleneksel yazarların "yeni entelektüel kesim" dediği çevrelerin davranışları gösteriliyordu.[12] Bu yorumlar, sözel kodları da kapsayan daha genel eğilimleri gözden kaçırıyordu. Yeni etiketin başarısını çözümleyememenin nedeni, zihinsel bir yetersizlik değildir. Muhtemelen, geleneksel yazarlar kendi değerlerinin ahlâki otorite mücadelesini kaybettiğini görerek, gerçeklikle yüzleşmekten kaçınmıştı.

12. Bkz. *Partisan Review*, 'The Politics of Political Correctness' başlıklı özel sayı c. 60, no. 4, 1993. Bu yayında, neredeyse tüm yazarlar neyin SD olduğu konusunda dar ve formel bir okuma yapmış.

Siyaseten doğruluk (SD), hiçbir ciddi akademisyenin ele almaması gereken bir konu olarak görülüyor. Şüphesiz, kimse gerçekten "siyaseten doğru" değildir. Bu terim muhtemelen bir espri şeklinde doğdu. Daha sonra, muhafazakarlar bu ifadeyi Amerikan liberallerinin ve solcularının eylem ve davranışlarını karikatürize etmek için kullandılar. Ancak bu terimin Atlantik'in her iki yanında bu kadar yaygınlaşması, bu terimin, bütün başarılı karikatürler gibi, bir yaraya parmak bastığını gösteriyor. Bu yara, bireyin özerkliğini düzenleme ve sınırlama çabaları karşısında kamuoyunda, açıkça ifade edilmese de gayet yaygın bir biçimde var olan rahatsızlıktır.

Bunun bu kadar sorunlu bir mesele olmasının bir nedeni, SD tartışmasının karmakarışık bir biçimde ortaya çıkmasıdır. SD'ye yönelik ilk eleştirilerin çoğu yüksek perdeden geliyordu. SD'ye karşı olanlar, kendi inançlarına karşı olan düşünce ve uygulamaları açıkça hor görüyordu. Bu fikirlerin yaygınlaştığı sırada, muhafazakar rejimlerin büyük bir seçmen desteğine sahip olması, SD'nin yükselişinin bir grup marjinal gevezenin işi olduğu izleniminin yaratılmasını kolaylaştırdı. Politik sağ, SD terimini hoşuna gitmeyen her türlü gelişmeyi kapsayacak bir biçimde kullandı. Sağ, kadınların ve siyahların toplumsal konumunun değişmesine karşı duyulan gelenekçi öfkeyi, yeni etiketle ilişkili olan sözel kodlar gibi çeşitli olgulara duyulan tepkiyle birleştirdi. SD'nin hangi konuları kapsadığı böylece belirsizleşince, tartışmanın neyle ilgili olduğu konusunda bir kafa karışıklığı oluştu.

SD kavramının Amerika'nın değişen kurumsal ve kültürel yaşamının birçok boyutuyla ilişkili hale gelmesi, gelenekçileri SD kavramının tanımını yapmaktan kurtardı. Ayrıca gelenekçiler, hor gördükleri bu eğilimin ortaya çıkışında kendi yaşam biçimlerinin nasıl bir etkisi olduğunu düşünmekten de kurtuldu. Bunun üzerine birçok liberal ve solcu tepki olarak SD'nin varlığını inkar etti. Tartışmaya değinen ilginç bir yazıda, sol kesim "elde bulunan kanıtlara rağmen SD olgusunun varlığını kabulenmeye yanaşmamak"la suç-

lanıyordu.[13] Liberal ve solcu akademisyenlerin yaklaşımı hâlâ SD'nin varlığını inkar etmek ya da onu sağcıların bir uydurması olarak görmek biçimindedir. Bazıları ise bunun varlığını kabul ediyor, nadir raslanan ve son derece marjinal bir eğilim olduğunu belirtiyor.

Ancak yeni etiket toplumun tüm kesimlerine yayılmış durumda. En katı kapitalist firmalar dahi bazı uygulamaları benimsiyor. Birçok büyük firma taciz ve zorbalık konularıyla ilgili bir davranış yönetmeliği hazırladı. Bu firmalar, 1980'lerdeki "açgözlü kapitalistler" imgesinden de sıyrılmaya çalışıyor. "Etik kapitalizm" gibi terimler etrafta uçuşuyor; firmalar ne kadar çevreci olduklarını ve şirketten çıkarı olan tüm kesimlerle sürekli diyalog halinde olduklarını anlatıp hava atıyor. Şefkatli kapitalizm, "sürdürülebilir kalkınma" ve "insan merkezli yaklaşım" gibi ifadeler kullanıp, kendini kısıtlama olgusuna gönderme yapıyor.

SD konusunda kullanılan söylemler, bu karmaşık tartışmayı daha da beter hale sokuyor. Konunun en aşırı ve saçma boyutlarına yoğunlaşıldıkça, olgunun temel yönlerini anlamak güçleşiyor. SD'nin ilginç olan yanı, orta-sınıf, beyaz, erkek egemenliğini mahkum etmesi ya da görececi bir epistemoloji savunması değil. Bunlar sadece, daha önemli dinamiklerin yüzeysel ve nispeten egzantrik yansımaları. SD'nin kampus versiyonu muhtemelen SD'nin en önemsiz boyutudur. SD'nin asıl önemli boyutu insan yaşamının düzenlenmesine yeni bir etiket yapıştırmasıdır. Her şeyden önce bir ahlâk projesidir.

Yukarıda belirtildiği gibi, yeni etiket bir dizi farklı alanda insan ilişkilerinin yeniden düzenlenmesine katkıda bulundu. Geniş kabul gören bir belirti, dildeki değişimdir. Dildeki değişim sadece yeni değerlerin varlığına değil yaşamın belirsizliğine işaret eder. Kedi, hâlâ bir ev hayvanı mıdır, yoksa ona "hayvan dostumuz" demek mi daha doğru olur? Evli olduğunuz kişiden "karım" (ya da "kocam") diye mi yoksa "eşim" diye mi bahsediyorsunuz? Hangi terimi seçtiğiniz hem ilişkinize karşı tutumunuzun ne olduğunu, hem de iliş-

13. Bkz. Bush, H. K. (1995) "A Brief History of PC, with Annotated Bibliography", *American Studies International*, c. 33, no.1, s. 45.

kinizin nasıl algılanmasını istediğinizi yansıtır. Dilin barındırdığı bu belirsizlik, davranış düzeyinde çözülmemiş birtakım gerilimler bulunduğunu gösterir. Davranışlarla ilgili netliğin kaybolmasının kaynağı, değerler sistemi konusunda var olan konsensüsün son derece kırılgan olmasında aranabilir. Bu konsensüsün sorunlu olduğunu görmek için aile yaşamı, yetişkin-çocuk ilişkisi, eğitim ve seks gibi konularda yaşanan tartışmalara bakmak yeter.

Yeni etiket insan davranışlarını düzenlemenin alternatif bir yoludur. Sorumluluk taşıyan davranışlara yapılan vurgu, kişisel yaşama müdahale etme tehdidini her zaman için örtük olarak barındırır. Yeni etikete müdahale etme dinamiğini kazandıran da bu ahlâkçı yönüdür; geleneksel ahlâkın başarısızlığı yeni etikete özgüven ve otorite kazandırır. Ortaya, yargılama, sansürleme ve cezalandırma hakkına sahip olduğunu düşünen otoriter bir ahlâk anlayışı çıkar. Bu otoriter ahlâkın, değer yargısı içermediğini ve güçsüzün yanında olduğunu iddia etmesi tam bir paradokstur. Bizi kendimizden koruma şeklindeki bu anlayış, geçmişte otoriter güçlerin elinin uzanamadığı alanlara kadar yayılır. Örneğin, 1995 yılında bir İngiliz televizyonunda yayımlanan *Dime* çikolatasının reklamı, insanları aşırı yemeye teşvik ettiği gerekçesiyle yasaklandı. *Independent Television Commission* (Bağımsız Televizyon Kurulu) tarafından açıklanan yeni kurallara göre, reklamların "herhangi bir gıdanın aşırı tüketimini teşvik etmesi" yasaktır.[14] Bu önemsiz bir mesele olabilir, ancak çikolata tüketimi miktarının bile sansüre açık olması, her şeyin sansürün alanına girdiğini gösterir. Geleneksel ahlâkın "çocuklar görmesin" öğesi, burada daha paternalist ve sansürcü bir tarzda yeniden üretilir.

Geçerken, yeni etiketin uyguladığı çifte standarda da değinelim. Lafta, farklı yaşam tarzlarına yönelik açık ve değer yargısı içermeyen bir yaklaşım savunulur. Örneğin, geleneksel ahlâkın alt-kültürleri hor görmesi sık sık eleştirilir. Tek ebeveynli ailelere yönelik saldırılar, Viktorya döneminin ahlâkını dayatma çabası olarak eleştirilir. Ancak diğer taraftan, yeni etiketin savunucuları kendi ahlâklarını hiç çekinmeden dayatır. Risk alan, biraz fazla eril davranışlar

14. Aktaran: *Daily Telegraph*, 2 Şubat 1995.

sergileyen ya da kendini fazla öne çıkaran kişilerin kulağı çekilir.

Uygulama bakımından ise, yeni etiket muhtemelen geleneksel ahlâktan daha müdahalecidir. Son yirmi yılda toplumsal düzenleme yöntemleri olağanüstü bir biçimde genişledi. Hem devlet hem özel kuruluşlar sayısız yeni kural koydu. Bu otoriter girişimler genelde liberal, hatta sol söylemlerle meşrulaştırılıyor. Yaşamın en temel öğelerine dair ahlâksal fermanlar veriliyor. Örneğin, kamuoyu hamile kadınların tüm davranışlarına -beslenme, içki ve sigara alışkanlıkları- müdahale ediyor. Bu gelişmenin önemli bir sonucu, özel ve kamusal alan arasındaki ayrımın muğlaklaşması olmuştur. Bu düzenleme çılgınlığı adeta kapitalizm öncesi toplumlardaki kontrol ritüellerini hatırlatıyor. Geçmişe ait düzenleme biçimlerine dönüşün bir örneği de, çocukların işlediği suçlardan ana-babanın sorumlu tutulması gerektiği düşüncesinin İngiltere ve ABD'de yaygın kabul görmesidir.

Yeni güvenlik etiketiyle ilişkili yöntemlerin birçoğu otoriter değilmiş gibi görünür ve bu yöntemler, müdahale edilen kişiye destek olma ve saygı gösterme iddiasıyla meşrulaştırılır. SD, insan davranışının düzenlenmesiyle ilgili geleneksel ahlâk temalarını yeniden öne sürmeyi sağlayacak bir dil sağlar. Kamunun özel yaşama müdahalesi "yardım" ve "destek" amaçlı bir görünüme bürünür. İnsanlar işini kaybettiğinde, onlara işsizlikle baş etme konusunda tavsiye vermek için hazır bekleyen birçok profesyonel bulunur. Bir dizi konuda daha tavsiyeler veren sayısız profesyonel vardır. Şüpheci bir kişi, tavsiye vermenin iş imkanı yaratmaktan daha kolay olduğunu söyleyebilir ve birçok profesyonel de tavsiyesi reddedildiğinde sinirlenir.

Sağlık kampanyalarından tutun rehberlik hizmetine kadar birçok yöntem, devletin toplum üzerindeki kontrolünü yeniden tesis etmesinin aracına dönüşmüştür. Yeni "destek" mekanizmaları gerçekte bireyin özerkliğini boyunduruk altına alır. Bu mekanizmalar öncelikle, insan yaşamını kontrol etmenin bir yoludur. İnsanları inisiyatif koymak yerine bir profesyonelden tavsiye almaya teşvik etmek, pasif bir ruh hali ve birey ile profesyonel arasında bir bağımlılık ilişkisi yaratır.

Yeni etiketin ardındaki bu dinamik, geleneksel ahlâk kurumlarının çökmesi ve yerini yeni etiketin uygulamalarına bırakması sürecinde görülebilir. Hiçbir kurum bu yeni ahlâkın etkisinden uzak kalamıyor. İngiliz geleneğinin temel kurumlarından biri olan Anglikan Kilisesi bu eğilimi iyi bir biçimde yansıtıyor. Son on yılda kilisenin içindeki gelenekçiler büyük bir gerileme yaşadı. Kadınların rahiplik yapması konusundaki tartışmayı kaybeden gelenekçilerin, eşcinsel din adamlarına da razı olması artık an meselesi. Kilise, evlilik değerlerini savunmada da zorluk çekiyor. Kilise uzun zamandır din adamlarının evlenmesini onaylasa da, 1994 yılında, üçüncü evliliğini yapan bir papaz ciddi bir sorun yarattı. 1995 yılında yüksek dini şuraya sunulan bir raporla, evlilik öncesinde birarada yaşama onaylandı.

Gelenekçilerin İngiltere Kilisesi'ndeki gerileyişi tüm toplumda gerileyişleriyle paralellik içinde. Kilisenin gençler arasında etki sağlayamadığı gerçeği 1995 yılı ağustosunda, Sheffield'da *Nine O'clock Service* (NOS- Saat Dokuz Ayini) etrafında patlayan skandalla ortaya çıktı. NOS, Christopher Brain adlı genç bir rahibin ortaya koyduğu bir inisiyatifti. Brain, gençlere hitap edebilmek için dini ayinle "parti" kültürünü birleştirmeye çalıştı. Gençler arasında bir külte dönüşen, Brain'in ayini, antik Hristiyan sembolizmini, "new age" gizemciliğini, çevreciliği ve parti kültürünü birleştiriyordu. Bu girişim popülerlik kazanınca, Kilise yöneticilerinin bu karma uygulamaya duyduğu tepki de azaldı. Ancak Rahip Brain etrafında bir skandal patlak verdi; rahip ayine katılan gruptaki kadınların bazılarına cinsel tacizde bulunmakla suçlandı ve istifa ettirildi. O süreçte, medya daha çok Brain'in karizmatik kişiliğine yoğunlaşsa da, asıl mesele İngiltere Kilisesi'nin durumuydu. Kilise'nin gençlik kültürünün ve gösteri dünyasının öğelerinden yararlanması, kendisine ve misyonuna duyduğu güvenin kaybolduğuna işaret ediyordu.

İngiltere Kilisesi'nin, toplumdan giderek soyutlanmasına verdiği tepki, istemeyerek de olsa yeni etikete uyum sağlamak oldu. Kilise'nin Brain skandalına gösterdiği tepki bu uyum sağlama eğiliminin açık bir yansımasıdır. Kilise, üniversite çevrelerindeki SD

uygulamalarına benzeyen yeni bir "Rahiplik Yönetmeliği" yayımladı. SD geleneğine uyan Rahiplik Yönetmeliği, insan davranışları konusunda son derece ayrıntılı direktifler içeriyordu. Yönetmelik, rahipleri geç saatte genç kadınlarla görüşmemek, görev sırasında içki içmemek ve teselli ettikleri cemaat üyeleriyle çok yakın oturmamak konularında uyarıyordu. Yönetmelik, rahipleri "vücudun uygun bir duruşta olması" konusunda da uyarıyor; ayrıca, "ışıklandırma ve eşyaların düzeni" konusunda ve cemaatin bir üyesi ziyarete geldiğinde nerede oturmak gerektiği konusunda yararlı tavsiyeler içeriyor.[15] Rahiplerin hatalı davranışlar sergileyeceği beklentisini taşıyan bu yönetmelik, kilisenin ahlâki yenilgisini kabul ettiğinin bir işareti. İngiltere Kilisesi, rahipleri potansiyel tacizciler olarak kabul ederek, tartışılmaz bir ahlâki otoriteye sahip olduğu iddiasından vazgeçmiş oluyor. Ayrıca, Kilise, iç rejiminin düzenlenmesi konusunda, SD ilkesine uygun bir yönetmeliğin kendi davranış kurallarından daha geçerli olduğunu kabul etmiş oluyor.

İngiltere Kilisesi'nin yeni etikete uyum sağlaması, tüm toplumu saran genel eğilimin bir parçası. *Girl Guides* (Kız Rehberler) örneği, bu uyum süreciyle ilgili ilginç veriler sunuyor.[16] Son yıllarda Rehberler'in üye sayısında büyük bir düşüş yaşandı. Artık Rehberler, bir gençlik organizasyonundan çok, küçüklerin beraberce oyun oynadığı bir gruba benziyor. Rehberler, genç kızlara hitap edebilmek için imajını modernleştirmeye girişti. Rehberler'in başlangıçtaki felsefesi, İngiliz İmparatorluğu'na ve geleneksel ahlâk değerlerine ateşli bir bağlılık içeriyordu. Ancak bu değerler ve uygulamalar günümüzün ruhuna uygun düşmediğinden, Rehberler imaj değiştirmek durumunda kaldı. Dernek, Vizyon Metni'nde, ahlâk meselesindeki konumunu ortaya koyuyor. "Ruhani ve ahlâki değerlerle örülü, bir eğlence, arkadaşlık ve macera ortamı" sunmayı hedefliyor. Yazar Jenny Bristow'un da belirttiği gibi, asıl mesele günümüzde geçerli olan bu ahlâki değerlerin ne olduğu.

Rehberler'e üye olmak için benimsenen üç prensibin -Tanrı'ya,

15. Aktaran: *The Sunday Times*, 27 Ağustos 1995.
16. Rehberler'le ilgili bu bölümde, Jenny Bristow'un 'Guiding Principles' adlı mükemmel makalesinden yararlandım: *Living Marxism*, Eylül 1996.

Kraliçe'ye ve vatana sadakat- otoritesi sarsıldığından Rehberler birtakım değişiklikler yapmış. Örneğin, "Tanrı'ya karşı görevlerimi yapacağım" şeklindeki eski ant yerini, "Tanrı'mı seveceğim" şeklindeki -yeni Rehber Elkitabı'nda belirtildiği gibi bir Zen Budist'inden bir ateiste kadar herkese uyacağı düşünülen- bir söze bırakmış. "Kraliçe'ye hizmet etme" meselesinde ise, kızlara, Kraliçe adına üzülmeleri gerektiği söylenmiş çünkü "tatil de dahil gittiğin her yerde izlenmek kötü bir durumdur"; vatanseverlik ise "ülkemizi, tarihini ve geleneklerini öğrenmeliyiz; böylece diğer insanlara onu anlatabiliriz" anlayışına indirgenmiş. Bir zamanlar üç kelimede özetlenen basit bir ant, elkitabının azap verici üç sayfasına ancak sığmış.

Rehberler'in özür dilercesine yeni bir yönelişe girmesi, gelenekçilerin geleneği savunurken yaşadığı sorunu gösteriyor. Gelenekçiler, birçok ilişkide örtük bir biçimde varolan belirsizlikleri kabul edip bunların etrafında yeniden örgütleniyor. Ordu ve polis gibi kurumlar dahi bu eğilimden etkileniyor. Bu kurumlarda, erkek ve kadın arasında ve farklı cinsel tercihler arasında ortaya çıkan gerilim yeniden ele alınıyor. İngiltere'de bu kurumların işleyişi çeşitli yeni yönetmelik ve politikalarla belirleniyor.

1995 ağustosunda, kürtaj karşıtı milletvekillerinin önde gelenlerinden biri olan David Alton'un bir sonraki seçimlerde aday olmayacağını açıklaması, geleneksel ahlâkçıların yaşadığı ikilemin iyi bir sembolü oldu. Alton, İngiliz siyasetine yeni bir ahlâk anlayışı getirmeyi başaramadığını ve SD'nin yükselişinin kendisini hayal kırıklığına uğrattığını iddia etti.[17] Alton'un yaşadıkları ilkeli bir gelenekçi konumda tutunmanın zorluğunu gösteriyor. Alton ve onun şahsında temsil edilen kürtaj karşıtı lobi, kürtaja karşı öne sürülen geleneksel argümanları değiştirerek zamana ayak uydurmaya çalıştı. Bu kesim artık kürtajın özünde yanlış olduğunu söylemiyor. Bunun yerine yeni teknolojilerin gündeme getirdiği "etik meseleleri" vurguluyor ve doğaya müdahale etme konusunda kamuoyunda oluşan olumsuz havayı arkasına almaya çalışıyor. Kürtaj karşıtlarının günümüze ayak uydurmak için gösterdiği başka bir çaba, meseleyi,

17. Aktaran: *Guardian*, 1 Ağustos 1995.

fetüse, yani kurbana yönelik bir taciz olarak ifade etme girişimi. SD söylemini -üstü kapalı bir biçimde- benimseme konusunda o kadar istekliler ki, doğal olarak gelenekçi bir hat çizemiyorlar. Gelenekçilerin, kendi kimliklerinin parçası olan bu kadar temel bir meselede yeni etikete uyum sağlaması, ahlâk dengelerinin nasıl değiştiğini gösteriyor.

Bu arada Alton'un, İngiltere'de bir ahlâk anlayışı bulunmadığını iddia etmesi, durumu yanlış okuduğunu gösteriyor. Alton'un eleştirdiği SD'nin kendisi yoğun bir ahlâkçılık içeriyor. Birçok konuda birbirine paralel yaklaşımlar içeren geleneksel ahlâk ve yeni etiketin ahlâkı, bazı konularda tamamen örtüşüyor. Bu bölümün son başlığında da bu iki ahlâk anlayışının sentezi ele alınacak.

C, AHLÂKÇI İTKİ

Alton'un, İngiltere'de bir ahlâk anlayışının varolmadığı yolundaki sözleri, son derece şaşırtıcı; zira son on beş yıldır siyaset tamamen ahlâkla ilgili gündemlerle dolup taşıyor. Tek-ebeveyn tartışması, kürtajla ilgili sorular, evlat edinme ve suni döllenme meselesi ve suç tartışması İngiliz siyasetini son yıllarda etkisine alan sayısız ahlâki temadan sadece birkaçı. Hatta bu yıllarda, sosyal düşünüş tarzının yerini ahlâksal düşünüş tarzına terk ettiği dahi söylenebilir. Bu şaşırtıcı bir durum değil, çünkü bir toplum sorun yaşadığı dönemlerde ahlâkçılık yapmaya başlar. Bu kitabın ana temaları da, -risk bilinci, taciz kültürü, yabancılardan duyulan korku, güven ilişkilerinin aşınması- bu ahlâkçı itkinin yansımasıdır.

Alton'un İngiltere'deki ahlâki dinamik konusunda yaşadığı kafa karışıklığı gayet anlaşılır bir durum; zira kendisi ahlâkı ancak geleneksel kılığı içerisinde tanıyabiliyor. Birçok gelenekçinin yaşadığı bu kafa karışıklığı, bu kişilerin kendi ahlâksal yaklaşımlarının neden gerileyip alternatif yaklaşımların yükselişe geçtiğini anlamaması yüzünden iyice pekişiyor. Bu karışıklığın kaynağı, büyük ölçüde, bu kişilerin birey ve topluluk arasındaki ilişkiyi incelerken yaşadığı zorlukla bağlantılı. Fakat, Alton'un ahlâkın günümüzdeki

durumuyla ilgili olarak yaşadığı kafa karışıklığı kendisiyle ya da diğer gelenekçilerle sınırlı değil. Yeni etiketin radikal savunucuları da, ahlâki söylemi ancak boynunda bir rahip yakalığı varsa tanıyabiliyor (ilginçtir ki, birçok modern rahip artık yakalık takmıyor).

Politik yelpazenin sağ tarafı geleneksel olarak birey kavramıyla özdeşleştirilse de, bu oldukça sorunlu bir ilişki olagelmiştir. Çoğu zaman, muhafazakarlar, hatta liberaller, fazla güçlü bir bireyciliğin topluluk için ciddi bir tehlike olduğunu söyler. Serbest girişim ve serbest piyasa savunucuları dahi kimi zaman, bireyin hiçbir engelle karşılaşmadan çıkar peşinde koşmasının yarattığı yıkıcı sonuçlar karşısında dehşete kapılır. Tam da bu nedenle, günümüzde birçok akademisyen Adam Smith yorumlarını gözden geçirmeye başladı. *Ulusların Zenginliği* kitabının yazarı olan Adam Smith, 1970 ve 1980'li yıllarda, ilk ve en büyük serbest piyasa gurusu ilan edilmişti. Ancak 1990'larda, Smith, *The Theory of Moral Sentiments*'ın (Ahlâki Duygular Kuramı) yazarı ve sorumlu ve insaflı bir kapitalizmin koruyucu meleği olan ahlâkçı bir filozof olarak yeniden keşfedildi.

Keskin toplumsal bölünmelerin ortaya çıktığı ve topluluk bağlarının kırılgan hale geldiği dönemlerde, bireycilik ruhu zayıflar. Birçok muhafazakarın, SD'yle ilişkili olan gelişmeleri bunların 1960'ların "hep bana" kuşağını temsil ettiği gerekçesiyle eleştirmesi ilginçtir. Gelenekçiler genelde karşıtlarını egoist olmakla suçlar. Örneğin, kürtaj yapan kadınlar "bencil"dir. Gelenekçi bakış açısına göre, "topluluk ruhu"nun gerilemesinin nedeni bireyciliğin güçlenmesidir. Amitai Etzioni gibi daha liberal ve toplulukçu düşünürlerin yazılarında bile bu görüşe raslanır. Etzioni, 1980'lerde olduğu gibi "bireyin yüceltilmesi"ne karşı "biz"i ve "ortak değerlerimiz"i vurgulama zamanının geldiğini savunuyor.[18] Daha muhafazakar Amerikalı yazarlar bir adım daha ileriye giderek, kendi ahlâki otoritelerinin kaybolmasının sorumlusu olarak, "özerk bireyler kendi ahlâki yaşantılarını serbestçe seçebilir ya da seçecektir" anlayışını gösteriyor.[19]

18. Etzioni, A. (1993) *The Spirit of Community: Rights, Responsibilities and the Communitarian Agenda* (New York: Crown Publishers), s. 25.
19. Wilson, *The Moral Sense,* s. 250.

Yeni etiketi eleştiren radikal yazarların, yeni etiketi daha özerk bireylerin ortaya çıkışının bir yansıması olarak algılaması ise, günümüzün hakim eğilimi olan öznelliğin gerilemesi eğilimini yanlış kavradıklarını gösteriyor. Yeni ahlâkın birçok uygulaması kişisel azmin kısıtlanmasına yol açar. Popüler kültür ve medya, bireyi zarar görmüş ve yetersiz bir varlık olarak resmeder. Yeni ahlâkın savunucuları -söylemleri aksi yönde olsa da- bireysel inisiyatifin zayıflığına en az muhafazakar toplulukçular kadar inanır.

Yeni etiketin yükselişi ve birey arasındaki ilişki konusunda yaşanan kafa karışıklığı gayet doğaldır, çünkü geleneksel değerlerin toplum üzerindeki etkisini kaybetmesinin nedeni bu değerlerin kapitalist toplumlardaki bireyleşme sürecine çözüm üretememesidir. Parçalanma eğilimi -toplumsal bölünmelerin büyümesi, aile içi ilişkilerin değişmesi vb.- geleneksel ahlâk için pek elverişli olmayan bir ortam yarattı. Toplumsal yaşamın atomizasyonu ve kişinin giderek özel alana kapanması, gelenekçi görüşlerin topluluğa hitap etme gücünü azalttı. Birçok gelenekçi, bireyin özel alana kapanmasını ve yalıtılmasını, bireyin yüceltilmesiyle eş tutuyor. Oysa, atomize olan ve başkalarıyla arasındaki bağ zayıflayan bir bireyin kişisel azmi pek güçlü olamaz. Toplumsal bütünlüğün zayıflaması, ironik bir biçimde, bireysel özerklik duygusunun da azalmasını getirir. Bireylerin, kendisiyle barışık olmayan bir toplumda hakim olan ihtiyat duygusunu aşabilmesi pek mümkün değildir.

Geleneksel ahlâkın başarısız olduğu yerde yeni etiketin başarılı olmasının nedeni, yeni etiketin atomize olan bireye doğrudan yönelmesi ve yabancılaşma deneyimini anlamlandırmaya çalışmasıdır. Risk bilinci, beraberinde kendi ahlâk anlayışını getirir. Toplumun sorunlarının sorumluluğunu bireye yıkar. Var olan kötülüklerin çoğu, insan ilişkilerine bağlanır. Bu sayede şiddet bireye indirgenmiş olur. Şiddet, kontrol edilemeyen bireylerin -dünyadaki zorbaların- davranışlarıyla ilişkilendirilmiştir. Şiddet, toplumsal erkin bilinçli bir dinamiği olarak görülmez. Böylece risk söylemine başvurularak bireysel davranışın düzenlenmesi çabası daha da meşrulaştırılır. Riskten kaçınma, başkalarını riske atmama, insanları riskli bireylerden koruma ve insan ilişkilerinin düzenlenmesi gereği gi-

bi değerler, geleneksel benzerlerinden daha az ahlâkçı olmayan yeni bir etiket yaratır.

Yeni etiketle geleneksel ahlâk arasındaki temel ayrım, yeni etiketin bireyci bir yönelişi olmasıdır. İnsanlığın yaşadığı varoluşsal sorunlara tek bir genelgeçer cevap sunmaya kalkışmaz. Geleneksel ahlâkın varolan toplumsal bölünmelerle baş edemeyeceğini kabul eder ve bireyleşme sürecinin anlamlandırılmasını hedefleyen görececi bir ahlâk anlayışı sunar. Sonuçta, yeni etiket toplumun tamamına model teşkil edecek tek bir yaşam tarzını savunmaz. Gerçekte, toplumsal parçalanmayı olumlar ve bütün kimliklerin eşit saygı hak ettiğini vurgular. Herhangi bir yaşam tarzını açıkça eleştirmez. Tek bir aile biçimini yüceltmeyi reddeder ve daha çoğulcu olan, "aileler" kavramını tercih eder.

Yeni etiketin toplumsal bütünlük sorununa, eğreti de olsa bir çözüm sunabilmesinin nedeni, günümüzdeki bireyleşme deneyimine doğrudan hitap etmesidir. Çözüm olarak, yalıtılmış bireyin yaşantısına dayanan bir ahlâk anlayışını kabul eder. Bireyi tekrar geniş bir topluluğa katmaya çalışmak yerine, toplumun farklı parçalarını anlamlandırmaya çalışır. Bu yaklaşımı incelikli bir biçimde savunan Giddens, günümüzdeki bütün ahlâki sorunların eninde sonunda yaşam tarzı tercihlerine dayandığını iddia eder. Böylece, ahlâk, doğrudan toplumun kendisine değil belirli bir yaşam tarzına bağlılık talep eder. Bireyi temel alan bu proje, Giddens'in "gündelik yaşamın tekrar ahlâklaştırılmasına yönelik temel itki" dediği sürecin ana dinamiğidir.[20]

Yeni etiketin görececi yaklaşımı, onun hem güçlü hem de zayıf olan bir yönüdür. Geleneksel ahlâkın aksine doğrudan bireye hitap etmesi onu güçlü kılar. Bütün yaşam tarzlarını meşru görerek, ortak bir hedefe nasıl ulaşılacağı sorusundan kurtulmuş olur. Ayrıca, herkesi düşük beklentilere ve sınırlanmaya tabi kıldığı için, güçlü bir toplumsal düzenleme aracına sahiptir. Yeni etiketin zayıf yönü ise, asıl büyük soru olan toplumsal bütünlük meselesinden uzak durduğu için, sorulan her yeni soruyla beraber yeni bir değer ve etik tar-

20. Giddens, A. (1991) *Modernity and Self Identity: Self and Society in the Late Modern Age* (Cambridge: Polity Press), s. 225-6.

tışmasına maruz kalmasıdır. Belirli bir değer sistemi üzerinde bir konsensüs olmadığından güçlü bir ahlâkçı itki doğar. Yaşamın bugüne kadar sorunsuz kabul edilen alanlarının kamuoyunun gündemine girmesinin nedeni de budur.

Suni döllenme örneğini ele alalım. Başlangıçta, bu yönteme karşı çıkan yegane çevre, suni döllenmenin kadınları evlilik ve aile dışı çocuk sahibi olmaya iteceğinden korkan bir avuç muhafazakardı. Ancak bu teknoloji kısır çiftlere çözüm sunduğundan, kamuoyu bu tedaviyi olumlu buluyordu. Son zamanlarda, suni döllenme tekrar tartışma konusu oldu. Suni döllenmcyle ilgili "etik ikilemler" genelde üreme teknolojisinin bir sonucu olarak görülür. Oysa, bu tartışmalar ahlâkçı itkinin bir ürünüdür. Bunlar, ebeveynlik ve aile yaşamı konusundaki daha genel kaygıların bir yansımasıdır. Doğal döllenme durumunda, kişinin ebeveyn olma hakkı sorgulanmazken, döllenme suni olunca yaklaşım değişir. "Suni döllenmeyle ilgili etik meseleler" gibi bir kılıf altında, ebeveyn olma üzerine bir tartışma yürütülür.

Yeni etiketin bir sorunu, insanoğlunu son derece olumsuz bir biçimde kavramlaştırmasıdır. Çoğu din ve ahlâk öğretisi insanın potansiyelini hor görmüştür. İnsanın, mutlak güce sahip Tanrı(lar) tarafından cezalandırılacak kötü bir varlık olduğu fikri bir biçimiyle bütün insan sistemlerinde görülür. Ancak bu sistemler, her ne kadar gizemci olsalar da, insanın özel bir varlık olduğunu kabul ediyordu ve genelde insan-merkezliydi. Oysa bugün, yeni etiketin insan-düşmanı yönelişi onun en temel özelliklerinden biri durumunda. Sorunların ve risklerin abartılması, insanın sorun çözme yeteneğinin hor görülmesiyle elele gidiyor. Bu kadar olumsuz bir insan kavramına dayanarak toplumu motive etmek ya da cesaretlendirmek zordur.

Yeni etiketin başarısı sadece kendi çabasına dayanmıyor. Bu başarı, geleneksel ahlâkın birtakım öğeleriyle oluşturulan bir sentez sayesinde gerçekleşti. Yeni etiketin birçok temel özelliği -güvenliğin yüceltilmesi, kişinin kendini sınırlamasına yapılan vurgu- geleneksel muhafazakarlığın temel dayanaklarıyla örtüşüyor. Her türlü yeniliği ve deneyi reddeden ihtiyat ilkesi, ilk olarak, ana hatlarıyla da olsa, ondokuzuncu yüzyılın muhafazakar filozofları tarafından formüle edilmişti. Yeni etiketin bütün özelliklerini daha genel bir muhafazakar bağlama oturtmak mümkün olmadıysa da, yeni etiketin birçok öğesi bu bağlamda değerlendirildi ve böylece daha yaygın bir kabul gördü.

Bu beklenmedik sentezin gerçekleştiği en önemli alan cinsellik oldu. Gelenekçilerin çoğu, 1960'ların "cinsel devrim"i karşısında dehşete kapılmıştı. Çiftlerin evlenmeden birlikte yaşaması, çeşitli cinsel deneylerin popülerleşmesi ve seksin eğlenceli bir iş olduğu fikri geleneksel ahlâkın altını oyuyordu. Böylece, 1970'lerin sonlarına gelindiğinde geleneksel ahlâk tam bir geri çekilme halindeydi.

Geleneksel ahlâkın başarısız olduğu yerde, yeni etiket başarılı oldu. 1980'lerin başından beri cinsellik daha muhafazakar bir biçimde yeniden yorumlandı. Yeni etiketin temel görüşlerinin çoğu, seksi bir sorun haline getirir. Son yıllarda seks, giderek riskle ilişkilendiriliyor. Taciz meselesine vurgu yapan bu görüşler, seksin bir eğlence olduğu fikriyle çatışıyor. Seksin son derece riskli bir ilişki olarak yeniden kurgulanması şeklindeki bu süreç, insanların zarar görmüş varlıklar olduğu ve erkeklerin doğuştan kötü olduğu fikirlerinden ayrı düşünülemez. Erkek olmayı eril şiddetle eşitleme ve cinsel birleşmeyi tecavüzün hafif bir türü olarak görme eğilimleri yüzünden seksi bir eğlence olarak görmek sorumsuzluk kabul ediliyor.

İçinde bulunduğumuz püriten ortamın, geleneksel püritenizmin yöntemleriyle oluşturulması mümkün olmazdı. Örneğin, doğum kontrol haplarını ele alalım. Gelenekçiler, haplar seksle üremeyi

birbirinden ayırdığı için bu haplardan nefret ederdi. Bu kişiler, sorumsuz bir seks anlayışını teşvik ettiği için hapları lanetlediler. Fakat bu tür argümanların toplumun üzerinde pek az etkisi oldu ve milyonlarca kadın bu doğum kontrol yönteminden faydalandı. Ancak gelenekçi argümanların yankı getirmediği bu noktada, yeni etiketin görüşleri devreye girdi ve kadınlar hapı kullanmadan önce iki kere düşünme noktasına geldi. Risk söyleminin kullanılması, uzun vadeli yan etkilerin gündeme getirilmesi ve hormon almanın olumsuzlanması sayesinde hap giderek sorunlu bir meseleye dönüştü. Taviz vermek ve "aile planlaması klinikleri" gerçeğini kabullenmek zorunda kalan gelenekçiler, hap konusundaki yeni tıbbi argümanları seve seve benimsedi. Sekse ihtiyatı sokmayı başaran kesim de, gelenekçiler değil yeni etiketi savunanlar oldu. Ayrıca, taciz kültürünün yaygınlaşması sayesinde, cinsel ilişkinin düzenlenmesi gereği yaygın kabul görmeye başladı. Giderek kurumsallaşan cinsel davranış kuralları insan ilişkilerinin kontrol altına alınmasını sağladı.

Günümüzde erilliğin lanetlenmesi, ondokuzuncu yüzyıldan kalma, vahşi erkekler arasında mahsur kalmış erdemli kadın imgesinin yeniden canlandırılmasını sağlıyor. Bugün kadınlara verilen öğütlerle, namuslu kızların içki içmemesi ya da yabancılarla konuşmaması gerektiğini savunan eski ahlâk yasaları arasında tehlikeli paralellikler var. Geleneksel ahlâkçıların çoğunun bu cinsel karşıdevrim'den mutluluk duyması hiç de şaşırtıcı değil. Bu kişiler, liberal yazarların 1960'ların geçmişte kaldığını söylediğini duydukça dört köşe oluyor. 1960'ların birçok insana zarar verdiği iddiası, günah işleyenlerin cezalarını çekeceği şeklindeki dini inancı da olumluyor.

Günümüzün cinsel ahlâkçılığı, insanın kirlenmiş bir varlık olduğu varsayımına dayanır. Literatürde, cinsellik karanlık ve kötü tutkuların ürünü olarak kabul edilir. "Ailenin karanlık yüzü" imgesi insanların her şeyi yapabileceği bir dünyaya işaret eder. "Görünmeyen ve bilinmeyen karanlık yüz", gibi metaforlar insanların düşkün yönleri konusunda tasavvurumuzu genişletir. Bu cinsellik imgesini benimseyen bir psikoloğa göre, tüm bu kötülüklerin, "bu kadar

yaygın olmasına rağmen, isimlendirilmemesi ve görülmemesi, bunların toplumsal dokunun derinlerine işlediğini gösteriyor."[21] İsimlendirilemeyene böylece isim vermek, tacizin normalleşmesini ve seksle ilgili yeni korkuların yayılmasını sağlıyor.

Geleneksel ahlâkçılarla yeni etiket taraftarları arasında oluşan bu beklenmedik sentezin doruk noktası AIDS konusuyla geldi. AIDS gündemi, birçok bakımdan bu beklenmedik sentezin belirleyici anı olarak görülebilir. AIDS, Tanrı'nın bütün ahlâkçılara bir lütfuydu adeta. İlk olarak sağcı ahlâkçılar inisiyatifi ele almaya kalkıştı. Bunlar, AIDS'i, eşcinsellere özgü bir hastalık ve bu ahlâksız davranışa müstehak bir ceza olarak resmetti. AIDS'le ilgili literatürde, eşcinsel düşmanı bir ahlâki panik yaratma şeklindeki bu girişimin hâlâ hâkim görüş olduğu belirtilir. Oysa, eşcinsel düşmanı AIDS yorumu kısa süre sonra tükendi. Asıl, yeni etiket taraftarları AIDS'i yeniden tanımlama konusunda başarılı oldu. AIDS'in sadece eşcinselleri ekilemediği belirtildi: "herkes risk altındadır". Bu argüman kısa sürede zafer kazandı ve Atlantik'in her iki yakasında, güvenli seksin şart olduğu sonucuna varıldı. Güvenli seks kampanyası toplumun tek bir kesimine hitap etmiyordu. Herkes, ister heteroseksüel ister homoseksüel olsun, güvenli seks konusunda uyarılıyordu.

AIDS bilinci ve "güvenli seks" geleneksel ve yeni ahlâkçılık akımları arasında oluşan sentezin modelini oluşturdu. SD'ye temelden karşı olan kişiler bile AIDS endüstrisine olumlu yaklaşıyor. Charles Sykes, AIDS sayesinde cinsel sorumluluk yeniden tesis edildiği için mutlu olduğunu söylüyor. Yazar, "insanların kendi davranışlarından sorumlu olması, utanç duygusunu güçlendirip, kabul edilen davranışların sınırını daraltacaktır" şeklinde bir umut içinde.[22] Cinsel sorumluluk duygusunun yaratılmasında AIDS'in oynadığı rol genel kabul görüyor. Birçok insan AIDS'in rolünü o kadar olumlu buluyor ki, yalan söylenmesini bile olumlayabiliyor. AIDS'in heteroseksüeller için de bir tehdit olduğunu ortaya koyan

21. Rutter, P. (1989) *Sex in the Forbidden Zone* (Londra: Routledge), s. 23.
22. Sykes, C. (1992) .*A Nation of Victims: The Decay of the American Character* (New York: St Martin's Press), s. 246.

resmi veriler 1996 yılı yazında yayımlandı. *Guardian* gazetesinin bir yazarı, "hükümet yalan söylüyor ve iyi de yapıyor" dedi. AIDS'in heteroseksüelleri de etkilediği iddiası iyi bir yalan olarak kabul ediliyordu ve şöyle deniyordu: "düşüncenin ve seçiciliğin cinsel yaşama girmesini sağlıyor; seksin Nintendo oyuncaklar ve diskolar gibi bir boş zaman faaliyeti olmadığını, son derece ciddi sonuçları olan bir olay olduğunu gösteriyor".[23] Başka bir deyişle, insanların seksi bir eğlence olarak görmesini engellediği için, AIDS bilinci yayılmalıydı.

Ondokuzuncu yüzyılın Cizvit rahiplerinin, mastürbasyonun körlüğe yol açtığını söyleyip oğlan çocuklarına korku yayması gibi, AIDS konusundaki "iyi yalan" da insan faaliyetlerinin sınırlanmasını hedefliyor. Aradaki tek fark, AIDS bilincinin ahlâk konusunu bir kişisel güvenlik sorunu olarak ele alması. Ancak her iki durumda da, seksin eğlence olduğunun reddedilmesi seksin "son derece ciddi sonuçları" olduğu gerekçesine dayanıyordu. Böylece, AIDS bilinci, eski ahlâkçılığa laik ve tıbbi bir kılıf giydirmiş oluyor.

1980'lerin ve 1990'ların cinsel karşı-devrimi, geleneksel ahlâkın ve yeni etiketin iç içe geçmesinin bir ürünüdür. Bu sentezin gücü, bireysel davranışlar düzeyinde ve yeni ahlâki sistemin oluşumu sürecinde yaşanan değişimlerde görülebilir. Bu değişimlerin etkisi cinsellik alanının çok ötesine geçer. Yeniliklerin ve deneylerin düşüncesi bile sorumsuz bir davranış olarak mahkum edilir. İhtiyat ilkesi, geçici bir süre için bile olsa, macera ve keşif duygusunun öncü ruhu karşısında zafer kazanmıştır.

23. Bkz. Lawson, M. (1996) "Icebergs and Rocks of the 'Good' Lie", *Guardian*, 24 Temmuz.

VII

Sonuçlar: Güçsüzlüğü kabullenmek

Bu kitap boyunca, özneye verilen önemin azaldığının altı çizildi. Bu gelişme, sadece günümüzün sosyal ve politik yaşamının anlaşılması açısından değil, risk bilincinin yaygınlaşmasını ve taciz kültürünün gelişmesini kavrayabilmek açısından da önemlidir.

Özneye verilen önemin azalmasının altında, insan müdahalesinin etkisiz olduğu görüşü yatar. İnsan eyleminin yıkıcı sonuçlarını abartma eğilimi, bu şüpheciliği daha da perçinler. İnsanoğlu kirlilik, taciz ve çevresel felaketlerle özdeşleştirildiğinde, hümanist bir dünya görüşünü savunmak da zorlaşır. Öznenin yaşadığı erozyon, toplumun insan yaratısı olan şeylere saygı gösterilmesini beklemediği anlamına gelir. Bunun sonucunda, kapitalist toplumun en saygın kurumları dahi -piyasa, devlet ve dini kurumlar gibi- olumsuz

bir biçimde ele alınır.

Ne yazık ki toplumsal kurumlara yönelik kinizmin bu biçimde güçlenmesi kimseye yarar sağlamaz. Politikacılara ya da elit kesime yönelik bu kinizm, özünde olumlu sonuçlara yol açmaz. Bu tür bir kinizm, bir alternatifin yokluğunda, bütün insan müdahalelerinin sorunlu olduğu gibi bir sonuca ulaşır.

Kinik eleştiri, eleştirel düşünceyi güçlendirmez; tersine, insanın iradesi etkisiz olduğu için kaderimizi kabullenmek zorunda olduğumuz ve başka bir seçeneğimizin olmadığı inancını güçlendirir.

Toplumun risk takıntısı yüzünden oluşan kaygının taşıdığı mesaj, 'başka seçenek yok', mesajıdır. İnsan ihtiyatlı olmalıdır, ama başka bir seçeneği denemek mümkün değildir. İnsan iradesinin bu kadar etkisiz olduğu kabul edildiğine göre başka bir seçeneğin varlığı nasıl düşünülebilir? İnsan eyleminin, hedeflediği sonuçtan koparılması, risk düşüncesinin temel dayanaklarından biridir. Risk bilincini olumlayan yazarlar tarafından yayılan, davranışlarımızın gelecekteki sonuçlarının bilinemez olduğu tezi, geriye tek bir seçenek, yani önlem alma seçeneğini bırakır.

Önlem alma ilkesi -"dikkatli ol yoksa başına geleceklere katlanırsın!"- insan iradesinin rolünü en aza indirger. Bu, insanları yönlendirmeyi değil, onları uyarmayı hedefleyen kaderci bir bakış açısıdır. İnsanların çoktan çizmeyi aştığını varsaydığı için, yeni keşifleri teşvik etmekten kaçınır. Önlem alma ilkesinin dayandığı kaderci sosyoloji anlayışı, insanları, risklerden kaçınmaktan fazlasına gücü yetmeyen, çaresiz varlıklar olarak resmeder.

Taciz kültürü de bu kaderci ruh halini güçlendirir. Tacizin normalleşmesi ve kuşaktan kuşağa geçen bir hastalık olarak görülmesi, insanoğlunu algılama biçimimizi derinden etkiler. İnsanın kendi yaşamının kontrolüne sahip olmadığı düşünülür. Çocukken yaşanan olaylar insanın kaderini belirlemiştir. Taciz olaylarının "yaşam boyu kapanmayacak yaralar" açtığı fikri, geçmiş çağlardaki alınyazısı kavramının yeni bir versiyonudur. Ancak artık, bireyin alınyazısına karar veren Tanrı değil, yaşadığı taciz olaylarıdır.

Taciz döngüsü teorisi de davranışlarımızı tam olarak kontrol edemediğimiz düşüncesini pekiştirir. Öznenin eylemden bu şekilde

koparılması güçsüzlük kavramını ve kontrol edilemeyen birey imgesini daha da vurgular. Son moda biyoloji teorilerinde bile, bilinç ve eylem arasında bir bağlantı olmadığı iddiası savunuluyor. Davranışın tıbbileştirilmesiyle, biyolojik bir temeli olduğu söylenen insan davranışlarının sayısı giderek artıyor. Kadınların sergilediği öfke ve şiddet çeşitli hormonal dengesizliklerle açıklanıyor ve adet dönemi öncesi gerginliğin bir dizi olumsuz davranışın sorumlusu olduğu belirtiliyor. Erkekliğin şiddetle ve erkek cinselliğinin kadınları kirletme güdüsüyle açıklanması yüzünden, insan eyleminin biyolojik kökenleri daha da güçleniyor.

Giderek, biyoloji ve kadercilik birleşerek determinist bir insan anlayışını ortaya çıkarıyor. Fakat bu açıklamalar kendi içinde çelişkiler barındırıyor. Örneğin, geçmişte insanın hormonların, genlerin ve çocukluk deneyimlerinin kontrolünden kurtulup kendi hayatını kontrol edebilmesi nasıl mümkün olmuştur? Çocukken çeşitli tacizlere maruz kalan birçok kişinin –bir profesyonelden yardım almaksızın- bilinçli, uyumlu ve başka bir kişiyi taciz etmeyen yetişkinlere dönüşmesi nasıl açıklanabilir? Bu soruların cevabı büyüme sürecinde yaşanan zengin deneyimlerde ve diğer insanlarla kurulan yeni ilişkilerde gizlidir. Kişiliğimizi, bu toplumsal deneyimler sayesinde kazanırız.

Kadercilik ve biyolojinin oluşturduğu sentez, insan bilincinin etkinlik alanını daraltır. Bu sentez insan eyleminin sosyal boyutunu sorgular. Bu düşünce biçiminin en önemli sonuçlarından biri, insanların karşılaştığı sorunların sosyal kökenlerini gizlemesidir. Oysa insan davranışları toplumsal koşullar tarafından şekillendirilir. Örneğin çocuk tacizini ele alalım. Çocukların ihmal edilmesinde ve kötü muameleye maruz kalmasında ana babaların çocukluk deneyimlerinin bir rolü olsa da, asıl etkenler yetişkin bireyin yaşadığı ekonomik belirsizlik, yoksulluk, ailelerin ve toplulukların çözülmesi süreci ve bireyin bu basınçlara verdiği tepkilerdir. Kontrolden çıkan bireylerin gerisinde rotasını kaybetmiş bir toplum vardır. Topluma değil sorunlu insanlara yoğunlaşmak çözüm umudunu yok eder, çünkü sadece toplumsal sorunlara etkili bir biçimde müdahale etmek mümkündür; tek tek insanlardan kaynaklanan bir so-

run ancak bu insanlar tarafından çözülebilir; sorunlu bir insana etkili bir biçimde müdahale edilemez. Sorunun kaynağı ahlâk yoksunluğudur ve yapılacak tek şey ceza verip Tanrı'ya havale etmektir.

Bu metinde tartıştığımız eğilimlerin vardığı sonuç, insanın güçsüzlüğünün pekişmesidir. Toplumsal dayanışmanın zayıflaması güçsüzlük duygusunu daha da perçinler. Bireyleşme süreci ve güven ilişkilerinin aşınması yoğun bir yalıtılmışlık hissi yaratır. Toplumun bu yalıtılmışlığı yapay bir biçimde telafi etmek için yardımlaşma grupları, yardım hatları ve profesyonel danışmanlık hizmetine başvurması soruna çare olmaz. Bu tür girişimler insanların yabancılaşma deneyimiyle barışık hale gelmesini hedefler. Bu ise, güçsüzlüğü kabullenmek demektir.

Bireyleşme olgusunun ve toplumsal dayanışmanın zayıflaması sürecinin genellikle olumlu bir biçimde değerlendirilmesi tam bir ironidir. Kimi politikacılar günümüzdeki yaşamın insanlara daha fazla fırsat sunduğunu belirtiyor. Toplulukların çözülmesi ve belirli bir yaşam tarzının yok olması bile yeni bir yaşam biçimini seçmek için bir fırsat olarak görülüyor. Bireyleşme sürecinin insanlara yeni yaşam tarzlarını seçme fırsatı verdiğini iddia eden moda dergileri ve medya da bu temayı işliyor. Yabancılaşmanın olumlanması sadece medyayla sınırlı değil. Birçok akademisyen de bireyin toplumsal bağlardan "özgür" hale gelmesini, yaratıcı bir süreç olarak kabul ediyor. Bu yaklaşıma göre özne zayıflamak bir yana daha da güçleniyor. İki tanınmış İngiliz sosyolog, giderek "öznenin kendisiyle hesaplaşmaya başlayacağı" iddiasında bulunuyor. Yazarlar uzmanlaşma sistemlerinin yıkılması sayesinde "eleştirel bir hesaplaşma" yaşandığını belirtiyor.[1] Ancak ne yazık ki, uzmanlaşma sistemlerine duyulan güvenin yok olması, eleştirel düşünceyi harekete geçirmez. Kendi başına kalan bireyin eleştirel bir düşünüş geliştirecek cesareti toplamak yerine, güvensizlik duygusunun altında ezilmesi daha muhtemeldir.

İnsanların geçmişe göre daha fazla seçeneğe sahip olduğunu sa-

1. Lash, S. ve Urry, J. (1994) *Economics of Signs and Space* (Londra: Sage), s. 3-4.

vunan kişiler, yaşanan süreçleri yanlış yorumluyor. Toplumsal bağların zayıflaması yüzünden geçmişin az ya da çok belirli olan kalıplarının yok olduğuna tanık olduk. İnsan, istese de istemese de geçmişte bireyleri birarada tutan ilişkilerden "özgür" hale geldi; dolayısıyla kâğıt üzerinde, kendi yaşam tarzını ve ilişkilerini seçmek özgürlüğüne sahip oldu. Fakat yeni toplumsal dayanışma biçimlerinin yokluğunda, bu özgürlük ancak yabancılaşma ve güçsüzlük duygusunu yoğunlaştırıyor. İnsan istese de istemese de "seçmek" zorunda diyebiliriz. Geçmişte bu tip bir seçime hayatta kalmak denirdi. Günümüzde yabancılaşma bir yaşam tarzı seçimi olarak olumlanıyor ve güçsüzlüğe uyum sağlama yolunda bir girişim olarak ele alınıyor.

Güçsüzlüğe uyum sağlama fikrinin altında yatan düşünce yeni bir inanış değil. Ama, geçmişteki "ne mutlu alçakgönüllü olanlara, çünkü dünyayı onlara miras bıraktık" şeklindeki dinsel anlayış, bugünkü gibi, mağdur olmayı yücelten bir anlayış değildi. Özneye verilen önemin azaldığının muhtemelen en açık göstergesi, günümüzde güçsüzlüğün yüceltilmesidir. Medya kahramanlık iddiasında olan kişileri karalıyor. Toplumun yeni idolleri, acı çeken kişiler. Kültürel tercihlerde yaşanan bu değişimi onaylayan bir yazarın dediği gibi, "risk alan kahramanlar, yerini strese katlanan kahramanlara bırakıyor".[2] Kişinin stresi yenmek yerine ona katlanmaya çalışması, beklentilerin azaltılması fikrinin iyi bir örneği.

"Strese katlanan kahraman" düşüncesinin sonucu insan azminin alaya alınmasıdır. Kendi yaşamını kontrol etmeye çalışan insanlara kaçık gözüyle bakılır. Profesyonel uzmanlar bu kontrol çabasına "mükemmeliyetçilik sendromu" damgasını vurur. Aile planlaması yapan ya da üreme teknolojisinden yararlanan kadınlar "ısmarlama bebek" ya da "ısmarlama aile" istemekle suçlanır. Böylece, toplum, acı çekme kavramını olumlayıp, risk almaktan duyduğu korkuyu meşrulaştırır.

2. Bkz. Coward, R. "Search for the Hero Inside Us" *Guardian*, 19 Şubat.

A. ACI ÇEKME TEMELİNE DAYANAN BİR TOPLUM İNŞA ETMEK

1996 yılı ağustosunda, İngiliz medyası, Kraliçe'nin Westminster Abbey içindeki meçhul asker mezarının yanına bir anıt dikilmesine karar verdiğini açıkladı. Yeni anıt meçhul "kurban"ların çektiği acılara adanacaktı. İngiliz kraliyet ailesinin meçhul kurbanlara yönelik bu jesti, Atlantik'in her iki yanında gelişen kurban ya da mağdur kültürüyle tam bir uyum gösteriyor. Bugünün dünyasında, mağduriyet ve acı çekme olguları yoğun bir ahlâki içerik taşıyor. Kraliyet ailesi ahlâki otoritesini bu şekilde sağlamak konusunda epey uzmanlaştı. Prenses Diana'nın çektiği acıları seyircilere sergilediği meşhur *BBC* röportajı da aynı anlayışı yansıtıyordu. Prenses, çektiği acıların onu daha iyi bir insan yaptığı ve onu İngiliz halkının sözcüsü kıldığı iddiasındaydı.

Mağduriyetin dayandığı temel sizin ne yaptığınız değil, size ne yapıldığıdır. İnsan eylemine şüpheyle yaklaşılan bir toplumda herkesin hoşgördüğü nadir deneyimlerden biri de acı çekmektir. Artık hayatın anlamı bilinçli eylemde değil acı çekmede gizlidir. Acı çekmek, giderek insanı bir ödüle layık kılan bir deneyim olarak görülür.

Toplum, çektiği acıda bir anlam bulmaya çalışan kişileri cesaretlendiriyor bugün. Medya kişisel trajedileri her bir ölümün özel bir anlam taşıdığı bir ahlâk dramına çeviriyor. Bu yüzden, ne zaman bir trajedi yaşansa, ailenin bir üyesi çıkıp sevdikleri kişinin bir hiç uğruna ölmemiş olmasını umduğunu söylüyor. Böylece trajik bir ölüme derin bir anlam yükleniyor. Başka insanların da bu trajedinin sonuçlarını öğrenmesi için bir hayır kampanyası başlatılıyor. Bu sayede, kendine özgü hiçbir anlamı olmayan ölüm, başkalarına yönelik bir uyarıya dönüştürülüyor ve ahlâki bir önem kazanıyor.

Toplumun, üyelerine bir dayanışma duygusu aşılama çabası açısından, medyanın çeşitli insanların başına gelen trajedilerle ilgili olarak sergilediği ölüm ritüellerinin önemli bir rolü var. Toplum aidiyet duygusunu oluşturmak için, giderek, acılar karşısında gös-

terilen ortak tepkiye dayanıyor. Acı çekme temeline dayanan bir toplum oluşturma yolundaki bu eğilim, 1996 yılının mart ayında yaşanan Dunblane faciasına İngiliz toplumunun verdiği tepkiyle bir kez daha ortaya çıktı. Dunblane'deki bir okulda 16 çocuğun öldürülmesi, herkeste büyük bir üzüntü yarattı. Ne yazık ki, toplumun tepkisi, bu akıldışı katliamın ardında boş yere bir anlam aramak oldu. Medyadaki birçok yazar, bu korkunç olayı kötülüğün cisimleşmesi olarak yorumladı. Öldürülen çocukların ailelerinin yaşadığı, bu son derece kişisel ve insani trajedi, toplumun tümünü tehdit eden aşkın bir kötülüğe dönüştürüldü.

Dunblane hakkında yaratılan ahlâk masalına paralel olarak, toplumun bu trajedi karşısında gösterdiği tepki de yüceltilmeye başlandı. Tartışmanın, bu trajik olayın özelinden, onun hepimiz için taşıdığı genel anlama kaymasıyla beraber, Dunblane İngiliz erdemliliğiyle ilgili bir mit haline geldi. Sayısız yazar, kamuoyunun Dunblane karşısında verdiği tepkinin İngiliz karakterinin müthiş yönlerini ortaya çıkardığını belirtti. Normalde birlikte hareket etmeyen birçok insanın Dunblane konusunda benzer şeyler söylüyor gibi gözükmesi, birçok politikacı ve yazarı memnun ediyordu. Adeta, Dunblane sayesinde toplumu birarada tutan bağlar ortaya çıkmıştı. Birçok gözlemci, özellikle de toplulukların zayıflamasından kaygı duyanlar, Dunblane'i bir umut ışığı olarak görüyordu. Bu noktada, İngiltere Başhahamı Jonathan Sacks, ahlâka yeniden hayat vermek amacıyla, dini liderler, öğretmenler, yargıçlar ve gönüllü kuruluşların liderlerinden oluşan bir komite kurulmasını önerdi. Sacks'a göre, Dunblane'de İngiltere'nin gerçek özü açığa çıkmıştı: "her biri kendi çıkarı peşinde koşan, birbirinden kopuk insanlardan oluşan bir güruh değil; kardeşlik duygusu temelinde birlik oluşturan bir halk".[3] Bu noktadan bakıldığında, Dunblane bir trajedi olmaktan çok, İngiltere'nin en güçlü yönlerinin bir tezahürüydü.

Canterbury Başpiskoposu'nun yorumu, Başhaham'ınkine şaşırtıcı ölçüde benziyordu. Başpiskopos Carey'e göre, Dunblane, görececi ahlâka ve bireyleşmeye karşı çıkmak için bir fırsat yaratmıştı.

3. Aktaran: *Guardian*, 21 Mart 1996.

Bu yüzden kendisi Dunblane'in olumlu bir yönünün de olduğunu düşünüyordu:

> *Hepimiz biliyoruz ki, merhamet, sevgi ve dayanışma duygularını ve Dunblane'den sonra ana-baba ve öğretmenlerin kendilerini çocuklarına adamasını sadece "olumlu" olarak nitelemek mümkün değil. Bunlar tamamen mükemmel gelişmeler. Hep birlikte bu zemini güçlendirelim ve neyin doğru, neyin yanlış olduğuna herkesin kendisinin karar vereceği düşüncesini sürekli olarak eleştirelim.*[4]

Asıl trajik olan, ne Sacks'in ne de Carey'nin, toplu bir tepki göstermek için 16 çocuğun ölmesini bekleyen bu toplumun nasıl bir toplum olduğu sorusunu sormamasıdır. Ortak bir tepkinin oluşması için Dunblane'dekine benzer trajedilerin yaşanması gerekiyorsa, dayanışma ruhu son derece zayıf demektir.

Ne yazık ki, acı çekmenin hiçbir derin anlamı yoktur ve bir trajediye kurban giden kişi herhangi bir olağanüstü özelliğe sahip değildir. Günümüz toplumunun kurbanlara ahlâki erdemler atfetmesi, toplumun insanın etkin yönüne olan inancını yitirdiğini gösterir. Acı çekme kültünü eleştiren Amerikalı yazar Wendy Kaminer'in mükemmel bir biçimde ifade ettiği gibi, "eğer eylemin önemine inansaydık ve eğer dünyanın, kısmen bile olsa, kendi ürünümüz olduğunu düşünseydik, kurbanlara aşırı bir hürmet yerine merhamet ve saygı gösterirdik."[5] Kendi çaresizliğiyle barışık hale gelen toplum, bireyin kendini belirleme gücüne olan inancını yitirir.

Tarih boyunca, insanoğlunun güçsüzleşmesine ve yabancılaşmasına karşı duran kişiler ortaya çıktı. Bu kişiler, acı çekme kültünün tek sonucunun insanın kendi varoluş biçimini kabullenmesi olduğunu söyledi. Acı çekmenin hiçbir derin anlamı yoktu. İnsanlık, acı çekerek değil mücadele ederek, çoğu zaman da insanlara acı çektiren koşullara karşı mücadele ederek ilerlemişti. Bugün, meseleye bu eleştirel yönden bakan kişiler, yabancılaşmaktan haz duyan kişilerin gölgesinde kalıyor; toplum, ortak yönümüzün güçsüz-

4. Aktaran: *Daily Mail,* 25 Mart 1996.
5. Kaminer, W (1993) *I'm Dysfunctional, You're Dysfunctional: The Recovery Movement and Other Self-Help Fashions* (Reading, MA: Addison-Wesley Publishing Company), s. 158.

lüğümüz olduğunu söyledikçe, topluluk duygusunun temeli acı çekmek oluyor. Evet, kolektif bir duygu içerisindeyiz: kolektif teslimiyet duygusu.

Bu teslimiyet duygusunun yarattığı cesaretsizlik, bizim ve gelecek nesillerin risk almaktan korkması tehdidini barındırıyor. Öznenin bu şekilde yok edilmesi, hümanist projenin önünde büyük bir engel teşkil ediyor. İşte, risk almanın önemini savunmanın gereği buradan kaynaklanıyor.

Kaynakça

Action on Elder Abuse (1995) *Everybody's Business! Taking Action on Elder Abuse* (Londra: AEA).

Adams, J. (1995) *Risk* (Londra: UCL Press).

Barnardo's (1995) *Playing it Safe* (Londra: Barnardo's).

Bayerische Ruck (der.) (1993) *Risk is a Construct: Perceptions and Risk Perception* (Munich: Knesebeck).

Beck, U. (1992) *Risk Society: Towards a New Modernity* (Londra: Sage).

Beck. U., Giddens, A. ve Lash, S. (der.) (1994) *Reflexive Modernisation: Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order* (Cambridge: Polity Press).

Bennett, G. ve Kingston, P. (1993) *Elder Abuse: Concept, Theories and Intervention* (Londra: Chapman and Hall).

Berger, P. (der.) (1991) *Health, Lifestyle and Environment -Counteracting the Panic* (Londra: Social Affairs Unit).

Brown, P. (der.) (1996) *State of the World 1996* (Londra: Earthscan)

Clarke, J. (der.) (1993) *A Crisis in Care?: Challenges to Social Work?* (Londra: Sage).

Community Care (1995) *Scare in the Community: Britain in a Moral Panic* (Londra: Reed Business Publishing).

Coward, R. (1989) *The Whole Truth: The Myth of Alternative Health* (Londra: Faber and Faber).

Cunningham, J. (1995) *Sociology of Counselling* (Glasgow: yayımlanmamış çalışma).

Douglas, M. (1992) *Risk and Blame: Essays in Cultural Theory* (Londra: Routledge).

Douglas, M. ve Wildavsky, A. (1983) *Risk and Culture: An Essay on the Selection of Technological and Environmental Dangers* (Berkeley: University of California Press).

Durkheim, E. (1964) *The Division of Labour in Society* (New York: Free Press).

Erikson, K. (1994) *A New Species of Trouble: Explorations in Disaster, Trauma and Community* (New York: W.W Norton & Company).

Etzioni, A. (1993) *The Spirit of Community: Rights, Responsibilities and the Communitarian Agenda* (New York: Crown Publishers).

Fekete, J. (1994) *Moral Panic: Biopolitics Rising* (Montreal/Toronto: Robert Davies Publishing).

Forward, S. (1990) *Toxic Parents: Overcoming the Legacy of Parental Abuse* (Londra: Bantam Press).

Frernlin, J. (1987) *Power Production: What are the Risks?* (Oxford: Oxford University Press).

Fukuyama, F. (1995) *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity* (Londra:

Hamish Hamilton).
Furedi, F. (1992) *Mythical Past, Elusive Future* (Londra: Pluto Press).
Garrett, L. (1995) *The Coming Plague: Newly Emerging Diseases in a World out of Balance* (Londra: Virago).
Giddens, A. (1991) *Modernity and Self Identity: Self and Society in the Late Modern Age* (Cambridge: Polity Press).
Gulbenkian Foundation Commission (1995) *Children's Violence' Report of the Gulbenkian Foundation Commission* (Londra: Calouste Gulbenkian Foundation)
Hanmer, J. ve Maynard, M. (1987) *Women, Violence and Social Control* (Londra: Macmillan Press).
Hillman, M., Adams, J. ve Whiteleg J. (1990) *One False Move...A Study of Children's Independent Mobility* (Londra: PSI Publishing).
Horrocks, R. (1996) *Masculinity in Crisis* (Londra: Macmillan).
Kaminer, W. (1993) *I'm Dysfunctional, You're Dysfunctional: The Recovery Movement and Other Self-Help Fashions* (Reading, MA: Addison-Wesley Publishing Company).
Karlen, A. (1995) *Plague's Progress: A Social History of Man and Disease* (New York: Random House).
Kaufman, W. (1994) *No Turning Back: Dismantling the Fantasies of Environmental Thinking* (New York: Basic Books).
Kirsta, A. (1988) *Victims: Surviving the Aftermath of Violent Crime* (Londra: Century).
Krimsky, S. ve Golding, D. (der.) (1992) *Social Theories of Risk* (Westport, CT: Praeger)
Labour Party (1995) *Peace at Home* (Londra: Labour Party)
Lamplugh, D, (1994) *Without Fear: The Key to Staying Safe* (Gwent: Old Bakehouse Publications).
Lash, S. ve Urry, J. (1994) *Economics of Signs and Space* (Londra: Sage).
Lash, S., Szerszynski, B. ve Wynne, B. (der.) (1996) *Risk, Environment and Modernity: Towards a New Ecology* (Londra: Sage)
Leach, P. (1993) *Children First: What Society Must Do -and Is Not Doing- for Children Today* (Londra: Penguin).
Leiss, W. ve Chociolko, C. (1994) *Risk and Responsibility* (Montreal. McGill-Queen's University Press).
Leslie, J. (1996) *The End of the World: The Science and Ethics of Human Extinction* (New York: Routledge).
Little Blue Book Committee (1992) *The Little Blue Book* (Oxford: Parchement Limited).
Luhman, N. (1993) *Risk: A Sociological Theory* (New York: Walter de Gruyter).
Lupton, D. (1995) *The Imperative of Health: Public Health and the Regulated Body* (Londra: Sage).
MacKinnon, C. A. (1989) *Toward a Feminist Theory of State* (Cambridge, MA: Harvard University Press).
Miles, R (1994) *The Children We Deserve: Love and Hate in the Making of the Family* (Londra: HarperCollins).
Misztal, B. (1996) *Trust in Modern Societies* (Oxford: Polity Press).
Moore, M. (der.) (1989) *Health Risks and the Press* (Washington, DC: Media Institute).
Morgan,J. ve Zedner, L. (1992) *Child Victims: Crime Impact and Criminal Justice* (Oxford: Clarendon Paperbacks).
Mullan, P. (1996) *Deconstructing the Problem of Ageing* (Londra: yayımlanmamış çalışma).
Nelson-Jones, R. (1987) *The Theory and Practice of Counselling Psychology* (Londra:

Cassell).
Olweus, D. (1993) *Bullying at School* (Oxford: Blackwell).
O'Riordan, T. ve Cameron, J. (der) (1994) *Interpreting the Precautionary Principle* (Londra: Earthscan).
Pfaff, W. (1990) *Barbarian Sentiments: How the American Century Ends* (New York: The Noonday Press).
Plant, M. ve Plant, M. (1992) *Risk Takers; Alcohol, Drugs, Sex and Youth* (Londra: Routledge)
Preston, R. (1994) *The Hot Zone* (Londra: Corgi).
Pritchard, J. (1995) *The Abuse of Older People: A Training Manual for Detection and Prevention* (Londra: JKP).
Quick, A. (1991) *Unequal Risks: Accidents and Social Policy* (Londra: Socialist Health Association).
Roberts, H., Smith, S. ve Bryce, C. (1995) *Children at Risk? Safety as a Social Value* (Buckingham: Open University Press).
Rock, P. (1990) *Helping Victims of Crime* (Oxford: Clarendon Press).
Rutter, P. (1989) *Sex in the Forbidden Zone* (Londra: Routledge).
Shrader-Frechette, K. (1991) *Risk and Rationality; Philosophical Foundations for Populist Reforms* (Berkeley: University of California Press).
Simon, J. (1995) *The State of Humanity* (Oxford: Blackwell).
Sinason, V. (der..) (1994) *Treating Survivors of Satanist Abuse* (Londra: Routledge).
Singer, E. ve Endreny, P. (1993) *Reporting on Risk; How the Mass Media Portray Accidents, Diseases, Disasters and Other Hazards* (New York: Russell Sage Foundation).
Smith, P. ve Sharp, S. (der.) *(1991) School Bullying: Insights and Perspectives* (Londra: Routledge).
Social Services Inspectorate (1993) *Social Services Inspectorate Guidelines. 'No Longer Afraid'* (Londra: HMSO).
Sontag, S. (1990) *Illness and its Metaphors* (Londra: Penguin).
Sykes, C. (1992) *A Nation of Victims: The Decay of the American Character* (New York: St Martin's Press).
Walklate, S. (1985) *Victimology: The Victims and the Criminal Justice Process* (Londra: Unwin Hyman).
Wann, M. (1995) *Building Social Capital: Self Help in a Twenty-first Century Welfare State* (Londra: IPPR).
Whiteley, P., Seyd, P. ve Richardson, J. (1995) *True Blues: The Politics of Conservative Party Membership* (Oxford : Clarendon Press).
Wilson, J.. (1993) *The Moral Sense* (New York: The Free Press).

Dizin

C-Ç

H

I-İ

J

K

L

M

P

Q-R

S-Ş

U-Ü

V-W

Y

Z

Batılı toplumlarda hayat standardı yükseldikçe, insanlar kendini daha fazla risk altında hissediyor. Öyle bir noktaya varılmış durumda ki, âşık olmaktan el sıkışmaya, asansöre binmekten uçak yolculuğuna, duygusal/toplumsal yaşamın ve teknolojik gelişmenin en sıradan unsurları önemli risk faktörleri olarak görülüyor artık. Sovyetler Birliği'nin yıkılması ve Çin'deki değişmelerden sonra yükselen "tek kutuplu" neoliberal dalga ve sendikaların, ailelerin ve çeşitli cemaatlerin çözülmesiyle insanlar bireyleşti belki; ancak yeni dayanışma biçimlerinin yokluğunda bu bireyleşme, kişiyi özgürleştireceğine iyice çaresiz hale düşürdü. Kendi başına kalan birey, eleştirel bir düşünüş geliştirecek cesareti toplamak yerine, güvensizlik duygusunun altında eziliyor. Giderek iş arkadaşları, komşular, hatta ailenin diğer üyeleri potansiyel birer düşman olarak görülüyor. Toplumun işleyişine dair güvensizlik bütün katmanlarda hâkim hale geliyor.

Bu gelişmelerin sonucu olarak güvenlik 1990'lı yılların temel değeri haline geldi ve insanları hayatın risklerinden uzak tutmayı amaçlayan büyük bir sektör gelişti; risk yönetimi ve risk analizi konusunda raflar dolusu kitap yazıldı. Özellikle de 11 Eylül olaylarından sonra, toplumu ve doğayı değiştirmek üzere yapılan müdahalelerin kapanmaz yaralar açtığı ve kıyamet gününün yaklaştığına iyice inanır oldu Batılı İnsan.

Bizde de birçok insan kendini çevresel ve teknolojik felaketlerin tehdidi altında görüyor. Toplum olarak deli dana paniği, kapkaççı paniği, tacizci paniği gibi korkulara kapılmak için hazır bekliyoruz. "İyi beslenmezsen verem olursun" günlerinden, "kırmızı et zehirdir" noktasına geldik. Anneler çocuklarını okula götürüp dönüşüne kadar başında beklemezse annelik görevini ihmalle suçlanıyor; çünkü artık okul servisleri de birer tehlike kaynağı. Üniversite öğrencilerine hiçbir toplumsal faaliyete katılmamayı hem aileleri hem de okul yönetimleri öğütlüyor.

Elinizdeki kitap bize risk almanın son derece yapıcı ve üretken bir süreç olduğunu hatırlatıyor; ve insanın gerçekleştirdiği tüm ilerlemelerin temelinde, doğaya ve topluma bilinçli biçimde yapılan müdahalelerin olduğunu. Furedi, korkunun korkuyu doğurduğu çözülen toplulukların yerine, risk alarak özne olma cesaretini gösteren insanların oluşturduğu yeni yapılar ve farklı bir dünya öneriyor.

AYRINTI • İNCELEME
ISBN 975-539-350-

9 789755 393506

